Рік XII. Р. 1903 кн. II. Т. LII.

52

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

XII Jahrgang. 1903. II B. B. LII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 17 (30)/IV 1903.

Рік XII. Р. 1903 кн. II. Т. LII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

XII Jahrgang. 1903, II B. B. LII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 17 (30)/IV 1903.

Зміст LII тому.

Inhalt des LII Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Bandes.

Прешбурський з'їзд
в справі спадщини по Бабенберґах[1]).
(Причинок до історії великого австрийського безкоролїва).

НАПИСАВ

БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ.

Зміст:

Галицько-волинська лїтопись (третя часть т. зв. Іпатської лїтописи) подає під р. 6760 (1252) дуже цікаву та при тім дуже неясну звістку про з'їзд галицького князя Данила з угор-

[1]) Отся розвідка повстала з малого уступу розвідки про „Участь галицького князя Данила в боротьбі за австрийську спадщину", читаної в зимовім семестрі 1900 р. на історичних семінарях Впов. проф. Грушевського в руській мові, Впов. проф. дра Фінкля в польській мові. Розширивши та переробивши відповідно сей уступ, я надрукував його яко осібну розвідку в „Русланї" за р. 1901 (ч. 231—235) та видав окремою відбиткою п. з. „З'їзд галицкого князя Данила з угорским королем Белею IV. в Прешбурзї 1250 р. Історично-критична аналїза". (Львів, 16⁰, ст. 18). Рецензия її появилась в „Кіевской Старинѣ" т. LXXVI (книжка за січень 1902 р., бібліоґрафія ст. 38—39). Поверховність сеї рецензиї виказав я в своїй „Відповіди рецензентови Н. М." („Руслан" за р. 1902, ч. 62—63). В зимовім семестрі 1901/2 р. предложив я свою розвідку в нїмецькій мові на історичнім семінари проф. дра Редліха у Відні. Призбиравши ще дещо потрібного матеріялу, переробив я свою розвідку зовсім наново і в сім виді відчитав її в зимовім семестрі 1902/3 р. на історичнім семінари Впов. проф. Грушевського і на засїданю історично-фільософ. секциї Наукового тов. ім. Шевченка. Вважаю милим обовязком зложити прилюдну подяку Впов. Професорови за цінні уваги, удїлені менї, з яких я позволив собі скористати. — *Б. Б.*

ським королем Белею IV в Прешбурзї, в часї великого австрийського безкоролївя:

„Присла король Угорьскы к Данилу, прося єго на помощь: бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци; иде єму на помощь и приде къ Пожгу. Пришли бо бяху посли Нѣмѣцкыи к нему, бѣ бо царь обьдержа Ведень, землю Ракушьску и Штирьску: Герцюкъ бо уже убьенъ бысть. Бѣ бо имена посламъ: воєвода царевъ и пискупъ Жалошь Пурьскый, рекомый Сольскый, и Гарихъ Поруньскый, и Ота Гаретеньникъ Пѣтовьскый“.[1])

Дальша частина сеї звістки[2]) не має для нас великої вартости, бо лїтописець займає ся там лиш описом враження, яке зробив на Нїмцїв богатий стрій князя Данила та сьвітла збруя його лицарської дружини і з якою радістю приняв галицького князя Беля IV. Особливу вартість має в сїй части звістки лишень поданнє пори року, в якій мала місце стріча Данила з Белею, бо се власне богато нам помогло при розвязуванню загадки, поставленої галицьким лїтописцем.

---

[1]) Лѣтопись по Ипатскому списку. Изданіе археограф. коммиссіи. С.-Петербургъ 1871, ст. 540. „Пожга“ галицької лїтописи, се Прешбурґ, нїмецкий „Pressburg“, угорський „Pozsony“, латинське „Posonium“. На Прешбурґ ішов все Беля IV походами до Австриї. Fr. Wertner — Die Regierung Bela's des Vierten (Ungarische Revue XIII 1893. ст. 481 (похід Белї в 1252 р.).

„Ведень“ подано в Іпатськім кодексї. Се слово вставили в текст лїтописи її видавцї з р. 1871, уважаючи вариянт „одинъ“ кодекса Хлєбнїковсько-Поґодінського „ошибочним“. (Лѣт. по Ипат. сп. 1871, ст. 540, нот. †††). Видавцї Іпатської лїтописи з р. 1845 (Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей II, ст. 187 і нот. г признали рацию вариянтови „одинъ“ код. ХП., вставили його в текст і додали увагу, що сей вариянт „испорченъ“ в Іпат. код. на „Ведень“. Вариянт „одинъ“ не позбавлений всякої вартости. Він значить тут „сам“. Проф. Шараневич переклав його зовсїм слушно словом „allein“ (Hyp.-Chron. розд. VII, с. III). Сей вариянт мавби тут навіть більше значіння, чим „Ведень“, який тут властиво злишний, коли-б не одна трудність що до принятя вариянта „одинъ“. Редактор чи властиво переписувач, міг скорше перекрутити „Ведень“ на „одинъ“, чим противно. Чоловікови, що жив десь в Володимирі, чи дальше на півночі, та може й не чув про Віденъ, ледво чи могло-б прийти на думку, замінити „одинъ“ на „Ведень“. Хоч вариянт „одинъ“ цїкавий, то однак годї його прийняти без застережень і тому лучше триматись вариянта „Ведень“ Іпатського кодекса, старшого часом від кодекса ХП.

[2]) Лѣтоп. по Ипат. сп. с. 540—541.

Слаба сторона гіпотези пок. Шараневича в тім, що він замало звертав увагу на обставини, які промовляють против її виводів. Се-ж річ загально відома, що Конрад IV вів під той час боротьбу з папою і зі своїм, папою протеґованим контркандидатом Вільгельмом з Голяндиї та так був занятий подіями в Італії (куди в жовтні 1251 р. раз на все удав ся), що не лиш не виступав з ніякими претенсиями до спадщини по Бабенберґах, але навіть не звертав уваги на осиротіле князївство.[1]) Про яку небудь війну та переговори сього короля з Белею IV австрийські (розумієть ся й загально-німецькі) та угорські літописи нічого не згадують.[2]) Що до року 1251, який проф. Шараневич приймив для згаданих подій зауважимо, що Беля IV в сім році не провадив ніяких воєн.[3])

Більшої уваги заслугує гіпотеза професора київського університету Дашкевича, котрий лучить рівно-ж події, які подає галицька літопись (себто війну Белї IV і з'їзду в Прешбурзї) з историєю німецького цїсарства, одначе прикладає їх до цїсаря Фридриха II, уважаючи рівночасно послів, присутних в Прешбурзї, послами сьогож цїсаря. Але з огляду на се, що цїсар Фридрих II помер вже 13 грудня 1250 р., мусїв проф. Дашкевич яко властивий рік з'їзду покласти не 1252 лиш 1249 р.[4])

Одначе й ся гіпотеза не може удержатись з подібних причин, що й гіпотеза проф. Шараневича. В жерелах ми не знаходимо найменьшої згадки про якусь війну та переговори цїсаря Фридриха II з Белею IV. А що, як се низше викажу, terminus non ante quem для з'їзду в Прешбурзї служить тут без сумнїву похід Белї IV до Австриї 1250 р. (тодї виступав він

і на сс. 55, 59 і 62. Р. 1250 приймив він на ст. 56—57 для зовсїм иньшого походу Данила на Угорщину.

[1]) Huber — Geschichte Österreich I. c. 524; Lorenz — Deutsche Geschichte I, c. 79 i Pölitz-Lorenz — Österreichische Geschichte (2 Aufl.), Wien 1871, c. 35.

[2]) Про відносини Белї IV до німецького цїсарства сґ. моноґрафію Wertner-a — Die Regierung Bela's des Vierten (Ungarische Revue XIII. Budapest 1893). Беля просив у Фридриха II і Конрада IV помочи против Татар і в разї коли-б її одержав, обіцяв признати себе ленником німецького цїсарства (с. 364).

[3]) Ми не найшли в ніяких жерелах згадки про якусь війну Белї IV в 1251 р.

[4]) Княженіе Даніила Галицкаго по русскимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Кіевъ 1873 (відбитка з „Кіевскихъ Университетскихъ Извѣстій“) с. 98, пот. 4.

у перве оружно з претенсиями до австрийської спадщини[1]), тож рік 1249 зовсім тут не надаєть ся.

Остатніми часами заняв ся проф. Грушевський в двох знаменитих працях[2]) наново звісткою галицької літописи, ідучи за гіпотезою проф. Дашкевича. По думці Впов. професора можна для звістки про похід Данила на Угорщину означити досить докладну дату. Реченнє „бѣ бо царь обьдержа Ведень..“ вказує без сумніву на те, що літописну звістку треба покласти між 1247 і першою половиною 1249 р., бо в тім часї були оба австрийські краї дійсно в руках цїсаря Фридриха II; до другої половини 1249 р. не можна прикласти звістки галицької літописи, бо Відень був тодї вже в володїнню маркґрафа Германа баденського; реченнє „герцюкъ бо уже убьенъ бысть“ впевняє проф. Грушевського, що війна Белї IV та з'їзд в Прешбурзї мали місце „невдовзї“ по смерти остатнього Бабенберґа, герцоґа Фридриха II Воєвничого. Остаточно думає проф. Грушевський, що з огляду на литовські події, які літописець занотував слїдом по звістцї про прешбурський з'їзд, найправдоподібнійшим роком, під який сю звістку годило-б ся покласти, був би рік 1248.[3])

---

[1]) Huber — Gesch. Öst. I, c. 524; Lorenz — D. Gesch. I, c. 107. З сим таки мусимо числитись по тій причинї, що австрийські жерела не подають перед 1250 р. звістки про якийсь похід Белї до Австрії.

[2]) Істория Укр.-Руси III, с. 165 і 550 (нот. до с. 165); Хронольоґія с. 34 – 35.

[3]) Найбільшу трудність для нашої гіпотези про рік прешбурського з'їзду (1250 р.) представляє власне та обставина, що літописець слїдом по звістцї про сей з'їзд нотує литовські події та лучить їх з попередною звісткою зворотом „Въ то же лѣто“. Се вказувало-б, що вигнаннє братаничів Мендовга мало місце таки в сім же роцї, що й прешбурський з'їзд. Супроти сього, що ми приймаємо для прешбурського з'їзду р. 1250, треба-б і всї литовські події, записані по ньому, класти по черзї, починаючи з 1250 р. Се одначе неможливе з того згляду, що для сих подій маємо terminus non post quem: кореспонденцию Мендовга з папою лїтом 1251 р. по його охрещеню. Охрещеннє Мендовга кладе проф. Грушевський на початок 1251 р. і по тій причинї розміщує решту подій почавши з р. 1248. (Хронольоґія с. 35). Вигнаннє братаничів Мендовга сталось по думцї проф. Грушевського десь 1248 р. (кінець), а передтим прешбурський з'їзд, на що власне мав би вказувати зворот „въ то же лѣто“. Пригляньмось одначе близше висказови галицького лїтописця про його спосіб писання лїтописи. Під р. 1254 пише лїтописець: „Хронографу же нужда есть писати все и вся бывшая, овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя“ (Лѣт. по Ипат. сп. вид. 1871 р. с. 544). Тут, як думаємо, лїтописець дає до пізнання, що

Але й сей вислід не видаєть ся нам відповідно мотивованим по тій причині, що проф. Грушевський (подібно як Шара-

він не писав всего в хронольоґічнім порядку, що часом подавав ранійшу подію пізнійше, а пізнійшу скорше, ніж повинен. На се маємо досить доказів і то особливо в уступах, де оповідають ся галицькі події в звязку з подіями в австрийських краях, а що більше, літописець як раз при австрийських подіях виправдуєть ся. Ми перейдемо тут всї ті уступи щоб переконатись, чи нам треба числитись рішучо з тим фактом, що прешбурський з'їзд занотований в літописи перед литовськими подіями та що його лучить з ними зворот „въ то же лѣто".

Під р. 1252 оповів літописець про убитє австрийського герцоґа яко про річ вже доконану. Тимчасом під 1254 р. вертає до сеї справи та оповідає, якою смертию згинув сей герцоґ, хоч на початку сего оповідання поставив літописець зворот „Въ то же лѣто времени минувшу", що властиво належить до оповідання про похід Данила на Шлезк, який став ся по литовських подїях, (cf. Хронольоґія с. 36). Під р. 1257 оповідає літописець про кінець австрийської справи, себто про облогу Гімберґа та поворот Романа на Русь, що властиво повинен був оповісти перед походом Данила на Шлезк при подїях занотованих під р. 1254. Возьмім ще на увагу події, занотовані під р. 1235, а побачимо, що їх порядок не є хронольоґічний навіть помимо сего, що получені вони подібними зворотами, як „въ то же лѣто". По оповіданню про відібраннє Романовичами Дорогичина „крижевникам", що сталось в марті 1238 р. (Хронольоґія с. 65), читаємо: „Данилови въ томъ же лѣтѣ пошедшу на Михаила..." Сей факт служить повтореннєм вже оповіджених висше і належить до 1237 р. (Хрон. с. 26) мимо згаданого звороту злучного. Дальше йде оповіданнє про напущеннє Романовичами Литви на Конрада Мазовецького та їх гостину у угорського короля. Оба сї факти получені з оповіданнєм про похід на Михаїла зворотами: „По томъ же лѣтѣ" і „в то время". Коли отже оповіданнє про похід на Михаіла перед ними, се лиш повтореннє висше оповідженого, то тут не значить нїчо в означенню хронольоґії такий зворот, як „по томъ же лѣтѣ" і т. д., бо, як бачимо, не вказують на хронольоґічний порядок подій. Дивім ся далї. По оповіданню про гостину Романовичів на Угорщинї оповідає літописець про війну австрийського герцоґа з німецьким цїсарем та охоту Романовичів іти першому в поміч. Війна цїсаря та герцоґа припадає на грудень-цьвітень 1236—7 р., а Романовичі вибирають ся в поміч з початком 1237 р. (Хрон. с. 65). Перед тим одначе ми маємо вже оповіджені пізнійші події з р. 1238; але що на початку оповідання про війну цїсаря та герцоґа стоїть злучний зворот „в то время", тож виходило-б з сего, що сей факт став ся по сих, що відносять ся властиво до 1238 р. (відібранє Дрогичина, напущеннє Литви на Конрада, гостини Ром. на Угор.). Тимчасом і тут нас заводять сї злучні звороти, бо показуєть ся, що при тім усім порядок подій не хронольоґічний.

Перейшовши се навіть досить загально, спитаємось, чи мусимо строго триматись сього, що між звісткою про прешбурський з'їзд та вигнаннєм Мендовгових братаничів стоїть злучний зворот „Въ то же лѣто"?

невич і Дашкевич) не звертає уваги на обставини, котрі рішучо промовляють против його гіпотези.[1]) Тож задачею нашої розвідки буде: перевести докладну аналізу звістки Галицької літописи, вияснити її скільки можливо критично при помочи історично-певних фактів та притім докладно виказати коли вже не безосновність гіпотез наших попередників, то можливість ще иньшої гіпотези.

Перед тим одначе подамо короткий огляд подій в австрийських краях від смерти остатнього Бабенберґа аж до часу першого оружного виступлення Белї IV з претенсиями до сих країв

Чи через те мусимо припускати, що прешбурський з'їзд, се подія вчаснійша від сеї другої, або що походить з одного року? Сього по повисшім ми ніяк не можем сказати. Тут може бути така сама істория, як у висше поданім уступі з р. 1235, де накопичені факти з найріжнійших літ в зовсім нехрональоґічнім порядку, хоч на хронольоґічний порядок і вказували-б згадувані злучні звороти. Так отже зворот „въ то же лѣто" не дає нам повної ґваранциї на те, щоб з'їзд прешбурський мусів статись по тій причині перед литовськими подіями.

Низше стараємось виказати, що terminus non ante quem для з'їзду в Прешбурзї служить похід Белї IV до Австриї в липні 1250 р. (літописна війна з Нїмцями). З огляду на се прешбурський з'їзд треба вставити між литовські події. В хронольоґічній таблиці, уставленій проф. Грушевським для литовських подій від 1248 р. (Хронольоґія с. 67) покладено утечу братаничів Мендовга на 1248 р. (кінець), похід Романовичів на Ятвягів на 1248 (кінець) або початок 1249. Тут власне між тими подіями розділеними прешбурським з'їздом, може заходити звязь через зворот „въ то же лѣто" (приклади такої звязи маємо під р. 1235). Приготовання Романовичів до війни з Мендовгом кладе проф. Грушевський на 1249 р., похід на Новгородок 1249/50, похід Товтивила на Литву на 1250 р. З літописних слів „потомъ же" можна-б вносити, що він став ся таки небавом по поході на Новгородок, отже в першій половині 1250 р. Зістаєть ся вільною друга половина 1250 р. для з'їзду в Прешбурзї. В сім роцї Данило не бере особисто участи в литовській війнї, лиш дає Товтивилови помічні полки. Чи не має воно якої звязи з тим спізненнєм Данила з помочию для угорського короля? Данило вибираєть ся на Угорщину не якнебудь, а іде „исполчи вся люди своѣ". Але що часть його полків була, як сказано, з Товтивилом на Литві, тож дуже можливо, що галицький князь, ждучи на їх поворот, спізнивсь опісля з помочию для угорського короля й прийшов вже по всім до Прешбурґа, де здаєть ся задержав ся Беля в повороті з походу. Колиб і в тім разї зворот „потомъ же" завів нас, то й мимо сього можнаб класти прешбурський з'їзд на 2-гу пол. 1250 р., бо в поході Товтивила не було Данила, отже остатнїй міг був в тім часї вибратись на Угорщину.

[1]) Обставини, які промовляють проти всіх трех гіпотез се той цілий материял, якого ми ужили в своїй розвідцї для піддержання нашої гіпотези contra тамтим.

в р. 1250, бо на нашу думку лише тоді ціла наша гіпотеза стане добре зрозумілою.

Остатній австрийський герцоґ з роду Бабенберґів, Фридрих II Воєвничий, поляг 15 червня 1246 р. в битві над рікою Литавою. Німецький цїсар Фридрих II, уважаючи австрийські краї, себто Австрию та Стирию, осиротілим ленном німецького цїсарства, післав туди з весною 1247 р. ґрафа Оттона з Еберштайну, щоб сей завідував ними яко цїсарський „capitaneus et procurator“.[1]) На другий рік, себто 1248 відкликав його цїсар з Австриї та іменував в червні сього року вже аж двох намісників, „capitanei“, герцоґа Оттона з Бавариї для Австриї й ґрафа Майнгарда з Ґориции для Стириї.[2]) В другій половині 1249 р. бачимо претендентом до австрийського престола маркрафа Германа баденського. Він був свояком (сестрінком) цїсарського намісника Австриї, герцоґа Оттона з Бавариї, тож сей остатній не робив йому ніяких перепон у заходах коло позискання австрийської княжої корони.[3]) Оттон баварський постарав ся навіть про се, що Герман баденський оженив ся з братаницею остатнього Бабенберґа, Ґертрудою, вдовою по маркґрафі Моравії, Володиславі, синї чеського короля Вячеслава.[4]) Що більше, Оттон баварський, не зважаючи на се, що був цїсарським намісником, укладав з Германом якісь пляни та уложив навіть з ним (близше незнаний) компроміс, обовязуючись правдоподібно попирати його у висше згаданім замірі.[5]) Маючи так могучого протектора в особі цїсарського намісника Австриї, заняв Герман баденський в осени 1249 р. Вінер-Найштадт, Відень та иньші австрийські міста,[6]) але що позискав собі лиш незначне число сторонників, тож австрийські краї не дістались нїколи в його володїннє. Крім сього нїхто з кандидатурою Германа не числив ся, уважаючи його узурпатором.[7]) В початках 1250 р.

[1]) Huber — Gesch. Öst. I, c. 517.

[2]) Böhmer-Ficker — Regesta imperii V, 1, c. 666, ч. 3707; c. 667, ч. 3708; cfr. також c. 682, ч. 3792 і Huber — Gesch. Öst. I, c. 520 (і нот. 3).

[3]) Huber — Gesch. Öst. I, c. 520.

[4]) Ibidem c. 517 і 519.

[5]) Близше про сей компроміс cfr. Lorenz — D. Gesch. I, c. 71—72. Взагалї полїтика Оттона баварського в Австриї була „неясна“ й „загадкова“, як се підносить Riezler — Geschichte Baierns II, c. 89.

[6]) Huber — Gesch. Öst. I, c. 523.

[7]) Continuatio Garstensis ad. a. 1250 (у Pertz-a Monumenta Germaniae Scriptores IX, c. 599); Hermannus, marchgravius de Paden,

уступив Оттон баварський зі свого становища цїсарського намісника Австриї, а на його місце заіменував цїсар намісника Стириї ґрафа Майнгарда з Ґориції,[1]) віддаючи йому одному власть над обома краями. Так отже навіть в 1250 р. бабенберське питаннє не було ще остаточно на нїчию користь розвязане, а австрийські краї й дальше були в фактичнім володїнню цїсаря Фридриха II.[2])

---

qui nomen ducis Austrie sibi usurpaverat. Майже у всїх иньших австрийських річниках читаємо такі слова: Hermannus marchio de Paden voluit esse dux Austrie, sed non valuit. cfr. напр. Cont. Sancrucensis II. ad a. 1248 (M. G. SS. IX, c. 642). Сї слова австр. річників треба уважати родом публичної опінії в наших часах. cfr. ще Huber — Gesch. Öst. I, c. 519 і 520.

[1]) Ще 12 грудня 1249 р. стрічаємо в грамотах Оттона бав. яко цїсарського намісника Австриї. Böhmer-Ficker — Reg. imp. V, 4 (vol. 1) c. 1705, ч. 11.155. 20 січня 1250 р. є вже ним Майнгард з Ґориції. Ibidem c. 1709, ч. 11.588.

[2]) Сей факт підносимо з натиском і над ним троха спинимось. На думку проф. Грушевського звістку Гал. лїтописи годить ся віднести до 1248 р. або першої половини 1249 р. з огляду на се, що в другій пол. 1249 р. Відень не був вже в володїнню німецького цїсаря, а в руках Германа бад. Се за слабий арґумент. Висше було подано, що се посїданнє Відня Германом так було ефемеричне, що навіть австрийські річники не числили ся з ним поважно. Герман лиш був зайняв Відень (cfr. його грамоту для Відня з 22/9 (XI. Kl. Octobr.) 1249 р. виставлену „in civitate Wiennensi“ у Lambacher-а — Österreichisches Interregnum. Wien 1773. Anhang XIV, c. 25), але не перебував в ньому з страху перед ворожою партиєю австрийських маґнатів. Він жив в укріпленім замку на Каленберзї (cfr. Fischer — Merkwürdige Schicksale des Stiftes und der Stadt von Kloster-Neuburg, Wien 1875: „Der Sicherheit wegen residirt er, Hermann und Gertrud in Kahlenberg, sie glaubten sich in Wien nicht sicher“. Цитат у Шараневича Hyp.-Chron. ст. 124, нот. 310), то в Вінер-Найштадї, то в Кльостер-Найбурзї (Szaranievicz — Hyp.-Chron. ст. 57 і 58). Таке посїданнє Відня рівнялось просто ніякому, тож галицький лїтописець не числивсь, на нашу думку, з ним, подібно як австрийські річникарі. Що крім австрийських країв подано в однім з кодексів лїтописи ще специяльно Відень, з сього такого виводу робити не можна. Відень міг лїтописець причіпити для піднесення риторичности свого оповідання (оно належить в цїлости безперечно до найбільш риторичних уступів галицької лїтописи), а може для якогось умисного зазначення, що в часї з'їзду в Прешбурзї Відень був в руках цїсаря, а не в иньших. В чиїх руках були оба краї, до того належав цїлком природно й Відень, хочби там на хвилю його хтось иньший заняв. Що до років, які подає проф. Груш. для звістки гал. літ. скажемо на разї те, що й при критицї гіпотези проф. Дашкевича: про борбу Белї IV за австрийську спадщину перед 1250 р. ми нїчого не

Не вважаючи на те, що лише незначне число австрийських панів було по стороні Германа баденського, він успів ще якийсь час удержатись в Австриї. Деякі з його сторонників вдерлись були навіть з початком 1250 р. на угорську територию.[1]) На се чекав тільки король Беля IV, який від довшого часу продумував над тим, якби австрийську спадщину загорнути в свої руки. Пімста за провокацию сторонників Германа баденського мала дати оправданє його походу до австрийських країв. В липні 1250 р. впав Беля з величезним військом до Австриї та руйнуючи все по дорозї, загнавсь аж під монастир Марияцель, який спалив 25 липня.[2]) Хто знає, чи ціла Австрия не була-б тоді дісталась у руки угорського короля, якби не чеський король Вячеслав, котрому удалось намовити Белю через послів до повороту. Дуже цікаву звістку про се посередництво подає II континуация Санкруценського річника (річник монастиря Сьвятого Хреста). По оповіданню про похід Белї до Австриї 1250 р. читаємо там таке:

„Sed pietas divina que cum irata fuerit novit misereri et parcere, mediante rege Bohemie per internuncios hanc cladem pestiferam intercepit: quod facere iuramento Bela decreverat, ad finem perducere non permisit; unde cum omni suo comitatu est reversus“.[3])

Ся звістка має для нашої гіпотези незвичайну вартість,[4]) але на жаль, вона так само уривкова й неясна, як звістка Га-

---

знаємо з жерел австрийських та угорських, а з повагою їх все таки треба числитись. Terminus non ante quem є тут похід Белї IV до Австриї 1250 р. (про що низше), тож перед тим роком не міг відбутись з'їзд в Прешбурзї.

[1]) Huber — Gesch. Öst. I, c. 524; Lorenz — D. Gesch. I, c. 107.

[2]) Auctarium Mariaecellensee ad a. 1250. (M. G. SS. IX, c. 647): In die Sti Jacobi combustum et claustrum Celle sancte Marie a Komanis et Ungaris. Сю дату приймив Huber — Gesch. Öst. I, c. 524. Угорські жерела подають про сей похід ледво деякі подробиці. Про те, як також про територию, на якій в Австриї воював Беля cfr. згадану моноґрафію Вертнера (Ungar. Rev. XIII, c. 369 і далї) і того-ж автора Negyedik Béla király története. Temesvár 1893, c. 112.

[3]) Cont. Sancruc. II. Cod. IV. ad a. 1250. (M. G. SS. IX, c. 643). Вертнер приймає сю звістку досить недовірчиво, але близше сього не мотивує (Ung. Rev. c. 370). Моноґрафія Вертнера відзначаєть ся взагалї іґнорованнєм лїтописних звісток та опираєть ся головно на документовім материялї.

[4]) Ми перші звернули увагу на сю звістку яко на таку, що може пояснити звістку Галицької лїтописи про прешбурський з'їзд.

лицької літописи. Се змушує нас рівно-ж до переведення докладної аналізи звістки сего річника.

Передівсім одначе мусимо переконатись, о скілько сей річник заслугує довіря, й чи на його звістку можна покладатись.

Австрийський річник т. зв. „Continuatio Sancrucensis secunda“ се безперечно одно з найважнійших і найлучших жерел для історії австрийських країв за часів Фридриха II Воєвничого, а також для історії австрийського безкоролівя аж до 1266 р.[1]) Звістка, яку ми зацитували, походить з четвертого кодексу II континуациї Санкруценського річника. Сей четвертий кодекс має значне число вариянтів, які мають для австрийської історії в рр. 1245—1251 незвичайну вартість. Таку вартість має й зацитована звістка.[2])

Вона, подібно як звістка Галицької літописи, сучасна й оповідає про війну Белї IV та про посольство, прислане до нього. Мусимо проте над нею близше застановитись, бо по всякій правдоподібности, се дві ідентичні звістки. А що кожда з них з окрема має якісь свої специяльні подробиці, тож порівнуючи їх, постараємось при помочи одної доповнити та вияснити другу.

Звістка II континуациї Санкруценського річника оповівши про се, що король Вячеслав намовив Белю через послів до повороту, не подає більше нічого про те посередництво, ба навіть не подає імен послів чеського короля. Саме присланнє послів не могло, на нашу думку, вплинути на Белю до тої степени, щоб він зрікшись претенсий до австрийської спадщини, вертав з нічим з походу, який мусїв його немало коштувати жертв в людях і грошах, тим більше, що він по звістцї австрийського річника присягнув собі, що добуде в сїм походї Австрию. Тут мусїло грати ролю щось далеко важнійше, а до вислїдження близшої причини такого скорого мирного полагодження справи можуть нам послужити деякі слова із звістки австрийського річника про посередництво чеського короля.

Застановім ся передівсїм над значіннєм слова „mediare“. Дословно значить воно „посередничити між двома (особливо во-

---

[1]) cfr. Redlich — Die österreichische Annalistik bis zum Ausgang des 13 Jahrhunderts (Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung III, c. 519).

[2]) Ibidem c. 521.

рожими) сторонами".[1]) Але ще иньше значіннє має се слово. Воно значить також „переспрявляти або укладатись з кимсь яко посередник".[2])

Тепер що до значіння слова „internuntius". Воно не означає якогось звичайного посла, що тільки посилаєть ся від одної особи до другої (тут від одного короля до другого), але такого „посла, що має від особи посилаючої повновласть і право в її імени переспрявляти з особою, до котрої його післано".[3])

За помочию сих значінь слів, ужитих в звістці австрийського річника легко нам уже буде дійти причини так скорого полагодження справи і заспокоєння апетиту Белї на австрийську спадщину. Здаєть ся нам, що цїлком не помилимось, коли яко таку причину будемо вважати переговори Вячеслава з Белею за посередництвом висланих до нього послів. Сї посли, маючи повновласть від чеського короля, уложили певно з Белею якийсь плян, по всякій правдоподібности плян подїлу австрийської спадщини поміж Чехів та Угрів. Се одно могло, на нашу думку, прихилити Белю до спокійного повороту домів. Звичайна приятельська рада зі сторони чеського короля була-б до сього троха за малою причиною для так ласого на чужі спадщини короля, як Беля IV. На позір виходить із звістки австрийського річника, що король Вячеслав прислав до Белї IV послів з радою, щоб він дав лише спокій нищенню австрийського князївства та вертав домів; тимчасом по докладнїйшім застановленю справа представляєть ся так, що причиною повороту Белї на Угорщину були його переговори з Вячеславом, чи з уповажненими послами чеського короля та що в тих пореговорах мусїли вони приобіцяти угорському королеви добру пайку з австрийської спадщини.

---

[1]) cfr. Brinckmeier — Glossarium diplomaticum. Hamburg-Gotha 1863. II, c. 239 sub voce: „vermitteln, durch Vermittelung ausgleichen".

[2]) cfr. Du Cange — Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort 1885. V, c. 320 sub voce: „Rem tractare, agere, componere, non ut iudex, sed ut intermedius et sequester".

[3]) cfr. Calepinus — Dictionarium undecim linguarum. Basileae 1590. I, c. 789 sub voce: „Qui inter duos medius est ad aliquid transigendum, et modo huic, modo illi per vices nuntiat". В нїмецькій мові говорить ся „Unterhändler", cfr. Klotz — Handwörterbuch der lateinischen Sprache. Braunschweig 1866. II, c. 156 sub voce. Звертаєм увагу, що в середних віках назви: „nuntius" та „internuntius" мали иньше значіннє, нїж в нових віках, в яких сї назви означають послів папських або цїсарських при ріжних дворах европейських володарів.

Приглянього ся тепер звістці Галицької літописи, що починаєть ся згадкою про якусь війну Белї IV з Німцями.

„Присла король Угорьскы к Данилу, прося єго на помощь: бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци; иде єму на помощь и приде къ Пожгу“.

Вже при критиці трех згаданих інтерпретаций сеї звістки зазначили ми, що тут не надаєть ся анї рік 1248 та 1249 анї р. 1251, бо в ніяких жерелах нема згадки про яку небудь війну Белї IV в тих роках. Галицька літопись оповідає про війну Белї за австрийську спадщину, як се видно з самої літописи. Про війни Белї, до яких подав причину його апетит на австрийську спадщину маємо звістку лиш під рр. 1250 та 1252 (дальші літа нам не цікаві). З сього можна тут вибрати лише 1250 р. (в котрім Беля виступив у перве оружно з претенсиями до Австриї), бо вже з кінцем 1251 р. австрийські краї були в руках Отокара, а звістка Галицької літописи каже нам виразно, що діяло ся воно тодї, як Австрия та Стирия належали до німецького цїсаря. Мусимо отже приняти, що звістка Галицької літописи починаєть ся оповіданнєм про похід Белї IV до Австриї 1250 р. і се має бути terminus non ante quem для з'їзду в Прешбурзї. Гал. літопись каже вправдї, що се була війна з Німцями, але ми згадували ще на початку розвідки, що про якусь війну Белї з Німцями ми нічого не знаємо. Так отже не остаєть ся нам нічого, як приняти її за австрийський похід Белї 1250 р.

Се можна зробити без найменьшого сумнїву. Річ цїлком ясна, що галицький літописець ужив для означення сего походу Белї IV лише невідповідного (з нашої точки погляду) вислову „рать на бои с Нѣмци“, але під тими Німцями розумів він безперечно Австрийцїв, як се часто має місце в його літописи. Ми зберемо тут анальоґічні місця в Галицькій літописи, де австрийська земля зоветь ся — німецькою землею: „Король же Угорьскый возведе, искаше помощи, хотяше прияти землю Нѣмѣцкую . . . и вдамъ ему землю Нѣмѣцкую и ѣха во Нѣмцѣ с Романомъ . . .“ [1]) За тим, що літописна війна Белї з Німцями, се його похід до Австриї 1250 р. промовляє й пора року, подана в літописи. Стріча Белї з Данилом в Прешбурзї мала місце в дуже горячий день: „Зной бѣ ве-

[1]) Лѣт. по Ипат. сп. с. 545; подібно-ж на с. 554.

ликъ дне того",[1]) пише галицький лїтописець, отже було лїто, а похід Белї до Австриї відбув ся в липні. Пора року, як бачимо, та сама. Причиною походу Белї до Австриї був напад Австрийців на угорську територию; по звістцї Гал. лїтописи Беля воював з Німцями; а що у сего лїтописця „німецький"-„австрийський", тож тут назву „Німцї" годить ся заступити назвою „Австрийцї".

Князь Данило, що по звістцї Галицької лїтописи йшов в поміч угорському королеви, стрічаєть ся з ним в Прешбурзї. Поміч його, як видно із звістки, була непотрібна, бо Беля вже не провадив війни (він з неї правдоподібно що йно вертав), а то з сеї причини: „Пришли бо бяху посли Нѣмѣцкыи к нему". Дуже можливо отже, що сї посли завернули Белю з походу (як се читаємо в австрийськім річнику) і разом з ним прибули до Прешбурґа, де стріли ся з князем Данилом, що спізнивсь по всякій правдоподібности з помочию для угорського короля.[2])

Висше ми вже згадали, що звістка Галицької лїтописи та II континуациї Санкруценського річника по всякій правдоподібности ідентичні. В обох оповідаєть ся про війну Белї IV, в обох перериває Беля війну по сїй причинї, що до нього прибувають посли.

---

[1]) ibidem c. 541. Проф. Шараневич замітив справедливо, що се було „im Hochsommer", отже в липні або серпнї. (Hyp.-Chron. c. 59). Докладнїйше буде про се мова низше.

[2]) Цїла власне неясність та уривочність звістки походить мабуть з сього; коли-б Данило був взяв участь в походї Белї, то лїтописець був би про се широко оповів. Наради в Прешбурзї, чи там посольство не доторкнуло Данила, лише Белї, тож маємо тільки подані імена послів (впрочім не всїх) і то лише тому, що їм заімпонував галицький князь та його лицарство. Про причину, задля якої правдоподібно спізнивсь Данило з помочию для Белї, було подано висше. Про саму війну Белї лїтописець не подає близших відомостий, так що виходило-б з лїтописи, нїби Беля мав лиш замір іти в похід, але остаточно не пішов, бо до нього прибули посли. Так одначе думати не можна, бо про подібний похід в справі австрийської спадщини ми не маємо нїякої згадки в жерелах. Лїтописця не інтересував сей похід так само, як і прешбурський з'їзд, бо він не дотичив самого галицького князя. Згадав проте про нього, бо до участи в ньому запросив Данила угорський король, а близше не описав його, бо Данило не взяв в ньому участи через те, що спізнивсь. Проф. Шараневич переконаний, що Беля пішов був походом в Австрию, не певний одначе, чи в ньому був і наш галицький князь (Hyp.-Chron. c. 59).

Що до війни Белї з Німцями, про яку оповідає Галицька лїтопись, то ми виказали наглядно, що се не що иньше, лишень похід Белї до Австриї 1250 р., поданий II континуациєю Санкруценського річника. Тепер мусимо зіставити разом оповіданнє обох звісток про посольство, яке прибуло до угорського короля. Зачнемо від Галицької лїтописи.

Галицька лїтопись подає нам чотирех послів, але по імени називає лише двох: „Ога Гаретеньникъ Пѣтовьскый" і „Гарихъ Поруньскый". Перший з них, се безперечно „Otto Hardeck von Pettau",[1]) другий, се „Heinrich von Brunne".[2]) Оба вони, як звісно, були визначними австрийськими маґнатами. Між послами вичисляє лїтопись рівно-ж „сольногородського архиепископа" (в лїтописи хибно „пискупъ"), але його імени не подає. Знаємо одначе, що сольногородським архиепископом-електом був в тім часї Филип з Каринтиї.[3]) Всї три отже були австрийськими маґнатами і се власне був би ще один доказ за тим, в якім значінню уживає лїтопись назви „нїмецький", бо як бачимо, лїтопись називає австрийських маґнатів „нїмецькими послами".

Може є тут одначе иньша причина, задля котрої галицький лїтописець назвав австрийських панів нїмецькими послами. Три згадані учені підносили те, що вони були послами нїмецького цїсаря, бо австрийські краї були тодї в руках цїсаря, про що пише наша лїтопись. Попробуймо однак провірити справу, чи сї три австрийські пани[4]) могли бути справдї послами нїмецького цїсаря (не входимо вже в те, котрого).

---

[1]) cfr. сю назву у Huber-a — Gesch. Öst. I, c. 525 і 526; у Шараневича — Hyp.-Chron. c. 126, нот. 326. Тут здогадуєть ся проф. Шараневич, що лїтописна назва „Гаретеньникъ" = „Гартнидикъ" (deminutivum), себто син Гартнїда (так звавсь отець Оттона Гардек). Ми думаєм, що „Гаретеньникъ" се просто перекручена галицьким лїтописцем назва „Гардек", подібно як перекручені назви „Брунне" на „Поруньскый", „зальцбурський" на „Жалошь Пурьскый". Се тим правдоподібнїйше, бо послом міг бути не конче Оттон Гардек син Гартнїда, але Оттон син Конрада, брата Оттона старшого, про що низше.

[2]) Szaraniewicz — Hyp.-Chron. c. 60, також c. 126, нот. 326.

[3]) Muchar — Geschichte des Herzogthums Steiermark, Ґрац, 1850. V, c. 209; Huber — Gesch. Öst. I, c. 526.

[4]) Питаннєм про „царського воєводу" займемось вже при кінци розвідки, бо се питаннє вимагає особливої уваги й його досить тяжко розвязати.

Зачнім від сольногородського архиепископа-електа, Филипа. Филип був сестрінком чеського короля Вячеслава,[1]) а притім головою сторонництва в австрийських краях, що старалось піддати сї краї під власть чеського короля.[2])

Що до Оттона Гардек, то австрийських маґнатів того імени було двох. Оттон Гардек, син Гартнїда,[3]) належав рівно-ж до сторонників чеського короля[4]) і його бачимо в хвилї як здобуває Відень Отокар 1251 р., разом з архиепископом Филипом поміж австрийськими маґнатами, що творили прибічну дружину нового австрийського герцоґа.[5]) Другий Оттон Гардек, син Конрада (якого бачимо з попереднім Оттоном в дружинї Отокара у Віднї[6]) був також сторонником чеського короля Вячеслава. Він помагав сьому королеви в його домашнїй боротьбі з сином Отокаром.[7]) Рішати тут нам годї, котрий з двох Оттонів був послом до Белї. Досить нам сього, що оба вони були сторонниками короля Вячеслава. Важна тут є й та обставина, що Гардеки з Петав були мінїстериялями сольногородських архиепископів, а крім сего ленниками Филипа,[8]) з яким разом один з Оттонів Гардек брав участь у згаданім посольстві.

Про Генриха Брунне нема нїде виразних доказів, що він був сторонником короля Вячеслава, але й нема противних сьому. Одначе за тим, що він був сторонником Вячеслава, промовляють такі обставини. В посольстві до Белї IV бачимо його, разом з архиепископом Филипом та Оттоном Гардек, сторонниками чеського короля. Що більше, Генрих Брунне подібно як Оттон

---

[1]) Palacky – Geschichte von Böhmen II, 1. c. 136; Bachmann — Geschichte Böhmens I, c. 545, нот. 4; Huber — Gesch. Öst. I, c. 526.

[2]) Lorenz – D. Gesch. I, c. 109.

[3]) Szaraniewicz — Hyp.-Chron. c. 126, нот. 326.

[4]) Lorenz – Österreichs Erwerbung durch Ottokar von Böhmen (Zeitschrift für die österreich. Gymnasien 1857) c. 106; Huber — Gesch. Öst. I, c. 525; cfr. також Muchar — Gesch. d. H. Steierm. V, c. 233.

[5]) Huber — Gesch. Öst. I, c. 526; Lorenz — Öst. Erw. c. 110

[6]) ibidem.

[7]) Cont. Sancruc. II. ad. a. 1249. (M. G. SS. IX, c. 642). Otto comes, filius comitis Conradi de Hardekke, et quidam ministeriales Austrie, faventes seniori regi Bohemie, occupaverunt dolo civitatem Znoym, que fuit filii sui regis iunioris...

[8]) Meiller — Regesta archiepiscoporum Salisburgensium, нпр. c. 155, ч. 67: fidelis ecclesiae Hartwicus de Hardeke. Про надання ленна родинї Гардек Филипом cfr. Muchar — Gesch. d. H. Steierm. V, c. 209; також Szaraniewicz — Hyp. Chron. c. 126, нот. 326.

Гардек, походив з родини мінїстериялів сольногородських архиепископів.[1]) Мусїв проте й він, подібно як і иньший мінїстерияль сольногородський Оттон Гардек та їх обох зверхнїй пан, архиепископ Филип, бути сторонником чеського короля Вячеслава.

З сього, що подано про сих трех послів можна наглядно переконатись, що послами нїмецького цїсаря вони нїяк не могли бути.[2]) Заходить проте питаннє, чиїми?

До розвязання сього питання може нам послужити як раз звістка II континуациї Санкруценського річника, де кажеть ся, що Беля IV перервав свій похід „mediante rege Bohemie per internuncios". Ми бачили, що сольногородський архиепископ-елект Филип та його оба мінїстериялї Оттон Гардек і Генрих Брунне (сей остатнїй по всякій правдоподібности) були сторонниками короля Вячеслава. Рівно-ж доказали ми, що війна Белї з Нїмцями Галицької лїтописи та його похід до Австриї 1250 р. австрийського річника, се одно й те саме. З тої причини й обі звістки про посольство до Белї мусять бути ідентичні. В звістцї австрийського річника сказано, що се були посли чеського короля; в звістцї Галицької лїтописи сього нема сказаного, але маючи тут подані імена послів ми могли переконатись, чиїми властиво сторонниками вони були. Переконавшись, що були вони сторонниками чеського короля, можемо тепер цїлком сьміло твердити, що в посольстві короля Вячеслава, про яке згадує австрийський річник, були згадані Галицькою лїтописю три австрийські маґнати. Ми знаємо, що від 1249 р. укладав Вячеслав в справі добуття для себе австрийської спадщини ріжні пляни з австрийськими панами, своїми сторонниками[3]); тож коли тепер по причинї походу Белї 1250 р. справа австрийської спадщини, до якої Вячеслав мав великі претенсиї, ставала

[1]) Meiller — Reg. arch. Salisb. c. 232, ч. 275 ad a. 1223: Der Salzburgische Ministeriale Hartwich von Prunne. Се здаєть ся батько Генриха, як здогадуєть ся Шараневич — Hyp-Chron. c. 126, нот. 326.

[2]) Можлива ще така обставина, що вони були цїсарськими послами „ex officio". Але чи ж до такого посольства цїсар був би вибирав собі неприхильних людий? Таж нпр. про Филипа та Оттона Гардек знаємо певно, що вони все були прихильними чеському королеви. В сїй справі відсилаємо цїкавих до Lorenz-а та Huber-а, які її докладно обговорюють. Цїла гіпотеза проф. Шараневича має на цїли прослїдити, чи се посольство не було власне посольством „ex officio" супроти нїмецького цїсаря, одначе результати сеї гіпотези не лиш що не певні, але їх годі назвати навіть правдоподібними.

[3]) Lorenz — D. Gesch. I, c. 86; Huber — Gesch. Öst. I, c. 525.

непевною, і його пляни могли обернутись в ніщо, він уважав найвідповіднійшим ужити до посольства, яке мало на меті намовити Белю аби відступив за границї Австриї та приступив до переговорів, — в першій лінії свого сестрінка, архиепископа Филипа, що може вже на власну руку взяв собі за товаришів своїх мінїстериялїв, Оттона Гардек і Генриха Брунне.[1])

По сїм можемо вже твердити, що назва „німецькі" посли, ужита галицьким літописцем в значінню „австрийські" (так як війна з „Німцями" значить війну з „Австрийцями", чи похід до „Австриї"), а не для означення послів німецького цїсаря.

Тепер мусимо ще переконатись, чи сї австрийські пани, сторонники чеського короля могли в тім часї (1250 р.) бути в посольстві, се б то — чи їх ітінерар позволяє на таке твердженнє. До сього маємо досить скупий жерельний материял, всеж таки думаємо, що й він вистарчить до виказання правдивости наших поглядів.

Про архиепископа Филипа знаємо, що дня 1 червня 1250 р. пробував він в своїй кріпости Фонсдорф в Стириї і тут було присутне велике число висшого духовенства та сьвітських маґнатів з австрийських країв.[2]) Коли-ж Беля в липні 1250 р. впав до Австриї та загнавсь аж під Мариядель, Филип і собі впав з великим числом своїх мінїстериялїв і ленників (вони були зібрані у нього в Фонсдорфі) в долину горішньої Анїзи провалом Мандлїнґ, заняв міста Авссе, Гальштад, Гоге-Варт і загнав ся аж по митницю Роттенман.[3]) Тут як раз могло до нього на-

[1]) Филип був чоловік вельми енерґічний, а своїми дїлами надававсь радше на сьвітського князя, ніж на князя церкви. Се підносить нпр. Muchar — Gesch. d. H. Steierm. V, c. 227; Szaranievicz — Hyp.-Chron. c. 61. Може власне й по тій причинї ужив його Вячеслав до сього важного для нього посольства. З грамот Вячеслава з р. 1250, які до нас дійшли, можемо бачити, що від червня до вересня перебував він в Празї, cfr. Erben — Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I, c. 579: dat. Pragae X. Kalendas Julii (22/6); c. 580: dat. Pragae Kalendis Sept. (1/9). Звідти здаєть ся висилав він гонцїв до Филипа, щоб сей удавсь до Белї зі згаданою місиєю.

[2]) Muchar — Gesch. d. H. St. V, c. 231 (і нот. 1 на с. 232). Здаєть ся, що тут перебував Филип цїлий рік 1250 аж до свого походу в долину Анїзи: про се можна здогадувати ся з виданої ним тут грамоти; cfr. Pusch u. Fröhlich — Diplomataria sacra ducatus Styriae. I, c. 323, ч. 32: Actum in Vonstorff IV. Idus Feb. (10/2).

[3]) Thomae Ebendorf. de Haselbach Chron. Austr. ad a. 1250 (Pez — Scriptores Rerum Austriacarum. I, c. 728) так пише про Филипа: . . . plurimam partem Styriae sibi vindicaverat, ut Vallis Anasi

спіти порученнє від чеського короля, щоб удавсь з посередництвом до Белї, який воював недалеко, бо в порічю Анїзи й Мури, від Марияцель аж до Мірццушляґ.[1])

Що до Оттона Гардек і Генриха Брунне, то про них нема грамот, з яких ми могли-б дізнатись, де вони обертались 1250 р. і чи могли взяти участь в посольстві разом з Филипом. Ми знаємо лиш те, що так в Фонсдорф, як і в походї Филипа в долину Анїзи було богато його мінїстериялїв та ленників, тож ледво чи можна сумнїватись, щоб там не було й обох згаданих мінїстериялїв. Їх власне взяв собі Филип за товаришів.

Звістка австрийського річника кінчить ся тим, що Беля IV за намовою послів чеського короля полишив границї Австриї. Галицька лїтопись не каже нам виразно, по якій причинї Беля перервав похід. Ми знаємо лиш те, що князь Данило, котрий ішов йому в поміч, не йде дальше як до Прешбурґа, а то по тій причинї, що тут прибули до Белї посли. З сього одначе можна догадатись, що: 1) Данило мав іти ще дальше, поза Прешбурґ, се б то до Австриї, 2) що не пішов там длятого, бо Беля, котрий ще перед прибутєм Данила вирушив у похід,[2]) вертав з Австриї, очевидно за намовою тихже послів. Про те нема, як сказано, виразної згадки в Гал. лїтописи, але се можна доповнити звісткою австрийського річника. Галицький лїтописець згадує за те про прибуттє послів аж до самого Прешбурґа та подає причину сього прибуття тими словами: „бѣ бо царь обьдержа Веденъ, землю Ракушьску и Штирьску: Герцюкъ

mutae in Rottenmann... cfr. також Chron. Salisburgense ad a. 1250. (ibidem c. 362) і Annales Sti Rudberti Salisb. ad a. 1250 (M. G. SS. IX, c. 791). Про територию, яку заняв в Стириї Филип cfr. ще Steierische Reimchronik (Pez — SS RR. Austr. III, c. 31), до сегож Huber-a — Die Steierische Reimchronik und das österreichische Interregnum (Mittheil. d. Inst. f. öst. Gesch. IV. c. 43). З лїтератури cfr. Muchar — Gesch. d. H. St. V, c. 235—236. Шараневич зауважив, що сей похід відбув ся тодї, „als zu gleicher Zeit Bela IV. einen Verwüstungszug in die Mark. Östr. unternahm" (Hyp.-Chron. c. 127, нот. 330). Докладнїйшої дати походу Филипа жерела не подають.

[1]) Про територию, на якій воював Беля cfr. особливо моноґрафію Вертнера — Die Regierung Bela's des Vierten (Ung. Rev. XIII c. 369 і далї).

[2]) Що Беля не чекаючи на поміч Данила вирушив у похід, заким остатнїй прийшов, можна толкувати тим, що йому прийшлось мабуть задовго ждати на Данила. Бо й не так скоро міг наспіти Данило вже по причинї значної просторони, а ще крім сього, як ми висше здогадувались, він ждав мабуть своїх полків, що були з Товтивилом на Литві.

бо уже убьенъ бысть". В звістці австрийського річника нема згадки про дальшу акцию послів чеського короля.

З речення „бѣ бо царь..." виходить, що події занотовані у звістці Галицької літописи, се б то війна Белї IV та з'їзд в Прешбурзї мали місце тодї, як нїмецький цїсар мав в руках оба австрийські краї. З огляду на се, як також і на назву „нїмецькі посли", три висше згадані історики обяснили хибно, що посли, які прибули до Прешбурґа, були послами нїмецького цїсаря. Але ми вже доказали, що такими вони нїяк не могли бути, тож тут сеї справи не будемо доторкатись, тільки додамо з нашої сторони ще один арґумент для означення хрональоґії подій.

Проф. Грушевський означив час лїтописних подій також на основі речення „Герцюкъ бо убьенъ бысть", якому слово „уже" надає на його думку такого значіння („уже" в Історії Укр.-Руси III, с. 550, нот. до с. 165 подане розстріленими буквами), що згадані події мали місце „невдовзї" по смерти остатнього Бабенберґа, (се є вже навіть 1248 р.). Се твердженнє змушує нас до глубшого застановлення над значіннєм слова „уже", бо воно відграє тут важну ролю в означенню хронольоґії, як се бачимо з виводу проф. Грушевського.

На нашу думку слово „уже" означає тут в сїм місцї якраз щось противне, нїж се, що подав проф. Грушевський. Лїтописець ужив сього слова в тім значіню, що „уже — давно".[1]) З сього показуєть ся, що галицький лїтописець з'іґнорував передівсїм ефемеричне опанованнє Відня Германом баденським та подав у своїй звістцї, що австрийські краї ще в хвилї прибуття посольства до Белї IV (се б то протягом кількох лїт від смерти Фридриха II Воєвничого) були в посїданню цїсаря Фридриха II, що було солию в оцї таких сусїдів, як Вячеслав та Беля. Воно й не противить ся історичній дійсности, бо, як ми висше згадували, в р. 1250 в часї нападу Белї на Австрию завідував обома австрийськими краями в імени цїсаря ґраф Майнгард з Ґориції, на що проф. Грушевський не звернув належитої уваги.

Тепер що до властивого значіння речення „бѣ бо царь обьдержа Ведень... убьенъ бысть". Тут, як ми думаєм, хотїв лїтописець сказати, що власне тому прибули посли до Прешбурґа,

---

[1]) cfr. Miklosich — Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862—1865 (2 вид.) с. 1043 sub voce: „оуже" (шукати треба на с. 1029 під „оу") = ἤδη, iam, „πάλαι". Нїмець каже „schon längst".

що цїсар ще так довгий час по смерти австрийського герцоґа держав Австрию та Стирию в своїм виключнім, на думку сусїдів — цїлком неправнім володїнню.[1]) Цїлию посольства Вячеслава до Белї було по звістцї австрийського річника — намовити остатнього до полишення границь Австриї. Із звістки Галицької лїтописи можна звістку австрийського річника доповнити ще о стілько, що сї посли удались з угорським королем аж до Прешбурґа, щоб там нарадитись над дальшою долею австрийської спадщини супроти сього, що її ще до сеї пори тримав нїмецький цїсар. Що сї посли мали з Белею укладатись в справі австрийської спадщини, се видко вже по части й з деяких слів звістки австрийського річника (про що ми вже мали нагоду говорити висше,[2]) хоч про якісь дїйсні переговори їх з Белею згаданий річник не подає звістки.

В реченню „бѣ бо царь...“ годить ся отже бачити причину прибуття послів (се-ж ясно видно з самої лїтописи), а не поясненнє галицького лїтописця, від кого се посольство походило. З природи річи справа, кому має дістатись австрийська спадщина, припала до рішення двом найблизшим і наймогутнїйшим сусїдам, королям чеському та угорському. Низше побачимо, що в сїй справі забрав голос по всякій правдоподібности ще й третїй рівно-ж близький, хоч і меньше могучий сусїд.

З черги маємо зайнятись питаннєм, хто то був сей лїтописний „царський воевода“, якого бачимо в Прешбурзї разом з послами чеського короля. Але що се питаннє далеко труднїйше до виясненя, нїж питаннє про трех иньших послів, длятого будемо старались розвязати його по змозї при самім кінци нашої розвідки. Тепер попробуємо, як лише можна докладно означити пору, в якій міг мати місце з'їзд в Прешбурзї по походї Белї IV до Австриї.

Докладнїйшу дату для походу Белї до Австриї 1250 р. знаходимо лише в річнику монастиря Марияцель, а то по сїй причинї, що сей монастир спалено підчас сього походу (д. 25 липня).[3]) По сїм бачимо Белю IV в околицї Мірццушляґ, де

---

[1]) Коли-б можливо було приняти вариянт „одинъ“ код. XII., то в сїм реченню можна б добачувати те, що лїтописець попри причину прибутя послів хотїв нам подати погляд претендентів до австрийської спадщини на неправність виключного посїдання її цїсарем.

[2]) При інтерпретациї слів „mediare“ і „internuntius“.

[3]) Auctarium Mariaecellensae ad a. 1250 (M. G. SS. IX, c. 647).

здаєть ся наспіли посли від Вячеслава, які намовили угорського короля до повороту. Сей поворот міг наступити з кінцем липня або з початком серпня, по чім відбув ся згаданий з'їзд в Прешбурзї, де прибув князь Данило. Напевно годї нам сказати, чи сей з'їзд відбув ся з кінцем липня, чи з початком серпня. Для 1250 р. не маємо навіть ітінераря Белї IV крім однїсїнької дати його побуту під Мариянцель.[1]) Вправдї маємо деякі грамоти Белї з сього року (нас тут інтересують грамоти з липня й серпня), але в них крім дати року, місяця й дня нема поданого місця побути короля Белї. І так маємо грамоту Белї з дня 22 липня 1250 р.,[2]) дальше вже аж з дня 1 серпня 1250 р.; [3]) згадати треба ще й про грамоту з 11 серпня.[4]) Що до грамоти з 22 липня, то годї припустити, щоб вона була виставлена на Угорщинї супроти сього, що Беля вже 25 липня був в Австриї під Мариянцель. Припустити можна, що або виставлялась Белею в часї його походу в походнїй канцеляриї,[5]) або в часї його неприсутности таки на Угорщинї уповажненим до сього канцлером.[6]) По спаленню Мариянцель воював ще Беля дальше аж під Мірццушляґ, а се забрало йому ще досить часу. Між 25 липня і 1 серпня могли з'явитись тут у нього посли чеського короля, потім вже Беля вернув домів. Про грамоту Белї з 1 сер-

[1]) Ітінерар Белї IV уложив на підставі його грамот Вертнер в двох монографіях — Die Regierung Bela's des Vierten в уступі „Bela's des Vierten Aufenthaltsorte“ (Ung. Revue XIII c. 480—482) і Negyedik Béla király története. Temesvár 1893 (cfr. тут Függelek I: IV. Béla tartòzkodásai). В однїй (c. 481) і в другій (c. 189) нема для 1250 р. поданого анї одного місця побуту Белї IV.

[2]) Fejer — Codex diplomaticus Hungariae. IV. 2, c. 62: Undecimo Kalendas Augusti.

[3]) ibidem c. 59: Kal. Augusti.

[4]) ibidem c. 67: Tertio Idus Augusti.

[5]) Се-ж неможливе зі згляду на значну просторонь, щоб Беля 22 липня був на Угорщинї, а вже 25 під Мариянцель, коли возьмемо під увагу ще й те, що він займавсь по дорозї нищеннєм околиці Австриї. Що Беля виставляв сам грамоти навіть в часї походу в походнїй канцеляриї, про се дізнаємось з його другого походу до Австриї 1252 р., серед якого Беля виставляв грамоти, як сказано, поза границями Угорщини, під Віднем. Дати сих грамот cfr у Вертнера в ітінерарях Белї (Ung. Rev. XIII c. 481; Neg. Béla kir. tört. c. 189 ad a. 1252).

[6]) Хоч нпр. із дипльоматичної формули в грамотї Белї з 1 серпня 1250 р.: „Datum per manus Magistri Achillei, Albensis Praepositi, aulae nostrae Vice-Cancellarii“ (Fejer — Cod. dipl. Hung. IV, 2, c. 59) такого виводу з цїлковитою певностю робити не можна.

пня все ще таки трудно припускати, щоб вона могла бути виставлена на Угорщині, а тим самим перед 1 серпня не можна ще класти повороту Белї домів. З другої сторони годї вже перетягати його поворот на Угорщину поза 11 серпня, з якого маємо також грамоту Белї. Вона вже могла бути виставлена Белею на Угорщині, тож можна припустити, що Беля перед 11 серпня вертав домів з австрийського походу на Прешбурґ разом з послами короля Вячеслава і в Прешбурзї стрів ся з князем Данилом, що спішив йому на поміч. В кождім разї сю стрічу треба покласти найдальше на серпень, бо по звістцї Галицької літописи вона мала місце в дуже горячий день, отже в кождім случаю було ще літо.

Ми вже старались доказати, що три австрийські маґнати, подані в звістцї Гал. літописи яко німецькі посли, не могли ніяк бути послами німецького цїсаря та що були вони послами короля Вячеслава, присланими ним до угорського короля в справі дальшої долї австрийської спадщини. Але між тими послами згадуєть ся якийсь „воевода царевъ“. Се також було одним із арґументів за тим (в гіпотезах наших попередників), що згадане посольство походило від німецького цїсаря. Воно дуже дивне а притім цїкаве, що цїсарський воєвода міг робити між послами, сторонниками й послами чеського короля, які прибули нарадитись з Белею IV над способом видобуття австрийської спадщини з рук цїсаря. Справа, як ми вже кілька разів в тягу розвідки підносили, представляє значні трудности і виясненнє її буде тільки гіпотезою, хоч і дуже правдоподібною та не лишеною всякої підстави. Всї факти, які ми зібрали до вияснення сього питання, промовляють виключно за такою гадкою, яку низше подаємо.

В горі було подано, що одною з причин походу Белї IV до Австриї 1250 р. був напад деяких сторонників Германа баденського на угорську територию. Також згадували ми про неясну полїтику цїсарського намісника Австриї, герцоґа Оттона баварського супроти свого зверхника, німецького цїсаря Фридриха II: він попирав свого сестрінка Германа баденського у його заходах около заволодїння австрийськими краями. В наслїдок походу Белї міг вже Герман напевно розпрощатись зі своєю милою надією на те, щоб коли небудь міг війти в тревале посїдачнє згаданих країв. Дуже отже можлива річ, що Оттон баварський, котрий в 1249/50 р. уступив був із становища цїсарського намісника Австриї, а тим самим був зовсїм свобідний

у своїм поступованню (хоч і перед тим, як ми бачили, він не богато зважав на свій уряд цїсарського намісника), старав ся поладнати справу дипльоматичною дорогою. До сього міг його спонукати з одної сторони висше згаданий компроміс, який він був уложив з Германом баденським, з другої його власні пляни що до австрийської спадщини. Нам звісні аспірациї Віттельсбахів до австрийської спадщини якраз в рр. 1249 і 1250.[1]) Оттон баварський старавсь здобути щось із сеї спадщими для свого сина Генриха, зятя Белї IV, а знаємо, шо 1251 р. Стирийцї самі присилали навіть послів до Генриха, пропонуючи йому стирийську князївську корону.[2]) Коли не клопотав ся Оттон про Германа, так мусїв мати власні пляни. Беля IV був тестем його сина Генриха, тож нїчого лучшого не міг Оттон вчинити, як в тїй критичній хвилї удатись до свояка і просити в нього помочи для здобуття якоїсь частки з австрийської спадщини. Через те, що крім послів короля Вячеслава, прибув до Белї й герцоґ Оттон баварський і то в тїй самій справі, що вони, поставлено в Пресбурзї на дневнім порядку справу спадщини по Бабенберґах і тут уложено собі правдоподібно плян подїлу австрийських країв. Мав він випасти не лише на користь королїв угорського та чеського, але й на користь Германа баденського, за інтервенциєю його свояка (вуя), бувшого цїсарського намісника Австриї, герцоґа Оттона баварського, що також прибув до Пресбурґа.[3])

---

[1]) Cont. Garst. ad a. 1249 et 1250. (M. G. SS. IX, c. 599). Се з натиском підносить Губер в студиї: Die Steierische Reimchronik (Mitth. d. Inst. IV, c. 50).

[2]) Riezler — Gesch. Baierns II, c. 92. Генрих оженивсь з донькою Белї IV вже коло 1247 р. cfr. Wertner — Die Reg. Bel. d. V. (Ung. Rev. XIII, c. 368).

[3]) Оттон бав. уступив зі становища цїсарського намісника Австриї з поч. 1250 р.; тимчасом в звістцї Гал. лїтописи, яку ми кладем на 2-гу пол. 1250 р., приходить царський воєвода, і ним по нашому здогаду був власне той Оттон Нам здаєть ся, що і по його уступленню нїщо не перешкаджало сьому, аби по традициї звали його й дальше, бодай якийсь час цїсарським намісником (тим більше, що новий намісник і дальше резидував в Ґрацу). Від часу його уступлення минуло ледво пів року. Крім сього він був безпосереднім сусїдом Австриї та подібно як король Вячеслав позіставав в вічнім контактї з австрийськими панами, яких йому треба було мати по своїй сторонї з огляду на сина. Що до сього, що галицький лїтописець міг прикласти і в 1250 р. такий титул до Оттона, то ми не можемо вимагати від нього в сїй справі великої докладности. Вже те саме, що лїтописець не подав імени воєводи, виправдує його з сього перед нами. Галицький лїтописець міг чути або сам про те на з'їздї, або

Коли-ж Оттон, не зважаючи на компроміс, не дбав вже про Германа, тільки про власні користи, то міг він тут старатись про якусь частину австрийської спадщини для свого сина Генриха, чому Беля IV немав би причини противитись, бо як ми висше згадували, Генрих був його зятем.

Що до ітінераря Оттона баварського, то він по причині малого числа грамот, виставлених Оттоном 1250 р., не може бути докладним. Всього знаємо лиш тільки, що Оттон пробував 15 цьвітня 1250 р. в Вельбурзї[1]), 10 липня в Реґенсбурзї[2]) і тамже аж 18 грудня.[3]) Від 11 липня аж до 17 грудня 1250 р. не знаємо, де пробував Оттон. Се одначе не відбирає нам підстави до припущення, що Оттон прибув в серпні 1250 р. до Прешбурґа і, подібно як князь Данило, застав там послів чеського короля.[4])

Історичні події, що наступили по поході Белї до Австриї 1250 р., потверджують в значній мірі наші здогади що до можливости прешбурського з'їзду та його ухвал (які ми висше з певною правдоподібностю подали), як також що до особи царського воєводи Галицької лїтописи.

міг довідатись від когось з руських учасників з'їзду, що Оттон бав. був цїсарським намісником та подав його з такою гідностю у своїй звістцї. Цїкаво, що лїтописець звернув при двох послах, присутних в Прешбурзї, більше уваги на їх гідність, нїж на імена, яких зовсїм не подав (царський воєвода і архиепископ сольногородський), підчас коли двох иньших послів подав з іменами, навіть мало перекрученими; се мабуть тому, що для них не написав якоїсь гідности, яку був би подав замість імен. Що до самої гіпотези про Оттона, то хтоб хотїв на його місце поставити якогось иньшого воєводу, той мусїв би передовсїм признати посольство в Прешбурзї таки посольством нїмецького цїсаря, а через те мусїв би губитись в здогадах, що не допровадили-б розуміє ся до нїяких конкретних, ба навіть правдоподібних результатів, длячого три австрийські маґнати, сторонники чеського короля, мали перестати бути такими (як се бачимо в гіпотезї проф. Шараневича), чого в дїйсности не було.

[1]) Böhmer — Wittelsbachische Regesten c. 23.

[2]) Lang — Regesta sive rerum Boicarum authographa. II, c. 432: Ratisponae VI. Id. Julii, Ind. VIII; Böhmer — Witt. Reg. c. 23.

[3]) Lang — Reg. Boica II, c. 436: Ratisponae XV. Kal. Januarii, Ind. VIII.

[4]) Австрийський річник не згадує про нїякого цїсарського намісника в посольстві до Белї. Він подав лиш звістку про послів чеського короля, але дальшою їх судьбою не інтересуєть ся. Можливо отже, що Оттон бав. прибув до Прешбурґа осібно, так як галицький князь Данило, а через те, подібно як і сей остатнїй, не дістав ся до звістки австр. річника.

Герман баденський умер 4 жовтня 1250 р. (як здаєть ся, наслїдком отруї).[1]) Тодї Оттон баварський післав зараз свого сина Людвика до Австриї, а сей зайнявши її і спонукавши деяких мінїстериялїв до признання себе австрийським герцоґом, вернув назад до Бавариї.[2]) Се подало чеському королеви причину до енерґічної акциї в справі придбання австрийської спадщини для свого дому. Він та його син Отокар рушили вже з початком 1251 р. до границь Австриї, не стрічаючи там нїякого спротивлення.[3]) Аж в самій Австриї виступив против них герцоґ Оттон баварський. Одначе він не міг видержати сильного напору Чехів. Цїла Австрия дісталась в руки чеського короля, а його син Отокар заняв 12 грудня 1251 р. сам Відень.[4]) Се знов спонукало Белю, що він в маю 1252 р. рушив походом на Австрию, а в червнї вже стояв табором під Віднем.[5])

Се все дає нам підставу до таких здогадів. По нарадах в Прешбурзї мали правдоподібно інтересовані приступити до виконання своїх ухвал що до австрийської спадщини. Ми висловили здогад, що Оттон баварський старав ся дістати дещо із сеї спадщини для Германа баденського, а коли нї, то для своєї родини. В першім випадку він міг по смерти Германа уважати сї ухвали необовязковими більше для себе, в другім випадку міг побоюватись, чи так ласий на сю спадщину чоловік, як Вячеслав, додержить обітниць і чи сам не схоче всього собі загорнути, що й опісля сталось. А може й сам волїв собі всю спадщину забрати. Одно або друге могло власне дати йому причину до з'іґнорування прешбурських ухвал (по мисли яких акция в справі спадщини мала бути правдоподібно спільна) і до ведення акциї на власну руку, чого доказом служить похід його сина Людвика до Австриї. Можливо, що сим недодержаннєм умови образив ся передівсїм король Вячеслав, бо він не оглядаєть ся вже на нїкого, лише сам для себе займає цїлу Австрию. Проти сього, що вчинив Оттон

1) Huber — Gesch. Öst. I, c. 524.
2) ibidem c. 525.
3) Lorenz — D. Gesch. I, c. 90.
4) Canonicorum Pragensium Cont. Cosmae ad. a. 1251 (M. G. SS. IX, c. 173): Austria subdidit se regi Bohemorum Wenceslao, ad cuius possessionem habendam missus est filius regis Prziemysl, qui intravit civitatem Viennam et alias civitates, et urbes et castella; cfr. до сего Huber — Gesch. Öst. I, c. 526 i 527.
5) Wertner — Die Reg. Bel. d. V. (Ung. Rev. XIII, c. 370 i 481; його-ж Neg. Béla kir. tört. c. 189; Huber — Gesch. Öst. I, c. 529).

бав., Беля не реаґував, бо ж се був батько його зятя, тож з ним дуже легко прийшло ся-б поділитись австрийською спадщиною (можливо навіть, що Беля був в змові з Оттоном). За те король Вячеслав, що явно стремів до загарбаня всеї спадщини в свої руки, не давби собі її легко видерти, коли вона йому вже раз дісталась. Се знав добре Беля і тому мусів ладити новий похід до Австриї. Воєнна акция Белї та Оттона в сїй боротьбі з Вячеславом 1252 р. була спільна так само, як і в р. 1253, коли бачимо формальну коаліцию Белї IV, Оттона баварського, князя Данила та Болєслава Стидливого, в цїли заатаковання Вячеслава в його власнім краю.[1])

Ся боротьба могла мати яко причину якраз недодержаннє ухвал з'їзду в Прешбурзї одною чи другою стороною учасників сього з'їзду.

У Львові, в листопадї 1902 р.

---

[1]) Про сю коаліцию cfr. Riezler — Gesch. Baierns II, c. 93; Грушевський — Іст. Укр.-Руси III, c. 166. Згадку про боротьбу Белї IV і Вячеслава 1252 р. маємо в Галицькій лїтописи під р. 1254 і її то треба уважати безпосереднім продовженнєм звістки про прешбурський з'їзд (cfr. нашу „Відповідь рецензентови Н. М." — Руслан" 1902, ч. 63).

Н. М. (Молчановський), рецензент нашої розвідки в її першому виданню, ідентіфікує лїтописний з'їзд в Прешбурзї з угодою Белї IV та Отокара в Прешбурзї 1254 р. („Кіевская Старина т. LXXVI, 1902, I, бібл. с. 39). Ми виказали у своїй „Відповіди" („Руслан" 1902, ч. 63), що таке ідентіфікованнє неможливе з сього вгляду, що лїтописний з'їзд мав місце тут тоді, як австрийські краї належали ще до нїмецького цїсаря, а до нього не належали вони вже навіть 1251 р., а не то 1254.

До справи хронольоґічної звязи

в Галицько-волинській лїтописи.

Кілька заміток до статї Б. Барвінського.

Вище подану розвідку д. Барвінського я знаю в кількох стадиях її оброблення, й мушу признати, що автор її старанно використовував мої замітки й старав ся з кождим разом можливо уникнути зроблених йому закидів. Ся остатня редакція стоїть значно вище від перших почерків працї. Та головна хиба її лежала вже в самім заложенню — що автор в інтерпретациї й датованню звістки Галицько-волинської лїтописи виходив не від сеї лїтописи, але від комбінациї австрийських подій, а що сїй комбінациї контекст Галицько-волинської лїтописи не відповідав, тож він ріжними способами старав ся ослабити значіннє контекстної звязи лїтописи для хронольоґічних означень взагалї. Супроти сього, що тут в гру входить дуже важна справа — хронольоґічна вартість Галицько-волинської лїтописи, одного з найважнїйших джерел нашої історичної, тож на сю сторону звертав я увагу автора і в устних замітках і в друкованих (див. Записки т. L, бібліоґр. с. 12), і тепер сю справу ще раз хочу піднести.

Автор з початку хотів взагалї злегковажити хронольоґічну звязь подій Галицько-волинської лїтописи: з початку він приймає, що хронольоґізатор довільно переставляв події (нестійність сього погляду виказав я в рецензиї, Записки L). Потім, опираючи ся на звісних словах лїтописця про брак у нього хронольоґічного порядку („Хронографу нужда єсть... овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя“), автор висловляв гадку, що

в літописи нема що взагалї шукати хронольоґічної звязи. Супроти сього погляду, як він був висловлений в редакциї працї предложеній на засїданню історично-фільософічної секциї, мусїв я, розумієть ся, також виступити, бо лїтописець каже тільки, що він не розложив подій в порядку років і під відповідними роками, в аналїстичній схемі, але се зовсїм не значить, що бракує у нього зовсїм хронольоґічної звязи. Лїтописець, не даючи років, звичайно вказує порядок подій ріжними означеннями — як „потім“, „перед тим“, „по якимсь часї“, „тогож року“, „на другий рік“ і т. д., і їх не можна a priori легковажити. Що лишило ся б з лїтописи, як би, не маючи років, ще й такі хронольоґічні означення схотїли б ми викинути? Наведені слова лїтописця кажуть тільки, що він, для праґматичности, часом згадував при певних подіях попереднїх факти, або заходив в пізнїйші, але в переважній більшости він означає се тими хронольоґічними вказівками, і їх можна лишити на боцї хиба виказавши помилку лїтописця або пізнїйшу вставку, що розриває первісну хронольоґічну звязь.

По части так собі поступив автор супроти моїх заміток. Але при тім він не рішив ся розпрощати ся з своєю попередньою арґументациєю зовсїм. Висловивши гадку (с. 7), що слова „въ то же лѣто“ в початку оповідань про литовські події належать не до з'їзду Данила з Белею, а до походу на Ятвягів (Іпат. с. 540), то значить — признавши з'їзд з Белею вставкою (автор того не каже виразно, але се одинокий льоґічний вихід), д. Б. все таки твердить, що лїтописець в своїх словах про спосіб писання хроноґрафів признаєть ся до нарушень хронольоґії: він, мовляв, дає ними до пізнання, „що подавав ранїйшу подію пізнїйше, а пізнїйшу скорше, ніж повинен“, і на сїй підставі д. Б. хоче взагалї позбавити значіння хронольоґічні вказівки лїтописи.

На доказ він вказує на оповідання про австрийські події, що в хронольоґічній схемі Іпатського кодекса стоять тепер під р. 1252, 1254 і 1257, та події зібрані під р. 1235. Та тут автор мішає знову до купи дві річи: розміщеннє не в хронольоґічнім порядку й нарушеннє хронольоґічної звязи. Під р. 1252 і 1254 лїтописець заходить „в передняя і задняя“, але означає се хронольоґічними чи стилїстичними вказівками, так що сї оповідання власне можуть якраз ілюструвати цїнність сих вказівок. Під р. 1257 слово „потом“ означає не хронольоґічний, тільки стилїстичний перехід, а на значіннє оповідання в розвою подій вказує лїтописець кінцевими словами (див. мою Хронольоґію Гал.-волинської лїтописи с. 39). Під р. 1235 хронольоґічної плута-

нини зовсїм нема так богато, як здає ся автору (див. мою Хронольоґію с. 27 [1]), тільки „и потомъ“ на с. 517, рядок 20, не відповідає хронольоґії, і його треба розуміти або за перехід стилїстичний, або прикладати не до вступних фраз, а до дальшого оповідання, отже припускати лиху стилїзацию, яка не рідко трапляєть ся в сїй лїтописи. Ся стилїзация не раз ставить в дуже трудне становище й інтерпретатора й хронольоґізатора, але через те махнути рукою чи на стилїстичну звязь, чи на хронольоґічні вказівки лїтописця було б малодушністю для дослїдника зовсїм невідповідною. В моїй хронольоґічній аналїзї не мало було піднесено таких трудних місць; але річ дослїдника — розплутати сї трудности, а не махнути рукою й позбавити себе тих історичних вказівок, які джерело може дати.

Отже наведені автором приклади зовсїм не дають права легковажити хронольоґічні вказівки лїтописи, а показують, що деякі загальнїйші вирази, як „потомъ“, місцями не відповідають хронольоґічним відносинам фактів. Без порівняння більше одначе можна вказати таких місць, де сї й подібні вказівки відносинам фактів відповідають. Тож в кождім поодинокім випадку, відкидаючи таку вказівку, можна зробити се гіпотетично, а як катеґорично, то на підставі сильних доводів, тим більше, коли маємо до дїла не з таким загальним означеннєм, а з зовсїм докладним „въ то же лѣто“, як по текстї про з'їзд Данила з Белею, що інтерпретує автор. Його позбути ся відкликом до наведених автором иньших місць лїтописи не можна, а треба натомісь: або довести якимись стилїстичними чи хронольоґічними фактами істнованнє вставки, що розірвала первісний контекст (автор сього не зробив, хоч, видко, думав про такий вихід), або доказати, що в даній лїтописею хронольоґічній звязи є рішуча помилка. Автор анї сього анї того арґументу не розвинув, припускає нібито вставку, а головну вагу кладе на малозначність хронольоґічних вказівок лїтописи взагалї.

Ся, методольоґічна сторона, звязана з загальною справою хронольоґічної вартости Галицько-волинської лїтописи головно змусила мене до написання сих заміток. Сама хронольоґічна дедукция автора не має такого загальнїйшого значіння; але що

---

[1]) До річи поправляю друкарську похибку на с. 27 рядок 3 зверху: треба читати замість 1236 рік 1237.

[2]) Не потрібно тільки покликуєть ся він на подїї описані під р. 1235, мов би на анальоґію.

вона має на меті поправити одну з дат в моїй хронольоґізациї Галицько-волинської літописи, то мушу коротенько і про неї згадати.

Як будь я дуже радий всяким поправкам і провіренням моєї хронольоґічної схеми, та не думаю, щоб д. Барвінському удало ся знайти певнїйшу дату для з'їзду Данила з Белею, нїж поставлена проф. Дашкевичом і мною. Полишаючи навить на боцї трудність в хронольоґічнім означінню сього епізода („въ то же лѣто“), д. Б—им зовсїм не усунену, інтерпретация його стрічаєть ся з ріжними трудностями:

Авторови приходить ся прийняти, що лїтописець з'іґнорував володїннє Германа баденського в Віднї.

Прийнявши „нїмецьких“ послів за відпоручників чеського короля, прийшло ся йому штучними гіпотезами толкувати, як опинив ся між ними „воевода царев“, припускати, що був то Оттон баварський, похибкою названий цїсарським-намісником у лїтописця, і що він укладав якусь, з історії незвісну, коалїцию з королями угорським і чеським.

При хронольоґії д. Барвінського арцибіскуп сольногородський мусїв на наказ чеського короля кинути розпочатий похід і їхати в посольство.

Прийнявши ідентичність записки мон. св. Хреста з оповіданнєм Галицько-вол. літописи[1]), мусить д. Б. представляти, що полагодивши справу з Белею й намовивши його до виходу з австрийських земель (як у записцї св. Хреста), посли чеського короля потім їхали з ним до Прешбурґа[2]), без певної причини, лише аби міг там їх бачити Данило.

Арґументи, наведені д. Б. против дати 1248 р., зовсїм не так сильні, аби виключити її можливість. Що перед 1250 р. ми не знаємо про похід Белї на Австрію, се не виключає можливости, що він вибрав ся був, нпр. в 1248 р., походом, але посольство австрийських панів відвернуло сей похід, Беля вернув ся від границї, й тому сей уплянований ним похід не був записаний лїтописцями австрийськи чи угорськими. Посольство, в інтересах безпечности австрийських земель, могло бути зложене не конче

---

[1]) Се ідентичність тільки гіпотетична, хоч автор раз зве її гіпотетичною, иньшим разом бере за річ певну й будує на нїй дальші виводи.

[2]) Ідентифікованнє літописної Пожги з Прешбурґом також лише гіпотетичне, хоч автор уважає його певним; Пожга і Позон не тесаме, й автор мусїв би ще пошукати доказів на те, що літописець Пожгою назвав Позон.

з самих сторонників цїсаря: льокальні інтереси могли зробити таку комбінацию, що крім угорського намісника взяв в нїм участь оден князь з противної партиї — архиепископ сольногородський, незалежно від свого партийного становища. З рештою лїтом 1248 р. в Чехії була така буря — повстаннє Отокара против Вячеслава, що чеські партизани в Австриї могли всїляке становище займати супротив того чи сього, чеського короля чи його сина.[1])

Отже д. Б. против заквестіонованого ним розвязання галицької звістки поставив иньше, яке, невважаючи на чималу працю, вложену в його студию, й старанне оброблєннє, може бути не меньше, коли не більше заквестіоноване також. Але перше розвязаннє має за собою контекст Галицько-вол. лїтописи, а друге — против себе таку виразну вказівку тексту як „въ то же лѣто". В сїм дуже важна ріжниця.

М. Грушевський.

---

[1]) Автор ще збиває мою інтерпретацию слова уже. Я не привязував зовсїм такого значіння сьому слову в рішенню питання, як думає автор; слово се може мати ріжні значіння, і в данім контекстї (а з контексту все треба виходити), таки далї правдоподібнїйшим уважаю те значіннє, як я прийняв.

Галицько-руська бібліоґрафія

за роки 1772—1800.

Подав **Іван Ем. Левицький.**

Договором, уложеним між кабінетами віденським, берлинським і петербургським, Австрія при першім поділї Польщі заняла в 1772 р. своїми військами частину руських земель, звісну в історії під назвою „Червона Русь“, а по тодїшнїй польській адмінїстрацийній термінольоґії отсї руські землї: 1) воєводство руське з галицькою землею; 2) частину холмської землї з містами Тарногород, Томашів, Замость, Янів і Грубешів[1]); 3) майже ціле воєводство белзьке з виємком лише місточок Коротниції і Дубєнки з 28 оселями; 4) частину воєводства подільського, себто повіт червоногородський і 5) з воєводства волинського лише частину повіту кременецького з місточками Підкамінь, Залізцї і Збараж. З тих руських земель в сполученю з занятими польськими землями від Сяну на захід утворено нову австрійську провінцію під назвою королївства Галициї і Володимирії, до котрого, по знесеню в Буковинї воєнної адмінїстрациї, прилучено в 1786 р. той край яко черновецький округ.

Се королївство, з переважною тодї руською людністю, належало що до простору до більших провінций Австрії, але що

---

[1]) При третім поділї Польщі заняла Австрія з руських земель ще частину холмської землї й частину воєводства белзького й підляського, і з тих земель враз з занятими чисто польськими землями утворила „Нову Галицію“. Але сей новий теріторіяльний добуток враз з замойським округом відступила 1809 р. Австрія на основі договору, уложеного в Шенбрунї між Наполеоном I і Францом I в користь заснованого Наполеоном I князївства Варшавського, а округ тернопільський в користь Росії. Сей остатнїй округ повернув назад до Австрії на підставі рішень віденського конґресу в 1815 р.

до культурного стану не дорівнювало иньшим провінціям монархії. В руських землях сеї нової провінції, теріторіяльно положених на розграничу двох племен, руського і польського, де від віків стрічали ся з собою дві цівілїзациї, західна й східна, та бороли ся з собою два культи, римський з византийським, руський місцевий елємент, не витворивши в своїм лонї живої відпорної сили, стратив у тій кільковіковій культурній боротьбі свою інтелїґентну й економічно засібнїйшу верству і підупав що до свого національного розвою та питомої культури до такої крайности, що в пору, коли Австрія заволоділа згаданими руськими землями, руський нарід складав ся лише з простого неписьменного селянина, прикованого як робучий інвентар до землї і, не богато висшого культурно та економічно засібнїйшого сільського духовенства, котре теж не відчувало висших культурних потреб. Оба ті, пізнїйше головні народнї чинники придержувались в тих часах руськости не силою національної сьвідомости й національної традициї, але лише силою традициї руського обряду.

Вже в першій половинї XVII в. автор записки „Пересторога зѣло потребная на потомныє часы“ жалує ся, що не тільки „въ городѣ Краковѣ, но такожь и во Львовѣ книгъ словенскихъ великими склепами знайдешь замкненыхъ, которыхъ на свѣтъ не выпустятъ; такъ есть и во Львовѣ у мниховъ доминикановъ склепъ великій книгъ нашихъ словенскихъ учителскихъ, до купы знесенныхъ ..“ [1]) Ся леґенда була виразом того почутя інтелїґентного Русина, що руська книжка була рідкістю. Се почутє мусїло бути ще сильнїйше в XVIII віцї, коли та книжка ставалась у нас чим раз рідшою, а коли яка від часу до часу друком появила ся, то служила головно для лїтурґічних і церковних потреб, але вкінцї й таких у нас не ставало...

При занятю Австрією Галичини була у Львові одинока руська друкарня Ставропигійського Брацтва, заснована в 1586 р., з одинокою на цїлий край руською книгарнею. Але се Ставропигійське Брацтво, що було змушене переміняти в 1788 р. свій устрій і назву на Ставропигійський Інститут [2]), підупало було

[1]) Див. Акты относящіеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археографическою Коммиссіею. Томъ IV. С.-Петербургъ, 1851, № 149.

[2]) Ставропигійське Брацтво було ґуберніяльним розпорядженєм з д. 4 цьвітня 1788 ч. 7483 наслїдком декрету надворної канцеляріі з д. 21 марта 1788 розвязане, і аж по довгих просьбах і переписках, коли

матеріяльно так, що спинило навіть друк церковних книжок і уложило було з друкарнею почаївського манастиря умову що до продажі виданих тою друкарнею книжок. Але в 1796 р. австрійське правительство заказало Ставропигійському Інститутови займати ся продажею заграничних книжок,[1]) а галицько-руські церкви для своїх потреб могли спроваджувати літурґічні книжки почаївського виданя лише через консисторії.[2])

Крім друкарнї Ставропигійського Інститута були у Львові в остатнїх трьох десятилїтах XVIII в. ще друкарнї: „Брацька сьв. Трійці“ від р. 1696 до 1786, Казимира Шлїхтина від р. 1757 до 1784, а оо. Францїшкани мали друкарню від р. 1770 до 1774. В 1773 р. прибув з Відня до Львова візваний австрійським правительством Антін Піллер, який заснував тут ґуберніяльну і шкільну друкарню. Ся друкарня перейшла в 1781 р. в руки вдови Йосифи Піллерової, відтак в 1786 р. на Тому Піллера, а по нім обняв її Йосиф Піллер. Мав тут також свою друкарню від р. 1785 до 1794 варшавський друкар К. Б. Пфаф, котрий в 1794 р. відпродав її Віхманови і сей провадив інтерес від р. 1794 до 1808; вкінцї в 1792 р. заснував тут друкарню Кароль Вільд.

З провінціяльних галицько-руських міст в однім лише Перемишлї при занятю Галичини була друкарня „Iego Król. Mości“, котра перемінила відтак фірму на „Iego Ces. Mości“, але з сеї друкарнї по 1776 р. не подибують ся вже друки. Від р. 1783 до 1792 мав в Перемишлї друкарню Антін Матіяшевський, а в 1800 р. заснував там Ян Ґолембйовский друкарню, яку в 1828 р. закупив еп. Іван Снїгурський і дарував руській капітулї в Перемишлї.[3])

Брацтво вдало ся з просьбою безпосередно до цїсаря Йосифа II, ц. к. краєва ґубернія рескриптом з д. 23 жовтня 1788 ч. 24491 на основі декрету надворної канцелярії з 7 жовтня 1788 ч. 1941 розпорядила, що „Der Titel Bruderschaft hat aufzuhören und die aus der g. k. Nation ausgewählte Versammlung den Namen Väter der Stauropigianischen Kirche und Schule anzunehmen...“

[1]) А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 389.

[2]) Див. Куренди перемиської консисторії з д. 6 падолиста 1801 ч. 16 і з 5 червня 1805 ч. 1192 в „Збірнику іст.-філь. секциї“, том V, Львів 1902, стор. 128—129, нотка 1.

[3]) Див. Юст. Желеховскій, Іоаннъ Снѣгурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси. Львів, 1894, стор. 42.

Що до Буковини й угорської Руси, то першу і одиноку в XVIII в. друкарню в Буковині заснував 1789 р. в Чернівцях Рудольф Екгардт, а в північній Угорщині, на теріторії заселеній Русинами була при кінці XVIII в. друкарня Еллїнґера в Кошицях.

З усїх тих друкарень одна лише друкарня Піллєрів у Львові мала руські, чи то церковно-славянські письмена, крою далеко красшого, як тодїшні письмена уживані друкарнею Ставропигійського Інститута. За цїлий час істнованя друкарні Піллєрів у XVIII в. вийшло з неї в 1795 р. лиш одиноке в рускім і польськім язиці видане еп. П. Білянським „Посланїє пастирское до дꙋховенства и людꙋ дїецезїи Львовской и Перемиской“[1]; натомісь у 1820-х роках вийшло з сеї друкарні кілька руських підручників для народнїх шкіл.

З занятєм Галичини Австрією устали всякі лїтературно-видавничі звязки з центрами русько-українських земель, що лишили ся при Польщі й Росії, а на сторожи стояла строга цензура заведена в 1776 р. австрійським правительством також і в Галичинї.[2]) Видимими в тих часах репрезентантами духового звязку між русько-українським народом у Галичинї, Польщі й Росії, і то лиш між тою частиною народа, що придержувала ся гр.-кат. обряду, були до 1806 р. київські митрополїти, що проживали в Радомишлї, але вони до галицько руських справ не мішали ся. Тим то Галицька Русь при нових австрійських порядках полишена була що до лїтературно-наукового і культурного розвою своїй власній долї.

Не можна сказати, щоб австрійське правительство в перших роках свого володїня в Галичинї не старало ся піднести руський нарід, а в першім рядї руське духовенство і двигнути його з того культурного упадку, в який попав цїлий руський нарід протягом кількох віків. Цїсарева Марія Тереса заснувала в 1774 р. в Відні ґенеральну семінарію для католиків гр.-кат. обряду з усїх дїдичних країв, примістивши її в 1776 р. в конвіктї сьв. Варвари[3]), де 14 галицько-руських кандидатів бого-

---

[1]) Передруковане в Матеріялах до історії духов. житя. — Збірник іст.-філ. секциї т. V, стор. 70–81.

[2]) Одним із цензорів для руських книжок при кінцї XVIII в. був львівський канонїк др. Микола Скородинський, що в 1798 р. став львівським епископом. Він підписував ся: „Книгъ Рускихъ въ Галиціи и Лодомиріи Всевысочайшею властію цензоръ“.

[3]) F. Alter, Beitrag zur praktischen Diplomatik der Slaven, Відень, 1801. стор. XII.

словія[1]) мали приміщенє; тут перший раз стрітили ся галицькі Русини з дієцезії львівської й перемиської з угорськими Русинами з епархії мукачівської[2]). Опісля на основі надворного декрету з 30 червня 1783 р. засновано у Львові також ґенеральну семінарію, яку в 1787 р. розширено для всіх гр.-кат. епархій в Австрії; тут знов угорсько-руська молодїж, але вже в більшім числї, мала нагоду війти в близші зносини з галицькими Русинами. На основі надворного декрету з д. 9 марта 1787 і ґуберніяльного розпорядженя з д. 15 серпня 1787 ч. 20468 заведено з днем 1 падолиста 1787 для руських кандидатів богословія руські виклади на фільософії і богословію в львівськім унїверситетї, заснованім 1784 р., без заведеня одначе науки руського язика в головних народнїх і середнїх школах, значить: руські виклади заведено з державної потреби лиш для того, аби сяк-так осьвіченим духовенством можна було обсаджувати душпастирські посади, полишаючи одначе сам руський язик домашнїй науцї. Хоча протягом одного десятилїтя — як в однїй із своїх праць з одушевленєм підносить Як. Головацький — Русини видали з поміж себе таке число докторів богословія, що заміcтили ними майже всї унїверситетські катедри в руськім і латинськім язицї,[3]) але факти доказують, що се наукове змаганє одиниць нїчим не причинило ся до піднесеня руського письменства і не вплинуло на оживленє видавничого руху між галицькими Русинами. Мертва схолястика з одного боку, а з другого

---

[1]) А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г. Частъ II, Львів, 1889, стор. 54—55.

[2]) За старанєм еп. Івана Брадача (*1732 — †1772) і його наступника на епископськім престолї, а тодї ще канонїка Андрія Бачинського (*1732 — †1809), цїсарева Марія Тереса за згодою римської курії признала в 1771 р., по сильних перешкодах з боку угорсько-латинської єрархії, незалежність руської мукачівської епархії, що доси була тілько вікаріятством латинської архіепископії в Яґері (Erlau), так що руський мукачівський епископ був лише вікарієм згаданого латинського епископа. В 1777 р. переніс еп. Андр. Бачинський свою резиденцію з Мукача до Унґвара, а в 1780 р. осів тут сам. Пряшівська епархія була спершу орґанізована в 1790 р. як окремий гр.-кат. вікаріят спиский, з якого опісля цїсар Франц I заснував 1816 р. руську епархію в Пряшеві, канонїчно орґанізовану папою Пієм VII булею виданою д. 22 вересня 1816 р. Першим пряшівським епископом був Григорій Таркович (*1752 — †1841).

[3]) Як. Головацкій, О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землѣ, Львів, 1865, стор. 13 і д.

неможливо макаронїчна мова, якої взірцї маємо в оріґінальних і перекладних творах професорів П. Лодія та Т. Захаріясевича, мова, якою голосили вони свої виклади з унїверситетської катедри, бажаючи зробити з неї якусь висшу руську мову науки і руського письменства, отсе були причини, що серед молодшої ґенерації тодїшньої галицько руської суспільности не розжеврілась і не запалахкотїла може не в однїй груди заложена іскорка поетичного таланту, та не загріла молодих адептів науки до духової працї для збогаченя питомого письменства. Не зайвим буде тут зазначити, що П. Лодій і Т. Захаріясевич уважали відповідним у переднїх словах до своїх перекладів публично звинити ся за ужите тут і там деяких — як оба говорять — „простих выражений“, значить слів, запозичених з уст живого народа, для якого-б то були призначені їх переклади. І так П. Лодий каже: „...да не почꙋдится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель“ (див. далї ч. 56), а Т. Захаріясевич говорить: „...зане частѡ выраженій простыхъ ѹпотребихъ, сего да не кто мнѣ ѿ иностранныхъ въ ѕло вмѣняетъ“ (див. ч. 54). При таких дивоглядних, схолястичних поглядах на мову руської лїтератури і науки, ширених тодїшнїми вченими Русинами, не диво, що не маємо з тих часів анї одної памятки живого галицько-руського слова, а безпосереднїм наслїдком тодїшньої публичної едукацийної системи було між иньшим і се, що взаємини, навязані в стїнах духовної семінарії у Львові між галицькими й угорськими Русинами полишили ся без національно-культурних наслїдків і не витворили нї почутя національної єдности, нї солїдарности для спільної національної працї.

Дотеперішні бібліоґрафічні пошукуваня показують, що руський рух видавничий в Галичинї, чи то на русько-австрійській теріторії в роках 1772—1800 був слабий, навіть дуже слабий. Як. Головацький у своїй працї „Галицко-русская библіографія съ 1772—1848 г.“ виказує 18 руських друків, виданих в роках 1772—1800,[1]) а в доповненях до бібліоґрафії В. М. Ундольського подає заголовки 20 руських друків, що появили ся в тім періодї.[2]) А. С. Петрушевич у своїй працї „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-сло-

[1]) Див. „Галичанинъ, литературный сборникъ“, випуск III—IV, Львів, 1863, стор. 309-327.

[2]) Як. Головацкій, Дополненіе къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго. С.-Петербургъ, 1874, стор. 33—41.

венскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 г." наводить 30 заголовків.[1]) Моя збірка, оперта головно на автопсії, подає заголовки 99 друків, в значній части з зазначенєм їх змісту, а то 38 виданих галицькими, а властиво австрійськими Русинами в руськім, зглядно в церковно-славянській мові, і 61 в мовах польській, німецькій і латинській. Також польський бібліоґраф К. Естрайхер у своїй праці „Bibliografia Polska 140.000 druków", подає заголовки деяких руських друків але праця сего польського вченого що до руських друків, оперта не на автопсії, а при тім в довільній транскрипції латинкою, без узгляднення місцевого виговору, загалом така некритична, що ніяк не може вдоволити серіозних вимогів. Прикладом наведу лише, що книжку „Ѿбщихъ и естественныхъ Поученій христіанскаго богочестія. Часть первая..." (див. ч. 39) польський бібліоґраф подає під трьома ріжними заголовками, раз: „Knyżyca (Małaja) na cztenyje. Lwów, Chr. Uspenija", другий раз „Obszczych pouczenija chrystyanskoho bohoczestija. Lwów", а третий раз „Pouczenii (Obszczych i jestestwennych) część I. Lwów. Br. Uspenja".[2]) Записує він також, що в 1781 р. появив ся у Львові „Bukwar sławenskago cztenia i pisania, we Lwowie, 1781, w 8-ce",[3]) коли тимчасом в 1780-х роках в загалї не вийшов у Львові ніякий буквар, але аж 1790 р. „Букварь языка славенскаго чтенія и писанія..." (див. ч. 52). Подаючи заголовок твору д-ра Ігн. Филиповича „In laudem divi Gregorii Nazianeni..." (див. ч. 50) додає, що „Mieści także wiersz Józ. Rzewuskiego..."[4]), тимчасом у згаданій публїкациї є лише латинські вірші, присьвячені Янови ґр. Ржевускому, старостї дрогобицькому. Про переклад митр. дра Ант. Ангеловича „Kto jest stroną zaczepiającą? Austrya czy Francya?" виданий 1805 р., Естрайхер каже, що сей переклад вийшов 1796 р.[5]) Подібні помилки знайдете в величезних томах польського бібліоґрафа майже при кождій цитованій ним руській книжці.

---

[1]) „Временникъ Ставропигійского Института на 1885 г.", Львів, (1884). стор. 113 - 133.

[2]) K. Estreicher, Bibliografia Polska, том IX, Краків, 1888, стор. 540, 542, 543.

[3]) Тамже, том XIII, Краків, 1894, стор. 444.

[4]) Тамже, том XVI, Краків, 1898, стор. 220—221.

[5]) Тамже, том IX, Краків, 1888, стор. 688.

З виказаних мною руських друків в числї 38 належить відчислити 2, а то „**Отъ соборника избраннаѧ книга**“ (див. ч. 34) і „**Соборникъ**“ (див. ч. 74), видані старообрядцями; я наводжу їх лише тому, бо обі ті книжки видані церковно-славянськими письменами у Львові. Про першу з них згадує в своїй працї Як. Головацький, а про обі А. С. Петрушевич.

Найживійший видавничий рух припадає на рік 1790, в котрім появило ся 10 друків, а то 8 в руській, а зглядно в макаронїчній і церковно-славянській мові і 2 на иньших мовах; відтак іде рік 1781 з 7 друками, але в руській мові лиш 1 публїкація; по 6 друків вийшло в рр. 1780 (руських 3), 1791 (руських 4), 1796 (руських 2) і 1799 (руських 1) і т. д., а в рр. 1773, 1777, 1778, 1782, 1783, 1785, 1787, 1789, 1792, 1797, 1798 і 1800 не появилась анї одна публїкация в руській або церковно-славянській мові. Натомісць в рр. 1773, 1777, 1778, 1782 і 1800 вийшли лише самі польські друки.

Гідним уваги, що мимо тодїшнїх ґерманських змагань, ведених в нашім краю систематично урядовою дорогою, Русини причинили́сь до виданя в н і м е ц ь к і й мові в Галичинї лише 3-х невеличких принагідних публїкаций в рр. 1787, 1797 і 1799 (див. ч. 42, 86 і 95), написаних надто н е оріґінально по нїмецьки, але тілько в нїмецьких перекладах, з котрих 2 зладив Мартин К у р а л ь т, кустош унїв. біблїотеки у Львові (див. ч. 86 і 95).

В поодиноких роках, почавши від 1772 до 1800, представляє ся рух видавничий в руській, а зглядно в церковно-славянській і иньших мовах, з поданем для паралєлї руських друків після праць Як. Г о л о в а ц ь к о г о і А. С. П е т р у ш е в и ч а, ось як:

Друків вийшло

в році	нумерів	після язика в: руськім	руськім і польськім	руськім і латинськім	польськім	польськім і німецьким	польськім і латинськім	латинськім	латинськім і німецьким	разом: всіх	разом: а в тім числі руських	руських після Я. Головацького под. в „Галичанині"	руських після Я. Головацького под. в Доповн. до бібл. Ундольського	руських після А. С. Петрушевича
1772	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1
1773	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1774	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
1775	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1
1776	2	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	1	2
1777	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1778	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1779	3	3	—	—	—	—	—	—	—	3	3	2	2	1
1780	6	3	—	—	3	—	—	—	—	6	3	2	3	3
1781	7	—	—	1	5	—	—	1	—	7	1	—	—	1
1782	4	—	—	—	4	—	—	—	—	4	—	—	—	—
1783	3	—	—	—	2	—	—	1	—	3	—	—	—	—
1784	4	2		—	—	—	—	2	—	4	2	—	—	1
1785	3	—	—	—	2	—	—	1	—	3	—	—	—	—
1786	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1
1787	3	—	—	—	2	1	—	—	—	3	—	—	—	—
1788	3	1	—	—	2	—	—	—	—	3	1	—	1	1
1789	5	—	—	—	3	—	—	2	—	5	—	—	—	—
1790	10	8	—	—	1	—	1	—	—	10	8	5	3	7
1791	6	4	—	—	2	—	—	—	—	6	4	—	1	2
1792	4	1	—	—	—	—	—	3	—	4	1	—	—	—
1793	4	3	—	—	1	—	—	—	—	4	3	2	1	3
1794	3	2	—	—	—	—	1	—	—	3	2	2	2	2
1795	2	1	1	—	—	—	—	—	—	2	2	1	2	2
1796	6	2	—	—	2	—	—	2	—	6	2	1	2	2
1797	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
1798	4	—	—	—	4	—	—	—	—	4	—	—	—	—
1799	6	1	—	—	1	—	—	3	1	6	1	—	—	—
1800	3	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—
Разом	99	35	1	2	40	2	2	16	1	99	38	18	20	30
		38			61									

Що до числа друків виданих в руській і иньших мовах, відповідно до їх змісту погляд на видавничий рух в рр. 1772—1800 дає отся табелька, уложена в проґресивнім, а чи то реґресивнім порядку. І так:

Публїкациї після змісту:	Видано друків в язиці										
	рускім				польскім				латинськім	латинськім і німецьким	разом
	в оріґіналі	в перекладі иньшої мови	і польскім	і латинь.	в оригіналі	в перекладі иньшої мови	і німецьким	і латинь.			
I. Церковні і богословські друкі:											
а) книжки лїтурґічні і збірники молитов	16	—	—	1	—	—	—	—	—	—	17
б) проповіди	—	—	—	—	6	—	2	—	1	—	9
в) житя сьвятих	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
г) богословіє пастирське	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2
д) духовні вірші	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	17	1	—	1	6	2	2	1	1	—	31
II. Пастирські листи	1	—	1	—	22	—	—	—	1	—	25
III. Панеґірники і оди	3	—	—	—	3	—	—	—	3	1	10
IV. Історія	—	2	—	—	—	—	—	—	3	—	5
V. Учебники для народнїх шкіл	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
VI. Економія	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	3
VII. Цїсарські рескрипти	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
VIII. Фільософія	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
IX. Иньші малі виданя (як: Устави брацкі, Чин поставленя епископа, Positiones, Tentamen і п.	5	—	—	1	4	—	—	—	8	—	18
	31	4	1	2	38	2	2	2	16	1	99
Разом	38				61						

В згаданім отже періодї вийшло найбільше друків церковних і богословських, а то 19 руських, або церковно-славянських на 31 усїх друків сеї катеґорії; між ними 9 проповідий, але анї одна в руській мові; далї переважають пастирські листи, з яких мною зареґістровано 25, а в тім числї тілько 1 в руській і 1 в руській та польській мові, иньші всї в польській і лише

1 в латиньскій мові. Дальше йдуть: 10 панеґіриків і од, з тих 3 в русько-макарочній мові, два історичні твори в 5 томах, з того один твір у 2 томах в русько-макаронїчній мові, 4 учебники для народних шкіл і т. д.

З сих публїкацій вийшли в 2 або 3 томах лиш ось які твори: Т. Захаріясевича „**М. Данненмаvра.... Наставленїѧ Їсторїи Церковныѧ...**“ в 2 томах; д-ра Мик. Скородиньского „Osnowa uczenia theologii pastoralney Fr. Giftschütza“ в 2 т., Вас. Кукольника „Zbiór prawideł ekonomicznych“ в 2 т., і Іоан. Базиловича „Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovits“ в 3 т. Не зайвим буде згадати, що переклади Т. Захаріясевича, д-ра Мик. Скородиньского, а також П. Лодія „**Хр. Баѹмейстера - Любомѹдрїе практическое ....**“ вийшли друком на основі найвисшої постанови, як заявляють самі перекладники в своїх передмовах.

Не звісно, чи й о скілько Русини брали участь у сучасній польській і німецькій публїцистицї, а головно в тодїшнїх польських ґазетах і журналах, видаваних у Львові, з котрих першим було „Pismo uwiadamiające Galicyi“, що незабаром перемінило ся на „Lwowskie pismo uwiadamiające“ (1783—1784), другим „Lwowskie tygodniowe wiadomości“ (1786), а третїм „Dziennik patryotycznych polityków“ (1792—1798). Звісно лиш, що співробітником і одним із редакторів „Dziennika patryotycznych polityków“ був др. Михайло Гарасевич[1]), але його публїцистичні працї потонули між анонїмними статями сеї часописї, котрої нї одна з краєвих бібліотек не має сьогодня повних річників.[2]) Імя д ра Мих. Гарасевича не приходить нїде в „Dzienniku patryotycznych polityków“, проте А. С. Петрушевич помиляє ся твердячи, що на часописи як редактор „подписывался Михаилъ Гарасьевичъ, каноникъ Львовского епископского капитула обряда греч. кат“.[3])

---

[1]) Див. „Галичо-Рускій Вѣстникъ“, Львів, 1850, ч. 16.

[2]) Дефектові примірники Dziennika patryotycznych polityków“ єсть у в львівських бібліотеках унїверситетській ім. Оссолиньских, Меч Павлїковского і ґр. Вол. Дзєдушицкого, а в Кракові має біблїотека яґайлоньского унїверситету. Одначе з усїх тих дефектів не можна уложити комплєт усїх річників, бо не стає деяких нумерів у поодиноких річниках. Сїй часописи присьвятив окрему розвідку ґр. Мавр. Дзєдушицкий, див. „Przewodnik naukowy i literacki“, Львів, 1875, стор. 35 і далї.

[3]) А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1872 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 349.

Чи з руських друків крім невідшуканого мною пастирського листа Льва Шептицкого з д. 29 падолиста 1774 р. в церковно-славянській мові поведе ся ще що більше відшукати — сумнїваю ся, але що до друків, виданих Русинами в иньших мовах, можна без сумнїву не одно ще знайти, головно в деканальних і парафіяльних бібліотеках та актах. Сам знаю цїлий ряд пастирських листів, оголошених друком, а мною пропущених тому, що не повело ся менї в бібліотеках і архівах відшукати їх примірників. Ось ті листи: еп. П. Білянського з д. 3 (18) сїчня 1783; еп. Макс. Рилла з 29 грудня 1784, з 3 лютого 1785, з 13 марта 1784, з 14 цьвітня 1785, з 27 жовтня 1785 і з 20 липня 1786; еп. Льва Шептицького з 1772 р. виданий у Варшаві, дальше з датою: Львів 2 жовтня 1773, з 26 цьвітня 1774, з 17 серпня 1775, з 11 марта 1776, з 18 червня 1776 і 18 липня 1777.

Львів, в грудни 1902.

Іван Ем. Левицький.

1772.

1. **А҆ПОСТОЛЪ** сі́єсть: **Книга новаго завѣта. Содержа́щаѧ въ себѣ Дѣѧ̑нїѧ и҆ Пѡсла́нїѧ ст҃ыхъ А҆по́столъ. По дре́внемꙋ Ст҃ыѧ Правосла́вныѧ Восто́чныѧ Ц҃ркве Оу҆ста́вꙋ, во оу҆потре́бленїе Чте́нїи на Пра́вилѣхъ Церко́вныхъ Расположе́наѧ при Хра́мѣ Оу҆спе́нїѧ Пр҇тыѧ Бц҃ы. Въ Львовѣ. в' Тѵпогра́фїи Ставропїгїи҆ соверше́нѡ и҆здаде́ сѧ. Въ Лѣто, ѿ сотворе́нїѧ мі́ра, ҂зс҃п. ѿ Воплоще́нїѧ же Бг҃а Сло́ва, ҂аѱо҃в,** *fol. стор. непаг. 28+258 паг. по однїй сторонї.*

На обороті заголовка надруковано: „Леѡ́нъ на Шепти́чахъ Шепти́цкїй Бж҃їею и҆ ст҃агѡ ап҃лскагѡ пр҇то́ла бл҃года́тїю, еп҃пъ Льво́вскїй, Гали́цкїй, и҆ Ка́менца Пͦдолскагѡ, Митрополїи Кїевскїѧ, и всеѧ̀ Рѡссїи, и҆ А҆рхїмандрїи Кїево-Пече́рскїѧ Спомо́щникъ, и҆ А҆дмїнѣстра́торъ А҆п҃толскїй, А҆рхїмандрїтъ Коммендата́рїюшъ Меле́цкїй, и҆ О҆рдинꙋ ст҃агѡ Станѣсла́ва Кавалі́еръ. Книгꙋ но́ваго завѣта канѡннꙋю а҆по́столъ рече́ннꙋю .. мно́гажды оу҆жѐ Тѵ́помъ и҆зда́ннꙋю, си́це па́ки Тѵ́помъ и҆зда́ти ко оу҆потребле́нїю церко́вномꙋ повелѣва́емъ. Данъ въ Льво́вѣ, при Кате́дрѣ На́шей ст҃агѡ Великомч҃ника Геѡ́ргїѧ, днѧ аі҃. Мѣсѧца Маѧ ҂аѱо҃в. Лѣта. Леѡ́нъ Еп҃пъ“. — Примірник в біблїотецї „Народного Дому“ у Львові.

1773.

2. SZEPTYCKI, Leo Ludwik na Szeptycach, biskup Lwowski... Metropolii kiiowskiey y całey Rusi z Archimandryą Kiiowo-Pieczarską koadiutor, Opat kommendatariusz Mielecki y orderu S. Stanisława kawaler. *Без місця і року друку [1773], fol.*

Посланієм сим, з дати Львів дня 11 цьвітня 1773 р. повідомляє еп. Лев Шептицький духовенство про візитацію своєї епархії, примічаючи, що сю візитацію почне „od Cerkwi Naszey katedralney Kamienieckiej“ і в силу „posłuszeństwa Sgo zalecamy, y przykazuiemy, ażebyście do przyięcia tey Wizyty Naszey gotowi byli, y Prawa, iakie tylko wam, Cerkwiom waszym, y mieyscom pobożnym, służące macie, w gotowości, dla pokazania Nam onych, mieli; także, ieżeliby gdzie iakowe zdrożności, Prawom Boskim y Cerkiewnym sprzeciwiaiące się znaydowały się, te Nam

nie intencyą kalumniowania kogo, lecz żądaniem poprawy, do Nas czy to słownie, czyli na piśmie donosili, abyśmy onym za pomocą Bożą, według przepisu Prawa, w Duchu skromności zapobieżyć, co złego zganić, y ukarać, a do dobrego środki przyzwoite przepisać y do wykonania iak naypilnieyszego zalecić mogli...“

1774.

3. REGII Seminarii graeco catholici Viennae ad Sanctam Barbaram recens fundati leges, atque institutiones. *Без місця і року друку [в Відні, імовірно 1774 р.], fol. стор. 63+4 непаг. з табелями.*

В бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

1775.

4. **СЛУЖБА** **за царѧ̀ и҆ лю́ди во вре́мѧ бра́ни.** Collectae In Missa recitande e pro impetranda benedictione armorum et successu belli. In Ritu Graeco usitatae, ex sclavono idiomate latine redditae. *Без місця і року друку [у Львові, 1775 р.], fol., стор. 8 непаг.*

Друковано в 2 шпальтках: в церковно-славянськім язиці і латинськім перекладі. Примірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

1776.

5. **МИЛОСТИВОЕ лѣто и҆ли благопотребныхъ моленій къ дꙋшеполезномꙋ лѣта оставленїѧ провожденїю собранїє, дꙋховнымъ и҆ мїрскимъ приличное. Въ Львовѣ типомъ Братства Храма Оу҆спенїѧ Прес. Бцы,** 1776, *8°, стор. 58 непаг.*

6. **ШЕПТИЦКІЙ, Леѡ́нъ на Шепти́чахъ, Бж҃їею и҆ ст҃агѡ ап҃лскагѡ престола бл҃года́тїю, еп҃пъ Льво́вскїй, Гали́цкїй и҆ Каменца Подо́лскагѡ, Митрополїи Кїевскїѧ.... Спомощникъ,... и҆ О҆рдинꙋ ст҃аго Станїсла́ва Кавалеръ.** *Без місця і року друку [у Львові, 1776], fol.*

Посланієм сим, з дати Львів дня 30 цьвітня 1776 р., оголошує еп. Л. Шептицький „вселенскїй Ꙋ҆бвелїонъ“, наданий папою Климентом XIV.

1777.

7. SZEPTYCKI na Szeptycach Leo z Bożey y stolicy Apostolskiey łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamienca Podolskiego, Arcybi-

skupstwa Metropolitalnego y Całey Rusi z Opactwem Kiiowopieczarskim koadiutor y Administrator, Opat kommendatariusz Mielecki, orderów Orła białego y Swiętego Stanisława kawaler.. *Без місця і року друку [1777], fol.*

Посланієм сим з датою: Львів дня 11 падолиста 1777, еп. Л. Шептицький приказує духовенству: „1-mo. Co kolwiek do ogłoszenia w parochii przez dyrektoraty WW. parochom intymowane będzie, aby odnotowawszy dzień intymacyi nieodwłocznie tę po nabożeństwach w cerkwi ludowi parochialnemu przeczytali y do zrozumienia własnym ięzykiem wyexplikowali. — 2-do. Zakazano surowo y zakaz kilkakrotnie a naypóźniey 4-go miesiąca y roku teraznieyszych, powtorzony iest, aby WW. parochowie nie ważyli się ślubów dawać żołnierzom Cesarskim z swoimi parochianami, bez wyraźnego na to kommendanta y kapelana woyskowego zezwolenia; a że takowe zezwolenie żołnierze zmyślić mogą, iak się trafiło, ma być pierwiey prezentowane naybliższey komandy officerowi, który ieżeli zezna za rzetelne, na ten czas mogą benedykować ślub, byle do tego przymusu albo inszey iakiey przeszkody nie było. Pozwolenie komendy y kapellana woyskowego przy metryce ślubney zachować maią. — 3-tio. Zakazano także aby duchowni świeccy y zakonni bez paszportów za granice nie wyieżdżali. — 4-to. Żeby przy mszach SS. y pacierzach kapłańskich podług przepisu obrządku naszego Nayiaśnieyszych Maryi y Józefa Cesarzów spominali y za nich się modlili, iest nie tylko wyraźny rozkaz, ale obowiązek Chrześciański za swoich Panów y Monarchów modlić się. — 5-to. Metryki krztów, ślubów y zmarłych według drukowaney formy osobliwie dzieci stanu szlacheckiego iako nayporządniey zapisywane y chowane były. — 6-to. Surowo iest zakazano aby Dezerterów czyli zbiegłych żołnierzy cesarskich iako zdrayców y krzywoprzysięzców pod żadnym pretextem nawet miłosierdzia, żeby nie byli śmiercią za zdradę karani, przechowywać, przytrzymywać, do ucieczki wyprawiać nikt nieważył się pod karą za każdego tysiąca dwóch set złt. pol.; y gdyby się komu takowy zbieg trafił w domu, zaraz do Zwierzchności Dworskiey czyli do Woyta donieść sekretnie powinien, aby gdy wywodu nie uczyni był zatrzymany y do kommendy oddany: który rozkaz WW. Parochowie z ambony ludziom ogłaszać y przestrzegać maią. — 7-mo. Zakazano y to pod karą tysiąca czerwonych złt. aby nikt dzieci żydowskich dla ochrzczenia przeciw woli ich rodziców y opiekunów chwytać y chrzcić nie ważył się. — 8-o. Jeżeliby gdzie wszczęła się choroba zaraźliwa, parochowie przestrzegłszy w swoiey parochii maią zaraz napisać z doniesieniem do Dyrektoratu, w którym ta wieś czyli parafia zostaie. — 9-no. Aby nikt z Duchownych świeckich y zakonnych o wszelkich wyrokach y rozporządzeniach z Naywyższego rozkazu rozgłoszonych uszczypliwie mówić, krytykować y powadze Ich iakokolwiek uwłaczać nie ważył się, ale wierny poddany Cesarski każdy bez naymnieyszego sarkania winne onymże posłuszeństwo zachował. — 10-mo. Pod karą stu czerwonych złt. zakazano wydawać instrumenta czyli świadectwa dla kwesty y zbierania iałmużny na ubogie Cerkwie, szpitale etc. dla tego aby nikt tego pozwolenia dawać nie ważył się. — 11-mo. Ciała zmarłych do pogrzebania w otwartych trumnach, aby nie były prowadzone surowo zakazano. — 12-mo. Że wielu własny obrządek, w którym rodzeni y wychowani, wzgardziwszy samowolnie przechodzą, o tym Nayiaśnieysza Cesarska królewska Mość Pani miłościwa będąc uwiadomiona przez Naywyższe swoie Gubernium Galicyi pod datą 16 Maia 1776 y 1-go Kwietnia 1777 łaskawie rozkazać raczyła dla zabieżenia tym występkom, aby takowych z iakich rodziców, z iakich przyczyn y od którego czasu odstąpili własnego obrządku a do innego przeszli, opisawszy do Naywyższego Gubernium donieśli. Maią więc WW. Paro-

chowie znaiąc dobrze swoich parochianów, takowe opisanie rzetelnie y dowodnie uczynić y przewielebnym Dziekanom swoim podać, Dziekani zaś zebrawszy y porządnie spisawszy do konsystorzów dla podania nam oddać maią, żebyśmy sami naywyższe Gubernium o tem zainformowali. — 13-tio. Ciał zmarłych nagle, czyli z przypadku iakiegokolwiek, a niezwyczayną śmiercią WW. Parochowie grzebać, poki do Dyrektoratu przez kogo należy nie będzie doniesiono, y od tegoż czyli z urzędu iakiego rewizya ciała y inkwizycya o przypadku uczyniona nie będzie. — 14-to. Kuny żelazne z dawnego zwyczaiu przy drzwiach cerkiewnych czyli na innem mieyscu wiszące aby poodrywano y więcey niebyły, zakazano. — 15-to. Wielokrotnie iest zalecona iałmużna, na wspomożenie przez ogień zubożałych miast, kościołów, z obietnicą wspomożenia drugich w podobnych przypadkach, o czym donosząc, zaleca się WW. Parochom, aby do takiego miłosiernego uczynku parochian swoich wzbudzali, zagrzewali, tym końcem w każdey Cerkwi sporządzona y wystawiona bydż ma szczególnie na składanie iałmużny karbonka, do którey złożone pieniądze przez Parocha y dwóch ludzi razem zamkniętey, wybrane, porachowane y do własnego Dyrektoratu za kwitem oddawane bydż maią..."

1778.

8. SZEPTYCKI, Leo na Szeptycach, z Bożey y stolicy Apostolskiey łaski Arcybiskup Metropolita Kiiowski y całey Rusi, biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki, Opat Kiiowopieczarski, y Kommendataryusz Mielecki, Orderów Orła Białego y S. Stanisława Kawaler. Wszystkiemu ogulnie Swieckiemu y Zakonnemu Duchowieństwu oraz prawowiernemu Ludowi Archidyecezyi Naszey Metropolitalney w Koronie przez Woiewodztwa Kiiowskie y Bracławskie, a zaś w W. X. Litt. Wileńskie, Nowogrodzkie, Trockie, y Mińskie, rozciągaięcey się, oraz w Diecezyach Lwowskiey, Halickiey, y Kamienieckiey . . . . pokoy y błogosławieństwo Archipasterskie . . . . Datum w Pałacu Naszym przy katedrze S. Ierzego Męczenika Lwowskiey. Dnia 12 Lutego 1778 [L. S.]. Daniel Werchratski, pisarz. *Без місця і року друку [1778], fol.*

„Gdy IW. y Nayprzew. Felicyan Filip Wołodkowicz, Arcybiskup Metropolita Kiiowski y całey Rusi, biskup Włodzimirski y Brzeski, — говорить Л. Шептицкій в згаданім посланію — przez cnoty osobliwsze y zasługi swoiey naypierwey do Chełmskiego y Bełskiego, potym Włodzimierskiego y Brzeskiego Biskupstwa domieszczony Urząd Pasterstwa doskonale y przykładnie sprawuiąc, nakoniec z szczegulnieyszych Monarszych względów a S. Stolicy Apostolskiey łaski na Metropolitalną Kiiowską y całey Rusi Stolicę wyniesiony lat szesnaście na teyże w naycięższych kraiowych obrotach siedząc gorliwie o wiarę S. y ziednoczenie z kościołem katolickim obrządku naszego Pasterza okazał stałość, y takiemi krokami głębokiey sędziwości chwalebnie doszedł, podobało się Naywyższemu pełnego iuż dni y zasług do odebrania w nadgrodę prac swoich wiekuistey chwały dnia pierwszego miesiąca [лютого] y roku według starego kalendarza teraznieyszego zawołać . . . ." В дальшій части свого посланія заряджує влад. Л. Шептицький порядок богослужень за покійного митрополіта.

1779.

9. **РИЛЛЯ Маѯимїлїана, Еппа Хелмскагѡ и Белзскагѡ, адм. епархїи Перем. наданье оустава Братскагѡ. Артикꙋловъ ві.** *Без місця і року друку [1779 ?], fol., стор. 4 непаґ.*

Як. Головацький догадуе ся, що сей „Устав Братский“ друкований в Будинї в 1779 р. [Див. Як. Головацкій: Галицко-русская библіографія съ 1772—1848 г. „Галичанинъ“, Львів, 1863, стор. 312; Дополненіе къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго. С-Петербургъ, 1874, стор. 35, № 145].

10. **Оуставы сирѣчь Артикꙋли Братскїи. Аѳанасїй на Шептицахъ Шептицкїй Еппъ Перемискїй, Самборскїй и Саноцкїй.** *Без місця і року друку [1779 ?], fol. стор. 8 непаґ.*

Устави ті складають ся з таких 10 артикулів: а҃. Ѡ прїятїи къ союзꙋ братскомꙋ; в҃. Ѡ совѣтованїяхъ; г҃. Ѡ казненїи братїй сварливыхъ; д҃. Ѡ повинности братїи къ слꙋжбѣ Бжой; е҃. Ѡ вспоможенїи братїй оубогихъ; з҃. Ѡ избранїи братїй старшихъ; ѕ҃. Ѡ сокровищи братскомъ; и҃. Ѡ погребанїи братей оусопшихъ; ѳ҃. Ѡ Ѿказахъ сщенникови и братствꙋ; і҃. Ѡ реестрахъ братскихъ. — Після Як. Головацкого друковані були згадані „Устави братскі“ між роками 1762—1779. [Див. Як. Головацкій: Галицко-русская библіографія съ 1772—1848 г., „Галичанинъ“, Львів, 1863, стор. 311].

11. **ШЕПТИЦКАГО, Аѳанасїа съ Шептичъ, Еппа Перемискаго и Самборскаго созванїе протопресвитеровъ на ежегодовый соборъ енеральный протопресвитерскїй въ Балявꙋ.** *Без місця і року друку [1779], fol.*

1780.

12. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński .... Administrator Generalny .... i nominat Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki .... Datum w Lwowie przy katedrze S. Ierzego. Dnia 25 Maia V. S. R. 1780. Piotr Bielański, administrator Generalny y N. B. L. H. K. *Без місця і року друку [1780], fol.*

Повідомляе духовенство про смерть „Andrzeia Młodzieiowskiego Biskupa Poznańskiego Wielkiego korony Polskiey kanclerza y Jacka Ogrodzkiego“ — котрі — „z osobliwszey ku obrządkowi y Duchowieństwu naszemu przychylności, na seymach y w okazyach naysroższych ucisków niedawno zeszłych czasów doznawanych o Religię y obronę Unitów katolików wielką swoią gorliwość y dobrotliwe zaradzenia okazywali“. З тої причини поручае номінат-епископ, аби „wszystcy WW. Prezbyterowie po iedney służbie Bożey za duszę Andrzeia, po drugiey za Jacka w dnie od innych obligów wolne odprawili, y przez dwa miesiące w Niedzielę y święto po Mszy S. z ludem na Nabożeństwo zgromadzonym po trzy Pacierze na tęż intencyę nabożnie odmawiali ....“

13. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński, Administrator Generalny i nominat Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Datum w Lwowie dnia 18 Lipca 1780. *Без місця і року друку [1780], fol.*

Повідомляє духовенство що до „spełnionych wyrokach nieuchronnych na Wielmożney Joannie z J. WW. Sierakowskich Jastrzębski Stolnikowy Halickiey niegdy J. W. Iózefa Sierakowskiego Strażnika W. koronnego, Męża wiekopomney sławy godnego córce“, — а підносячи, що покійна відзначалась примірною побожністю „w zakupowaniu sobie wieczystych Modlitw, róźnym zgromadzeniom Duchownym, kościołom y klasztorom obfite iałmużny, y inne nieprzyliczone cnoty własnemi patrzaliśmy oczema . . . .“, прото поручає духовенству, аби за „doyściem siebie tego zalecenia Naszego zaraz trzydniowym dzwonieniem śmierć iey ogłosić starali się, y iednę Służbę Bożą za duszę Joanny odprawili, a przez cztery niedzieli po odprawioney Mszy S. z ludem . . . . po trzy pacierze . . . . odmawiali . . . .“.

14. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński, Administrator Generalny i nominat Biskup Lwowski, Halicki i Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Ierzego Męczennika, dnia 8 Grudnia 1780. *Без місця і року друку [1780], fol.*

Посланієм сим повідомляє владика духовенство про смерть цїсаревої Марії Тереси, згадуючи про неї, що вона піднесла „nayszczegulniey stan nasz duchowny Swiecki Obrządku Grecko-katolickiego; iuż to do wszelkich w kościele Bożym y samego nawet Pasterstwa dostoieństwo przywróceniem przez Nayświętsze y naysprawiedliwsze swoie wyroki, od których nas zazdrosna czasów przeciwność postarała sie była oddalić, — iuż to opatrzeniem hoynego funduszu na cwiczenie Greko-katolickiey młodzi w Seminarium S. Barbary Wiedenskim, iuż przez nayłaskawsze oświadczenie Macierzyńskiey prawie troskliwości o polepszenie ubogiego nader stanu Parochów naszych w Galicyi, iuż przez nieokreslone dobrodzieystwa temuż gdziekolwiek w Państwach swoich znayduiącemu się wyswiadczone, tyle Przywileiami zaszczyconemu z podniesieniem go do szczęsliwszey teraz Sytuacyi. Tych nayłaskawszych względów y w obcych nawet Państwach znayduiące się nasze katolickie Duchowieństwo było y iest uczestnikiem, iako niedawno w Polskiey Ukrainie z własnych swoich Possessyi gwałtem od Nieunitów wyciśnione, za wdaniem się Jey Cesarsko-krolewskiey Apostolskiey Mci do Nayiasnieyszey Imperatorowy Rossyiskiey, do swoich własności przywrócone dziś kilka set Cerkwi do iedności z kościołem S. Rzymskim odebrane spokoynie posiada, przed Bogiem y swiatem całym Naywyższą Protekcyą uwielbiaiąc nie komu innemu, iak tylko samey Nayiasnieyszey Monarchini w Bogu zeszłey wiernie to przyznaie . . . В дальшій части сього посланія установляє владика порядок богослужень, котрі за помершу цїсареву відправлятись мали цїлий рік в цїлій епархії.

15. ЄѴХОЛОГІОНЪ или Требникъ имѣай въ себѣ церковныѧ послѣдованїѧ Їереомъ надобныѧ отъ свѧтыхъ Апостолъ и Богоносныхъ Отецъ въ различныхъ временахъ и преданїѧхъ. Иждивенїемъ трꙋдолюбиваго Братства Оу҆спен. Пр. Бцы въ Львовѣ ҂аѱп, 8⁰.

16. ЛЕЇТꙊРГЇКОНЪ сїесть Слꙋжебникъ содержащъ въ себѣ по чинꙋ стыѧ восточныѧ церкве лїтꙋргїи, иже во стыхъ оцъ

на́шихъ Іѡа́нна Злат. Васі́лїа Вел. Грїго́рїа Двоесло́ва па́пы Ри́м. со всѣ́ми слꙋ́жбами недѣ́лными и҆ пра́здничными при це́ркви хра́ма Оу҆сп. Пресв. Вл҃цы на́шеѧ Бцы, вто́рое тѵпомъ изда́нъ въ Львовѣ́ ро́кꙋ Бо́жїѧ ҂афп҃. ноемвр. а҃і, *fol. стор. 3+177 паґін. по однїй сторонї.*

17. **Оу҆СТАВЪ** **братскїй.** *Без місця і року друку [1780], fol. стор. 4.*

З потвердженем Макс. Рилла, епископа холмського і адмінїстратора перемиськоі епархії. [Див. Як. Головацкий: Дополненіе къ очерку славяно-русской бібліографіи В. М. Ундольскаго. С-Петербургъ, 1874, стор. 36, № 151].

1781.

18. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński, Administrator Generalny i Nominat-Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 26 Lutego 1781. *Без місця і року друку [1781], fol.*

В справі щорічної оплати „Subsidii charitativi nazwanego katedratyk". Між иншим наказує владика урядам деканальним, аби „Należące Subsidium czyli katedratyk, za rok ieden tylko, od każdey Cerkwi, niewyłączaiąc y wakuiących, podług dawnych dyspartymentow, osobno na Syndyka, czyli Prokuratorów Diecezalnych po złotych dwa, całą należytość złotem ważnym, według redukcyi tegoż kraiowey, zupełnie, żadnego nie przyimuiąc ani zostawiaiąc remanentu, zebrać . . . ." і прислати „na Niedzelę trzecią po Wielkanocy t. i. 25 Kwietnia według starego a 6 Maia według poprawnego kalendarza roku teraznieyszego, bez wszelkiey zwłoki y wymówki".

19. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński, Administrator Generalny i Nominat Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy katedrze naszey S. Jerzego Męczennika, dnia 12 Sierpnia 1781. *Без місця і року друку [1781], fol.*

Повідомляє духовенство, що „maiąc sobie od Naywyższego c. k. Galicyi Gubernium wydane dnia 4 Maia, a 26 Czerwca roku teraznieyszego intymowane zalecenie uwiadamiaiące Nas, iako zdało się Iego Ces. krol. Apostolskiey Mci Panu Naszemu Miłościwemu, za rzecz niepotrzebną mieć udawać się do Stolicy Apostolskiey Rzymskiey o pozwolenie rozgrzeszenia y dyspensowania w przypadkach przez Bullę, którą zowią Coena Domini, teyże Apostolskiey zachowanych do rozgrzeszenia y w teyże Bulli opisanych, ponieważ takowa Bulla ieszcze w roku 1773 dnia 25 Stycznia przy szczęsliwey Rewindykacyi krolestw Galicyi y Lodomerii uchylona, żeby nie była publikowana, zakazana iest; dla tego . . . . Jego Cesarsko-krolewska Mość . . . . nayłaskawiey zalecić rozkazał . . . . aby nikt z Was o pozwolenie rozgrzeszać y dyspenzować w przypadkach Bullae Coenae Domini do Rzymu udawać się nie ważył, każdego w takowych wypadkach do władzy ordynaryjney Biskupiey dla zaradzenia w zadaniach duchownych udawać się, a nie do kogo innego iest y będzie powinnością. Maiąc ieszcze osobno pod datą 18 Maia a Intymacyą 8 Lipca roku tego od Naywyż-

szego wspomnionego Gubernium ostrzeżenie, iż ieżeliby kto z duchownych takową Bullę albo kazusow z niey wypisanych Regestr wydrukowany w Xiążkach y Rytuałach swoich wprawiony miał, lub przy konfessionałach, iak bywał zwyczay, albo na innym mieyscu zawieszony konserwował, za takowe utrzymywanie rzeczy zakazaney karze 200 złp. każdy podlegać będzie . . . .“ Далї подає владика духовенству до відомости, що ґуберніяльним розпорядженем з дня 20 липня а інтіматом з 5 серпня заказана також у Австрії булля „Unigenitus“.

20. BIELAŃSKI Piotr, z Bożey i Stolicy Apostolskiey łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 8 Octobr. 1781. *Без місця і року друку [1781], fol.*

Оповіщає про смерть Іоана Адама Калиновского, підчашого галицкого, з тим, що кождий душпастир має відслужити за упокій душі його одну лїтурґію, а „po Mszy S. w każdą Niedzielę y Swięto przez cały miesiąc po-trzy pacierze, poklęknąwszy nabożnie odmawiać“ по причинї, що покійник „w Hostowie dobrach swoich dziedzicznych na fundusz Xięży swieckich Ruskich przy Cerkwi Parochialney, z obowiązkiem nie tylko w tey samey Parafii starania o duszach y Sakramentow administrowania, ale y w Okolicy, osobliwie w bliskości Wołoszczyzny odprawowania Missyi lokalnych bydź maiących, z własney substancyi 30.000 złt. pol. ofiarował, y testamentem dopełnienie woli swoiey pozostałey W. Podczaszynie małżonce y sukcessorom swoim gorąco zalecił“.

21. ГРИНЕВЕЦЬКИЙ Модест д-р. Assertiones philosophicae physicae. Zamość, 1781, *8⁰*.

22. OBOWIĄZKI Parochów z rozporządzenia Jaśnie Wielm. JMości Xiędza Piotra Bielańskiego, archidiakona katedry Wileńskiey, Kustosza y Administratora Generalnego w Dyecezyi Lwowskiey, Nominata Biskupa Lwowskiego, Halickiego, Kamienieckiego. Do stanu duchownego dążącym przy naukach innych podane, w Barze w Roku od N. Chr. P. 1781 d. 23 Czerwca. W Lwowie, w drukarni Bractwa S. Tróicy [1781], *8⁰, стор. 176 непаг.*

Примірник в унїверситетській біблїотецї в Варшаві.

23. RITUS & Ceremoniae in consecratione Illustrissimi et Reverendissimi Domini Petri Bielanski episcopi Leopoliensis, Haliciensis & Camenecensis. Per Excellentissimum, Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Iasonem Iunosza Smogorzewski Metropolit. Totius Russiae Archiepiscopum Kiiovjensem & Polocensem, Ordinum Aquilae albae & S. Stanislai Equitem Consecratorem, tum Illustrissimos & Reverendissimos D. D. Conconsecratores Iacobum Tumanowicz Camacensem, Archiepiscopatus Leopoliensis Ritus Armenorum atq. Petrum Karwosiecki, Bibliensem Episcopos, & Bacoviensis Episcopatus cum futura Successione Coadiutores. In Ecclesia Cathedrali Leopoliensi Tituli S. Georgii Martyris Die 12 Septembris v. s. Anno 1781 feliciter

peracta, observatae. [На обороті сего заголовка:] **Чинъ на поставленіе Епкопа, въ посвященіи Преwсщеннагw егw мл̃ти Кvръ Петрà Біеланскагw Епіскопа Лвовскагw, Гáлицкагw, и Камене́цкагw. Преwсщ҃е́нными и́хъ мл̃ть Гс̃подинами Iасẃномъ Юноша Смогоржéвскимъ Митрополíтом' всеѧ̀ Рwссíи, Архіеппомъ Кíевскимъ и Полоцкимъ, Ордíнwвъ' бѣлагw Орлà и стагw Станїсла́ва Кавалїе́ромъ, Стителемъ, и спꙋкополагáтелми Іáкwвомъ Тꙋмано́вичомъ, Камаценскимъ, Архіеппіи ро́да Арме́нска, и Петро́мъ Карвосїе́цкимъ, Бѣлѣе́нскимъ, Епкопи, Бако́вскимъ съ бꙋдꙋщимъ наслѣдїемъ споспѣшники, въ Це́ркви столечной стагw великомꙋченика Гешргїа Лво́вской, мца Септемврїа, днѧ вı̃. аѱпа го́да блгоспоспѣшнw соверше́ннымъ, оупотребленъ.** *Без місця і року друку [1781], fol., стор. 18 непаг.*

Текст друкований в двох шпальтах, в латиньскім і церковно-славяньскім язиці. — Примірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

24. **ФИЛИПОВИЧ Ігнатий д-р.** Kazanie na uroczystość Wniebowzięcia Naysw. Maryi Panny miane w Cerkwi Stauropigialney Lwowskiey podczas Wielkiey Mszy S. R. P. 1781. Dnia 15 sierpnia przez Xiędza Ignacego Filipowicza Bazylianina S. Teologii doktora y Professora w klasztorze lwowskim S. Jerzego M. w Lwowie, w Drukarni Kazimierza Schlichtyna [1781], *8°, стор. 34 непаг.*

Автор присьвятив свою проповідь старійшині Ставропігійського Брацтва: WW. JJ. PP. Michałowi Słonskiemu, Grodzkiemu Łukowskiemu, konfraternii Seniorowi; Grzegorzowi Uranowiczowi, cesar. krol. fisk. assessorowi pierwszemu, konfraternii Wice-Seniorowi; Jakubowi Arfińskiemu, cesarsko-krol. appellacyjnych sądów adwokatowi, konfraternii Sekretarzowi.

1782.

25. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki i Kamieniecki . . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 16 Kwietnia 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

Повідомляє про смерть кн. Александра Чарторийского, воєводи руського і наказує, аби кождий сьвященик відслужив за душу покійника одну лїтурґію, а по три лїтурґії з одним парастасом „Parochowie w tego Pana włościach zostaiący, iak nayprędzey bydź może . . . po cerkwiach w kazdą Niedzielę y święto przez trzy miesięcy po trzy razy Otcze nas, y trzy razy Bohorodyce Diwo z ludem Nabożenstwu przytomnym nabożnie odmawiać będą . . . .“.

26. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . . Dan w Lwowie przy Katedrze

naszey S. Jerzego Męczennika dnia 7 Czerwca 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

Сим посланієм повідомляє владика духовенство, що „z powinney Naszey Nayiasnieyszemu Maiestatowi ces. krolewskiemu wierności do Nayłaskawszego Jego względem Tolerancyi Chrześciańskiey wyroku pod dniem 16 Stycznia roku teraznieyszego wypadłego a przez Naywyższe tych królewstw Gubernium pod datą 8 Lutego, Intymacyę zaś 24 Marca tegoż Roku do nayscisleyszego zachowania nam zaleconego brzmienia takowego — aby się przy dawaniu duchownych katechistycznych nauk y w konwersacyach od wszelkich sporów y obmowisk wstrzymać, lecz do wykładu Nauki Chrystusowey y Cerkwi katolickiey stosować, dowodząc Iey trwałości y pożyteczności, a strzegąc się wszelkiego dotkliwego przewodu y poniżenia rożniących się z nami w wierze, bardziey ma każdy starać się Religię, y Naukę obyczayną swoim słuchaczom wrażac y zalecać, a niżeli pokazywać dowcip swoy albo w teologicznych kontrowersyach poięcie słuchacza przewyższaiących biegłość . . . .“

27. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 15 Czerwca 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

Посланіє се звучить: „Rozkazał Nayiasnieyszy Maiestat Dekretem swoim Dworskim pod d. 26 Kwietnia, dnia zaś 7 Maia nadeszłym, aby OO. Jackowi Szymańskiemu y Dominikowi Wyszyńskiemu kaznodzieiom Zakonu S. Dominika dla ich kazania w tuteyszey obrządku Łacinskiego katedrze, y w kosciele OO. Bernardynow w roku przeszłym mianego ku lekceważeniu Naywyższych wyroków dążącego, nie tylko niechęć, ale też y Naywyższa wola była oznaymiona, aby ciż równie od kaznodzieyskich, iako też innych duchownych Urzędów y godności zakonnych na zawsze zostali oddalonemi . . . . Drugie pisanie ddo 10 Maia et praesent. 24 teraznieyszego roku tak się ma: Jego Cesarska Mość Pan Nasz Miłosciwy wyrokim swoim ddo 29 Stycznia roku tego ustanowił, aby część diecezyi Chełmskiey obrządku Łacinskiego po smierci J. W. Biskupa Aloizego Witolda Aleksandrowicza wakuiącey w królewstwach Galicyi y Lodomerii leżąca oddzielona y do Biskupstwa Przemyskiego przyłączona była . . . Po trzecie: Stosuiąc się do Naywyższego ces. krol. wyroku, którym zakazano iest, aby nikt z poddanych królewstw Galicyi y Lodomerii dla nauk y edukacyi młodzi za granicę do Rzymskiego Collegium Niemieckiego nazwanego posyłać nie ważył się“.

28. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . . W Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 22 Czerwca 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

На основі правительственних розпоряджень приказує владика сим посланієм духовенству, аби „odtąd kaznodzieie Zakonni kazania swoie wypisywali y pilnie czuwać maią, aby w samym mowieniu z kazalnicy nic naymnieyszego, coby się Rządom, poprawie karności Cerkiewney, albo powodowaniu szkół iakimkolwiek sposobem sprzeciwiać mogło, nie mieszać, lecz aby lud do nayzupełnieyszego zachowania praw y rozrządzenia Nayiasnieyszego Maiestatu pobudzać . . . .“

1783.

29. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . . W Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 20 Stycznia 1783. *Без місця і року друку [1783], fol.*

Повідомляє духовенство про смерть „Michała Prymowicza Diecezana y archiprezbitera katedry Naszey Lwowskiey, Officiała y Namiestnika Generalnego Metropolitalnego kiiowskiego . . , .", котрий „. . . . w długiey chorobie . . . . w 66 roku życia swego w Radomyślu mieście Metropolitów Kiiowskich Rezydencyalnym dnia 3 tego miesiąca y Roku według starego kalendarza a 14 poprawnego dług śmiertelności wypłacił". Далї згадує владика, що покійник був рукоположений 17 серпня 1740 р. в Уневі Атаназієм Шептицьким, митрополїтом усеї Руси і епископом львівским, і як сьому так і „innym po nim czterem Metropolitom Kiiowskim następnie po sobie idącym maiąc powierzone Duchowne Namiestnictwo Generalne Diecezyi Kiiowskiey wierną czynił usługę, y aż do smierci urząd ten nieskazitelnie sprawował, mieysce y obowiązki często nieprzytomnych w tey Diecezyi Pasterzów swoich w naycięższych przypadkach nieulękniony Mąż ten zastępował, osobliwie w roku 1768, gdy w powszechnem zamieszaniu pospólstwa Ukraińskiego Unici w naycięższym byli prześladowaniu, wielu kapłanów za Unią S. Męczęńska śmiercią poległo, chwieiących się, innych dla boiazni smierci, umacniał, oderwanych y obłąkanych do poszłuszeństwa katolickiego Pasterza Metropolity nawracał, naprowadzał, uciśnionym zaradzał . . . . niebezpieczeństwem własnego życia, tak mężnie stawił się, że S. Stolica Rzymska maiąc zaswiadczenie od J. W. Garampiego Nunciusza swego w Polsce na ten czas tak wielkiey gorliwości iego w nadgrodę prac Apostolskich pierwiey mu Distinctorium ośmorożnego krzyża ofiarowała y tym ozdobiła, potym przydaiąc ozdoby, iako Unii S. w tey Diecezyi Obrońcy, Mitry y innych Insygniow używać pozwoliła. Ten to świętobliwy mąż nie tylko życie y zdrowie na posługi w Cerkwie S., ale y cały zapracowany maiątek swoy poswięcił, y ofiarował; albowiem w mieście Żytomierzu za łaskawym Rzeczypospołitey Polskiey 1776 danym pozwoleniem ufundował Missionarzów Xięży Swieckich y dochodem dostatecznie opatrzył; kapitule naszey Lwowskiey znaczne dobrodzieystwo uczynił, resztę na wspomożenie ubogich Cerkwi, nadgrodę zasłużonym, y iałmużny rozdawał . . . ." Вкінцї наказує владика, аби кождий сьвященик за душу покійника відслужив одну лїтурґію і в протягу одного місяця при кождій лїтурґії молив ся за його душу.

30. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . . W Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczęnnika dnia 20 Aprilis 1783. *Без місця і року друку [1783], fol.*

Повідомляє про смерть Францїшки з Цетнерів Ржевускої, вдови по Михайлї Ржевускім, воеводї подільськім, що померла 31 марта 1783 в Роздолї, і поручає духовенству, особливо в добрах Ржевуских і Цетнерів, молити ся за душу покійної, що була добродїйкою руських церков.

31. TENTAMEN ex praelectionibus linguae sanctae in Academia Leopoliensi anno 1783 die . . . . mensis Julii publice subeundo, pro suprema theologiae laurea subinde obtinenda sese subjecere: D. Michael

Lewicki Nobilis Galicien. e terra Praemisliensi; D. Simeon Sklepkiewicz Galic. e terra Leopol. sub praesidio .... Iosephi Skobera S. Theologiae doc. canonici, Cathed. Metrop. Leopol. [Львів]. Typis viduae Jos. Piller [1783], 4⁰, *стор. 8 непаг.*

Симеон Склепкевич був опісля парохом в Туринцї і деканом жовківським.

1784.

32. **АНГЕЛОВИЧ Симеон.** Ex matheseos universalis Arithmeticae elem. tentamen. Leopoli. Typis viduae Jos. Piller, 1784, *4⁰*.

33. **МЫ ЇОСИФЪ II, милостїю Божїею избранный Імператоръ Римскїй, всегда царствъ прибавитель, король Германїи, Венгрїи, Ческїй, Галицїи и Лодомерїи и проч., великїй князь Австрїи, князь Бургундїи и Лотарингїи и проч. .... Данъ въ нашемъ престолномъ градѣ Вїеннѣ 20 дня мцა февруарїя** 1784. **Римскаго же наслѣдственнаго владѣнїя двадесять четвертаго года. Їосифъ м. п. Їоаннъ Руд. графъ Хотекъ. По приказу Его Цесарского Величества власною рукою: Їоаннъ Вѣнцеславъ Марчелѣкъ.** *Без місця і року друку [в Віднї, 1784], fol.*

В справі заведеня метрикальних книг. — Згаданий монарший рескрипт передрукував А. Е. в своїй статї, уміщеній в газетї „Червоная Русь“, Львів, 1888, ч. 29 під заг: „Москалофильство 100 лѣтъ тому назадъ“.

34. **ОТЪ Соборника изданнаго въ Москвѣ** 1647 **г. избранная книга. Въ Львовѣ,** 1784, *4⁰*.

А. С. Петрушевич догадує ся, що згаданий „Соборникъ“ виданий Старообрядцями. [Див. А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 года. Часть II. Львів, 1889, стор. 217].

35. TENTAMEN ex physica quod die .... m. Julii MDCCLXXXIV subiverunt Rev. ac Erud. Andreas Angełłowicz, Sem. Gen. ritus Graeci Cath. alumnus, — Erud. D. Antonius Baliński, — Erud. D. Paulus Berezowski. Leopoli. Typis viduae Josephi Piller Caes. Reg. Guber. typogr., 1784, *4⁰*, *стор. 14 непаг.*

Примірник в біблїотецї ім. Оссолїньских у Львові.

1785.

36. BIELAŃSKI Petrus Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Leopoliensis, Haliciensis et Kamenecensis .... Leopoli die 22 Mai 1785. *Без місця і року друку [1785], fol.*

В справі сьвяткованя празничних днів, яких число австрийське правительство зменшило. — Се пастирське посланіє передрукував А. С. Петрушевич в своїм збірнику „Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г.“, часть II, Львів, 1889, стор. 226—228.

37. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Podolski . . . . Datum w Lwowie die 5 Augusti v. s. 1785. Piotr, biskup. *Без місця і року друку [1785], fol.*

Повідомляє духовенство про смерть „Jaśnie Oswieconey Ludwiki Hrabiny z Mniszchow Potocki Kasztellanowy Krakowskiey Hetmanowy W. K. niegdy J. O. Iozefa Potockiego Kasztellana Krakowskiego, Hetmana Wielkiego Korony Polskiey Męża według Serca Boskiego, w Oyczyznie y całey Rzeczypospolitey Chrześciańskiey Imieniem y heroicznemi dziełami wielkiego y nieśmiertelney pamięci godnego Wodza godney równie Małżonki, która iako cnot Chrześciańskich pobożności, hoyności na ubogich, Kościoły y sługi Boże . . . . nieporównanym była wzorem . . . . , nad stratą tak wielką słusznym dotknięci będąc żalem, maiąc w żywey pamięci świątobliwości iey dowody, y Łaski dla Katedry Naszey wyświadczone, iak wiele Duchowieństwo Diecezyi Naszych w obszernych włościach J. WW. Potockich y Mniszchow pozwolonych sobie swobod, nieprzeliczonych Łask y względow nayszczególniey doznaie . . . . dla tego postanowiliśmy nie tylko sami . . . . o Duszy iey zachować pamięć, ale i wam . . . . władzą y mocą Pasterską zalecamy . . . . y nadzieią wieczney nagrody obowiązuiemy, abyście . . . . naypierwiey śmierci J. O. Kasztellanowy trzydniowym po trzy razy dzwonieniem ludowi ogłosili . , . . . , a przez cały miesiąc w każde Niedziele y Swięto ludowi . . . . zalecili, y wraz z tymże po służbie Bożey po trzy pacierze odmawiali . . . . Osobno wszystkich Parochów w Dobrach y Kollacyi J. WW. Potockich y Mniszchow zostaiących, y beneficia Duchowne trzymaiących, aby każdy iedne Msze Swięte na posiłek Duszy iey ofiarował y odprawił, tąż władzą przykazuiemy, y na sumieniu obowiązuiemy . . . .“ — Примірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

38. **СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р.** Kazanie na uroczystość Zaśnienia N. Maryi P. w cerkwi parochialney mieyskiey Lwowskiey . . . . przez X. Mikołaia Skorodyńskiego teologii pastoralney w Akademii Lwowskiey ord. greckiego prezbytera swieckiego miane 1785 R. *Без місця і року друку [Львів, 1785], 8°, стор. 16 непаг.*

1786.

39. **Ѡбщи́хъ и̂ є̂стественныхъ Поꙋче́нїй хрїстїанскаго богочестїѧ. Ча́сть пе́рваѧ Пе́рвой Части Кни́жицы На чте́нїє, Длѧ̀ наро́дныхъ оу҆чи́лищъ. Ко оу҆потребле́нїю Рꙋ́скимъ оу҆чи́лищамъ. Въ цеса́рско-кроле́вскихъ ѡ҆́бластехъ.** [На обороті:] **є҃. Мала́ѧ кни́жица На чте́нїє Длѧ̀ оу҆ча́щихсѧ Въ Наро́дныхъ оу҆чи́лищахъ Въ Цеса́рско-Кроле́вскихъ ѡ҆бла́стехъ. Ча́сть пе́рваѧ. Наꙋ́кы ѡ бого-**

чєстїи. Въ Лвовѣ Тѵпомъ Братства Храма Оуспенїѧ Пресв. Бцы. Рокꙋ Бжїѧ ѧψпѕ, *8⁰, стр. 280.*

На стор. 33 надрукований такий заголовок: „Собранїе великагѡ катехїзмꙋ безъ питанїй. Зъ доводащими словеси писма стагѡ. Часть вторая. Книги до читанїѧ. Длѧ Школъ Народовыхъ". – Примірники знаходять ся в бібліотеках „Народного Дому", гр.-кат. митр. Капітули у Львові та у дра Ів. Франка.

1787.

40. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Osnowa przepisanego w c. k. dziedzicznych państwach uczenia Teologii pastoralney przez Xiędza Fran. Giftschütza w Akademii Wiedeńskiey Teologii pastoralney c. k. pub. ord. Profes. w niemieckiem ięzyku wydana. A z niemieckiego na polski przez Xiędza Mikołaia Skorodyńskiego S. Teologii Doktora w Akademii Lwowskiey Teologii pastoralney ces. krol. publ. ord. professora przetłumaczona. Część pierwsza. W Lwowie w drukarni Jozefy Pillerowy wdowy Ces. Król. Guber. Typogr. 1787, *8⁰, стор. 356+15 непаг.*

„Nic iuż pewnieyszego bydź niemoże — говорить д-р. Ник. Скородиньский у „Przedmow-i Tłumacza" — iak że Nayiaśnieyszy nasz Monarcha Jozef II., oby w iak naydłuższe lata szczęśliwie nam panuiący! wszelkiey usilności nieprzebacza dla zabezpieczenia prawdziwego Dobra poddanych swoich. Oto nowy, a razem naywidocznieyszy Oycowskiey Jego staranności dowod mamy! Niedosyć było dla ukształcenia dobrych Dusz Pasterzów, od których i Religii i miasta prawdziwe Dobro naybardziey zależy, dwóch w tuteyszey Akademii Teologii Pastoralney publicznych Nauczycielow z kosztem skarbu publicznego wyznaczyć, ale nadto iżby w polskim ięzyku na Pasterzów duchownych doskonalący się wszelką łatwość mieli, Teologię Pastoralną z niemieckiego na polski ięzyk przewieść pod d. 27 Lutego R. bież: łaskawie rozkazać raczył. Chętnie przyiąłem na się ten obowiązek, a chętniey ieszcze dopełnić go usiłowałem, chcąc razem i powinną Monarsze wierność, i należytą Publiczności przysługę okazać . . . ."

41. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Osnowa . . . . uczenia Teologii pastoralney przez . . . . Fran. Giftschütza . . . . z niemieckiego na polski przez . . . . Mikołaia Skorodyńskiego . . . . przetłumaczona. Częsć druga i ostatnia. W Lwowie w drukarni Jozefy Pillerowy . . . . , 1787, *8⁰, стор. 320+10 непаг.*

Обі части сеї пасторальної теольоґії заховали ся в бібліотеках „Народного Дому", унїверситетській і ім. Оссолїнських у Львові.

42. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Kazanie w nowoprzekształconey cerkwi generalnego ruskiego seminarium Lwowskiego pod czas pierwszego nabożeństwa miane przez X. Mik: Skorodynskiego dyecezyi ruskiey lwowskiey prezbitera swieckiego, S. Theologii doktora,

w akademii lwowskiey teologii pastoralney c. k. professora ord. publ. dnia 4 Marca 1787 roku. W Lwowie. W druk. Wdow. Jozefy Pillerowy Ces. Krol. Guber. Typogr. 1787, 8⁰, *стор. 47.*

На слїдуючій по заголовку картцї надрукований такий сам заголовок в нїмецькій мові, а потім цїла проповідь друкована по однїй сторонї в польськім, а по другім в нїмецькім язицї. — Примірник у біблїотецї „Народного Дому" у Львові.

1788.

43. КАТЕХЇЗМЪ великїй . . . . Тупомъ изданъ при храмѣ Оу́спенїѧ Пресв. Бцы въ Львовѣ, 1788, *8⁰.*

44. LIST pastoralny do swieckiego i zakonnego Duchowienstwa tudzież do ludu dyecezyi Lwowskiey, Halickiey i Kamienieckiey o zniesieniu niektórych zabonności i nadużycia. [Dan w Lwowie, w Rezydencyi Naszey Biskupiey przy Katedralney Cerkwi Swiętego Jerzego Męczennika. Dnia 6-go Maia 1788 roku. Piotr biskup]. Za naywyższym zezwoleniem. W Lwowie w Drukarni Tomasza Pillera Arcybisk. Lwow. Impres., 1788, *4⁰, стор. 12 непаг.*

Примірники в біблїотецї „Народного Дому" та Наук. Тов. ім. Шевч. у Львові. Передруковано в Збірнику істор.-фільософ. секції Наук. Тов. ім. Шевченка, т. V, Львів, 1903, стор. 60—70.

45. ФИЛИПОВИЧ Ігнатий д-р. W dzień uroczysty B. Jana z Dukli w kościele J XX. Bernardynow w Lwowie kazanie I. W. N. I. Xiędzu Piotrowi Bielańskiemu biskupowi Lwowskiemu przypisane. Dnia 13 Lipca r. 1788 miane przez X. Ignacego Filipowicza Z. S. B. W. Filozofii i S. Teologii Doktora. W Lwowie. Drukiem Pillerowskim [1788], *4⁰, стор. 14 непаг.*

1789.

46. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Podolski . . . . Dan w Lwowie dnia 16 Aprilis 1789. *Без місця і року друку [1789], fol.*

Поручає духовенству і вірним дієцезії каменецкої просити у Бога ласки для вібраних на соймі станів польської Річипосполїтої.

47. БІЛЕЦЬКИЙ Андрій. Positiones selectae ex universis disciplinis theologicis, quas pro laurea doctorati consequenda publice propugnandas Rev. Andreas Bielecki . . . . Seminarii Generalis Rit. Graeci Cath. alumnus. Leopoli. Anno 1789, *4⁰.*

Примірник в біблїотецї ім. Оссолїнських у Львові.

48. OPISANIE publicznego święcenia wody w stołecznym mieście Galicyi Lwowie przez JW. Imci Xiędza Piotra Bielanskiego Biskupa Lwowskiego, Halickiego y Kamienieckiego, odprawionego w dzień uroczystości Ziawienia Bożego podług nowego 17, podług starego kalendarza 6 Stycznia przypadaiącey, za staraniem JJ. PP. uprzewileiowanych nadwornym Dekretem Cesarskim Nacyi Ruskiey Seniorów a razem Kollatorow i Prowizorów Cerkwi parafialney Lwowskiey mieyskiey. W Lwowie, w drukarni Pillerowskiey [1789], *4⁰, стор. 20 непаг.*

Уміщене тут також „Kazanie“ виголошене підчас того торжества. — Примірник в бібліотеці ім. Оссолїнських у Львові.

49. USTAWY dyecezalne podczas generalney kongregacyi dziekańskiey r. 1789 d. 7 miesiąca Lipca w Kamieńcu Podolskim . . . . uchwalone . . . . , a z rozkazu Piotra Bielańskiego Lwowskiego, Halickiego i Kamienieckiego Podolskiego Biskupa do druku podane. W Berdyczowie, w drukarni WW. OO. Karmelitów bosych [1789], *8⁰, 3½ аркуша.*

Примірник в музею кн. Чарториских у Кракові.

50. ФИЛИПОВИЧ Ігнатий д-р. In laudem div. Gregorii Nazianzeni ecclesiae doctoris Oratio dicta in Basilica principis Apostolorum S. Petri Vaticana, Romae A. D. 1774 die 15 Junii per Ignatium Fili powicz presbyterum Ord. S. Basilii M. Philosophiae et sacr. Theologiae doctorem tunc Collegii Romani Graec. Alumnum. Leopoli. Litteris Pillerianis, 1789, *8⁰, стор. 4+14.*

З грецкою передмовою і латинськими віршами, присьвяченими Янови Ґр. Ржевускому, старості дрогобицкому.

1790.

51. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Podolski . . . . Dan w Lwowie przy katedrze naszey S. Jerzego Męczennika. *Без місця і року друку [1790], fol.*

Поручає духовенству каменецкої епархії занятись щиро поучуванем люду.

52. БУКВАРЬ ӕзыка славенскаго чтенїѧ и писанїѧ оучащимсѧ въ полезное руковожденїе, тѵпомъ изданъ при храмѣ Оуспенїѧ прсты Бцы въ бгоспасаемомъ градѣ Лвовѣ. Рокꙋ Божїѧ ҂аѱч, мца Октоврїа а днѧ, *8⁰, стор. 120 непаг.*

Зміст: а) [азбука]; б) Слоги изъ двохъ писменъ; в) Реченїѧ изъ единагѡ трипнсменнагѡ слога; г) Реченїѧ изъ двохъ чєтырнписменныхъ слогѡвъ; д) Реченїѧ изъ разнагѡ числа слогѡвъ; е) Реченїѧ единагѡ слога, составленнаго изъ разнагѡ числа писменъ;

ж) Рѣчъ изъ реченій составленная; з) Слоги подъ титлами; і) Просодїа строчная; и) Просодїа верхняя; й) Примѣчаніе; к) О Бозѣ; л) О Божіемъ промыслѣ; м) Тайны Новагѡ Завѣта; н) Заповѣди церковнагѡ правител[с]тва; о) О законѣ Божїи; п) Число. Церк: Гражд: Лат: р) Молитвы Оутренныя; с) Исповѣдь повседневная; т) Молитвы предъ обѣдомъ; у) Благодареніе по обѣдѣ; ф) Молитвы предъ вечерею; х) Благодареніе по вечери; ц) Молитвы на сонъ грядущымъ; ч) Служеніе до службы Бжіа. Дѣтемъ младымъ блгопотребное; ш) Полѣтика свѣцкая ѿ Иностранныхъ Авторѡвъ вкратцѣ собранная. Младымъ прилична, всѣмъ же обще блгопотребная. Глава а. Ѡ пристойномъ оуложенію тѣла; Глава в. О способѣ заховання при столѣ; Глава г. Ѡ хожденіи; Глава д. Якъ принадлежитъ зъ людми ѡбходитися; Глава е. Ѡ мовѣ и розмовахъ; Оувѣщаніа общая; щ) Придатокъ до Букваря. Ѡглавленіе всеѡбщое Катихїсма. Предваряющыя оуваги. Раздѣленїе первое — Раздѣленїе третое. — Про сей „Букваръ“ диви: Я. Г. [оловацький]: Первые учебники Галицкой Руси подъ австрійскимъ правительствомъ, изданные сто лѣтъ тому назадъ, „Новый Проломъ“, Львів, 1887, ч. 426. Примірники сього букваря в бібліотеці гр. кат. еп. Капітули в Перемишлї і у д-ра Ів Франка [але не повний, брак заголовка].

53. ЗАХАРІЯСЕВИЧ Теодор. Матдїа Даннемайра Богосл. Доктора и Історїи Церковныя въ Оуніверсітетѣ Віндоб. Профес. Публ. Ордїн. Наставленія Історїи Церковныя Н З. Латінски изданная, Ѳеодѡромъ же Захарїасїевичомъ Істор. Церковныя въ Оуніверсїтетѣ Львовскомъ въ Рускомъ языцѣ Професором' Публ. и Пресвитерем' Львовскїя Дїецезїи на Рускїй языкъ преведенная. Часть первая. Въ Львовѣ. Въ Тѵпоѓрафїи Церкве Храма Оусп. П. Бцы Ставропиѓїи. Лѣта ҂аѱч, *8⁰, стор. 676.*

54. ЗАХАРІЯСЕВИЧ Теодор. Матдїя Даннемайра . . . . Наставленія Історїи Церковныя Н. З. Латінски изданная, Ѳеодѡромъ же Захарїасїевичомъ . . . . на Рускїй языкъ преведен. Часть вторая. Въ Львовѣ. Въ Тѵпоѓрафїи Церкве Храма Оусп. П. Бцы Ставропиѓїи. Лѣта ҂аѱч, *8⁰, стор. 12 непаг. + 532.*

Перекладчик помістив у II-ій части „Предисловїе преводителя“, де говорить: „Яко на добрыхъ пастырехъ душъ состоитъ истинное благополучіе дружества человѣческагѡ, и коегѡждо особъ человѣка безсумнително есть; а якоже пастыріе нераждаются но бываютъ ѡбученіемся оными, яже прилична суть санови ихъ, весма извѣстнѡ есть Ѿсюду нанести подобаетъ, коль праведнѡ многолѣтне достопамятный Вседержавный Імператоръ Іѡсифъ в. блгополучія народа подвластителнагѡ си паче всѣхъ желающь, во прочіихъ тщаніяхъ своихъ ѡ сіе найпаче печашеся, да доволно ѡбученны будутъ хотящіи санъ пастырей справовати. Колкія же, и безъ смертныя хвалы достоинъ есть сей Владѣтель. Иже благополучія областей своихъ Галіціи, и Лодомеріи, ѿ народа Рускагѡ по превеліей части складающагѡся семь народу ѿ нѣсколко оуже вѣкѡвъ въ веліей невѣдомости погруженну, подаде руку помощи, зане оуставовивъ со превеліимъ сокровища народнагѡ иждивеніемъ, науки любомудрскія, и богословскія въ рускомъ языцѣ, восхотѣ, да юношество Руское сана духовнагѡ желающее, а щедротою Владѣтеля при хвалебнѣйшихъ доходѣхъ содержанное, ѡбучившися приличнѡ людей врученныхъ паствѣ своей, въ нужныхъ къ благополучію истинныхъ оусовершити потщится. И да сіе свое намѣреніе, сію благую мысль, оудобіе въ дѣйство приведетъ многолѣтне достопамятный Імператоръ, книги по-

требныѧ ѹчащимсѧ, и ѹчителемъ, въ академіахъ ѿ себе ѹстановленныхъ, въ ѡбразъ и ѡснованіе преписанныѧ на рȣскій ꙗзыкъ переводити повелѣ. Ѡсобеннѣ же надворнымъ постановленіемъ повелѣ перевести дѣло Матѳіа Данненмаѵра ново изданное, въ немже въ кратцѣ наставленіѧ Історіи церковныѧ ѿ начатка Цркве Хвы даже до нашихъ временъ заключаютсѧ. Дѣла сегѡ еже мнѣ въ народныхъ предчтеніѧхъ ѡснованіемъ есть, трȣдъ на м:. вложенный по моимъ силамъ исполнити ѹсиловахъ; тѣмъ паче зане вѣмъ, ꙗко вѣдомость Історіи церковныѧ не токмо ѹчащимсѧ богословію, но и коемȣждо полезна есть . . . . Еже касаетсѧ перевода, зане частѡ выраженій простыхъ ѹпотребихъ, сего да не кто мнѣ ѿ иностранныхъ въ ѕло вмѣнѧетъ. Сей бо трȣдъ мой едине токмо намѣрѧетъ къ ползѣ юношества Рȣскагѡ Галіціанскагѡ въ сѣмателницы Львовскомъ Рȣскомъ богословію ѹчащихсѧ, и прочіихъ въ тойжде ѡбласти свойственнымъ ѡбразомъ глаголющихъ. Изложихъ ѹбѡ азъ въ преведеніи свидѣтелствъ Їсторичныхъ, аѵторовъ Р ȣ с к и м ъ писмомъ, дѣла же ихъ въ свойственномъ ихъ писаніѧ ꙗзыцѣ: первое тогѡ ради, да кіиждо несвѣдомъ иностраннагѡ ꙗзыка, свидѣтелей поне вѣсть; второе да вѣдȣщіи тыѧ ꙗзыки ѹдобіе свидѣтелства въ книгахъ выраженныхъ ѡбрѧщȣтъ. Пріими ѹбо блгосклонный читателю хȣдый трȣдъ сей ѹсерднѡ, и читаѧ полезнаѧ сіѧ Їсторическаѧ наставленіѧ блгодари благодѣтелствȣющȣ ти Імператорȣ, егоже отеческій промыслъ наставленіѧ ради просвѣщеніѧ твоегѡ способъ изобрѣте, да бысь моглъ познати, колъ пріѧтніи и сладкіи сȣть плоды на собственнѣй нашей нивѣ произрастшіи". — Примірники в бібліотеках „Народного Дому", університетській і ім. Оссолінських у Львові.

55. ЛОДИЙ Петро. Ономастїконъ Превелебнѣйшомȣ Господинȣ Николаю Скородинскомȣ, епископства Львовско-Галицко-Каменецкаго Намѣстникȣ, засѣданій консисторіалныхъ первоприсѣдателю и кесарево-царскомȣ чрезъ Галицїю и Лодомерїю книгъ Россїйскихъ ревизорȣ, особливѣйшомȣ наȣкъ покровителю на день 5 Декемврїѧ съдѣланъ Петромъ Лодїемъ въ Оунивеpситетѣ Львовскомъ Любомȣдрїѧ оумозрителнаго и дѣйствителнаго кесарево-царскимъ народнымъ въ Россїйскомъ ꙗзыцѣ профессоромъ. Въ Львовѣ. Тѵпомъ церкве Храма Оуспенїѧ Пртыѧ Бцы Ставропѣгїи лѣта ҂аѱч, *4°, стор. 8 непаг.*

На четвертій картці уміщена: „Ода мȣзъ Россїйскихъ въ честь Николаю Скородинскомȣ". — Панеґірик сей невівісний бібліоґрафам; згадує про него лише А. С. Петрушевич у двох своїх працях: „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русскословенскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 года" [Временникъ Ставропигійского Института на г. 1885, Львів, 1884, стор. 113—133] і „Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 года. Часть II", Львів, 1889, стор. 313.

56. ЛОДИЙ Петро. Христїана Баȣмейстера Славныхъ Горлицкихъ оучилищъ оуправителѧ Наставленїѧ Любомȣдрїѧ Нравоȣчительнагѡ содержащаѧ Любомȣдрїе практическое, всеобщее Право естественное, Иѳїкȣ и Политикȣ, съ Латинскагѡ на Рѡссїйскїй ꙗзыкъ переведенна ѿ Петра Лодїа Въ Оунивеpситетѣ Львовскомъ Любомȣдрїѧ оумозрителнагѡ и дѣйствителнагѡ Кесарево Царскагѡ Народнагѡ Профессора [.] Въ Львовѣ [.] Тѵпомъ Церкве

Храма Пр҃стыя Бц҃ы Ставропеґїи. Лѣта ҂аѱч҃. *8°, стор. 14 непаґ. + 438 + 14 непаґ.*

Перекладчик присьвятив свою працю „Єгѡ Превосходителству Високопреосвященнѣйшому Господину Андрею Бачинскому Епископу Мукачевскому С. Апостола Петра ѿ Тапълцы Аввѣ, єгѡ кесарево-королевскагѡ Величества внутрному сана совѣтнику Милостивѣйшему Благодѣтелю и покровителю моему“, — а відтак на третій картцї говорить: „Превосходителнѣйшїй Господине Благодѣтелю милостивѣйшїй Между прочими всеавгустѣйшихъ Кесарей, и Апостолскихъ Царей нашихъ премногими благодѣянїями, имиже Грекокаѳолическїй клиръ, и народы наши во Угорской, и Горватской державѣ, въ Галлицїи и Лодомерїи, и седмоградскомъ Княжествѣ обитающїи въ преходящая лѣта изобилнѡ ущедришася, съ всеусердїемъ почитаемъ общїй, и народный домъ (семинарїумъ) для совокупнагѡ воспитанїя, и наставленїя юнагѡ клира помянутыхъ нарѡдѡвъ нашихъ первѣе въ царствующемъ градѣ Вїеннѣ (1774) ѿ всеблагочестивѣйшыя Монархины Марїи Ѳересїи воздвиженъ, таже въ первенствующїи Галлицїи градъ Лвовъ (лѣта 1785) преложенъ, изобилнѡ ѡбогащенъ, изрядными преимуществы ѡударенъ, и на послѣдокъ ради юношества Рѡссїйскагѡ, и оныхъ въ семїнарїи питомцевъ, иже бы въ матернемъ славенскомъ ѧзыцѣ своемъ науки любомудрскїя и богословскїя слышати желали, новымъ неѡцѣненнымъ благодѣтелствомъ, сїесть всемилостивѣйшимъ въ кесарево Царскомъ Лвовскомъ Унїверситетѣ Рускихъ Каѳедръ и Учителей поставленїемъ ѿ приснопамятнагѡ Великодержавнагѡ Іѡсифа вторагѡ увѣнчанъ, и ѿ Пресвѣтлѣйшагѡ Леополда вторагѡ новоутвержденъ. Ѡ снабдѣнїи сихъ и прочихъ общенародныхъ Милостей Царскихъ колико Вы Превосходителнѣйшїй Архїерее! ходатайствовали; коликое тщанїе, и труды въ правленїи угрорѡссїйскїя Церкве за лѣтъ 19 положили колику склонность, и щедроту всѣмъ питомцемъ Вашимъ, ѡсобливоже мнѣ въ наукахъ упражднѧющуся показали есте, помышлѧя не долгѡ совѣщахся, комубы Азъ предпомянутыхъ общихъ и собственныхъ благъ участникъ сый первый плодъ сей науки моея въ жертву принести, и всесмиренно ѡсвятити имѣлъ. Благоволѣте убо Высокодостойнѣйшїй Архїерее! Милостивѡ прияти начатки сїя, хотяй Вашимъ добродѣтелемъ и заслугамъ несоравненная, однакожъ со усердїемъ въ знакъ должнагѡ Вамъ благодарствїя мною приношаемыя. Славное Имя Вашегѡ Превосходителства Книжици сей въ доволное покровителство, и величайшую цѣну, мнѣже во всесилнѣйшее ко далшему преуспѣванїю, и ради общагѡ добра трудолюбїю поощренїе будетъ. За которая Вамъ благополучное долгоденствїе ѿ сердца всегда желати, и съ достодолжною благодарностїю Васъ искреннѣйше почитати непрестану. Превосходителства Вашегѡ Милостивѣйшагѡ Благодѣтеля Придани̇ѣшїй Клїентъ Петръ Лодїй Книги Переводчикъ“. По тій присьвятї наступає „Предисловїе переводчика ко всесклонному читателю“, в котрім П. Лодий зазначує, що „. . . . прозорливыми очима разсмотрѣлъ Всеавгустѣйшїй Монархъ Безсмертныя Памяти Іѡсифъ Вторый, праведный благополучїя человѣческагѡ покровитель и производитель когда проходяй краины государства своегѡ прозрѣлъ упадшее состоянїе Рѡссїйскагѡ наипаче народа, который чрезъ нѣсколко столѣтїй въ глубокомъ невѣжествѣ погруженъ быти принуждашеся. Тѣмже да покажетъ отеческое ѡ благополучїи упадшагѡ народа попеченїе, ко молитвѣ припадающихъ къ нему правителей Церковныхъ милостивное ухо приклони, и ѿверзъ сокровище народное, народная училища любомудрская, и богословская въ матернемъ ѧзыцѣ разтворити повелѣлъ, ꙗко да сице отеческимъ промысломъ своимъ ѿ стана упадшагѡ народъ нашъ воздвигнетъ, егѡже ради изученїя Латинскагѡ ѧзыка, а сице и нуждныхъ ко благополучїю истиннъ лишатися принужденъ баше. Се есть неѡцѣненное сокровище предреченнымъ Кесаремъ намъ поданное! которое Пресвѣтлый Кесаръ Леополдъ вторый при славномъ на престолъ Государства возшествїи своемъ неѿмѣнчымъ благополучїя подданническагѡ тщанїемъ на припаденїе реченныхъ правителей покровителствуетъ,

потверждаетъ и ꙋкрѣплаетъ. Во исполненіе всемилостивѣйшагѡ намѣренія Їмператорскагѡ высочайшее Виденское наꙋкъ правителство при возбꙋжденіи сихъ ꙋчилищъ 1787 года ѡпредѣлило, да дѣло Хрістіана Баꙋмейстера въ любомꙋдріи ꙋмозрителномъ и дѣйствителномъ преподается, и не по мнозѣ повелѣло ваше, да на рѡссійскій ꙗзыкъ преложится, что понеже трꙋдѡвъ моихъ касашеся, не медленнѡ дѣлꙋ рꙋцѣ приложихъ, и по мѣрѣ силъ, аще и въ недостаткꙋ нꙋждныхъ къ переведенію средствій сый единою для ползы ꙋчащагѡ ся юношества Галлиційскагѡ преложихъ. Сея ради причины да не почꙋдится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель! но паче трꙋдившемꙋся благоꙋтробнѡ да простить при новонасажденномъ благополꙋчія древѣ и новопроизрастшемъ радꙋяся плодѣ.... Прійми ꙋбѡ любоꙋчащійся читателю малꙋю сію, но веществомъ важнꙋю книжицꙋ, и читая ползы ради твоея содѣланнꙋю благодари благоговѣнным' ꙋсердіем' всевышшемꙋ за даннꙋю ти съ вышше человѣколюбивѣйшꙋю самодержицю Марію Θересію, которыя спасаешися чадородіями, ѿ нихже безсмертнагѡ Їѡсифа основателемъ, Пресвѣтлагѡ Леополда покровителемъ благополꙋчія твоегѡ мꙋзы Рѡссійскагѡ Геликона велегласнѡ поютъ, и пѣти непрестанꙋтъ". — Примірник в бібліотеці „Народного Дому" у Львові.

57. NOS LEOPOLDUS II. Divina favente Clementia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae, Lodomeriae Rex etc. *Без місця і року друку [в Відні, 1790], fol. стор. 6 непаґ.*

Грамота ся видана разом з перекладом у польскім язиці — Латиньский текст звучить: „Vobis fidelibus Nostris sincere dilectis Episcopis ritus graeci Catholicis Galiciensibus salutem, et gratiae, clementiaeque Nostrae Regiae continuum erga vos incrementum. Considerantes ritum graeco-catholicum a tempore revindicationis Galiciae et Lodomeriae regnorum, debitam semper erga Nos, Nostramque Domum devotionem in omnibus occasionibus demonstrasse, humillimis petitis vestris Nobis ddto 30-ma Maii currentis Anni exhibitis animo deliberato et ex plenitudine Regiae potestatis Nostrae annuere decrevimus, et insistendo Decretis et Privilegiis tum ab immediato, tum ab anterioribus antecessoribus Nostris latis coaequationem rituum Catholicorum quoad omnia firmantibus eandem rituum catholicorum coaequationem in Regnis Nostris Galiciae et Lodomeriae, utpote justam et bono aeque religionis ac civitatis proficuam autoritate Nostra Regia confirmamus, firmiter mandantes: Primo: Ne unus catholicus alterum aeque catholicum ritum contemnat, impediat, aut molestet, aut praeferentiam aliquam sibi appropriet. Secundo: Ut iisdem juribus admissionis ad promotiones, iisdem Privilegiis ac dignitatibus aeque Clerus atque civilis statûs ritum graeco-catholicum sequens, in Regnis Nostris fruatur, et frui permittatur. Tertio: Ne unus ritus alterum in obeundis suis muniis, ac adimplendis consuetis devotionibus quocunque modo impedire praesumat, vel ab aliis impediri, turbari, aut molestari permittat modo aliquali; enimvero si qui ex Nobis subjectis quidpiam in obversum attentare praesumpserint. noverint semet indignationem Nostram incursuros. In quorum fidem et testimonium hasce litteras Nostras confirmantes propria manus Nostrae subscriptione et secreti maioris sigilli Nostri, quo ut Galiciae et Lodomeriae Rex utimur, impendentis munimine roboratas expediri, et Vobis in perpetuam rei memoriam extradi jussimus. Datum per manus fidelis Nostri Nobisque sincere dilecti spectabilis et magnifici Comitis Leopoldi Krakowski de Kollowrat, Consiliarii Nostri actualis intimi, ac Camerarii, Regis Bohemiae supremi, et Archiducis Austriae primi Cancellarii, aurei Velleris nec non Ordinis sancti Stephani magnae Crucis Equitis, in Archiducali Civitate Nostra Vienna die octava mensis Julii. Anno Domini millesimo septingentesimo nonagesimo, Regnorum Nostrorum primo. Leopoldus mp. Leopoldus Comes

a Kollowrat Regis Bohemiae supremus, et Archiducis Austriae primus Cancellarius. Joannes Venceslaus Comes ab Ugarte mp. Ad Mandatum Sacrae Regiae Maiestatis proprium. Iosephus Comes O'Donel".

58. **СОБОРНИКЪ** или паче нѣкоторыхъ на всѧкъ день потребныхъ моленій собраніє съ мѣсѧцесловомъ. Напечатасѧ въ типографіи Лвовской при церкве Оуспеніѧ Пр. Бцы Р. Б. ҂аѱч, 8⁰.

59. **СОБОРНИКЪ** или паче нѣкоторыхъ на всѧкъ день потребныхъ моленій собраніє. Напечатасѧ въ типографіи Львовской при церкве Оуспеніѧ Пр. Бцы Р. Б. ҂аѱч, 8⁰.

Без „мѣсѧцеслова".

60. **ЧАСОСЛОВЪ** малый. Въ Лвовѣ. Типомъ Братства при церкве Оуспеніѧ Пр. Бцы, 1790, 8⁰.

Про видане сего „Часослова" згадує Як. Головацкий Галицко-русская библіографія съ 1772—1848 г. „Галичанинъ", Львів, 1863, стор. 312; Дополненіе къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго. С-Петербургъ, 1874, стор. 37, № 173] — Порівняй „Часословъ", наведений під р. 1791, № 65.

1791.

61. **ЖИТІЄ** Николаѧ Чудотворца. Въ Лвовѣ, 1791, 4⁰, *стор. 251+1 картка.*

Про се видане згадує в своїй праці В. М. Ундольскій: „Очеркъ славяно-русской библіографіи", Москва, 1871, стор. 274, № 2958 з тою приміткою, що примірник є в Синодальній біблїотеці.

62. **КУКОЛЬНИК Василь.** Treść nauki rolniczey. Zamość, 1791, 8⁰.

63. **ЛОДИЙ Петро.** Ономастїконъ Превелебнѣйшому Господину Антонію Ангеловичу Єпископства Лвовско-Галицко-Каменецкагѡ Канонику, Засѣданій Консисторїалныхъ второприсѣдателю, Коммиссїи Церковныѧ Кесарево-Царскому Совѣтнику, С. Богословїѧ Доктору, Нынѣже Кесарево-Царскїѧ Рѡссїйскїѧ Ґенералныѧ Лвовскїѧ Семинаріи Ректору, ѻсобливѣйшему наукъ рачителю, и покровителю. На день дї. Априлѧ содѣланъ Петромъ Лодїемъ, Въ Оуниверситетѣ Лвовскомъ Любомудрїѧ оумозрителнаго и дѣйствителнаго Кесарево-Царскій народнымъ въ Рѡссїйскомъ ѧзыцѣ Професоромъ въ Лвовѣ [.] Типомъ Цркве Храма Оуспеніѧ Пртыѧ Бцы ставропѣгїи. Лѣта 1791, 4⁰, *стор. 8 непаґ.*

На обороті заголовка читає ся „Предисловіє“, відтак на стор. 3 „Оусердная желанія юнагw рwссійскагw клира“, а на стор. 7 „Ода празднику тезоименитства тогwжде. — Примірник в біліотеці „Народного Дому“.

64. **ФИЛИПОВИЧ Ігнатий д-р.** Bytność powtorzona .... X. Piotra Bielanskiego, biskupa Lwowskiego, Halickiego y Kamienieckiego w klasztorze Bazylianskim Podhoreckim celebruiącego w dzień S. Onufrego R. P. 1791, 12 czerwca głoszona. W Lwowie, [1791], 4⁰, *стор. 8 непаг.*

65. **ЧАСОСЛОВЪ** въ немже чинъ часовъ церковныхъ и иныхъ моленій нощныхъ и дневныхъ. Напечатася типомъ Братства при церкве Оуспенія Престыя Бцы. Въ Львовѣ, мца Ноемврія дня ѕ рокꙋ Бжія ҂афча, 8⁰, *стор. 4 непаг. + 171 пагін. по одній стороні + 2 непаг.*

Примірник в музею кн. Чарториских у Кракові. — Порівняй „Часословъ“, наведений під р. 1790, № 60.

66. **ѰАЛТИРЬ** блаженнаго пророка и царя Давида .... Типомъ. Братства при церкве Оуспенія Пр. Бцы въ Львовѣ, ҂афча, 4⁰, *карток 363.*

Про сей „Ѱалтирь“ згадує в своїй праці В. М. Ундольский: „Очеркъ славяно-русской библіографіи“, Москва, 1871, стор. 261, № 2960 з тою приміткою, що примірник знаходять ся в Синодальній бібліотеці.

1792.

67. GRATULATIO ad Illmum ac Reumum Max. Ryło epis. Premisliensem .... Secundas primitias .... celebrantem .... Premisliae, 1792, *fol.*

Вірші в латиньскім і польскім язиці з поводу секундициї сьвященства еп. Макс. Рилла.

68. PRAEFATIO ad Illmum ac Reumum D. Maximilianum Ryłło episcopum Premisliensem .... secundas primitias sua in ecclesia cathedrali R. G. C. anno 1792 die 16 Sept. celebrantem ab uno ex canonicis et consiliaris eius habita. Premisliae, 1792, 4⁰, *стор. 4 непаг.*

69. **СПОНРІНҐ Юліян.** Oratio Panegyrica Illmo ac Reumo Dno Maximiliano Ryło, episcopo Premisliensi, ordinis s. Stanislai Equiti secundas Primitias sua in ecclesia cathedrali R. G. C. anno 1792 die 16-ta Septembris celebranti, declamata et dedicata. Premisliae. Typ. Ant. Matyaszowski, 1792, 4⁰, *стор. 12 непаг.*

З гербом еп. Макс. Рилла на оборотній стороні заголовка.

70. **ШАЙДОВИЧ** Іван. **День Рожденїѧ Ꙗсне Велможнаго Найпревелебнѣйшаго Господина Господина Васїлїѧ Матковскаго Протонотарїѧ Ꙗпостолскаго, Барскаго, Церкви Рѹской Оффѣцїала, и его Королевской Милости и Речи-Посполитой въ Воеводствѣ Подолскомъ повѣта Лѧтичевскаго Градо-Воинскаго Комїсарѧ, пѣнїемъ стихотворнымъ отъ всенижайшаго Єго Достоинства почитателѧ Їоанна Шайдовѣча Восторжествованный. Рокѹ ҂аѱчв. Днѧ а҃. Їанѹарїѧ.** *Без місця друку [у Львові]*, *4*⁰, *стор. 4 непаг.*

При кінці вірша автор додав: „Припѣваше въ Лвовѣ Ꙗсне Вельможного и Найпревелебнѣйшого Господина Господина Всенижайшїй Рабъ Іоанъ Шайдовѣчъ“. — Вірш сей подав передруком в цілости А. С. Петрушевич у своїй книзї „Дополненія къ сводной галицко-русской лѣтописи съ 1772 до 1813 г.“, Львів, 1897, стор. 250—251.

1793.

71. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey łaski Biskup lwowski, halicki y kamieniecki . . . . Dan w Lwowie przy katedrze naszey S. Jerzego męczennika dnia 30 listopada 1793. *Без місця і року друку [1793]*, *fol.*

Повідомляє духовенство про смерть перемиського еп. Макс. Рилла з тим додатком, що по тій причині, на основі дозволу правительства з дня 26 падолиста, обіймає він адміністрацію згаданої епархії, а для веденя адміністрацийної юрисдикциї висилає до Перемишля Николая Скородинського, яко свого ґенерального намістника.

72. **КАТАВАСІѦ безъ нотъ. Въ Лвовѣ**, 1793, *12*⁰.

73. **МАРТѴРОЛОГЇѠН и҆лѝ Мѹ҃чеников̑ословъ. Собо́рникъ дванадесѧ́ти Мц҃ей въ себѣ̀ содержа́щїй житїѧ ст҃ыхъ мч҃нкъ, и҆ и҆сповѣ́дникѡвъ въ кра́тцѣ и҆зѧвлѧ́ющїй, ѿ Латїнскагѡ Ма[р]тѵрологї́ѡна Ст҃ѣйшимъ Венедїктомъ тогѡ̀ и҆мене дї҃. Па́пою Ри́мскимъ изда́нагѡ чре́зъ є҆ди́нагѡ ѿ Ст҃ителскагѡ са́на на сла́венскїй ꙗ҆зыкъ преведенъ въ Тѵпоґра́фїи Ставропїґїа́лной Лѣта Гд҇нѧ аѱчг҃, напеча́танъ въ Лвовѣ**, *4*⁰, *стор. 2 непаг. + 164 паґінованих по одній стороні.*

Переклад еп. Макс. Рилла. — На обороті заголовка: Кни́га Мартѵрологї́ѡн или Мѹчениковловъ рече́на Ст҃ѣйшимъ Венедїктомъ дї҃ Папою Римскимъ латїнски изда́на, и҆нѣ на сла́венскїй ꙗ҆зыкъ преведена, ꙗ҆ко ничто́же вѣрѣ ст҃ѣй каѳолі́честѣй, и҆ли бл҃гонра́вїю хрїстїа́нскомѹ, и всевысочайшимъ царственнымъ расположе́нїѧмъ проти́вное содержа́щаѧ сѹ́дѹ, да паки тѵпомъ и на томже ꙗ҆зыкѣ сла́венскомъ издастсѧ. въ Лво́вѣ днѧ ѕ҃. мц҃а марта ҂аѱчв҃. Нїкола́й Скородїнскїй Дїеце́сїи Лвовскїѧ Вѣкарїй Генера́лный, Книгъ Рѹ́скихъ въ Галїцїи и Лодоми́рїи Всевысоча́йшею Царственною вла́стїю ценсоръ“. — Примірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

74. **СОБОРНИКЪ . . . . Въ Лвовѣ**, 1793, *fol.*, *карток 6+871.*

„Соборникъ“ сей виданий старообрядцями. — Диви: В. М. Ундольскій, Очеркъ славяно-русской библіографіи. Москва, 1871, стор. 276, № 2994.

1794.

75. **ЗБОРНИКЪ** или паче нѣкоторыхъ на всякъ день потребныхъ моленій собраніє, мірскимъ и дѹховнымъ къ оугоднѣйшемѹ оупотребленію приличный. Напечатася въ Типографіи Лвовской при церкве Оуспен. Пресв. Бцы рокѹ Божія ҂аѱчд, *16⁰, карток 240 [з місяцословом].*

76. **ЗБОРНИКЪ** или паче нѣкоторыхъ . . . . . моленій собраніє . . . . Напечатася въ Типографіи Лвовской при церкве Оуспен. Пресв. Бцы рокѹ Божія ҂аѱчд, *16⁰, карток 102 [без місяцослова].*

77. **ФИЛИПОВИЧ Ігнатий д-р.** Przetłumaczenie i ułożenie w wierszach łacińskich i polskich hymnu Akafistowego N. Maryi P. przez Ignacego Filipowicza. *Без місця і року друку [в Почаєві, 1794] 4⁰.*

Після А. С. Петрушевича [Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 351] появилась згадана брошура в 1794 р., а після К. Естрайхера [Bibliografia Polska. Ogólnego zbioru tom XVI, Кравів, 1898, стор. 221] в 1793 р.

1795.

78. **ПОСЛАНІЄ** пастырское до дѹховенства и людѹ діецезіи Лвовской и Перемыской. List pastoralny do duchowieństwa i ludu Diecezyi Lwowskiey i Przemyskiey. [Данъ въ Лвовѣ при Катедрѣ нашей С. Великомѹченика Георгія дня д. Апріля ҂аѱчє. Петръ Єпископъ]. W Lwowie, roku 1795. Drukiem Pillerowskim, *4⁰, стор. 33 непаг.*

Текст посланія друкований по одній стороні в рускім язиці, а по другій в польскім перекладї. Дата на польскім перекладї поставлена після григориянського календаря: „Dan w Lwowie . . . dnia 15 kwietnia 1795. Piotr Biskup“. — Передруковано в Збірнику істор.-філь. секциї Наук. Тов ім Шевченка, т. V, Львів, 1893, стор. 70—81, лише руський текст.

79. **ЧИНЪ** моленій во время Іовилея на мѣстѣхъ на сіє ѡпредѣленныхъ. *Без місця і року друку [імовірно в 1795 р. у Львові], ol. стор. 4 непаг.*

1796.

80. **АНГЕЛОВИЧ Андрій д-р.** Positiones ex univer. iuris prudentia . . . . Leopoli, 1796, *8⁰.*

81. ANGEŁŁOWICZ Antoni z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Przemyski, Sanocki i Samborski, Iego C. K. Mości aktualny Konsyliarz . . . . Dan w Przemyslu dnia 22 Lutego 1796. *Без місця і року друку [1796], fol.*

Повідомляє духовенство, що цїсар Франц II іменував його 11 липня 1795 перемиським епископом і за згодою та з порученя Теодозия Ростоцького, митрополита всеї Руси, відбулось 14 лютого 1796 в львівській катедрі його посьвящене й інституоване на перемиського епископа, а прибувши 21 лютого 1796 до Перемишля, обняв він управу своєї епархії та поручає духовенству своє імя Антонїя при всїх богослуженях згадувати.

82. KAZANIA dwa miane w kościele WW. oo. Bernardynów a teraz razem y parochyalnym Lwowskim w dzień uroczystego obchodzenia pamiątki Bł. Iana z Dukli to iest: 10 Lipca 1796 roku. Pierwsze W czasie Summy, którą iako corocznie zwykł z wszelkiemi uroczystościami w przytomności licznego ludu, pontifikalnie celebrował IW. IMC. X. Piotr Bielanski Biskup Lwowski, Halicki i Kamieniecki, Iego C. K. Mci Aktualny Stanow Tayny Konsyliarz przez X. Michała Mogelnickiego Parocha ruskiego Zniesienskiego. Drugie W czasie Nieszporów od Tegoż IW. i Nayprzewielebnieyszego Pasterza z Processyą i Supplikacyami odprawianych, przez X. Michała Kierzewskiego Parocha ruskiego Grodeckiego. W Lwowie, drukiem Pillerowskim [1796], *8°, стор. 48.*

Примірник в біблїотецї „Народного Дому" у Львові.

83. **ПРОСКОМИДЇА** **литѹргїамъ.** *Без місця і року друку [у Львові, в рр. 1790—1796] на двох відкритих аркушах.*

84. **РАДКЕВИЧ Арсеній.** Positiones ex disciplinis theologicis. Leopoli, 1796, *8°.*

85. **ЧИНЪ** **поставленїа Єпіскопа Преѡсщеннымъ Єгѡ мл҃тїю Гдн҃омъ Петромъ Бїеланскїмъ Єп҃п. Лвовскимъ, Галїцкїмъ й Каменецкїмъ Єгѡ Їмп. кралевскаго и Ап҃. Вел. дѣйств. таин. Станѡвъ Совѣтникомъ, вдовствѹющїа епархїи Перемыскїа, Самб. й Саноцкїа Генералнымъ Адмѣнѣстр. властїю митрополиталною делегованымъ свꙗтителемъ й Преоск. Ихъ мл҃тъ Господинами Їаковомъ Тѹмановичомъ аеп҃помъ Арменскимъ Лвовскїмъ й Порфѵрїемъ Скарбкомъ Важинскїмъ Єп҃помъ Хелмскїмъ й Белзскїмъ срѹкополагателми оупотребленъ въ посвꙗщенїи Преѡсв. Єгѡ мл҃ти Антонїа Ангеловича Єп҃па Перемыскагѡ, Самб. й Сан. въ церкви столечной ст҃агѡ великомѹч. Геѡргїа Лвовской мц҃а Февр. дна г҃ рокѹ Божїа ҂аѱчѕ҃ бл҃гопоспѣшнѡ совершенномъ.** *Без місця і року друку [1796], fol. стор. 8 непаґ.*

1797.

86. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Rede, welche an die löbliche Munizipalität der kais. kön. Hauptstadt Lemberg, von der feyerlich durch Seine Excellenz den Herrn Peter Bielański, Lemberger, Haliczer und Kamienicer Bischof Rit. Graec. u. Sr. kais. königl. Mąiestät wirklichen geheimen Rath in Lemberg am 17 Jänner 1797 vorgenommenen Einweihung ihrer Fahnen von dem Hoch Wohlgebornen Herrn Nicolaus Skorodynski Vicarius in Spiritualibus General-Official der Lemberger gr. kath. Dioeces. und sacrae Theologiae Doctor gehalten worden. Lemberg [1797], *4°*, *стор. 4 непаг.*

Згадана бесїда появилась друком по польськи під заг.: „Głos do przezacney municypalności miasta Lwowa . . . .“ [Львів, 1797, 4°], а нїмецка має бути перекладом з польської, зладженим тодїшнїм кустосом унїверситетської бібліотеки, Мартином Куральтом.

1798.

87. ANGEŁŁOWICZ Antoni z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Przemyski, Samborski i Sanocki, Iego Ces. król. Mości aktualny Konsyliarz . . . . Dan w Lwowie 5 Czerwca 1798. *Без місця і року друку [1798]*, *fol.*

Повідомляє духовенство львівської епархії про смерть львівського еп. Петра Білянського і поручає душу покійного владики молитвам духовенства і вірних. Заразом подає до відомости, що на основі візваня краєвого правительства з дня 1 червня 1798 обіймає адмінїстрацию опорожненої львівської епархії і установляє своїм намісником і офіциялом у львівській консисторії Николая Скородинського.

88. IAŚNIE Wielmożny y Nayprzewielebnieyszy Imć Xiądz Piotr Bielanski Biskup Lwowski, Halicki, Kamieniecki, Obrządku Rusko-Katolickiego, Iego Cesarsko Krolewskiey Apostolskiey Mości Aktualny Tayny Nadworny Stanów Konsyliarz, lat 62 maiący, opatrzony SS. Sakramentami, dnia 29 Maja r. b. [1798] o godzinie piątey zrana doczesne zakączył życie. Exportacya Jego ciała dnia 1-go Czerwca o godzinie 6-tey po południu do tuteyszey Katedry Ruskiey Swiętego Jerzego Męczennika, a Pogrzeb dnia 2-go tegoż Miesiąca Czerwca odprawiony będzie, na który całe tuteysze Publikum zaprasza się. *Без фірми і року друку [1798]*, *4°*.

Посмертна картка з трома побіч себе уміщеними хрестами в горі.

89. **ЛОТОЦЬКИЙ Михайло.** Wiersz z powinszowaniem imienin IW. Nayprzewieleb. IX. Mikołaiowi Skorodyńskiemu mianowanemu Biskupowi Lwowskiemu Halickiemu i Kamienieckiemu . . . . przez X. Michała Łotockiego imieniem Alumnow domu Prezbyteralnego dnia 17 Grudnia 1798. W Lwowie. Drukiem Pillerowskim [1798], *4⁰*, *стор. 4 непаґ.*

90. **МАРЕВИЧ Вінкентій.** Co iest wielkość czyli wiersz z powodu nominacyi na biskupstwo ruskie Lwowskie; z powodu oktawy imienin IWIMci Xiędza Mikołaia Skorodyńskiego dotąd officyała dyecezyi ruskiey Lwowskiey przez Wincentego Marewicza we Lwowie R. 1798 miesiąca Grudnia 24. *Без місця і року друку [1798]*, *4⁰*, *стор. 4 непаґ.*

1799.

91. **БАЗИЛОВИЧ Іоаникий.** Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX factae. Exhibens seriem episcoporum graeco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque Illustrium Virorum Gestis, è variis Diplomatibus, Decretisque Regiis ac alliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Pars prima. Authore R. P. Ioannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni in vener. Monasterio de Monte Csernek ad Munkacs Proto-hegumeno. Cassoviae. Ex Typographia Elbingeriana, 1799, *4⁰*, *стор. 14 непаґ. + 104.*

92. **БАЗИЛОВИЧ Іоаникий.** Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits . . . . Pars secunda . . . . Cassoviae . . . . 1799, *4⁰*, *стор. 207+1.*

93. **БАЗИЛОВИЧ Іоаникий.** Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits . . . . Pars III . . . . Cassoviae . . . . 1799, *4⁰*, *стор. 139+19 непаґ.*

Примірники в бібліотеці „Народного Дому“ і в Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.

94. **БУКВАРЪ ѧзыка Рускогѡ съ прочимъ руководїемъ, начинающимсѧ оучити. Будинъ,** 1799, *8⁰*.

95. IDYLION ad Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Nicolaum Skorodynski episcopum rit. graeco-cath. Leopolitanum Anno MDCCLXXXXIX die XXXI mensis Martii solemniter inauguratum. Cum versione Germania. Leopoli. Typis Pillerianis [1799], *4⁰*, *карток 12.*

Сей „Idylion“ появив ся також без нїмецького перекладу [4⁰, карток 6]. Нїмецький переклад зладив кустос унїв. бібліотеки Март- Куральт. — Примірники в бібліотецї „Народного Дому“ у Львові і у дра Ів. Франка.

96. ПЕТРУШЕВИЧ Стефан. Głos ludu Ruskiego w dzień poświęcenia na biskupstwo grecko-katolickie Lwowskie JW. JMci X. Mikołaia Skorodyńskiego, przez Stefana Pietruszewicza, Alumna grecko-katolickiego generalnego Seminarium. We Lwowie. Drukiem G. W. Wichmana, 1799, *4⁰*.

Юр. Сам. Бандтке [Historya drukarń w Królestwie Polskiem i Wielkiem Xięstwie Litewskiem, том I, Краків, 1826, стор. 422] мильно подає автора, називаючи його Stefan Pietraszkiewicz.

1800.

97. КУКОЛЬНИК Василь. Zbiór prawideł ekonomicznych podług starożytney i teraznieyszey Ekonomiki autorów dla uczącey się młodzieży ułożony. Część I. Rolnictwo. Zamość, 1800, *8⁰*, *стор. 12+138*.

98. КУКОЛЬНИК Василь. Zbiór prawideł . . . . Część II. Ogrodnictwo. Zamość, 1800, *8⁰*.

99. ФИЛИПОВИЧ Ігнатий д-р. Kazanie o godności, obowiązkach i potrzebie Kapłanow z okoliczności powtornych Prymicyi pewnego kapłana miane w Brodach przez IX. Ignacego Filipowicza Z. S. B. W. Filozofii i S. Teologii Doktora Roku P. 1798 dnia 30 Listopada. W Lwowie. Drukiem Pillerowskim, 1800, *8⁰*, *стор. 51.*

Примірник в бібліотецї „Народного Дому“ у Львові.

ПОКАЗЧИК

імен авторів і публїкаций.

[Перші числа [в клямрах] вказують рік виданя, а другі біжуче число хронольоґічного реєстру].

ПІСЕННІ НОВОТВОРИ
в українсько-руській народній словесности.

подав
Володимир Гнатюк.

(Конець).

Б. БРАЗИЛІЯ.

32. Виїзд до Бразилії і перші враження.

А в тім року вісімсотнім девятдесять пятім
Вийшла пісня з Бразилії, — варт ї переняти.
В Бразилії дают ґрунта, ліси, гори й скали —
В Галичині люде плачут: вже ми ту пропали!
Зачали аґенти тут фалшиво писати,
Взяли в Галичині народ бунтувати.
В Бразилії край великий, там не єст біда,
Но на еден кільометер сусід від сусіда.
Зачали ся люде в чужий край вибирати,
С фамілієв, своїм ближним зачали ся прощати.
„Прощаєм вас, братя, сестри, ми від вас від'їжджаєм,
Як нам тамка буде добре, то ми й за вас спитаєм.
Пращаєм вас, тату й мамо, ви не плачте за нами;
Як нам тамка буде добре, то й будем до вас писали.
І пращаєм вас, сусіди, ваші любі пороги:
Вже не будут приходжали без вас білї ноги.
Бувайте нам всї здорові, ми від вас од'їжджаєм —
На Йосафата долині то там ся всї привитаєм!“

Чула тоє бідна вдова, взяла думку думати:
З дрібненькими діточками взяла ся там вибирати.
Вніїхали на край села — там церков при дорозї;
Дрібні діти ревне плачут: „Ой ше, мамо, до Бозї!“
Приїхали перед цвинтар — там могила зачата;
Дрібні діти ревне плачут: „Ой ше, мамо, до тата!“
Прийшли до могили, на гробі повклякали,
Припавши всї враз до гробу жалїбненько заплакали.
„Змарнувала мама нашу рідную хату,
Провадит нас в чужі краї — та не дайтеж нас, тату!“
Прийшли від могили, на ваґон посїдали;
Свого краю рідненького дрібні діти жалували,
„Ой жаль нам вас, зьвізди, котрісь-те нам сьвітили,
І ше нам жаль за стежками, по котрих-єсьмо ходили.
Жаль нам тебе сонце-місяць, котре ти нам сьвітило,
І жаль нам тя, сьвята земле, а которась нас кормила.
Іще нам жаль за лїсами, котрі май окрашали,
Але й нам жаль за пташками, тії, котрі нам співали“.
Приїхали аж до моря, на окрент посїдали,
Зірвала ся сильна бура, всї зо страху омлївали.
Приїхали на сухий льонд тай до нас написали;
Правовірні християне свого краю жалували.
„Бувай нам здорова, любая Українонько!
Ото-сьмо тя опустили, наша мила родинонько!
Бувай нам здорова, любая Україно!
Там том тя опустив, рідная хатино!
Там том тя опустив, рідная хатино,
Котра-сь мене виховала, як я був дитинов.
Погадай си, брате, а як ми од'їзджали —
Тілько на добраноц рукі смо си дали.
Коби ти знав, брате, як то нам тутка горе:
Ми днїв двацять вісїм їхалисьмо через море.
Коби ти знав, брате, як то в мору плавати:
Нї одного птаха нїгде не видати.
Коби ти знав, брате, яка то в мору біда:
Як-їм вглянув птаха, том казав, же сусїда“.
Опишу вам братя, а о своїй пригодї,
Як нас сонце пекло на той страшной водї.
Так нас сонце пекло, як той вогонь пекельний,
Кождий з нас на шифі лежав як смертельний.

А хто вмер на шифі, то єго не ховали, —
Но камінь до шиї, до води єго пускали.
Ви вже, братя, спите тут во своїй хатині, —
Нам ще сонце сьвітит тут чотири годині.
А як тромба морска а в опівночи била —
Не одна ся шифа в воді затопила.
Ото правда щира, що я вам повідаю;
Як ми не вірите, то на Бога ся здаю.
Послухайте, братя, моїй проповіди:
'Но не виїжджайте до тої страшної біди!
Ми до вас повернем в часї, добрії люде —
Як нас Бог спровадит а без жадної згуби.
В Бразилії край веселий, там в нїм можна бути,
'Но науки, слова божой нї відправи не чути.
Аґенти нас подурили: „Ксьондзи поїдут з вами“ —
А ми сї тут так лишили, яко дїти без мами.
В Бразилії люди то за Бога не знают:
В неділю, двона не чувши, вже до кави сїдают.
В Галичинї сьвяті люде: сами ся ратуют,
А сповідев, сакраментом царство си готуют.
В Бразилії край веселий, там в нїм можна жити,
Може нам там буде добре, тілько тра притерпіти.
Може нам буде добре, тілько тра притерпіти,
Як ми добра не дїждаєм, то бодай хоць наші дїти.
Тілько тре нам притерпіти до котрогось часу...
Ліпше було ззїсти дома хоць без хлїба квасу.
Тут не хтїли наші жінки припічка білити, —
Тепер мусят по циганьски на пляцу палити.
Тут не хтїли наші дїти хатів замітати, —
Тепер мусят в деревляних будах привикати.
А хто хоче бразилійську тую пісню співати,
Нехай присяде фіст на лаві, не врушит ся з хати.
А нам ще дай, Боже, а в мирі прожити,
Бразилійську пісню вік віком славити.

Етноґраф. Збірник. Т. V. Ст. 73—75.

Сю пісню записав д. М. Павлик, 1898 р. від лїрника Дмитра Рендавця з Луки Великої коло Тернополя. Її мав зложити і прислати з Куритиби в Бразилії тїточний брат Рендавця, Іван Ґреськів, та просив співати її між людьми і так відвертати їх від еміґрациї до Бразилії.

33. *Бразилїйська пісня.*

А во Бранзолії весола новина:
У царя Рудольфа, цїсарского сина,
У царя Рудольфа, цїсарского сина
Стала Бранзолїя — Новая Австрия.
Бо цар Рудольф мислит, мислит, промишляє,
Людей, християнів до себе жадає.
Людей, християнів до себе жадає,
Жидів і гебрайства в свій край не пускає.
Не бійте ся злого, християни, люде!
Хто ся там дістане, той щасливий буде!
Хто ся там записав, як ся буде збирати,
Сусїдам, родинї, буде дякувати.
Але насамперід отцеви і матцї
За їх вихованя, й дїдуневи й бабцї...
Бувайте здорові, братя і сестри ріднії,
Бо я відїжджаю аж до Бранзолії.
Бо я відїжджаю аж до Бранзолії,
До царя Рудольфа, до Нової Австриї.
Бувайте здорові, сусїди близькії,
Бо я відїжджаю вже до Бранзолії.
Бувайте здорові, крижмові кумови:
Не дам я вам зараз з Бранзолії розмови.
Бо в тій Галичинї єст душа затята,
Бо в тій Галичинї вся земля проклята.
Бо ту Галичину так тяжко прокляли:
В Галичинї землю правом спльондрували.
А во Бранзолії ще земля богата,
Єст там ще під нею много срібла, злата.
І панї царівна кождому зичлива,
Ой є в Бранзолії ще земля вродлива.
Там же будут люди на земли працювати,
Не будут ся люди більше проклинати.
Не будут ся люди в правах правувати,
Но права, проклони будут закидати.
Хто ся там дістане, буде панувати,
А хто ся тут лишит, буде бідувати.
А нам дай, Боже, довгий вік прожити:
Бранзолійску пісню во Тройци славити.

Етноґр. Збірник. Т. V. Ст. 240 241.

Сю пісню записав я від Василя Залецького, 1898 р. в Ходачкові Великім, Тернопільського пов. Він навчив ся її від лірника, що ночував раз у нього. Її співають на лад лірницьких пісень.

34. Сільвіо Нодарі.

Дізнала сї Бразилїя за чтириста літи:
Під Австрийов Галичина, а в нїй рускі дїти.
Дізнала сї, ой дізнала тай взяла думати,
Ой як би ті рускі дїти та могла дістати.
Видумала Бразилїя місточко Удіно,
А там мешкав добрий аґент, звали го Сильвійо.
Написала Бразилїя на білїм папіру
Та до пана аґентого Нодарі Сильвійо:
„Я на тебе, добрий друже, маю всю надїю,
Жи ті бідні рускі дїти у мій край приїдут“.
Ой вбіцяла Бразилїя панови Сильвійо:
„Як ми пришлеш тії дїти то дам ти по мілю“.
Злакомив ся той паночок на бразильскі мілї
Та розписав дрібні листи по всїй Галичинї.
А в тих листах він написав: „Їдьте до Парани,
Хто поїди до Парани, то паном зістани;
А в Паранї то є добри, там суть злоті гори,
Уряд дужи господарам дає добри поли.
Кільометир квадратовий на кожду особу,
І хатину муровану, ще й сиву корову.
На тім поли то сї родят фіґи і пшениця“.
Причитали в Галичинї Сильвийого листи,
Попродали таньо ґрунта, в Бразилїю плисти.
Приїхали рускі дїти в талїяньский край,
А Сильвійо вже в Удіно там на них чекав.
А вмів жи він говорити вже троха по руски:
„Де їдете, мої братя, я вас так не пущу.
А дяк у вас жиє з церкви, бо лямпи втирає,
А я також хочу жити, бо шифкарту даю,
За котрую ни траба вам нічого платити;
Погадайти, милї братя, що й я хочу жити!
Приїдити до Парани, станити думати,
О як я міг о тій зимли всю правду писати..“
Як дістали рускі дїти о Паранї вісти,
Від особи Сильвійови платили два риньских.
Посїдали бідні дїти в корабель паровий,

Сказав до них пан Сильвійо: Бувайте здорові;
Дякую вам за ті гроші, щосьти ми зложили,
Їдьти, їдьти, мої братя, у той край щасливий.
Плили бідні рускі діти по синьому мори
Двайцять три доби і пів аж в Параньскі гори.
А ту вийшли з корабля, сіли на колею,
Приїхали в Курітибу немов в Галилею.
В Галилеї то суть самі жидівскії діти,
Ту в Парані мова така, ни мож розуміти;
Ой диві ся, милі братя, то мова фальшива,
Нима в сьвіті милійшої як руска нам мила.
Виїхали рускі діти з міста Курітиби,
Поїхали в злоті гори сьвятої Люцини.
А там взяли їм давати кільометир поля,
Там ни родит ся пшиниця, лиш чорна фасоля;
А ту хати муровані в камінній горі,
Де мешкають Ботокуди — погані зьвірі:
Виходят ту на то поли, як чоловік робит,
Убют єго як зьвірину, ніхто ни боронит.
Корови тут ни зобачиш, хоць йдеш штири мили,
Бо ту такі ліси густі, що й сонця ни видиш.
Добри ми сї тутка жиє, хоть бют Ботокуди...
Я о тобі, Галичино, ніґда ни забуду.
В каждий раз ти допоможу хотяй в місяць лютий,
Як ти зачниш виганяти шляхтичів покутих.
Добри ми сї тутка жиє, хоть в чужій столици,
А на теби шаблю строю, галицкий шляхтичу.

Свобода, ч. 6, 1902. — Подав Дм. Іванків, Куртиба, Бразилїя.

35. Лист із Бразилії.

Приступімо, братя, до компанії і завторуймо пісню враз!
І подякуймо щиро Пану Богу, що без жадной згуби провадив [нас!
Не досить бо того, що-м опустив свою країну,
Храни, Боже, випадку, то марно геть згину!
Так пишу до Вас на остатній хвили.
Ледви ся коли побачим, мій брате милий!
Будь ми здорова, мила країнонько —
Том ся розлучив з тобою, родинонько!
Так же сьмо жили, з собов розмавляли,
І на добраніч руку сьмо подали!

Будь ми здорова, милая хатино,
Ховалась мене, — як я був дитинов!
Том тя опустив — тут менї горе,
Я день двайцять вісім їхав через море!
Ажебись знав, брате, як в мору плавати;
Нї одного птаха нїгде не видати!
Ажеби сь знав, брате, як на мору біда!
Як обачив птаха, казав, що сусїда!
Ой як прийшов вечер, узрів-єм зороньку:
Показувала менї мою країноньку.
Як сонце западе, зоронька затлїє,
То так нам камратям аж серденько млїє!
Боувани пнуть ся, окрентом хиляють,
То так нам камратям серденька вмлївають!
Ви вже, братя, спите у своїй хатинї,
У нас єще сонце чотири годинї!
Ой як же нам було на тій страшній водї,
То вам, милі братя, описати годї!
Ой то правда щира, що вам повідаю,
Як ми не вірите, на Бога ся здаю!
Прибудемо до вас, ксьондзоньку і люде,
Як нас Бог спровадить без жадної згуби!
Ой як морська тромба до окренту била,
Неодна ся шіфа в водї затопила!
І пишу вам, братя, о своїй пригодї,
Як нас сонце пекло на тій страшній водї!
Як на́с сонце пекло, як огонь пекельний,
Кождий з нас на шифі лежав як смертельний!
А як хто помер, то го витягали,
Камінь до шиї — в воду го пускали.

Етноґр. Збірник. Т. V, ст. 238 - 239.

Ся пісня була вперше надрукована в 48 ч. „Дїла“ з 1898 р. Її прислав до редакциї о. Ґустав Дроздовський з Кійданець, Збаражського пов. Читаємо там, що текст пісні прислано в листї з датою Castro Brasil, 5/XI, 1897. Хто і до кого прислав її, в „Дїлї“ не зазначено. О. Дроздовський додає тільки, що його давному парохіянинови-еміґрантови писав хтось лист до родини до Кійданець і на ньому дописав сю пісню „власного складаня“.

36. *Де лїпше?*

А тисячу вісім сот лїт девядесять пятий,
Прийшла пісня з Бразилії, варт ї переймати.

А хто її перейме, той буде сьпівати:
Той присяде фіст на лаві, не рушит ся з хати.
Аґенти нас подурили: поїде ксьондз з нами!
А ми тепер такі бідні, як діти без мами.
А нас ксьондзи научали, ми не дали віри,
Тепер мусим послухати собачої шкіри.
Ах! Коб я ту ксьондза здибав: Отче добродїю!
Возьміт мене! З тої туги де я ся подїю?
Не хтїли смо в Галичинї житненького хлїба:
Тепер сиди тай подумай, якаж тобі біда.
Не хтїли смо в Галичинї квасу ся напити:
А тут но риж і фасоля, та тим треба жити.
Не хтїли-смо в Галичинї припічків лїпити:
А тут мусим по циганьски на пляцу сидїти.
В Галичинї як заслабне, то єго ратуют:
Сповідают, сакраменти небо му готуют;
В Бразилїї як заслабне, то такий ратунок:
То всьо гадє і хробацтво їдят єго члунок.
В Галичинї йде до церкви, йде до церкви з рана,
Ще ся в люстро приглядає, чи хорошо вбрана.
Ой сину мій наймилїйший, ти ружовий цьвіте!
А вжеж ми ся не зобачим, аж на тамтім сьвітї.
Шануй церкви, слухай ксьондза і добрії люде,
І цїлуй там сьвяту землю: добре тобі буде.

Етноґр. Збірник. Т. V, ст. 239—240.

Сю пісню записав я в Ходачкові Великім, Тернопільського пов. від господаря Василя Залецького. Її прислав із Бразилїї еміґрант-дяк до свойого сина, також дяка в Тернопільщинї. З огляду на зміст піснї, особливож на деякі стихи, прим. оба останнї, можна догадуватись зовсїм певно, що дяк придав дещо до піснї свойого, хоч у цїлости не зложив її, що потверджують деякі куплети, взяті з попереднїх пісень. Сей дяк — як оповідав менї Залецький — умер у дві недїлї по висилцї сеї піснї враз із листом до сина. Таким чином прочуте його, висловлене в передостаннїй строфцї, сповнило ся. Пісню казав співати на нуту: „Ще не вмерла Україна“ і Залецький співав її менї так, але тільки на мельодию двох останнїх стихів кождої строфки сього гимна.

37. Селянські погляди на причини еміґрациї.

(Відривок).

Нема кому скаржити ся, анї що казати,
Бо ше брали замикали до „Івана хати“[1]).

[1]) До вязницї.

Тай то лихо бідних людий випхало за море,
В далекую сторононьку, в ліси, межи гори.
Але наші Русини не сплят, но думают,
Тут в далекі сторононьці щастя си шукают.
Або тутка нема куда щастя си шукати?
Бразилія так велика, що кінця не знати.
Іно треба працювати і Бога просити,
То далеко в Бразилії буде ліпше жити.
Тут спокійно іще жием, ніхто не здирає,
Та секвестер по подвірях ше не заглїдає.
Тут шендарьи не зобачи нї Жида на очи,
Тут так кождий поступає, як сї кому хоче.
Нема тутка тих паничів, котрі там з нас жили,
Та за нашу тяжку працю пили та курили.
Щоб вони ся закурили порохами-в очи!
О них тепер жаден Русин нї знати не хоче.
Бо то тії „польскі браця“, о них кождий знає
Тай ше тутка в Бразилії нераз споминає,
Шо через них вибрали ся люди аж за мори,
Не питали, шо тут лїси тай високі гори.
А ми гори посадимо собі виноградом,
До Поляків не ходимо на жадну пораду.

. . . .

Ми ся від вас віддалили далеко за море,
На віки-смо попращали свої любі гори.
Зрікли-смо ся своїї землї, де-смо ся родили,
І тих панків, тих Полячків, котрії з нас жили.
Вже пропало, вже не будем так їм ся кланяти,
Анї руки вже не будем панків цюлювати.
В Бразилії нема того дурного звичаю,
Щоб ся в руки цюлювати — тут того не знают.
Бо тут би ся Бразиляни з того насьмівали.
Як би тутка одні других в руки цюлювали.
Нема того і не буде, не повинно бути,
За такії дурні річи вже нам час забути.

Етноґр. Збірник. Т. V, ст. 241—242.

Отсей відривок із вірші винятий з листа еміґранта, Т. Потоцького, писаного в Ріо Кляро, у груднї 1897 р. Чи сю віршу зложив сам Потоцький, чи хто иньший, се невідоме. Ориґінал написаний латиньским письмом із додатком, що автор листа не міг навчити ся руських букв, бо їх не вчили в тій школї, де він ходив, хоч се було чисто руське село.

В. КАНАДА.

38. Причини еміґрациї і подорож.

Як я зачав о заморских краях промишляти,
Вже тут в бідній Галичині нема що ділати;
Бо тут роби на податки і на всякі дачки,
Прийде осінь і віднеси тай кинь їм на крачки.
Не питають, чи ти згинеш, чи є ся де діти,
Но податки, всякі дачки, мусиш заплатити.
Бо галицкі панки пруть ся, голоси купують,
До виборів все пхають ся, а хлопів мордують.
А як прийшлось у парлямент послів вибирати,
Наші хлопи правиборції чекають на рати.
Бо там ляхи дають гроші і дають ковбасу,
Хруні рила натягають, що напють ся квасу.
Як напють ся того квасу, вертають до дому,
Свої права запродали у паньску неволю.
Запродали свої права у паньскії руки,
Не зважають на прадїдів, як терпіли муки:
Пять день робив на панщині, а шестий день собі,
А семої неділеньки лежав як у гробі.
Пани радять в парляменті і дають си руки,
На Русь сіти закидають, як павук на мухи.
Хочуть они ізлапати ту рускую мати
І на ново ще раз Польщу свою збудувати.
А ви хлопи, хліборроби, разом ся держіте,
Не дайте ся панам звести, ще і ваші діти.
Як я глянув на ті права і зачав думати:
Треба мені від тих драбів за море втїкати.
Як ходив я за пашпортом на тиждень три рази,
Пан староста питає ся: Де йдеш, хлопе вражий?
А я єму повідаю: Дай сьвідоцтва мої,
Бо я їду до Канади, бо я ту в неволї.
Як прийшов той час від'їзду і тота година,
Прийшла мене виправляти вся моя родина.
Прощай же мя, родинонько, бо вже від'їжджаєм,
Вже видїти ся не будем, дуже добре знаєм.
Прощай же мя, родинонько, і ти село моє!
Через панів, через Жидів, втїкаю за море.
Прийшли братя, мої сестри і прийшли шваґрове
Із розлуки ся прощати: Будьте ту здорові.

Приїхали шваґри до нас, на моє подвіре
І зійшли ся люди з села на моє від'їздє.
Взяли же ми вилазити і на тоти вози,
Обілляли всю родину дрібненькії сльози.
Пращай же нас, родинонько, бо вже від'їжджаєм,
Вже видїти ся не будем, дуже добре знаєм.
Виїхали-смо з подвіря на биті дороги,
Скинув шапку, поклонив ся: Будь село здорове!
Будь здорове рідне село, руска церков-мати,
Вже ми ся тут не повернем назад помирати.
Приїхали у Гусятин, коло двірця стали,
Приїхали, сестра, тета — ще ся раз пращали.
Прийшла осьма годинонька, взяв я білєт брати,
Зачали-смо із розпуки всї ми омлївати.
І завів нас у ваґони, запер з нами дверцї,
Мене сльози обільляли, стиснуло за серце.
Зачали ми від'їжджати у осьмій годинї,
Поклонив ся Галичинї, всїй своїй родинї.
Будь здорова, Галичино, руска земле-мати,
Через панів, через драбів, мушу я втїкати.
Так я втїкав з Галичини і не оглядав ся,
Приїхав я до Гамбурґа, аж там спамятав ся.
Оглянув ся, спамятав ся, аж на тотій шифі:
Слава Богу найвисшому, що я звідтам втїкший.
Як сїли ми вже на шифу, зачали їхати,
Суса Христа, Матер божу, зачали благати:
Допоможи Христе Боже, сьвятий Николаю
Переплисти тую воду до нового краю.
Їхали ми тринайцять день і тринайцять ночей,
Приїхали до Нев-Йорку — втворились нам очи.
Позлазили ми вже з шифи і стали думати:
Що ми тепер нещасливі будемо дїлати?
І їхали ми з Нев Йорку ще три дни горами,
Нїгде ми ся не здибали з Галицїянами.
Приїхали у Вінїпеґ і стали злазити,
Прийшов до нас Кароль Ґенпк і став ся дивити:
Не жури ся, Галичане, не ймеш ту бідити,
Край широкий і великий, є ся де ту дїти.
Прийшов я до „еміґранту“ і став я думати:
І, піду я до плейзгону фарми пошукати.
Прийшов же я до плейзгону, є ту фармів много,

Ходжу, блуджу по пустини, нема ту нікого.
Побув же я оден рік тут і побудував ся:
Слава Богу найвисшому, що я ту дістав ся.
Є ту фармів ще богато і є звідки жити,
Вже не будуть мої діти паньскі воли бити.
Є ту досить сіна, ліса і всього до сита,
Но Господа найвисшого здоровля просити.

Свобода, ч. 13, 1901. — Зложив Василь Капій, Gimli, Man. Канада.

39. Причини еміґрациї і подорож.

Ой як я си пригадаю родиму країну,
То на серци тяжко стане, а на силах млїю.
Тяжко жити в Галичині, ще тяще відхнути,
Бо пропала руска правда, тяжко ї забути.
Перейшов я в Галичині стежки і дороги,
Не знайшов я ніґде правди, забрали вороги.
Правду руску закопують, іще верховодять,
З рідной землї її діти за море виходять.
Зачав же я в день і в ночи над тим промисляти:
Будуть діти гірше мене тутка бідувати.
Нема мінї ту гаразду, не дам собі ради,
Покину я родимий край, піду до Канади.
Виїхав я із Пальчинец, з воза ухилив ся:
Прощайте мнї, громадяни, може з ким сварив ся.
Виїхав я із Пальчинец в девяті годинї,
Поклонив ся добрим людям, всї свої родинї.
Бувай здоров, родинонько, і милі камратя,
Бо вже більше тут ніколи не будем здибатись...
Бо я їду в чужі краї, за широкі мори:
Бувай здоров, родинонько, не верну ніколи.
Приїхав я у Тернопіль, став я ночувати,
Шваґер мене питає ся: А щож там чувати?
Ніц не чути, ніц не чути, о ніяку зраду,
Через пани, через Жиди, втікаєм в Канаду.
Гостив же я штири добі, тре ся забирати:
Бувай здоров, милий брате, тре ся розлучати.
Не жури ся, мила сестро, тою дорогою,
Плине твоє щастє морем, бистрою водою.
Виїхав я з Тернополя в десяті годинї:
Поклонив ся своїм шваґрам, цілї Галичинї.

Бувай здоров, Галичино, мій родимий краю!
Як я тебе погадаю, з жалю умлїваю.
Бувай здоров. руска земле, ой ти наша мати!
Годувала-сь нас з маленьку, тре тя покидати.
Бувай здоров, руска земле, там то ти нам мила,
Тепер же ти не є руска, тілько Палестина.
Бувай здоров, руска земле, ти наша отцївска!
Тепер же ти не є руска, зостаєш жидівска.
Приїхав я на Осьвенцїн, взяли-сьмо злїзати,
Аж ту вийшло два жандарми за пачпорт питати:
Як маєте ви пачпорти, будете їхати,
Як не маєте пачпортів, будете вертати.
Переїхав пруским краєм, я ту роздивив ся:
Тепер минї, милі братя, новий сьвіт розвив ся.
Ту народи всї веселі, як пани вживають,
Наші бідні Галичани свій край покидають.
Їдуть они, їдуть они, аж страшно-сь дивити,
Щоби Жидам, щоби панам, даром не робити.
Приїхали ми до моря, взяли розмовляти:
Не будуть нас пани, Жиди, більше обдирати.
Посїдали ми на шифу, десїть день їхали,
Матїр божу, Суса Христа, всїх сьвятих взивали.
Ой Господи милосерний, пречистая Мати!
Не дай же нам Галичанам в морі потопати.
Позлїзали ми вже з шифи, взяли ся журити,
Що ми будем Галичани в Канадї робити?
Аж ту прийшло много люду, взяли ся дивити:
Не жури ся, Галичане, не будеш бідити.
Ту Канада край богатий, можеш заробити,
Будеш собі, Галичане, ще по пански жити.
Посїдали ми в колею, штири днї їхали,
Помеж гори високії — всї ся полякали.
Приїхали ми в Вінїпеґ тай колїя стала,
Аж ту прийшли наші люде, щиро нас витали.
Ой став же я, задумав ся, як менї ту бити?
Розтратив я свій маєток, як в Канадї жити?
Посидів я в Вінїпеґу тай став-ем гадати:
Піду-ж но я до Плезгону фарми пошукати.
Прийшов же я до Плезгону, єсть ту фармів много:
Ходжу, блуджу по пустинї, нема ту нікого.
Посидів я ту два роки тай побудував ся:

Слава Богу найвищому, що я ту дістав ся.
Вже є много Галичанів і їдуть завсїгди,
Тепер маю коло себе докола сусїди.
Єсть ту землї, лїса, сїна, є ся де подїти,
Коб но Господь дав здоровля, щоб підросли дїти.
Ой Канадо, Канадонько, маєш нас де дїти,
Прийняла-сь нас, годуєш нас, якріднії дїти.
Ой Канадо, Канадонько, яка в тобі справа,
Що неробу так не любиш, тілько господара?
Галичана полюбила-сь як свою дитину,
Він працює, Бога просить, як в ночи, так в днину.
Ой ту нема дармоїдів, всї люде працюють,
Не так, не так як в Австрії, що ся опорують.
Ту зрівнали наших людей, з панами враз стали,
Не так як там у Росиї і в другім околї.
Лазоїти вимисляють, як тя златинити,
Щоби свою рідну Польщу в Москаля відбити.
Ой як ти ся не покорив, пани помагали,
То шальварком, то податком, з краю тя вигнали.
Ходїть сюди, бідні люде, там ся не марнуйте,
На тих грубих лядащицїв більше не працюйте.
Бо Ляхи вже нас обдерли до тїла, до кости,
Нема в них щирого серця, нї сумлїня трошки.
Через ривір, через воду вложена ту клада,
Єсть ту много Галичанів, що не в смак Канада.
Чи ви, братя Галичане, в краю не робили,
Чи ви що дня по пів лїтри горілчищи пили?
Ой ви, братя Галичане, можна-сь схаменати,
А як вам ту не до смаку, можна ся вертати.
З Бразилії повертали, то інакше жили:
Голї, босї і голодні по Жидах служили.

Свобода. Ч. 18. 1901. Ф. Рубльовський, Pleasant Home, Man. з села Пальчинець, Збаражського пов.

40. Кому некорисна еміґрация?

Ой Канадо, Канадочко, маєш землї много:
Ізрадилась в Галичинї ґазду неодного.
Та не того ізрадила, що він еміґрує,
Але тогось ізрадила, що він ґрунт купує.

Бо той, що ґрунтець купує, гроший позичає,
Жиди прийдуть, хлїб заберуть, з голоду вмлїває.

Свобода. Ч. 3. 1901. Н. Пригроцький, Стюартборн, Ман. Канада.

41. Розчароване.

Ой Канадо, Канадочко, ти великий краю,
Не оден собі погадав, що буде у раю.
А як прийшов до Канади, мав гроший не много,
Купив стрільбу тай зиґарок, а більше нїчого.
Хлїба нема, дїти плачуть, жінка нарікає:
Ой ти казав, що тут панство, біда панство має.
Нема церкви, анї корчми, нема де побути,
Навіть нїхто не вмирає, нїчого не чути.
Ще як собі нагадаю ті слова Жидівки,
Що як умру, нїхто не дасть порцію горівки.
Ой цить, жінко, не відказуй, не смути дитину,
Куплю тобі черевики і капелюшину.
Ой як ти ся переббереш, вийдеш межи люде,
Всегда тобі лекше стане, весело ти буде.
Нема менї веселїйше, як у віднім селї,
Коли з церкви повертаю, вступлю на весілє.
А з весїля до корчмоньки, з корчми на хрестини,
А з хрестинів на поминки, далїй кождой днини.
А тут біда, всего нема, треба би робити,
Треба тяжко працювати, хочеш в сьвітї жити.
Ой цить, жінко, не жури ся, щось мемо робити,
Колись купим собі боґу[1]), мемо ся возити.
Не мем пішки тай ходити, але мем ся везти,
Ще тя мушу тай із боґі до хати занести.
Чого таке говорити, чого таке плести?
Як ти можеш мене з боґі до хати занести?
Жінко моя солоденька, ґосподине люба,
Та бо кажеш, що тут біда, а ти така груба.
А Анґличка собі панї, тоненька і блїда,
А ти сита, як безрога, тай ще тобі біда.

Свобода. Ч. 3. 1901. Гр. Пригроцький, Стюартборн, Ман. Канада.

---

[1]) Американський візок на одного коня.

42. *Туга за ріднею.*

По Канадьі ходжу, тай мильі рахуйу,
Де мньа ніч захопит, там переночуйу.
Писав би йа листи, бо йа папір майу,
На пошту не піду — дороги не знайу.
Сумний йа, сумний йа, йак вечир так рано,
На мойім серденьку веселости мало.
Веселісьць, веселісьць, деш ти сьа подьіла?
Вже мойа веселісьць на біло зацвила.
До полудньа цвила, с полудньа зівйала,
Вже мойа веселісьць на віки пропала.
Пропала на віки, на вік віків амінь,
Так йак би йа кьинув в тихий Дунай камінь.
Дунайу, Дунайу, о йакже ти плинеш,
Веселости мойа, марне с сьвіта гинеш.
Ой там на гороньцьі травка сьі колише,
А до жени милий дрібньі листи пише.
Йа му написала чорним атраментом,
Він перечитавши с плачом та ремeнтом;
Йа му написала жовтими пйурами,
Він перечитавши, тай вмив сьі сьльозами.
Йа му написала на клиновім лисьцьі,
Він перечитавши на кьиндровім мосьцьі.
Стойав йа на чичьцьі місьаць і годину,
Чикав йа на листи віт свойі родини.
Не йидна рибонька Дунайом перейшла,
Жаднойім не видьів, шчоби листи несла.
Листи мойі листи, гіркі мойі мисли,
Ой куда ви мине в чужий край не несли!
Бес високі гори, бес тихенькі води,
Гірко миньі жити ф чужиньі бес роду.
Ньі до кого листи слати, ньі с ким говорити,
Гірко миньі молодому ф тій Канадьі жити.
Канадо, Канадо, йака ти не мила,
Не йидногось мужа з жінков розлучила.
Розлучила жінку, тай дрібненькі дьіти,
Біднаш мойа жінка пропала на віки.
Пропала на віки, на вік віков амінь,
Так йакби йа кьинув в тихий Дунай камінь.

Автором сеї пісні має бути парубок зі Скалатського повіту, що тепер у Канаді. Він прислав лист в село до знайомих разом із піснею. Відпис із неї зробив О. Деревянка.

43. Канада і Буковина.

В Вінїпеґу дороженька ковбками убита,
Ой мав же я великодні дуже сумні сьвета.
У неділю ранесенько дзвони задзвонили,
Заспівали „Христос воскрес“, церкву обходили...
Я, сирота, гірко сплакав тай собі думаю:
Ах, Боже-ж мій милостивий, як то в старім краю!
Як молодіж коло церкви весело ся грає,
А менї тут сиротинї серце ся вриває.
Коби море не глїбоке і фалї не били,
Були бим ся в великодні сьвета погостили.
Коби менї крильця мати і в гору злетїти,
Відвідав бим за сестричку тай за її дїти.
Коби менї крильця мати, ох, я би полинув,
Відвідав бим, сиротина, за свою родину.
Ой годину тут співаю, а годину плачу,
Та вже я вас, мої братя, нїґди не побачу.
Ой годину тут заплачу, годину співаю,
Колиж бо я що годинки сумне серце маю.
Ой ти земле канадийська, чось така сумненька?
Нїґде дзвона не чувати — доленько тяженька.
Ой задзвонив на стациї дзвінок тонесенько,
Заплакали еміґранти усї голосненько.
Плачуть жінки, чоловіки, де їм тепер дїтись,
Плачуть всюди в еміґрантї дрібненькі їх дїти;
Плачуть дїти в еміґрантї, сльози проливають,
Тай на своїх татів, мамів, тяжко нарікають...
В нас великдень такий красний, як гай зелененький,
А в Канадї снїги, леди, вітер студененький.
У нас сьвята великодні як мак процвитають,
А в Канадї снїги, леди до сонця сияють.
Ой Канадо, Канадочко, Канадо небого!
Зрадила ти з Буковини ґазду не одного.
Ой Канадо, Канадочко тай ти Манїтобо,
Жиє в тобі руський нарід, як тая худоба.
Ой Канадо, Канадочко, чогось так зрадлива?
Не з одного-сь ґосподаря тут драба зробила.

Ой тут в літї дни горячі, а ночі студені,
Через то тут наші люди ходять засмучені.
Ой тут в літї-дни горячі і сонечко гріє,
На другий день мороз свисне, аж земля білїє.
Тут гадають наші люди, що будуть панами,
А вони тут на роботу всї ідуть з торбами.
Ой тут наші руські люди з фарми не вживають,
Лишень ходять по Канадї, роботи шукають.
Ой Канадо, Канадочко, чось така немила?
Бодай ти ся, ти Канадо, нікому не снила.
Ти Василю Палагнюку, приятелю рідний!
Не їдь, не їдь до Канади, бо будеш облудний.
Маєш поле, маєш дїти, маєш красну хату,
Най ти пан Біг допоможе файно ґаздувати.
Ой я до вас, приятелї, чрез лист промовляю:
Таж у нашім старім краю так, як в божім раю.
В нас у краю по садочках скрізь пташки співають,
А в Канадї лиш комарі, як гадє, кусають.
Ах, Боже-ж мій милостивий, матїнко Христова!
Комарі ми шию стяли, як бурак червона.
Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива,
Бодай ти ся, ти Канадо, нікому не снила.

„Руска Рада“, 1902, ч. 22, ст. 176.

Редакция „Руської Ради“ поясняє, що сю пісню зложив молодий і письменний еміґрант, Василь Сгашук, із Вікна (Буковина), що виеміґрував перед двома роками, та по великодни прислав своїй рідні до Вікна, аби вона її читала та брала з неї собі науку про канадийські гаразди.

44. Війт і піп.

Ой Канадо, Канадонько, ти великий краю:
Як хто спімне за Галилей, з жалю умлїваю.
Ой Канадо, Манїтобо, які ви прекрасні,
Що тут посїй, що посади, всьо в тобі загасне.
Ой єдно тутка панує: лози тай осика,
Без ліку і без рахунку — комарі, блощиця.
Без комарі-пиюкрови тяжко день пріпхати,
Без блощиції, як Москалї, нічку переспати.
В Галичинї господарі кажуть, що там біда:
Менї дуже було добре, бо я був за віта.
Вітува́в я пару років, ще мав і гонори,

За дриглї і за ковбаси продав панам гори.
Братя мої солоденькі, як я вас попік!
Я без тую вашу гору до Канади втїк.
Ой я думав, що я буду в Канадї, як в раю,
Я приїхав до Канади, тут кажут: Шахраю!
Як я їхав до Канади, думав, буду вітом —
Приїхав я в Манїтобу, то зробив ся дїдом.
Тай що були землї добрі, взяли Анґличани,
Лишили ся камінь, вода, тобі, Галичани.
Не нарікай на Канаду, не дай ї догани,
Бо ти собі сам завинив, бо-с пізний, Івани!
Тут в Канадї добре бути, хорошо в нї жити,
Прийде весна — бери торбу, йди хлїба просити.
Прийде лїта шість місяців, що тут маш дїлати?
Переплити ноги в хатї, бери ся думати.
Два місяцї видумує, а два носит торбу,
А два місяцї поробит, в зимі гинь з голоду.
Як тут були роки добрі, був заробок добрий,
То наш Русин ходив як пан, ніс голову гордо.
Потягнули кепскі роки, заробок хибнув,
Тепер Русин сидит в корчах, в двоє ся зігнув.
Ой мав розум той Поливка, що з Канади втік,
Лиш коби ті канадийскі Русини ни пік.
В Америцї красно жиє, грошики вбирає,
По готелях ходит як пан, вино попиває.
Бере за шлюб, бере за хрест, ще й добру заплату,
Тай ще бере добрі гроші за громадску хату.
Мусит мати файний голос тай добрі тенори,
Повіз бальсам продавати в америцкі гори.

Свобода. Ч. 31. 1901. Зложив В. Стандрик, Sifton, Ман. Канада.

45. Банкроцтво львівської щадницї.

Галичино, Галичино, ти мій краю милий,
Якже тебе, Галичино, враги придушили!
Придушили, придавили тай тя зрабували,
Були гроші у щадници і то розікрали.
Посїдали милі „браця“ і стали думати:
Ой треба нам тую квоту на край розкладати;
20 центів до риньского треба наложити,
Будуть мали й наші дїти в що руки мочити.

Як приїхали до суду, протокол складали:
Ми не винні — тії вкрали, що вже повмирали.
Завинили тії хруні, що так ґаздували:
За зогнилі оселедцї голос продавали.
Запродали своє право, позбули ся чести,
А на старість мусять бідні жидам в грубах мести.
Нас ту Господь запровадив, слава Єму, слава!
Вікториа нам цариця даром землї дала;
Нам ту є весело жити, добре панувати,
Та дай боже і вам ся ту щасливо дістати!

Свобода. Ч. 33. 1901. Зложив Павло Федорків, з Бівер Крік, Альберта, Канада.

2. Гуцульські пісні.

46. Пропиті коралї.

А ти, Жиде Юдашику, а ти Жиде шайку,
Та дай же нам горівочки доброї фертайку.
Щож би тоту нашу челїдь тьижка біда втьила,
Єк єй гроший не достало, пацьорки пропила.
Але туди тамай низше на долїщу далї,
Наші пропили пацьорки, долїскі коралї.
А тож би ти, ой Жидику, тай не втїк неволї,
Шо ти забрав пацьорочьки, а в них шиї голї.
Та ти забрав пацьорочьки по три сороківцї,
Коло Жидів за горівку блїют наші вівцї.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

47. Горівка і пиво.

Війшла, братє, нова мода тай нова устава,
Шо вже тепер горівочька гостро заказана.
За горівку гострий заказ, а за пиво нї раз,
Доків пива не закажут, то не буде гаразд.
Най си люди обрахуют, тай урьида знає,
Шо дужше си вже на пиві народ пропиває.
Єк то, братє, пропало тай то заказали,
Шо давно си при горівцї ґазди набували.
Ей летїли дикі гуси верхом понад Ґропи[1]),

[1]) Ґропи = се назва одного хребта гір.

Давно пили горівочьку всї люди тай попи.
Давно ксьондзи за горівков дьиків посилали,
Ей потрішки самі пили, шьий людїм давали.
Тепер єї заказали, ба за шо, саракі?
Бо богато вни зробили бай з ґаздів лайдаків.
Я сам, братє, уже вижу, шо горівка біда,
Бо ізсидів днину в коршмі без кавалка хлїба.
А єк тоту горівочьку у голові вчюєш,
Идеш собі до домочьку, під плотом ночюєш.
Але за тим не жьилує нї жінка, нї дїти,
Котрий буде шьий голоден під плотом сидїти.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

48. Нові ухвали.

Ой потріщки би горівки, братє, віпивати,
Бо вже так нам засудили в Віднл депутати.
Тай єк вони тото право в Віднл засудили,
То шандарі та урьиди на мир допустили.
Заговорім, господарі, озде собі сами,
Вже не вільно засьпівати нїґде улицями.
Котрий напьи си горівки, дорогов сьпіває,
То штирнацїть діб арешту він за тото має.
Хиба, братє, трішки пиймо, бо далї не буде,
Бо вже єї закопали у Карлові люди[1]).
Давно хоть пили горівку, то не було фриґи[2]),
Бо не брали за горівку нїґде до фурдиґи.
Єк пригоньи до арешту то вни не баґают[3]),
А лиш берут, ше до решти штрофами карают[4]).

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

49. Біда через Жидів.

Нема, братє, вже коровки тай не буде курки,
Єк мемо ми заходити в коршму на набутки.
Бо там Жидок штудерує, нічього не робит,
Єк не в бочьцї, він у скльинцї та водов розводит.

---

[1]) На місиї в Карлові мали закопати бочку з горівкою.
[2]) Жура.
[3]) Зважають.
[4]) Плата за арешт.

Лишім, люди, ті набутки, зробім инчю моду,
Не даваймо свою працу Жидикам за воду.
Хоть пьимо ту горівочьку, ми право дивім си,
Але добре штудеруймо, Жида сокотім си.
Але Жида сокотім си коло тої хати,
Де він постіль промітає тай просит сідати.
Та і ми там, братє, з кумом гей зчьиста сідали,
Було трохи господарства та Жиди забрали.
І сараку вже тот мужик, єк гірко працує,
Жидик дотив не ме їсти, доків не вшахрує.
Ий Жидок чим старенький, тим борода більша,
Доста же тот Жидок шахрай, а Жидівка гірша.
Не можемо зрозуміти, люди, стовкувати,
Шо Жидів си уплодило, нам би годувати.
А Жидики ніц не роблют, лиш книжки чьитают,
Єк си Жиди з за горівки файно й убирают.
Подивім си, люди добрі, й у суді на праві,
Жиди ходьи, так єк пани, Русини дрантаві.
Ану зробім й одну раду, на то подивім си,
Єк мут Жиди бідувати, коршми попустім си.
Ану зробім одну раду па піст, на петрівку,
Єк мут Жиди бідувати, лиш лишім горівку.
Ану лишім, господарі, всї горівку пити,
Аж тоди мут Жидиньита дрантаві ходити.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

50. Як було колись, а як тепер.

Братє православні, Богу помолім си,
Чужолоству даймо покій, коршми попустім си.
Земля не могла стерпіти, не знає де діти,
Господь знає милосерний, де нас має діти.
Давно ґазди ґаздували, так си не вбирали,
Полонини бай держьили, вівції завертали.
А єк єли теперішні файно си вбирати,
То вже стали полонини Жидам продавати.
Давно ґазди ґаздували, доіли на міру,
Тепер пішли полонини під жидівску віру.
А ше Господь, братє, знає тай шо буде з нами,
Більше Жидів єк у містї вже полонинами.
Але нам би тьижко жити, гірко бідувати,

Бо вже в кождій полонині Жиди депутати.
Подивім си, люди добрі, бай на тоти села,
Єк жидівска ужей віра все поприсїдала.
Давно люди бідували, бо в панів робили,
Та багато свої ґрунта під Жиди пустили.
Алеж пани панували, гуляли на ґанку,
Прогуляли свої ґрунта, пустили до банку.
Єк же пани панували, усї май ланами,
Тепер пани побіднїли, вже однакі з нами.
Сидьи пани коло двора та дивьи си д' горі,
А панцкими вже ланами Жиди поцесорі.
Ей просім ми, братє, Бога, Бог ме помагати,
Бо зачьила руска віра ґрунта куповати.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

51. Теперішні гаразди.

Не схоче нам си співати, бо ніде сидїти,
Куда давно вовчя вила, тепер ревут дїти.
Кудаж давно вовчя вила, звірі тай рикали,
Тепер туда в кождім місци, дїти громадами.
Та вже кожда полонинка на бутень[1]) протьита,
Таборами наші дїти та шьий Жидинєта.
Ей кувала зазулечька на пути, на пути,
Ужеж би нам бідувати, гараздів не чюти.
Я казалаж молодичька молоденька сночьи,
Шо шьи туда є гаразди на волоскім боцї.
Лиши-ко ти, Йванку, мамку, а я лишу ґа́зду,
Та підемо у Путилів шукати гаразду.
А там ми си спитаємо волоскої панї,
Може би ми там пробули обоє коханї.
А шож би ми там сидїли тай шьи пробували,
Аби сесї вже вороги там за нас не знали.
Тече вода поза гору із усего сьвіта,
Нїколи так не судили та єк сего лїта.
А ви судїт судїницї бай насудите си,
Цїлком мене не піжрете, бо й удавите си.
А я прийшов та до коршми горівки купити,
Я судили судїничьки, нїчим заплатити.

---

[1]) Бутень = місце де ріжуть ковбки на дошки.

А я озму тай заплачю тими ретізями[1]),
Шо я собі зароблью своїми ручьками.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

52. *Молодїж не вміє ґаздувати.*

У нас такі леґіники хотьи си женити,
Шо не вміє вісім центів гроший полїчьити.
А в городци маковинє, нема на нїм маку,
Та усї си поженили, я шьи нї, сараку.
Та бо лїпше братє робьи, котрі си не женют,
Куда піде, пьи горівку, гроші й у кишени.
А тож тоти захопили, шо си поженили,
Пішлиж они коло Жидів, гроший надовжили.
Молодому гірше біда, братє, ґаздувати,
Піде в Жида гроші зичит, не вмів рахувати.
Жидик сидит, довги пише, в двоє загинає,
Єк овечьки так коровки за дурно займає.
Єк займив Жид худобину, нема шо й робити,
Коби ми си ґазда трафив, йшов бих си наймити.
Не віхожу в пана карту, коби ми пасірку[2]),
Я бих пішов на роботу, біда бери жінку.
Булос тогди, леґінику, чьис би си женити,
Єк мет вуса підтинати, бороду бритити.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

53. *Жонаті вояки.*

Говорили леґіники тогідної зими:
Шо котрі си поженимо, вже би нас не взьили.
А на весні перед Юрєм зазулї кували,
Коло церкви на цвинтари палюти чьитали.
Та кувала зазулечька шьи понад Віжницу,
А вже хлопцям наказали йти до перепису.
Єк ми прийшли перед пана, а пан си питає:
Є тут леґінь тай жонатий, котрий жінку має?
Леґінь стане перед пана, мовчьит не говорит,
Хоть го пише за некрута, хоть шо хоче робит.

---

[1]) Ретїзї = ланцюшки коло реміня.
[2]) Перепустка через границю.

Жонат стане перед пана, просит си, мельдує:
В мене жінка тай дитинка, шо лишень рачькує.
А він війшов тай на місто, так собі гадає:
Таки тому ліпше буде, котрий жінку має.
А єк війшов до домочьку, каже жінці в хаті,
Шо тоти мут дуже брати, котрі не жонаті.
Та роблена нам доріжка, бай права на Кути,
А приходьиж до відбору саракі некрути.
Єк ми прийшли до відбору, жінков не питают,
Лиш котрий си сподобає, рівно відбирают.
А як єго відобрали бай писали плюром,
Тоди жінка заголосит на дворі під муром.
Та бож то вна заплакала, шьий заголосила,
Жовнїв вдарив кольбов в плечі, за голов си ймила.
А він вдарив кольбов в плечі, другі шьий махают:
Ей не плачте тут, кобіто, пани си гнівают!
Алеж не плачь, молодице, отут коло банка,
Але рушьий до домочьку любити коханка.
А не плачь ти, молодице, отут коло брами,
Але рушьий до домочьку, слухай вітця й мами.
А він сьиде на стільчьику, слїзки й обтирає,
Жовнірь єму ножичьками волосє спускає.
Не помогло, шо мав жінку тай малу дитину,
Обтьили му головочьку, лиш лишили гирю.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько

54. Теперішні парубки і дївчата.

Біда, братє, в кождім куті, гірше в Шевелїівці,
На одного леґіника вже по штири ґівці.
Тимой ґівки на парубки вже перемагают,
Шо в осени леґініків до воська займают.
А як займут го до воська, він там си муштрує,
Але ґівка тут за него пьитниці разує.
А він відтив єк же верне, шьипку перекривит,
Та на тоту ґівчьиночьку право си не дивит.
Алеж піде по весїлях, шьий пьи та гуляє,
Хоть кажут ту ґівку брати, він тим не баґає.
Кажут єму женити си, він си не противит,
Штирнаціть рік, у пьитнаціть, тій си в очьи дивит.

Не питає б'гато гроший, нї вéлико віна,
Лиш коби му файне личько та білї колїна.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

55. *Леґінь і любаски.*

Господи милосерний, та Господи добрий!
Поти любьи чужі жінки, поки ремінь повний.
А єк єло у пулярци гроший не ставати,
Єлиж мене сукі к...и вже й не пізнавати.
А я прийду там до коршми, талярики міню,
Одна з відси, друга з відти: шо дієш, леґіню?
Чьомуж мене не пізнаєш, єк гроший не маю?
Тепер собі таляр міню, руш на дідьчю маму!

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

56. *Любаска.*

Потиж миле цілюванє любої, горівка,
Покиж тобі не обійме головочьку жінка.
Не спусти си оженити, другу зачіпаєш,
А дай поки, чьоловіче, ти вже жінку маєш.
Але дома жінку лишив, би їсти варила,
Хитро скочьив до коханки, шоби порадила.
А ти, милий мій коханий, ти послухав жінки,
А тиж не був вчера й нинї, не несеш горівки.
Та бож нема, коханочько, єк горівку пити,
Коли жінка в хатї клине, шоби не ходити.
Але жінка в хатї кльила, аби не ходити,
А я набіг на годинку шос си порадити.
Идиж собі, мій коханий, до своєго дому,
А єк ме ти шо казати, розвали єй голов.
Хоть ме тебе жінка кльисти, ти тото забудеш,
Хоть ме тебе жінка кльисти, ти господарь будеш.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

57. *Подружє молодого зі старою.*

Єк оженит си леґіник та возме бабину,
То так она го шьинує, єк малу дитину.
Ей, леґіню молоденький, ти вуска не маєш,
А ти мене поцулуєш тай пообіймаєш.

Ей леґіню молоденький, вуска ти не вижу,
Я тї в личько поцулую, з тобов спати льижу.
А єк будеш ґаздувати у вечірєх дома,
Сорочечьку розволочу, льижу з тобов гола.
Бабко ма солоденька, буду тї любити,
Ти менї си сподобала, мусїв сми тї взьити.
Але, бабко солоденька, Бог би тї дав царство,
Яж так тебе не полюбив, єк то господарство.
Бабко ма солоденька, бабко моя мила,
Єк зачьиплю молоденьку, абис нї не кльила.
Кажу тобі, чьоловіче, покинь ту натуру,
Бо ти втратиш господарство, загубиш фортуну[1]).
Так тї буду вже любити та єк рідну неньку,
Не клени мнї, не свари мнї лиш за молоденьку.
На щож тобі молоденьку тоту зачьипати,
Яж так тебе, єк молода, буду скоботати.
Про все бих тї, бабко, любив, та лиш ти огида,
Лиш до тебе притулю си, студенас єк жьиба.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

58. *Подружє старого з молодою.*

Горівка є дорога, бо Жид за ню лупит,
Муштьини би добре жили, челїдь[2]) си любит.
Та велика, братє, біда на сьвітї постала,
Челїдина вже на другу заворогувала.
Де челїдь си дуже сварит, там є бідї втїха,
Одна другу би спалила через чьоловіка.
Такі ґівки вже одні є, шо повіростали,
Просьи Бога, аби жінки вже й повімирали.
Ей чюю, на головку єкас занепала:
Господи, коби вгибла, я би си віддала!
Та бо цимбал цимбалує, я скрипка зайграє,
А єк старий ґівку бере, гірьке житє має.
Хоче мене старий брати, біда би го брала,
Та коби я, Господоньку, лишень си віддала.
Хоче мене старий брати, бідкаж би го втьила,
Та кобиж я, Господоньку, лиш голов завила.

---

[1]) Маєток.
[2]) Жіноцтво.

А яж піду на весілє та ше піду на йгру,
А я собі про старого молодого найду.
Єк оженив си одовец та взьив ґівку чічьку,
А вна єму дає їсти з котом у запічьку.
І сараку старий дідок не має дозору,
Коли вна му дає їсти голого росолу.
А він сьиде у запічьку, на росолец дує,
Та хоть рад би єї бити, вже не путерує[1]).
А калинка біло цвите, а черьвоно родит,
Та бо вна ше діда клине, дідови догонит.
Ий дідику старенький, дідику небоже,
Біда з тобов, старий діду, лічи спати може.
Та бо твоєв лиш борідков припічьки змітати,
В мене личько таке файне — хлопцям цілувати.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка С. Смалько.

59. *Біда з жінкою-вдовицею.*

Єк йис ходив то так ходив раз на вечерницу,
Сокоти си лиш не бери з дітьми одовицу.
Єк же лірник на дорозї файно в ліру грає,
Аби дідьтьо ту бабу брав, котра діти має.
Хоть у тебе господарство, хоть у тебе хатка,
То все тото є нізащо, лиш за діти гадка.
А вна тобі, брате, корит погано на вкірки,
Бери тебе, хло', хороба, я йду на зарібки!
А єк губи, хло', віддує, стане перед печі,
Скоро трошки недогода, вна торби на плечі.
Єк же вна си вібирає з тими торбинками,
Инак бис єй не упросив, хиба кулаками.
Требаж єї завертати файно до прикладу,
Кулаками все позауш, а буком по заду.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

60. *Дїд і баба.*

Ой летїла зазулечька та сіла на граба,
А єк дідок бабку бере, она тому рада.

---

[1]) Не змагає.

А єк дідок та закашле, то бабка си кине,
Біднаж моя головочько, вже мій дідок гине.
А бо дідок чьим старенький, кашлями змагає,
Але бабка боршьик варит, їсти прибирає.
А шьи бабка пустила си зарізала курє,
А шьи варит діду боршьик пропарити груди.
Ей ти, дідику старенький, ти дідику тату,
Старий любит ні за любу, молодий за плату.
Старий любит ні за любу, шьий пообіймає,
Я молодому заплачу, той на збитки має.
А я прийшла там до коршми, купила горівки,
Старий утік та по дворі він шукає жінки.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

Львів, 21. VI. 1902.

Miscellanea.

Новий варіянт леґенди про пяницьке чудо в Корсуні.

Сими днями одержав я в Перемишлї за ласкавим посередництвом проф. І. Прийми рукописну збірку житій сьвятих та апокріфів, що належить до Андруха Вергуна, селянина десь із сокальського пов. Збірка писана в XVII в. тодїшнїм нашим лїтературним язиком, що являєть ся мішаниною церковного й народнього українського, з домішкою подекуди польських слів та форм. Лишаючи собі на иньшу нагоду детальний опис сього рукопису, подам з нього тепер лиш один виривок, а власне пізнїйшу перерібку леґенди про чудо сьв. Козми й Даміяна в Корсунї, якій була мною присьвячена окрема розвідка в XLIV кн. Записок. На картках 132—135 нашого рукопису маєть ся житіє сьв. Козми й Даміяна з додатком трьох чудес, а третє чудо, се власне корсунське. Ось його текст.

Чꙋдо третєє. Ѿ брашнѣ и питїи.

Въ мѣстѣ Корсꙋни чл҃къ бл҃гочестивый єди́нь, на дн҃ь ст҃ых Ко́змы и Демїа́на исправил че҃, имѣюще бж҃їю слꙋжбꙋ на прїателѣ и на сꙋсѣды и на оу҆бо́гїи и стра́нных ра́ди, до кото́рого сошедшеса ꙗдо́ша и пиша дн҃ий з҃. И пришли ѿсмаго дн҃е. И рече господа́ръ: „Бра́тїа мой, юж вас не маю чим честовати“. Ѻниже ꙗко во смѣхованїи рекоша: „Вынесѣмо тыи сосꙋды, въ них же питїє бы҃, и влїймо в них воды“. И налїаша в них воды по́лно, и ста с ними поп. И да́сть по склани́ци въ рꙋкꙋ ка́ждомꙋ воды ѿнон, и сам поп пребл҃ви и нача̀ пѣти тропар: „Ст҃їи безсре́бръници и чꙋдотво́рци Ко́зма и Демїане“ і проча. И зараз премѣни са им вода̀ въ сладкїй мед. Ѻни̇ же почꙋдивше҃ и прославиша Га́ Бг҃а и ст҃ых Ко́змꙋ и Демїа́на. И на ѿно́є чюдо все мѣсто

зыйшло ся, єдины чуда ради, а колше их питія ради. И пили тамо мед той ав. днїй, а сосуды не оумалиша ся, но все полны быша. Я їакож начаша бладословити оупивши ся, и скверная словеса глати и злости чинити, и за тоє Гь Бг и стый Козма и Деміанъ претвориша им паки мед въ воду, и тако взято бысть ѿ них ѡноє сладкоє питіє. їако ѿ Адама роскошный и сладкїй рай взят ся, и тако постыдиша ся вси и разыйдоша ся. Гди Іс Хе млтвами сухъ Козмы и Деміана помилуй и спси нас. аминь.

Для нас у сьому варіянтї цікаве головно те, як розумів пізнїйший його перерібник старий термін „братчина“ або „община гостинная“, ужитий в первіснім текстї оповіданя. Отже тут інтересно завважити, що наш автор переклав се слово на пізнїйші порядки й звичаї, які бачив у свойому часї, і задля сього не завагав ся ретушувати троха первісний текст, якого зрештою держав ся досить вірно. Бо коли в первіснім текстї сказано коротко, що в Корсунї „бысть ѡбчина гостинная оу моужа единого“, то автор нашої перерібки преспокійно робить із сеї згадки про староруський шинок сьвяткованє празника сьв. Козми й Деміяна, кладучи й час події на день їх сьвята, характеризуючи й зібрану в домі компанїю зовсїм так, як товариство зібране на нашу „комашню“, себ то як приятелїв, сусїд господаря та „вбожиний“. Правда, така комашня триває лиш один день, а недоладність, що люди приходять до того господаря їсти й пити цїлих 7 день, а потому ще 12 день, якось не вдарила автора нашої перерібки.

В усякім разї ся перерібка старої руської леґенди варта уваги як один із слїдів живучости староруської письменської традиції в нашім краю і в пізнїйшій добі, коли після великої перерви XIV—XV в. у нас на ново, в нових огнищах і по части з нового матеріялу почали роздувати полумя осьвіти та висших духових і національних інтересів.

Ів. Франко.

З дневника гр.-к. пароха 1848—1850 рр.

Недавно попав минї у руки дневник о. Дуткевича, сьвященика з Росільни (Богородчанського повіта), що починає ся дня 20 падолиста 1838, а кінчить ся дня 23 цьвітня 1851. Сей дневник складає ся з чотирох томів, а титули поодиноких томів ось які:

I. Liber Diurnalis peractarum functionum ac devotionum in Parochia r. gr. c. Rosulnensi a die 20-a Novembris 1838 — tanquam die adventus mei ad Parochiam hanc ad 19-am Aprilis 1843. A. Dutkiewicz. Tom I-us; II. Liber diurnalis peractarum devotionum ac functionum spiritualium in Parochia r. g. c. Rosulnensi a die 19-a Aprilis 1843 ad 12-am Martii 1846 inclusive Tom II-dus. A. Dutkiewicz; III. Liber diurnalis peractarum devotionum ac functionum spiritualium in Parochia r. g. c. Rosulnensi a die 13-a Martii 1846. Tom III-us; IV. Книга дневнаго дѣйствйя ченовъ Церковних и Парохіалнихъ въ Парохіи Росѣльна начальствующая ся одъ дня 15-го Цвѣтня 1849. Томъ IV-ти.

Перші два томи сього дневника не мають для історика ніякої вартости. О. Дуткевич списує в них свої церковні заняття і доходи. Кождої днини записує, що читав службу божу, чи вечірню і т. и., причім нарікає дуже часто на нечисленне зібранє народа в церкві. Всї ті уваги писані латинською мовою. В третім томі від мая 1846 р. записує свої уваги про погоду, і то польською мовою. До сих уваг про погоду додає від 1848 року деякі уваги про політичне житє, а найбільше їх є в 1849 р. Писані вони з початку по польськи, далї по німецьки, аж у IV томі запанувало руське слово. Із сього дневника бачимо, як тяжко вкорінювала ся руська мова у нашої тодїшньої інтеліґенції. Інтересно читати різкі протести проти панованя і гнету Поляків у загальних увагах про 1848 рік, писані польською мовою. Під впливом розбудженого житя між Русинами, в якім о. Дуткевич брав досить діяльну участь, намагає ся він писати по руськи, хоч в тій руській мові велика скількість польонізмів та церковщини, а під впливом переходу российських військ на Угорщину — і русицизмів.

Що до самої вдачі о. Дуткевича, то бачимо в ньому звичайний тип сільського руського пароха, занятого поперед усього своєю парафією і доходами з неї, притім великого „аристократа“, ворога всякої самостійної діяльности селян, загорілого австрійського патріота, хоч се знов не стоїть йому на перепонї голосити горячі промови в честь российського царя та його армії. Одним словом, се вірна дитина тодїшньої нашої суспільности, вихована на „Зорі Галицькій“, „Галичо-рускім Вістнику“ та на німецьких урядових часописях, які він або сам передплачував, або одержував від Німців, урядників місцевої солеварнї.

Виїмки з дневника подаємо без значнїйших змін правописи.

Антін Крушельницький.

Рік 1848.

Rok 1848 iest stanowczą Epoką w dziejach Świata dla całej Europy a szczególnie dla Państwa austryackiego. W miesiącu Marcu (13) zrobiona Rewolucya w Wiedniu, wskutek którey nadaną została Konstytucia dla wszystkich krajów Państwa austryackiego na najobszernieyszych zasadach — Równość wszystkim Narodowosciom przyznana, Pańszczyzna i wszelkie poddaństwo ze wszelkiemi daninami zniesione, wolność druku ogłoszona, Gwardyi Narodowe zaprowadzono, Seym walny w iedney Izbie zwołany, ktoren nowy prawa dla wszystkich Narodowosci ma ustanowić. — Te owocy błogie dla ludzkosci z wielkiemi bolami kraju rodziły się — i tak musiało ustąpic Ministerium Meternicha, potem Pillersdorfa — Wisenberga — aż nastąpiło Szwarcenberga — Cesarz Jegomość Ferdynand musiał uchodzic do Insbruka, potem do Ołomuńca i zrekł sie nakoniec korony i Rządu, zdałszy koronę na Bratańca swego Franciszka Jozefa — Bombardowano Krakow, Prage, Wideń i Lwow — wojna domowa w Italii i w Węgrzech. — Partyia niespokojna Demokratyczna po otrzymanych iednych koncesyach innych się domagała i niczem zadowolnić się niedawała, krzyczała zawsze na Reakcyę, na Birokracyę, na kamarylę, przez swe liberalne bezwstydne kłamliwe dzienniki nayrzetelnieyszym zamiarom Rządu zawsze podstemp i fałsz przepisywała, sama zaś iak nayniegodziwiey postempywała, bo iey zamiarem było Monarchię austryacką w ro[z]sypkę puscic i podzielić, ba nawet zanosiło się na obwołanie Rzeczy pospolitey — Przyniewiercami Monarchii Austryackiey byli Niemcy, szczególnie Wideńczuki, Szlachta polska w Galicyi, Italiani i Węgrzy, na czele ktorych Rebelizant Koszuth — Niemcy chcieli się przyłączyć do Rzeszy niemieckiey w Frankfurcie nad Menem — Italia toiest Lombardia i Wenecya — chcieli iedne Państwo Włoskie złożyć z Sardynią, Rzymskim Państwem — polskiey szlachcie aristokratyczney Galicyiskiey zabagło się Polszcze w dawnych Granicach, a Węgrzyni chcieli stanowić oddzielne Krolestwo Węgierskie — Kos[z]uth i Partyia iego czynnie działały, we Włoszech, w Widniu i w Galicyi — Stałemi i wiernemi Austryi zostały — Tyrolczyki — Czechi — Morawcy, Kroaci, Słowaki, Illyryiczyki, Siedmogrodzani — toiest Romeny i Sachsy, bo Seklery trzymali z Węgrzynami — Kraińczyki, Dalmatyni i Galicyiscy Rusini. — Nam Rusinom przyznana Narodowość po pięciusetney niewoli, chociaż wrogi nasi polacy Narodowość ba i imie nasze przed całym swiatem zaprzeć nam wszelkiemi siłami starali się, szczególnie czynnemi dla narodu Ruskiego byli Hrabia Stadion Gubernator galicyiski obecnie Minister Spraw wewnętrznych i Deputat na Seymie walnym w Wiedniu i Kremzyrze — Rada głowna Narodowa Ruska,

we Lwowie, na ktorey czele Xiądz Jachimowicz Sufragan a obecnie Biskup Przemyski i Deputat na Seymie walnym, X. Kuziemski Scholastyk — obecnie konsyliarz Gubernialny — Rady Narodowe Cyrkularne i Dekanalne i Duchowieństwo Ruskie z małemi wyiątkami, bo niektorzy Xięża Ruski sprawie Narodowey sprzeniewierzyli się, tak szczegolnie, co iest ubolewania godnym — Xiądz Onufry Krynicki Profesor hystoryi kościelney i Kanonik Kapituły Przemyskiey — w ktorym Mężu Ruś wi[e]lką nadzieię pokładała — On się przyniewierzył, był przyciewnikiem sprawy Narodowey, bo trzymał z Radą pseudo Ruską, za iego gorszącym przykładem poszło wieluch księży i Świeckich uczonych Rusinow, co wielką tamą w popieraniu sprawy ruskiey stało się — Polacy iak oddawna tak i teraz są zaciętemi Wrogami Rusinow, niechcą im nawet dać żyć na ich własney ziemi, chcieliby ich miec zawsze swemi niewolnikami i na karkach onych dzwignąć się do swey dawney okazałosci, ktorą przez swoj bezrząd utracili — By tego zamiaru dopiąć, rożnych Intryg używali, chitremi sposobami wykrzykuiąc: Wolność Rowność i Braterstwo chcieli sobie Ruskie chłopstwo ująć, dlatego chłopow traktowali, poili, zniemi poufali sobie postempywali, im podchlebiali i rożne niedorzecznosci robili, tak n. p. dawali Bale demokratyczne, naktore wszelkie klassy ludu bez roznicy zchadzali się, ubierała się szlachta w odziez chłopską, poczynała już i po rusku gadać, damy nawet gzieniegdzie w proste ubiory przybierać się poczęły — ale Narod Ruski na tem się poznał, niedowierzał szlachcie polskiey, niedał się oszukać, poznał się natem, że tu nie szło o Rus ale o Polszcze, ze nie szło, o wolność Narodową, ale o wolność Arystokracyi polskiey[.] Do Bacznosci i oswiaty Narodu Ruskiego, o co własciwie idzie, przyczyniło się naybardziey Pismo pod tytułem: Зора Галицка, ktore to pismo od 15 Maja 1848 wychodzić poczeło, potemu Rada Ruska głowna i Rady filialne, iakotez w powszechnosci Duchowienstwo Ruskie, iako Inteligencya Narodu Ruskiego w Galicyi, dlatego też partya polska nie omieszkała wszystkiego użyć, czemby tylko Rusinow zbić z terminu — W Dziennikach swoich (szczegolnie w Dzienniku Narodowym) hanbili, paskudzili, czernili Duchowieństwo Ruskie, Biskupa Jachimowicza, Zorzę halicką, Radę głowną i filialne, przyszkadzali wszelkiemi sposobami zawiązaniu się Radom Narodowym, iak to w Stanisławowie dnia 30 Maja 1848 działo się, grozili gorliwym Rusinom smiercią posyłaiąc im w listach to malowane szubinicy, to stryczki i t. p. wpaiali w umysły chłopow podeyrzenia i niedowierzania ku ich księżom, rozdwajali Parafian od ich parochow, atem samem odłączali część Narodu nieumieiętną od Inteligencyi, czego skutkim było, ze Narod Ruski zbałamucony na Seym walny do Wiednia wysłał nieumie-

iętnych i niepismiennych chłopow iako zastempcow Deputatow, niedowierzaiąc Inteligencyi, szczegolnie duchowieństwu swemu, bo ludowi nagadali i nabajali, że xięża tylko za sobą gadać będą, by się ich byt polepszył, a o Narod dbać nie będą — Wysłała tedy Galicya 36 chłopow durnych — aby prawa stanowili — tak i z okręgu Sołotwińskiego iako Zastempca 50 tysięcy Narodu wysłany został Iwan Kapusz[cz]ak, ogrodnik Lachowiecki, bo za nim wyborcy chłopskie były, ktorych Liczba przemagała — chociaż inteligencia ale mieyszość — 39 głosow za mną wotowała — tak to Bracia polacy, wczem tylko mogą Braciom Rusinom psuią i zbytki robią — i aby się zato nie gniewać, ale i owszem aby ich kochać, szanować uwielbiać i swoie karki przed niemi uginać. — Polacy pozawiązywali Gwardyie Narodowe po miastach — a Rusinom rożnemi sposobami przyszkadzali, aby Gwardyie Ruskie po wsiach nie wiązały się, gdzie się tylko takowa zawiązywać poczeła, krzyczeli i wrze[sz]czeli, ze chłopi do Rzezi Szlachty przygotowuią się — tumanili Rząd ba nawet i naszego metropolitę umamić potrafili, ktoren dwie odezwy do Kleru puscił, upominaiąc Kler by chłopow od złych zamiarow rzucenia się na Szlachtę, (co się biednym naszym Rusinom nawet nie sniło) nauczaniem wstrzymywali — ato wszystko było tylko podstempem, by tem łatwiey swego dostąpic celu — Polacy bowiem oddawna uroioną Ideę wskrzesienia Polszczy w dawnych iey Granicach w Roku obecnym, przy nadaney Konstytucyi koniecznie urzeczewiscić chcieli — początek tedy realizowania tey Manii miał być uczyniony przez oderwanie Galicyi od Monarchii Austryackiey, dlatego powchodzili w związki z Radykalistami Frankfurckiemi, Wideńskiemi i Madiarskiemi, a tak narabiaiąc z temi Radikalistami i maiąc gardę po miastach popieraiącą ich zamiary, przyszkodziwsze zaś zawiązaniu się Gardom po wsiach iako sprzyiaiącym Rządowi, byli niejako pewni dopiąc swego zamiaru, to iest wskrzesić Polszcze — do czego, co z ubolewaniem wyznać trzeba, Wieluch Urzędnikow Cesarskich dopomagało — Ale te wszystkie zamachi rozbiły się o skałę nieugiętey Wierności Duchowienstwa i Narodu Ruskiego — Rusini przykonani będąc o tem, że z powrotem Polszczy powroci ich dawna Niewola, trzymali niezłomnie z Rządem Austryackim, a Idey wskrzeszenia Polszczy nietylko że się strachali i brzydzili, ale nawet wszelkich używali srod[k]ow, by urzeczewiszczeniu oney przyszkodzić — Dlatego to w adresach to w Pismach publicznych poczeli się upominać o ową Narodowość, o zaprowadzenie Języka Ruskiego w Urzędach i Szkołach, wywiedli i okazali Europie że Galicya nie iest Polszczą, iak błędnie dotychczas o Galicyi trzymano — że Narod polski w Galicyi stanowią Mazury w Zachodniey częsci Galicyi, a w [ws]chodney częsci zaś oprocz zpolszczoney Szla-

chty, ktora się tylko po dworach wieyskich w szczególnych familiach miesci, i mieszczan po miastach, ktorzy łacinski obrządek przyieli, niema polakow ino sami Rusini, ktorych lyczba $2^1/_2$ miliona wynosi — poczeli się Rusini domagać o podział Galicyi na dwie Prowincyi, Ruską i Mazowiecką, o Prymaturę dla Metropolity Ruskiego, coteż i nastąpiło [пізнїйша замітка писана иньшою рукою: prócz podziału Galicyi] — wszczeła się między literatami Ruskiemi i Polskiemi wojna piorowa, w ktorey nawzaiem zarzuty robiono i zbijano — Rusini stanowczo odłączyli się od Polakow niechcąc z niemi wżadne polityczne związki wchodzic. — Poczeli rozszerzać pismienictwo Ruskie, zwołali ziazd uczonych Ruskich, na ktorym się ukazało że Rusini Inteligencyi w wszelkich Galeńziach umnictwa maią; że język ruski nietylko iak to Polacy ogłaszaią ogranicza się na chłopach prostych i ze według ich zdania miałby być prostym i nieokrzesanym, ale że iest wyrobiony i może być użytym w szkołach do [o]bradowania w nim wszystkie przedmioty — i w każdym urzędzie — iest prawdzie zaniedbanym i był pogardzonym, a to wszystko z winy Braci polakow, ktorzy chcą Ruś zpolszczyć, nasiedli się na obrządek i ięzyk Ruski, by obrządek z Rzymszczyć a ięzyk zponiewirać i zniszczyć, atak Ruś w polszcze obrócic —

Te smutne czasy dla Rusinow, dzięki Bogu czey już raz ustały, gdy na mocy nadaney Konstytucyi wolno iest wszystkim narodowosciom rozwijać się, otoz Bracia Polacy niech już raz tę pełną ludzkosci Zasadę, Co zyczysz sobie czyń też i drugiemu, a co niemiło tobie nie czyń tego drugiemu — wezmą sobie do serc, i dadzą pokoj biednym przez nich tak długie wieki męczonym Rusinom — Bo za tę Tyranię Bog ich ieszcze srodze ukarze, nietylko będą tułaczami po całey Ziemi, iak odrzucony Narod Izraelski, nietylko szalenie swą krew po wszystkich krańcach Ziemi, to na Barykadach to w polu przeliwać będą — ale nadto iesli swą Dumę i chęc panowania nad Rusinami nieposkromią — Plemie polskie zposrod Narodow zupełnie wyginie — albowiem Lew Ruski obudził się ze snu twardego, wstrząs gniewliwie swą Grzywą, straszliwie ryknął, aż się głos iego o Karpaty odbił, a Echo po nad Dniester, Bug i San się rozległo, amoże o Dniepr i Dzwinę się oparło. Coż tedy gdy rozjuszony ustawicznem draznieniem rzuci się zapalczywie na Ciebie, Orliku biały! Czyż zdołasz za Wisłę umknąc?!

Во ми вмѣіемъ коси кути,
втѣкаи Лаше Утѣкаи —
Нужъ ми теперъ тя пѣдгонемъ
ажъ плугаве Лаше вздрешъ[1]) —

[1]) Отсї віршики виняті з популярної тодї в інтелїґентних кругах пісеньки Каспра Ценґлевича, первісно оберненої проти Нїмцїв. Інтересно,

Miła i luba wam wasza Narodowość i Ojczyzna — to też i nam Rusinom nasza Narodowość i Ojczyzna Ziemia Ruska miła, nieczypiaycie się do Rusi — a szczególnie do Galicyi — bo my się już niedamy ujarzmić, już sam Duch czasu tego niedozwoli — Rusini przyszli do poznania siebie, chcą i będą za pomocą Boga osobny i oddzielny Narod, od Narodu polskiego —

Рік 1849.

9. Januarii: Wieśc rozeyszła się, że Węgry z Legionem polskim pod dowoctwem Jenerała Polskiego Bema mieli się wedrzyć do Bukowiny — postrach między ludźmi wielki.

14. Januar: Die Saliene Garde 40 Mann stark, gut adjustirt und bewaffnet, unter der Anführung des H. von Drücke, Salinen-Magasiners, haben mir Kirchenparade gemacht, aus den Mörsern waren die üblichen Salven gegeben.

18. Januarii: Promulgavi Proclamationem Glis Hamerstein, von der Erklärung Galiziens in den Kriegszustand.

25. Januar: Bei der Organisirung des Landsturmes Gegenwärtig gewesen, und das Mögliche geholfen.

28. Januar: Promulgavi bannes et proclamationem до формованя́ полку охотникóв.

29. Januar: W tym dniu postawiona Wicha dla dania znaku w przypadku napadu nieprzyiacielskiego — ta Wicha iest 8 sążni wysoka obwinienta słomą, i oblana smołą stoie na wzgorko koło Cerkwi starey, podobna iey wystawiona w Bani koło domeczku Zielińskiego, gdzie warta odbywa się — do Landsturmu wybrano 160 Ludzi z kosami — 20 Strzelcow ze strzelbami — do ktorych ma sie takze przyłączyć Garda Salinarna składaiąca się ze 40 Ludzi dobrze ekwipowanych i uzbroionych.

30. Januarii: ...heute bei der Ankunft des Kreiskomissärs Hehr[....] wurde das Alarmzeichen gegeben, worauf sich zur Probe der Landsturm gesammelt hatte — die Landleute zeigen keine Energie, zu allem sind Sie apathisch — der Komissär sollte an dieselben eine Anrede gehalten haben, was unterlassen war — etwas unter der Nase gemurmelt, und dazu noch polnisch — was keinen Eindruck machte.

4. Februarii: Promulgavi... Cerkulare de Nominatione Comitis Gołuchowski pro gubernatore Galiciae.

що слова Ценґлевича, який у 1848 роції був власне найгорячійшим ворогом Русинів, перекували тодїшнї Русини на антіпольське оружє. *І. Ф.*

14 Februarii: ...in diesem Tage hat der Brigade General von Kräubner die Abtheilung des Landsturmes in Rosulna in Augenschein genohmen.

13. Martii: ...Merkwürdigkeiten in diesen Tagen — der Reichstag in Kremsir aufgelöst — viele Abgeordneten, namentlich Smolka... Fischhof etc. gehaftet — eine octroirte Verfassung herausgegeben — der Bemische Korps soll sich in unsere Gränze drängen und will in Galizien einbrechen.

23. Martii: Wahlspruch S. Majst. — a. e. i. o. u. — Bedeutung: Aller Ehren ist Österreich voll. — Austria erit in Orbe ultima, Austriae est imperium Orbis universi — Aquila electa juste omnia vincet — Austria erit invincibilis Omnium unione.

30. Martii: Legi missam s-am in Stopczaviensi Ecclesia [Стопчатів А. К.] — B. Cerkiew murowana z Organem niczego, dzwonica także murowana z czteroma dzwonami dosyć dużemi. — Rezydencya licha, zabudowania gospodarczego wcale nic. — Administrator Julian Soniewiecki zahonysty — demokrat zapalony, zdaie się ze ludzi zdemoralizował.

6. April: ...promulgavi proclamationem (Ради Головної) de festo celebrando in memoriam sublatae subditalitiae in diem 15 Maji.

25. Мая ...Сеи днени переходивъ через село наше полкъ улановъ Росіискихъ Новомиргородскій уланскій полкъ. Команцιръ полка полковникъ и кавалеръ Єго Сіятельство графъ Александръ Евстафіевичь Господинъ Нироdъ. У меня имѣли ночлегъ полковой докторъ сего полка Господинъ штабслѣкаръ Афанасій Платоновичь Григоровичь и протоіерей сего же полка Стефанъ Патенковъ, котрий своеручно здѣсь и подписался. Протоіерей Стефанъ Патенковъ*).

26. Мая. Ненѣ полкъ новомиргородскій улановъ, пошовъ въ походъ на стаціу до Розиятова — вѣпровадзовалесьмо сеи прекрасни пол[к]ъ торжественно, зъ процесію, зъ заженними свѣщιми и ударениіемъ въ дзвони — я, протеіереи Патенковъ и парохъ зъ Лѣховецъ въ фелони одѣянѣ, зъ крестами — єгда полкъ приблизился ку каплици, тогда закомендеровалъ полковник — Стоі — чапки доловъ — и якъ весъ полкъ чака поздоимавъ, наветъ и полковникъ и всѣ офѣцири — тогда я до полковника слѣдуюче мавъ слово: Чувством радости и веселия исполнены сердца наша, яко Єго Величество Самодержавнѣши Императоръ всей Росій Николай Великой, въ дружномъ союзѣ со Великодержавномъ Императоромъ нашимъ Францѣшкомъ Іосифомъ пребу-

*) Від слів: Новомиргородскій уланскій полкъ писане по російськи Стефаном Патенковим.

ваючи, благоѣзволили всеславною и непобѣдимою Армію Своіо на побіджение Мятезниковъ послати, сладко пренуждають насъ, достоинихъ и храбрихъ воиновъ черезъ областъ нашу на брань путешествующихъ дружно повитати и желания наша изнутринити:

Даби Богъ Вседержитель изливаючи обелно благодать свою на все православное воіеньство боголюбивихъ цареи, давъ совершену побѣду на врага, а неюже повертаючи миръ Аустріи миръ всему міру дабу [даби] приподавъ. Изволти Ваше Сіятельство сия желания благо въсприяти отъ тихъ которій непоколѣбимо вѣрнѣи возлюблену Императору своему, щасливими ся бити чувствуютъ, же при томъ случаю братни собѣ народъ увэдѣты, здраствовати, и єму многія лѣта во здравиє и спасение всѣмъ сердцемъ своимъ желати благодатъ преобрили-есьмо — при которомъ желанию идиногласно восключаемъ — Его Величество Самодержавнішому Императору всеи Росіи Николаю Великому Многая лѣта — Гура — Гура — Гура.

Єгда весъ полкъ при неустанномъ возглашению гура переишовъ, которои священою водою бувъ черезъ мене кроплени — подало ся Аріеръ Гардѣ на таци хлебъ, со́лъ и вино (мовитъ мовити ся слова — Изволти Ваше Сіятелство благо прияти сия дари во знамение, яко то всечесному полку вашему желаіємъ крѣпости силъ, веселия сердецъ и соблудения одъ всякого лукаваго). Потому протоіерей прекрасно премовивъ до народу, указавше намѣрение походу армій Росіиской черезъ нашу обласьтъ, тѣшивъ и покоивъ народъ собрани, и многолѣтствовавъ Императору Францѣшку, Аустріи, арміи, народу галицко рускому, нашимъ священикомъ, насилению Росульнянскому etc. etc. — Радецкому, Вѣндишгрецови, а всегда глашалисьмо гура — напослѣдокъ въ каплеци одправивъ Єктению — кропивъ собрание и дававъ кресіъ лобіжати — полкъ той якъ естъ прекрасни въ мужа и коня, такъ честно, спокоіно, поредно, лубезно заховався, такъ жесъмо вси цѣломъ сердчимъ іего полубили и покохали, запрекро намъ навитъ було такъ шведко зъ нимъ ся розстати — Богъ да го благословитъ и дасьт му щаслеви до Отечества повернути.

13. Червця. Донского козацкего Демидова N. 50 полка имѣвши ночлегъ въ Д. Россульной были въ гостяхъ у священика урядники изъ дворянъ Александръ Демко и урядникъ Александръ Караивъ*).

14. Червця. Полк Донско козацки пошовъ въ походъ на стацію до Розиѣтова — луди храбри, здоровѣ и мѣцнѣ, конѣ мѣзернѣ, соблудали ся спокоино, однако коньми потрохѣ шкоди наробели. — Раса тихъ лудеи до нашой дуже подобна, нашѣ луди шведко ся зъ неми побратали

*) Сеся записка написана по росиїськи Александром Демком.

такъ якоби ся знеми уже одъ сто лѣтъ знали. — Постава тихъ козаќовъ неуказовала той храбрости, мужиства и звінности, якъ гѣстория о казакахъ Доньскихъ пише.

21 червця ...днесъ преходилъ черезъ Росілну всечестни полкъ українски уланьски — имѣли ночлегъ и Растакъ. —

22 червця. [Нечитка записка в росийській мові про гостину українських уланів в Росільній — писана одним з урядників сього полку].

23 червня. Полкъ Українски Уланьски пошовъ въ Походъ на Стацію до Рознятова — випровадзовалисьмо єго зъ процесию, зазенними Свѣщами и удареннемъ въ Дзвони, я мавъ мову до Полковника въ сиди: Ми уже такъ щасливи били Полки Всеславной и непобѣдимой Армій Єго Величиства Самодержавнѣшаго Императора всей Россіи Черезъ областъ нашу на брань путишествующій ведѣти и тіи дружно витати — Всечестни Полкъ Новомиргогородскій уланскіи подъ Комендою Єго Сіятелства Господина Графа Нірода, и Полкъ Демѣдовъ Доньскихъ Козаковъ. Въ честъ и славу сего Полковъ извѣствуетъ, що они честию соблудали Порадокъ и устроіство, а зъ жителеми сеи веси обѣшли ся кротко и дружелубно такъ же преобрѣли собѣ въ насъ истинихъ дла себи другов, которіи дружно зъ ними разстали ся, о ихъ чемности Братолубѣю, крѣпкой хробрости и взорной побожности слодко воспоменаютъ и всегда воспоминати будутъ. А понеже соклучилосъ, що инной Полкъ тойже непобѣдимой Арміи черезъ областъ нашу втомъ намѣренню путешествиетъ — Всечесни Полкъ Ураїньски уланьски, подъ комендою Вашого Високоблагородия, то и той дружно витаємъ и сердечно здраствуемъ, а желания наша въ сихъ словахъ возглашаємъ: Даби Богъ Вседержителъ, изливаючи обелно благодатъ свою на все православное Воиньство богулюбимихъ Царей, давъ совершенную Побѣду на все общого врага, а неюж повертаючи муръ (миръ) Аустріи, желаеми миръ всему міру даби преподалъ — Изволти Ваше Високоблагородие, сия желания благо восприяти о тихъ, которіи непоколѣбемо вѣрни возлюбленому Императорови своему Франзъ Йосифу, щаслевими ся бути чувствують, же при тому случаю братни собѣ народъ уведѣти дружно здраствовити и купно снимъ въ благимъ намѣренню союзнимъ Царемъ нашимъ — Єго Величиство Великодержавному Императору Всеи Аустріи, и Єго Величеству Самодержавнѣшому Императорови всеи Россіи Николаю Великому многа Лѣта въ здравиє и спас[е]ниє всѣмъ сердчемъ нашимъ желати благодатъ прообрѣли есьмо. — Ура Ура Ура. По скончанию слова кропивимъ весь Полкъ священою водою — а народъ совокуплени возглашавъ всегда Ура — Той Полкъ имѣвъ въ Росолни Растакъ днину - он честно и устройно заховилъ ся — такъ що его

леше хвалити и лубити годится — особлеви Гафѣцири достоини, честни, умны — Да благословитъ Го Бог и дастъ Єму совершеною Побѣду на врага — Пополудню прійшовъ Полкъ Архангелской Уланскп зъ конною Батерею — осмъ 8 Пушокъ — цѣли полк мавъ конѣ севѣ. —

24. червця. ...По утрени випроваджалисьмо Полкъ Архангелской Уланской зъ таковъ Парадовъ як вчера Полкъ Украіноки — но же згромаджение болше було — мавимъ такожъ мову до Полковника — Командаръ Полка естъ Князъ Ландской генералъ Брїгади — Артилерій. И той Полкъ честно ся заховалъ.

2 липця. Полкъ Новомѣргородски Уланьски повертаючи зъ Стрия имѣлъ ночлегъ въ Росольнѣ. Протоерей Стефанъ Патенковъ ночовалъ у мени.

3 липця. Полк Новомѣргородски пошолъ въ Походъ на ночлег до Надворной.

6 липця. Ярмарокъ въ Богородченахъ. Нашъ народъ рускій самохотъ Самъ себе ганьбитъ скверинтъ свой Свята и не даетъ ся до доброго наклонети. Склѣнно́сьцъ до Пиятикѣ Апатия совершена до всего що человѣка на вижши степенъ человѣчества поставити можетъ, Презвичаение въ другу натуру преѣсточившоіе ся, же безъ насилия нѣцъ содѣлати нехоче, хотяй очевидно естъ зъ его пожиткомъ; смердяще лѣневство до працѣ, держание ся твердое старого въ окономѣчномъ заводѣ и Господарцѣ, невдячносьцъ ку Добродителемъ, Лакомство на чужое, Латвовѣрносьцъ въ всякую пусту баіку и Басьню — Нерителносьцъ и двоязечносьтъ, склѣнносьцъ оклевитати и обсудити и Наївижшу особу — совершена тимнота въ Вѣрѣ и въ [в]сякомъ инномъ заводѣ Простота и Грубѣаньство обходжения ся между собою — Смиренносцъ фалшива, бо лише на око, егда Букъ надъ собою ведитъ, Гордосьцъ хлопска и зухвалство егда му ся що колвѣкъ попуститъ — указуетъ що народъ Галицко Рускїй естъ плугавимъ хамомъ, на которомъ Проклацтво Божйѐ тяжитъ — и будетъ „Рабомъ — Рабовъ братїй своихъ“ — так я преведжую — що Русинъ будетъ ще робити Паньщину жидамъ — а затомъ будетъ — Рабомъ Рабовъ — братіи своихъ то, естъ Полаковъ — Храни Господи одъ того злого Народъ Рускій — але всй обстоятилства оказуютъ що, сій совершится. Похмурно[1]), студено, дощъ, потом погода.

10 липця. Чутку зробели якоби Мадяри мали ся через Яблѣпицю[2]) сюда передерти, бувъ велеки Алармъ, а вѣхѣ азъ до Надвѣрной попалели.

---

[1]) Мабуть слота настроїла автора так песимістично.
[2]) Коло Ворохти (Яблониця пов. Надвірна).

18 Августа. ...Я мавъ казаніе, въ двохъ частихъ — въ першой части указавъ що Царїй народами владѣти маютъ а же спротивленне ся сему постановленню смутнїи наступности наводятъ, доказуѣче сій въ теперѣшноѣ Ворохобнѣ и мятези — въ другой части о Повеностихъ подданихъ ку своѣмъ Монархамъ.

26 Аугуста. ...Читахъ одозву Велдена взглядѣ утворения фундушу на Інвалѣдовъ и розговоръ зъ Вѣстника ч. 16 топ одозви касателни[1]).

16 Вересня. ...Голосивимъ походъ воиновъ Россїйских черезъ насиление нашое и упоменавимъ даби ся ку честному ихъ прийатию прилагодили.

17 Вересня. Ненѣ черезъ насиленне нашое переходила Всечестна Брїгада съ одновъ конною Батерїєю Российской Армїй подъ Доводительствомъ II. М. П. Єго Сїателства князя Ландскоя, по побѣдженню Мятезй въ Венгрїй въ Отчину возвращаючи — Во Стрѣтение сей Брїгади пійшло Духовеньство Деканату Богородчаньского (Я, Е. Антоний Березѣньскй и Николай Вѣлѣчковски) приодіанїй въ свѣтлїй Ружи [ризи], и чесленное Собрание Парафіанъ мужеского и женьского Полу, съ Хрестами Хоруг[в]ами зъ жажениии Свѣщами — такожъ квѣтами і Ваями, которій прй удареннюю во всй дзвони при обохъ Церквахъ металй подъ ноги войновъ а я мавъ до Брїгади слѣдуюче слово:

Всечеснїй Полки, Всеславной и Побѣдоносной Армїй Его Величиства Самодержавнѣшаго Імператора всей Россій Николая Великого, а именно Всечестний Полкъ Новомѣргородзкй, Украіньски, Архангельскхой Уланьскй, и Полкъ Доньскихъ козаковъ Демідова въ Місяцй Мая и Іуния, черезъ насилениё нашоё на Побѣждениё мятези въ Веньгрїй путешествовали. Мй тїй Всечестнїй Полкй дружно витали, желаючи имъ совершеной Побѣди на всеобщаго врага, а хотяя Сердца наша, радостию сего ради исполненй були, же ми въ Всеславной Армїй Россїйской зашиту [защиту] и захорону, для областй нашой ведѣли, а уповаючи на силу и храбросьць сей непобідимой Армїй і Генїю Героя Россїйского Его Свіетлости Князя Варшавского, Побѣдй надѣалисмося; однако Прескорбна була душа наша сею Гадкою, же въ той жестокосердной Борбѣ много дорогоцѣнной руской Крови пролеетъ ся, же не одно сердце во вѣки бети поперестани а чужая землицѣ въ могилахъ своихъ покрйётъ многихъ, которій мелихъ друговъ й сродниковъ своихъ, которій лубезной Отчини своей Святой Россій уже нѣколи бачити не-

[1]) В Розговорах з 16 ч. Галичо-Руского Вѣстника говорить ся про поділ людности при виборах на три кляси, а то верству вельмож, міщан і селян.

будутъ. Такій гадки, которій великодушнихъ Войновъ неустрашаютъ, нами метали, а сего ради и Радосьцъ наша тогди небула совершена — но ненѣ, егда ведимо Васъ здравихъ и яко побѣдителей Мятези Мадярской возвращающихъ въ Отчину свою, увѣнчанихъ вѣнцемъ слави и чести Геройской, егда Фама возлѣтающи на скорихъ крелахъ, по всей Вселенній рознесла вѣсьтъ, же ужасна й гордая Мятез мадярска преклонела колѣно свое предъ непобѣдимомъ оружіемъ Россійскомъ, а Діания міра золотими буквами запешутъ же Россія купно со Аустріею муръ [миръ] мірови преподала, — ненѣ глаголю естъ Радосьцъ наша совершено исполнена, ненѣ радуемся радостею велиею зѣло и воздвижаемъ Руцѣ нашій къ Вамъ яко освободителемъ и защитителемъ нашимъ, лобизаючи Васъ лобжаниемъ и сердечной Вдзячности, и молимъ дабисьти Насъ яко истиннихъ друговъ Вашихъ всегда почитали и вспоминали — а теперъ желаючи Вамъ всймъ сердцемъ нашимъ благополучной Пути до лубезнаго отечиства, обѣщаемъ творити Памятъ о Преставшихъ ся во тойже Браній достойнихъ войнахъ, даби ихъ Господъ Богъ удворивъ въ Царствій своимъ небесномъ, идиже нѣсьтъ болѣзни нѣ печали нѣ воздихания, но жижъ [жизнь] безконечная — а возносящи по словамъ Єго Величиства, в Посланию, зъ дня 1-о Аугуста до Єнералъ Губернатора перваго престолнаго Града изреченнихъ — „благодарственная молитви до Господа Бога и Цара всихъ Царей, которій такъ очевидно справедлевую справу покровителствуетъ“, за однисенную Побѣду и даровани муръ [миръ] мірови — умелно просимъ, да благословитъ Господъ Богъ отъ Сѣона Его Величиство Імператора всей нераздѣлной Аустрій Богатирскаго Франц Іосифа и найсѣятельнѣшоё Си[я]телъство ихъ, да благословитъ Господъ Богъ Союзную всеславную побѣдоносную Армію и начальнихъ Героевъ Ей князя Пашкъевича и Барона Гайнауа и всихъ прочіихъ и прочіихъ богатирскихъ Начальниковъ и Командеровъ Корпусовъ и Полковъ Всего Православнаго Войнства, и да сотворитъ имъ всимъ Господъ Богъ Многая Лѣта во здравиё и Спасениё — ура. Сия Брїгада имѣла ночлег въ Солотвенѣ, и будетъ путишествовати черезъ Надворну, Ланчинъ, Коломею, Черновцѣ до Россій. Во чесьтъ и славу сей Брїгади скавати можна же она такъ идучи въ Веньгрію, якожъ и возвращаючи отъ тамъ, въ Походѣ своимъ соблюдала всегда Порядокъ и устройство, а зъ жителами обходила ся кротко и дружелубно такъ же преобрѣла собѣ в нихъ истиннихъ друговъ, которій о Сей Чемности, Братолюбию, крѣпкой храбрости и премѣрной Побожности всегда сладко воспоменати будутъ — Слава Побѣдоносной Россійской Армій.

31 студня... Gedanken. Die Inteligenz der ruthenischen Naion, an deren Spitze die Hauptnational-Versamlung zu Lemberg sammt

der ganzen ruthenischen Geistlichkeit, trachtet aus allen Kräften die Galizisch Ruthenische Nation emporzuheben und sie auf den gleichen Fuss der Bildung mit anderen Europeischen Nationen zu bringen — ich meine aber, dass es nicht gehen wird und dass alle Mühe und Anstrengung der ruthenischen Filiantropen verlohren sey, denn es stehen dieser edlen Bestrebung sowohl die äusserlichen als auch die innerlichen Hindernisse entgegen —

A. die äusserlichen — 1) die ruthenische Nation in Galizien steht in der Mitte der fremdartigen Elementen, hauptsächlich aber zwischen Polen, Deutschen und Juden, welche Fremdlinge ihr nicht nur nichts gutes wünschen, aber aus materiellen Interessen, um nur aus ihr den Nutzen zu ziehen, dieselbe auf alle mögliche Art zu unterdrücken und zu erniedrigen trachten. 2) Die Herschsucht und.... des lateinischen Ritus sowohl bey der Geistlichkeit als auch bei den Weltlichen. 3) Die Verdrängung des griech.-slavischen Ritus auf den Bauerstand. 4) Die Entblössung der Ruthenen vom Handel, Erwerb und Industrie. 5) Der Mangel der Vertrettung nicht nur bey den hohen, aber auch bey den münderen Subselien. 6) Die tief eingewurzelte Verachtung bei den fremdartigen Elementen, gegen alles was nur Ruthenisch ist und heist, 7) die allseitige Erschwerung in Bezug der Bildung der ruthenischen Schrift und Sprache.

B. die inneren — 1) Mangel bey der ruthen. Nation des Nationalstolzes. 2) Eine gewisse Scheu und Kriechende Knechtschaft vor allem was nur nicht ruthenisch ist. 3) Eine allgemeine Apathie zu allem, was edel und erhaben genannt werden kann. 4) Der unüberwindliche Zuug [Zug] zur Trunkenheit und Faulenzerey. 5) Eine dunkle Finsterniss sowohl in religiöser als auch politischer Hinsicht. 6) Keine Lust zur Aufklärung und zum Fortschritte, sondern der Trotz bey dem alten obwohl Schlechtem zu verbleiben. 7) Mangel des Gefühls aus eigenem Antriebe etwas Nützliches für das allgemeine Wohl, oder für sich selbst etwas zu thun oder zu unternehmen, sondern eine stete Erwartung auf die Zwangsmitteln. 8) Die vorherschende bettlerische Armuth und Nothdurft. 9) Der Star und Eigensinn bey Belehrungen und Ermahnungen. 10) Der krasse Materialismus und Egoismus wie auch der unerträgliche Bauerstolz beym mindesten Wohlergehen. 11) Die Präsumtion des Vielwissens bey der evidenten Stupidität. 12) Eine leichte Hinneigung zu der fremden Sprache und fremden Sitten bey der geringsten Änderung des Bauerstandes in einen anderen, bey Hintersetzung der ruthenischen Sprache und der ruthenischen Sitten. 13) Der Zuug [Zug] zum Aberglauben, Hexereyen, Beschwörungen und dergleichen Albernheiten. 14) Die Sorglosigkeit für den Unterricht und

die Erziehung der Kinder. 15) Die invitative bäuerische Grobheit und predominirende Undankbarkeit gegen die Wohlthäter. 16) Das eingestreute Misstrauen zu den Sellsorgern. 17) Das unbegränzte Zutrauen, welches der gemeine Mann dem verkörperten Teufel (dem Juden) schenkt. 18) Der Eigennutz und Ausserachtlassung der Berufspflichten bey der meisten Geistlichkeit. 19) Die Nachlässigkeit des Klerus im Gegenstande der Hebung und Verbreitung der ruthen. Zeitschriften. 20) Die Hinneigung vieler ruth. Geistlichen zu der polnischen Partey. 21) Eine sehr geringe Anzahl der energischen Männer, welche die ruthen. Nationalität gegen die Angreifer verfechten. 22) Keine Vorliebe zu der ruthen. Sprache sowohl beym schönen Geschlechte der gebildeten Klasse als auch bei der studirenden Jugend.

Встидаю ся свого роду тай рускоій мови,
бо то нею мовлятъ дівкіе, що доятъ корови*).

Ihm Jahre 849 ist die Revolution in Italien durch den Helden Radecki, und die wüthende Anarchie in Ungarn durch die Hilfe Russlands unter der Anführung des Fürsten Paszkiewicz gedämpft.

Рік 1850.

18 марта. ...На службу божу прійшло леше трое людей — корчма була полна — такий наш народъ мерзенй тай плугавїй, за Горѣвкою пѣшовъ би и въ.Пекло, нѣц іему анѣ упомнения, анѣ наукѣ, анѣ власна нещасна долѣ непоможй — до набоженьства, до побожности жадного замелования — але до Лайдацтва, до Піятекѣ до пустоти до Лѣневства найсклоннѣйши — Доколь сіие панщизняное, неволничоіе Племя невигибне, допути ненадій ся честнаго Руского народа.

24 марта. Неделя І-а посту... Ярмарокъ въ Перегѣнску — Дѣдич Метрополѣта, комісаръ Священик — Воинъ зъ медалемъ, а въ селѣ така Соблазнъ. Въ Солотвинѣ, въ Богородченахъ, в Лесцю, в Станѣславѣ въ которихъ містахъ населеніе єсть розлѣчного исповѣдания — Ярмаркіе неодбуваютъ ся — а Бойчине Перегински и на Великденъ будутъ ярмарковати, бо Велекдинъ въ томъ Року препадаіе въ денъ Ста Георгия — а въ Перегинску на Іурѣ Ярмарокъ.

26 марта. ...вчора имѣли ночлег вояки цѣсарскй — охотникй — (Gränzerbatalion) 4 компанїи, ненѣ пошли до Солотвини. Луди нарекаютъ же воякй лехи и збиточнѣ. Залуютъ за Россіянамй.

31 марта. ...въ Латениковъ Велекденъ — Луди латиньского обряда дуже побѣсорманенѣ, задно з нехъ небуло на набоженьствѣ такъ зъ Панóвъ якожъ и з той такъ названой паршевой шлахти — ледве за-

*) Зоря галицка 1849 ч. 6 ст. 36, з народньої пісні записаної від Гуцула з над Прута.

зорѣло а оне якъ пацѣета до коршми якъ собаки на стерво — кенули ся на свєщене — которое имъ ихъ свєщенек въ Соботу ще предъ полуднемъ поблагословивъ — водело то ся черезъ цѣлий денъ та жерло тай пило — а Пани забавлили ся то картами та музекою то таньцями — а особлево пустовала молодежъ въ Злѣсного Гаузера — той старей человѣкъ нѣколи въ Церквѣ небуваєтъ, а въ найболшй свята у него гулнѣ — нема въ правдѣ велекой Побожности меже моими Парафіанами рускими — але ся однакожъ незнаіде русинъ которій би на Велекденъ небувъ въ Церквѣ — тай йлъ брашна безъ служби — добре Неколай Царъ Російский сказавъ — На Западѣ нѣтъ Вѣри — тамъ существовати може або фанатизмъ або совершеноє Безвѣриіе — таки ся дѣіе и у нась между исповѣдниками латиньского обрядку —

4. April. ...Чотери компанїй Регѣменту Руменóвъ корпуса славнаго Урбана — йміли ночлегъ въ Росольнѣ, у мене ночовало тихъ двохъ пôдписаних[1]) офизерóвъ зъ трома фурипщами и трома конми — официри честны лудй особлеви оберлятнантъ — путешествують до Отчиий т. е до Семогроду — неохочо тамъ поспѣшаютъ, бо ненадиютъ ся що застатй, бо Мадяри все имъ попалели, поплундровали и спостошили.

15 мая. Памятка наданои свободи. Одправивъ службу божу спѣвану зъ прелогомъ служби благодарной мавъ науку — зъ упомнениємъ, даби ся Народъ рускій трохъ вороговъ свободи и волности стрѣгъ сирѣч: темноти умной — Лѣневства до Працѣ тай Пѣятекѣ. Увага. Собраниє було малоє — Богато въ той денъ робятъ, хотай не собѣ — то ся понаимали — Солотвенскіи Поборцѣ Податкóвъ на денъ сей визначили риченицъ до побору податкóвъ — то указує, же урадники полаки и зполщенѣ Нѣмцѣ такой народови Рускому вредятъ — они нехочутъ допустети аби ся нарóдъ свободою веселевъ тай радовавъ — такожъ и народъ самъ невиликую радостъ указуе — онъ анѣ студени анѣ теплій [2]).

6. Іулия. ...Промовивимъ до Собрания жалующи ся, же, якъ довѣдавимъ ся — дня 30 Іуния, Бурлакъ Антоний Ломнѣцкй (Oberauf-

---

[1]) Franz Asenti Oberlieut., Johann Staff Lieutenant.

[2]) Сю байдужність до сьвята знесеня панщини мож подибати взагалї у всїх майже гірських селах, бо панщина не лежала на гірським мужику таким ярмом як на долах. Причини дуже прості: 1) Тут нема рільної ґосподарки, лише в більшій части лїсова, тим то і панщину відрабляли люди так, що вирубав який шуг дров та звіз його та й па сїм конець. 2) Села належали в більшій части до камери, а там звісно лекше було мужикови жити. 3) Лїси давали захист утїкачам від панських буків. Навіть, як уже з сього дневника бачимо, не знущали ся тут

seher bey der Finanz Wache) — мавъ ми публѣчне въ корчмѣ при пѣятицѣ чести урвати. Той вспомнени Ломнѣцки єстъ Русинъ, видавався такожъ за виликого Ревнитела Народности Руской, ходивъ такожъ и до Церкви, спѣвавъ, читавъ Апостолъ, Вѣрую и проч. Я его сего ради полубивъ и чисомъ у себи гостивъ — але то бувъ лисъ въ вовчой скирѣ єгоже закрети хвостъ безчестного характеру и найганебнишой подлости почасѣ указавъ ся. Всй его Поступкѣ, кромѣ того же бувъ Лаідакомъ и Піякомъ тнули леше самолюбностію, хапчивостею, его цѣле дѣланиє до того намѣрало, аби у кого грошей вѣдерти, даби мавъ за що пити тай лайдачити ся, за сребро готовъ бувъ и власного Баітка [батька] на шебиницю вѣдати, нетокмо народности, але и Вѣри изрече се. При томъ єстъ загонистїи злослевїй и хто тилко зъ нимъ хотяй би и въ наіподлѣшимъ учинку нетремавъ, того почитувавъ за неприятиля свого и старавъ ся якѣемъ колвѣкъ будъ способомъ погубити — маѥ писокъ невипареній а язикъ лстивій немже яко мечемъ славу и Гонорь

дуже над людьми, бо в цілім дневнику подибуємо лиш один випадок, де мужика били в шкіру, а з тону, в якім сю приключку записав автор дневника, можна припускати, що не міг би він поминути важнїйшого такого випадку. Я тут наведу той уступ, де автор згадує про побитє одного парубка: Za rządow Verwaltera Fortuny popełniaią się w kancelaryi Sołotwińskiey wielki bezprawia szczegolne w Katowaniu i biciu poddanych, tak iż można nazwać ten rząd ferwalteryczny Epochą terorizmu ktoremu tylko ieszcze Guillotyny brakuie. Na Dniu dzisiejszym przyszedł nieiaki Fedor Mandryn z Bani urlopowany żołnierz — uczciwy i dobrze się zachowuiący człowiek w wieku średnim i zaczoł się skarzyć iż mu w Verwalteryi bez wszelkiey winy i poprzedniey Indagacyi Pan Verwalter w swey Kanibalney złosci kazał wyliczyć 25 kijów. Tenże takie swe zdanie dał o tey zacney kancelaryi: to ne kancelaryia — ałe Fleischernia — to ne kancelista ne Pane ałe Hakere — jak woła preprowadiuł do Fleyszerni a Juda chopiut sia do neho ieden za rohy, druhi za nohy, trety za [ch]wist i postoronkamy zwalit ieho na zariz z krekom i jojkom, tak i w kancelaryi Sołotwińskiy do bednoho czełowika czepajut sia tyi Hakere, i nedajut sobi ani słowa premowete. Bu[w] win w wojsku czerez kilkanaycie lit, tam za naymenszu ricz nim karałi, buw Verhör, a tu Bestyi ne pohodi, słowa za soboju premowite nedadut, no jak woła na zariz tak one bidnoho czełowi[ka] na ławku rozcihajut i biut szczo sia wlize. Verwalter sam w złoste złapaw mene za hołowu, a cztere ludy prysiłe na hołowu i nohy, a Baselko bew — a ciła moja wena buło toje, żem ne ichaw do Stanisława z drowamy za hroszy, bo moi beczkie, na kotoryi iako Komirnek ledwe scihnuwym sia, i mali i słabi sut. (Bo Spekulacya Vetwalteryi to, iż poddanych przymusza do odstawienia drzewa do Stanisławowa za zapłatą, przy ktorey oczewisci nie tylko że żadnego zarobku poddany niema, ale i owszem straty ponosi, nieulżaiąc przytem w Pańszczyznie, iest wielką krzywdą uciężliwością dla gromad, co się zapewne na złem ukończy).

каждого сѣче, безъ всякого одлучия стану и особъ, єстъ напненй, себе тремає за наірозумнѣшого, а хотѣвби надъ всѣма верховати, хотіай єстъ въ самой рѣчи недовареній и недопеченій Русинъ, Простакъ безъ всякого образования и Полѣтурй. Хлопъ простій єстъ честнѣшимъ въ своімъ поступованию, якъ онъ. — Гордостъ въ нимъ правдева хлопская, хотѣвъ аби го поважати, чтити, зъ нимъ обцовати, хотяй собѣ на тоє зъ жадного взгляду незаслуговавъ — єстъ Ворогомъ стану духовѣенского, и всякого с[т]ану яковоє пминиє мающого — єстъ ултра Демократъ и здає ся бути напоіеній засадами Соцѣалѣзму и Комунѣзму, а не безъ того, аби тій по меже народъ простій которому занадто популарнимъ оказуіе ся вредительно не розсївавъ.

7 Листопада. ...Мавємъ слово до Народу касательно до завязаня Коміссій собирателнои на Церковъ и Домъ Народніи.

10 Листопада. Одѣхавъ до Богородчанъ Старихъ, тамъ ѣмѣлемъ Науку и Завязавъ коміссію соберателную — жителѣ Старобогородчинскіи добре ся пописали, склонними указали ся ку завязанию коміссіи, и охочо жертви складали — узберавємъ 49 зр. 22 кр. сребр.

20 Листоп. ...мав науку застосовану до потребы Сочинения складокъ на Созданиє Церкви и Дому Народного въ Львовѣ.

1. Студня. Завязавъ коміссію соберателну... — Складка[1]) не пôшла ведла желания — такой мудъ мудѣомъ — Хамъ хамомъ, тяжко зъ Гадюги зробити человѣка, такой Русин свенею —

8. Студня. ...додавъ обясвениє о складкахъ на созданиє дому народного и Церкви народной.

15. Студня. ...заохочовавъ до складокъ на Домъ народній.

Як складають ся леґенди, II *).

В Одесї недавно було кілька випадків чуми. Людність, що дуже спокійно ставила ся супроти неї, бо за 5 місяців було всього 46 випадків занедужання й 15 випадків смерти, — дуже скептично, як і все в подібних обставинах, дивила ся на зовсїм поважні, охоронні заряджeня зі сторони адмінїстрациї, лїкарів, санїтарів, тим більше, що заведеннє сих порядків викликує значні видатки. На такій основі, як звісно, прокидують ся в часї епідемій леґенди, напр. про се, як лїкарі троять людей і т. ин. Один з таких епізодів, що став причиною повстання леґенди, трафив ся був і в Одесї.

[1]) На Народній Дім.
*) Див. Записки т. XLVI.

В части міста, що зветь ся Пересипию, залюдненій головно бідаками, хтось занедужав, і недуга показувалась підозрілою; лікар заявив, що нема небезпеки, але дав недужому лік у виді порошку. Збитий з пантелику недужий дав, на всякий випадок, порошок собаці, що опісля згинула. До того стало ся таке, що недалеко від помешкання недужого хтось помер, але домовину прислали не йому, лишень недужому, і той вже остаточно пересьвідчивсь про се, немов би то лікар його хотів отруїти й довго вірив у правдивість своєї думки, що то лікар йому прислав домовину. Недужий не скрив свойого пересьвідчення перед так само розвиненими своїми сусїдами, й люде на Пересипи загуторили про се. На щастє донеслась річ до санїтарних властий, зложених з місцевих посїдачів домів, яким місцева людність вірила, й усе заспокоїлось.

Ол. Маркевич.

Наукова хроніка.

Нові праці над історією початків славянства.

I—III.

[Slovanské starožitnosti, sepsal Dr. Lubor Niederle. Díl I. Původ a počatky národa slovanského. Svazek I, Прага, 1902 (Historická bibliotéka řidi J. Goll a J. Pekař, č. IV), ст. VIII + 205 + 2 мапи.

Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské, podává Dr. L. Niederle. Прага, 1899, ст. ü25 (Rozpravy české Akademie. R. VIII Třída I, čislo 1).

Dr. L. Niederle — O kolébce národa slovanského. Прага, 1899, ст. 15 (відб. з часоп. Slovansky Přehled).

L. Niederle — Ueber die Sporoi des Prokopios (Archiv für slavische Philologie, 23 Bd, 1901, ст. 130—133).

Karol Potkański — O pochodzeniu Słowian (kilka uwag z powodu książki P. Niederlego p. t. „O pochodzeniu Słowian" i pierwszego tomu „Staroż. słowiańskich" tegoż autora (Kwart. hist., 1902, ст. 243—261).

А. П. Погодинъ — Изъ исторіи славянскихъ передвиженій. Изданіе Спб. Археологическаго Института. Спб., 1901, ст. IV+167.

Historya Słowian, napisał Edward Bogusławski. Mag. nauk fil.-hist. b. školy główn. warš., tom I, Краків, 1888, ст. VII+532. Tom II, wydany z zapomogi kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowem im. Dra J. Mianowskiego, Краків і Варшава, 1899, ст. VI+516.

Bogusławski Ed. — Methode u. Hilfsmittel der Erforschung der vorh. Zeit in der Vergangenheit der Slaven. Aus dem Polnischen übersetzt von W. Osterloff. Берлин, 1902, ст. 144].

Дослїди над старинною історією Славян, над їх правітчиною, пракультурою, і над їх кольонїзацию, провадять ся в останнїх часах не уривково, не спорадично, але постійно, в повною витревалістю і систематичністю. Коли перше ледви що кілька років появляла ся яка важнїйша праця з сього обсягу наук, то тепер подибуємо їх значно більше. Учені звертають ся до поодиноких питань славянської історії і старинностий, старають ся їх розʼяснити і улегчують тим самим роботу будучому історикови, що забрав ся би до суцїльного, докладного оброблення славянської минувшини в родї давнїйших праць Müllenhof-a „Deutsche Althertumskunde“ або Šafařik-a „Slovanske starožitnosti“. Недавно заложені Академії Наук в Празї і Загребі, попри давнїйші, і богато наукових товариств забирають ся з запалом до розслїдів минувшини поодиноких слав. народів, видають материяли і жерела і ґрупують коло себе учених. Побіч збільшеня числа учених і праць слїдно також і поступ в оброблению. Давнїйші фантазиї, давнїйший ненауковий і некритичний наклін до ідеального звеличуваня славянської минувшини і історії сучасних слав. народів уступають все більше місце критицизмови, посуненому у декотрих учених майже до гиперкритицизму. Учені старають ся отрясти ся з шкідного науцї прибільшеного патриотизму і ставленя тез а priori та приступають совісно до працї над славянськими старинностями, не закриваючи злих сторін своєї минувшини й не ідеалїзуючи добрих. Вправдї і тепер в ряди-годи являють ся ще епіґони Коллярів і Катанчичів в науцї, але вони никнуть серед правдивих неупереджених дослїдників. Особливо остатні роки зазначили ся зростом наукових праць і видвигнули кілька нових наукових сил, що своїми працями розширили знанє і результати дослїдів славянщини та подали надію успішно далї в тім напрямі працювати.

На сторонах Записок хочу я обговорити працї тих учених і їх результати в порівнаню з сучасним станом науки та представити, що вони нам дають нового і згідного з науковою критикою, і о скілько відстали вони від творів недалекої нам минувшости. Головно хотів би я представити стан дослїдів над питанєм нашої (славянської) правітчини, і над справою славянської кольонїзациї. Огляду нашої культури в часї славянської єдности я не буду тут обговорювати, бо поступу значного в тім напрямі не можна зазначити. Результати Шрадера в його „Urgeschichte“ і в новім оброблению в „Realleksikon der indogermanischen Alterthumskunde. Grundzüge einer Kultur- u. Völkergeschichte alt- Europas, Страсбурґ, 1901, XL+ 1048, 8⁰, та Крека, хоть в дечім пере-

старілі, в його „Einleitung“, лишають ся майже без зміни. Наука поступила в тім напрямі дуже мало наперед (її результати зібрані коротко і в Історії України-Руси проф. Грушевського — т. I, гл. 2). Натомісь в історії славянської міґрациї нові студиї Нїдерле, Погодина, Брауна, Кентржинського і иньших відкрили нам иньші в дечім погляди і тому ми отут думаємо над ними застановити ся.

I.

Великий поступ в остатнїх десятолїтях взагалї зробила наука історії Славян. Коли порівнати працї з поч. 19 ст. з котрим небудь твором новійших учених, то се кидаєть ся нам зараз в очи. В перших творах бачимо брак відповідної критики і за велике довірюванє фільольоґічним виводам. Жерела брали ся по більшій части цїлком буквально, без порівнаня з вариянтами і без належного провіреня. Леґенди лїтописий повторювало ся залюбки в наукових творах і на їх підставі будували ся цїлі далекосяглї теориї й гіпотези. Розумієть ся, се приносило велику шкоду, спиняло скорий успіх і розвій науки і на жаль, відбило ся на працях навіть декотрих нинїшних учених. Сей повільний розвій науки про славянську минувшість дуже інтересний. Проф. Нїдерле уважав за відповідне посьвятити його розборови близько 4-ту часть своїх „Старинностий“. Сотки книжок і авторів наводить він в хронольоґічнім порядку і подає огляд головних теорий в їх історичнім розвою. На жаль доводить він сей огляд лише до Добровського або до Шафаржіка. В дїйсности й Шафаржік не закінчив сього періоду фантастичного і ненаукового. Богато лїт після появленя його „Sl. Starožitnosti“ найшли ся ще учені, що відважили ся повтаряти старі теориї з 18 і поч. 19 стол. Правда, сї гіпотези були все підперті арґументами, одначе дуже лихої вартости. Най згадаю тут Колляра, що в своїй „Staroitalia slavjanská“ (ve Vidni, 1853) поставив теорию про славянскість Італїйцїв і випроваджував всїлякі латинські назви, як Italia, Latium з славянських язиків. Кляссен (Новые матеріалы для древнѣйшей исторіи Славянъ, Москва 1854) стараєть ся знов доказати, що Феникийцї — се Славяни, що Еней Славянин і т. д. Італїйської теориї тримав ся також Чертков в розвідцї „О языкѣ Пелазговъ населившихъ Италію и сравненіе его съ древнесловенскимъ, Москва 1857“.

Ще в 1894 р. появила ся обширна праця Топольовшека „Die slavo-baskische Spracheinheit“, де автор лучить Басків з Словінцями і при помочи крутих етимольоґій укладає цїлу граматику, що саме має виказати баско-словінське спорідненє. Автор заповідає в передмові і дру-

гий том, де викаже те саме за помочию доказів з історії, антропольоґії і етнольоґії. До сеї катеґориї учених мусимо зачислити і пок. Партицького з його Траками і иньшими народами старих віків (Старинна історія Галичини, 1894). Крім сих учених істнувала ще ціла громада писателів, що знов деінде шукала предків Славян. Їх твори — се справдїшне продовжене фантазий 17 і 18 столїтя. Проф. Нідерле діткнув ся сих творів кілька разів принагідно, але не дав нам їх перегляду так, як се зробив з творами до Шафаржіка.

Слова Добровского в листї до Копітара, що „Die Slawen keine Daner, Geten, Thracier, Illyrier, Panonier sind“ і що „Slawen nur Slawen sind“ були неначе початком наукового студийованя славянської історії. Одначе вони довго лишили ся без відгомону, і доперва Шафаржік своїми „Slov. Starožitnosti“ 1837 зробив більший вплив на сучасних і викликав переворот в трактованю дослїдів славянської минувшини. Твір Шафаржіка був першою блискучою пробою представити історию Славян в цілости, подібно, як се зробив рівночасно Zeuss з историею Нїмців (Die Deutschen u. ihre Nachbarstämme, 1837). Через се і вийшов він не цїлком свобідний від значних помилок і невірних поглядів, що впливом Шафаржікового авторітету приймали ся й иньшими ученими. Та не можемо в тім закидати великої вини першому історикови славянської минувшини, коли зважимо, що ся наука була що йно в початках. Богато жерел не були ще звісні або відповідно вихіснувані, а і вступних студий було дуже мало. Досить лишень порівнати реєстр жерел, якими користував ся Шафаржік, та їх перегляд в I томі стор. 7—21 і витяги зі старинних писателів в додатку до II. тому, щоби переконати ся, як мало материялів мав він до розпорядимости. Фільольоґія ставила доперва перші свої кроки, антропольоґія, етнольоґія і археольоґія (Slaw. Alt. I, 514—523) були ще мало знані. Так важний для нас тепер „язик землї“ не був ще добре розслїджений і нїхто не звертав на нього більшої уваги. Се робота новійших часів, почата Надйождінім і проваджена по довшій перерві Мікльосічом, Барсовим, Біленштейном, Брікнером, Поґодінім, Кентржиньским, Кочубинским і иньшими.

Головною хибою Шафаржікового твору було означене славянської правітчини. Вправдї Шафаржік не висловив ся тутки цїлком рішучо, але все таки признав (Slaw. Alterth. B. II, стор. 11), що Дунай і його околиця на північ становила вихідну точку славянської кольонїзациї. В иньшім місци (B. I, 261—63) висловляє ся Шафаржік за поглядом Маннерта і Суровецкого, що край між Дунаєм та Карпатами належить уважати за вітчину Славян, згідно з переказом тзв. Несторової лїтописи, і латинських та чеських хронїстів. По нїм теория наддунайської вітчини Славян тягне ся через твори досить або й дуже поважних учених, як

Бельовский, Гільфердінґ, Дрінов, Брун, Іречек (в 1 виданю свойого твору — рос. виданє Історії Болгар значно справлене), Первольф, Ліч, Боґуславский, та потягає за собою цілий ряд дальших гіпотез. Другою хибою Шафаржікових старинностий се нахил до вишукуваня Славян під чужими назвисками. Його слова, що „die slawischen Völker sind unter verschiedenen Namen verstekt“ (S. A I, ст. 6) заохотили ще більше запалених патріотів-учених до слїдженя за предками Славян між народами Геродота і иньших старинних письменників. Сей напрям дослїдів славяньських старинностий спровадив історию до абсурду. Учені почали етимольоґізувати, не зважаючи при тім на основні закони фільольоґічні, і пробували таким способом відшукати Славян під иньшими термінами Всї майже народи старинні стали Славянами, передовсїм Сармати, Скити, Траки, Даки, Ґети, Італїйцї, Кельти, Іллїрийцї і Гунни. І до нинї ще богато учених не відстало від тої гадки. Гунни особливо довго тїшили ся їх симпатією. Венелїн, С. Уваров (De Bulgar. origine 1853), а особливо Іловайський (Разысканія о началѣ Руси, 1876, 1882) доводили, що Гунни Славяни, і треба було аж довшого часу, заким сей погляд зїйшов з дневного порядку. Поґодін в своїй книзї „Изъ ист. слав. передв.“ присьвячує одначе йому ще й тепер осібний екскурс в своїй працї[1]. І сам Шафаржік грішив на сїй точцї — перша його праця заповнена славяньськими Бесами, Траками і т. д. (Über die Abkunft der Slawen, 1826). А і в „Slov. Starož.“, не вважаючи на свої власні накликуваня до обережности[2], не устеріг ся від хибних етимольоґічних зближень. Σιρβι Птолемея у нього Серби, Σαύαροι = Северяни, (Sl. A. I, 60), Σπόροι Серби, іллїрийські Венети — Славяни, Σταύανοι Птолемея (S. A. II, 26) — се лишень відміна форми Σκλαβηνοί, Юстинїян, Віґленїца і т. и. — Славяни.

Хиби Шафаржіка підхопили всї, що хотїли доказати старинність Славян в Европі, чи на Балканї, не зважаючи при тім на остороги з його сторони і на його остаточні результати. І так меньше-більше від Шафаржіка видимо два напрями в дослїдах славяньської старини. Оден з них був лишень продовженем давнїйшого і виходив з лїтописий. Се напрям заступлений тзв. автохтонїстами. Письменники 17 і 18 столїтя вивели теорию автохтонности на сьвітло денне, а новійші старали ся її уарґументувати. Розуміеть ся, що з гори осуджувати автохтонїстів не можна — поміж ними були всїлякі учені; одні дїйсно заслужені, а лише некритичні в деяких питанях, иньші за те чистої води фантасти, котрих

[1]) Пор. критику Лаврова в Ж. м. н. пр., 1901, VIII.
[2]) „Wie soll der Forscher blind bauen, alles soll er soviel möglich mit eigenen Augen schauen“. Sl. Alt. I, 8.

Брікнер порівнує з кс. Dębołęck'им в Польщі, що виводив Адама з Польщі (Adam — jadam).

Школа автохтонїстів (коли можна назвати її школою) опирає ся головно на хронїках, але бере їх без критики. „Нестор“ у них непомильний, особливо що до означеня славянської правітчини. Усї вони уважають Славян на тубильцїв над Дунаєм або над Ельбою. В тім годять ся усї заступники сього напряму. За те в детайлях кождий з них иньшої гадки, так що тяжко зібрати се коротко. Одні, як Шлєцер, Потоцкий, Первольф, Гільфердінґ видять Славян в Траках і Іллїрах, иньші, як Дрінов в Даках, або як Шембера — в Кельтах. Приклонники автохтонїзму в дослїдах теріториї Ґерманїї, звані за Papáck'ом „škola slovanska“, знов тої гадки, що Славяни первісно займали Ґерманїю по Рен, аж потім доперва прийшли Ґермани і їх підбили та винародовили. Щоби доказати, що Славяни автохтони вияснюють сї учені назви народів у Цезара, Плїнія, Тацита, Птолемея і Страбона етимольоґічно і доходять до виводу, що під усїми тими назвами треба розуміти Славян. Свеби се Славяни, Lygii се Ляхи, Bugunti се Бужани, Naharvales се Славяни з над ріки Нарев і т. д.

Школа автохтонїстів зросла значно наслїдком причин, що не мають з наукою нїчого спільного. Почуваня патриотичні і ненависть до Німцїв були тут головним мотором. Наука зійшла у декотрих лишень до ролї помічницї, при помочи котрої можна би означити, що Німцї се людність пізнїйша і варварська. Кентржиньский каже виразно: „Przyszli zatem Niemcy krótką drogą do gotowego, zdobyli odrazu to, na co by musieli w innych warunkach pracować przez całe wieki. Osiągnęli wyższy i nareszcie bardzo wysoki stopień kultury krwią, krwawym potem i mieniem słowiańskiem, a dziś niestety odzywają się na nowo owe starodawne instynkta, bo czem różni się dzisiejszy hakatysta od pierwotnego wikinga lub warega? nie rzeczą lecz formą! Niemcy prawie wszystko zawdzięczają Słowianom, Słowianie im nędzę tylko niewymowną i niewolę, nazwaną przez nich kulturą!“ (O Słowianach między Renem a Łabą, ст. 140). П. Боґуславский пише цїлу свою велику історию Славян не лишень тому, що хоче представити минувшість Славян для самої науки, але й на те, аби зблизити їх до себе, щоб боронити їх перед ґерманїзациєю. Він подає цїлих 47 сторін вступу, де розписує ся про незгоду славянську, про потребу злуки; він відважує ся навіть казати, що „не в тім лежить помилка Росиї, що нас позбавила независимости, але в тім, що подїлила ся нами з Німцями“ (Hist. Słowian T. I, ст. 298). На тім самім становищи стоять і иньші учені, і з тої точки оцїнюють історию і кольонїзацию Славян за Вислою. Сєнявский, Сасїнек, Войцєховский, Первольф, Папачек, Моравічанский і иньші

старають ся своїми етимольоґіями довести свою тезу, і се не було-б іще лихом, коли би не примішувано до того шовінїзму і не ставлено собі вже a priori того, що хочуть доказати. Справедливо тому каже Яґіч в критиці на твір Папачка (O předslovanske době v Čechách) Archiv XV, ст. 440: „Jeden der redlich bemuht ist, die Wahrheit zu suchen, heissen wir willkommen. Phanatiker perhorresciren wir, von welcher immer Seite sie kommen mögen“. Подібно говорить і Нїдерле в причинку до працї Боґуславского про методу студий над історием Славян. Одначе більшість учених автохтонїстів не годна позбути ся упередженя. Звідси виходить, що усїх правдивих дослїдників славяньскої старовини вони називають нїмецькими шовінїстами, вигадують для них „берлїньско-австрийську школу“ і легковажать їх дослїдами. Мікльосіча називає Боґуславский кариєровичем (l. c. I, 444), Брікнерови закидає, що цїле своє знанє завдячує Міллєнгофови і т. д. Розумієть ся, що таке трактованє науки не відповідає її гідности і приносить їй лиш шкоду.

Головна прикмета автохтонїстів се їх замилуванє до етимольоґій: навіть Кентржиньский опираєть ся ще переважно на непевних вислїдах етимольоґічних, хоть сам остерігає і ганить за се Цайса і Міллєнгофа, кажучи „że nieraz da się przeprowadzić dowód lingwistyczny, odpowiadający wszelkim regułam gramatyki, który pomimo to tak długo będzie pozornym, póki nie będzie miał i podstawy historycznej“ (Rozpr. Akad. Um. t. XL, ст. 67). Тимчасом автор оперує сам лише доводами лїнґвістичними, що дуже часто не відповідають вимогам чи законам граматики. Прим. Freya у автора славяньска Przyja, богиня, якої нїколи не було[1]), alci се „holcy“ від польського „pacholę“, славяньскі боги Лєль і Полєль[2]), Vibilius = Wybił, Catualda = Katowład, кельтийські Carni (Müllenhof, 263, 276, 293) се Kranjcy (Країнцї), ріка Aumenza = Umnica, Misia = Mže, Rhen назва чисто славяньска, Chauci се Kałucy (Germania wielka Rozp. XLI, 201), Balini (автор зміняє текст, де стоїть Batini) можуть бути жителї землї Вєлїни і т. д. в безконечність. Разом з тим в парі йде змінюванє текстів і т. д. Вкінци надзвичайна віра в деякі фальзифікати, як „Vita Justiniani“, „Mater Verborum“, памятники прильвицькі і ин. (Bogusł. H. Sł. I, 166—8, 187). За те вповнї легковажать ся дослїди в родї Яґіча, Брікнера, Мікльосіча, Реслєра і ин. Специяльно звертають ся автохтонїсти против Міллєнгофа і Цайса і вибирають з них місця, що можуть сьвідчити про заслїпленє нїмецьких учених. З другої сторони не наводять вони иньших витягів, що моглиб сказати щось противне. Сей спосіб користованя жерелами

---

1) Автор йде за Шафаржіком, Sl. Alt. B. I, ст. 58.
2) Про се Брікнер Ursitze d. Slaven, Archiv B. XXII.

не конче науковий, і пр. Нїдерле подав в найновійшім томі Arch. f. Sl. Phil. (т. 25) кілька примірів, дуже інтересних, котрих одначе я тут не буду наводити задля браку місця.

Та ще раз мушу повторити, що не всї автохтонїсти фантасти або автори нїчо не вартих творів. Деякі з них уміли вдержати ся на відповіднім становищи, і тому їх твори мають значну вартість, тим більше, коли відділимо добре зерно від полови. Особливо студия Кентржиньского в своїх номенклятурних результатах має значну вартість і приносить богато нового.

Так представляєть ся перший напрям. Супроти нього стоять учені більше свобідні від славянського шовінїзму. Мотиви патріотичні не входять їм в дорогу. Нема у них ідеалїзму і фантазиї, за те критицизм, замилуванє до правди і обєктивність. З їх рядів вийшли сї люди, що доказали фальзифікацию королевод. рукописи, Mater Verborum, славянських рун, псалтиря з 626 р., Vita Justiniani і иньших подібних „жерел“. Вони поставили знанє славянської минувшини на тім степенї, на якім воно тепер стоїть. Розвій студий над їх историєю годї менї подавати. Се-ж зміст усього, що більше меньше приймаємо тепер за річи певні і про се будемо говорити при оглядї нових творів.

II.

Послїдні три роки принесли в научній лїтературі кілька дуже важних творів по початковій славянській історії. В них бачимо змаганє представити її в цілости, не входячи в поменьші подробиції, і сим способом заступити до певної міри перестарілі Старинности Шафаржіка. Се твори Нїдерлє і Поґодіна, такіж претенсиї має й праця Боґуславского.

Кождий з них задумував дати нам огляд славянської історії на підставі результатів сучасної науки, одначе переведенє сеї гадки прибрало у кождого з них иньші форми, відповідно до цїли, методи і спец
ияльности автора. Нїдерле поклав собі метою „подати те саме, що перед 65 лїтами хотїв зробити Шафаржік, себто образ первісної історії й культури славянського народа на основі дослїдів новійших часів“ (Sl. st. III). Його твір має заступити працю Шафаржіка і представити докладно і повно славянську минувшину. Поґодін закроює свій твір на меньшу скалю. Повстав він з викладів, які читав автор в р. 1868—1901 в петербурськім археольоґічнім інститутї і тому не може він бути детайлїчним і строго науковим. Се проба популярно зіставити дослїди старого періоду славянської історії. „Не популяризацию сучасних розслїдів минувшини слав. житя, а можливо популярний виклад

власних роздумовань над питанями, звязаними з нею: от що задумав я, приступаючи до виповненя своєї гадки“ (Изъ ист. сл. пер. II). Одначе автор не думає порушувати усїх питань, лиш що важнїйші. Його задача — „осьвітити в своїй розвідцї процес повільного зросту славянського дерева і його численних галузей; показати, як вони зросли з ледви замітних галузочок в великі дерева, що зложили ся на довший час, як лїс славянської культури“ (О. ст. 4). Е. Боґуславский наводить аж три цїли, для котрих бере на себе важну задачу славянського історика. Насамперед хоче він представити минувшість Славян для потреб самої науки. По друге пише, аби Славянин кождої народности познайомив ся з істориєю цїлої слав. родини. Вкінци водить ся ще цїлею більше ідеальною: історикови Славян повинна лежати на серцї загальна справа Славян, їх сучасні відносини і минувшість, і він повинен, скілько сил, причинити ся до їх взаїмного зближеня до себе, та до розбудженя горячого чутя любови—для загальної славянської справи“. — Відповідно отже до своїх цїлий забрав ся кождий автор до працї. Побачимо, як кождий з них виповнив свою задачу.

Перше місце поміж тими працями, які я обговорюю, займає твір Любора Нїдерле, проф. празького унїверситета п. з. „Slovanské starožitnosti“. Поки що дав автор першу частину свойого на широку міру задуманого твору, але вже з нього можемо судити про його вартність і прикмети. Автор, антропольоґ по фаху, хоче цїлість своїх слав. старинностий передовсїм оперти на вислїдах історії, археольоґії та антропольоґії — ними автор від богатьох лїт специяльно займаєть ся, користуючи ся фільольоґією тільки в міру потреби, на основі результатів найлїпших слав. лїнґвістів. Автор 15 лїт працює вже на тім полї. Зачав від антропольоґії, а його твір „Lidstvo v době předhistorické“ 1893, викликав живу дискусию піднесенєм питаня про довгоголовість Праславян; тим самим займаєть ся він в студиї „O původu Slovanů“ 1896 і в „Für Frage über den Ursprung der Slawen“, Prag, 1899 [1]). Далї переходить в область етнольоґії і ґеоґрафії і видає „Palaetnologie Evropy“ 1897 і висше наведені „Starov. zprávy“, де стараєть ся зібрати дані про ґеоґрафію славян. териториї [2]). Се твір сумлїнно і осторожно написаний і виказує обчитаність і значну комбінацийну здібність автора. Не запускає ся він в нїм в спори фільольоґічні, або в міреня степенїв, але уміє звичайно вибрати з поглядів наймовірнїйший і вирівнати суперечности. Декуди подає він свої цїлком ориґі-

[1]) Див. про них Записки т. XX і XXVII, Бібл.
[2]) Див. Записки т. XXXIII.

нальні гадки або інтерпретациї, котрі повторює потім з незначними змінами в своїх „Старинностях“. Правда, з декотрими його гадками не могли-б ми згодити ся: нпр. з його випроваджуванєм Спорів Прокопія з Боспорої (з париської редакциї Псевдокалїстона, де місто Σπόροι подибуємо Βοσπόροι). Жителї Боспору називали ся завсїгди Βοσποριανοί (ρανοι) або Bosporani (у Страбона і деінде) і не мають нїчого спільного зі Σπόροι, про яких каже Прокопий, що вони називають ся так від того, що жиють σποράδην. Прокопій знав прецїнь дуже добре Боспоран і був би слова Спорой не обяснював аж при помочи такої етимольоґії. Вкінци Βοσπόροι приходить тільки в париській рукописи (B), коли в Ляйденській читаємо Σπόροι, а в париській A. Βούσπόροι. По більшій части одначе поступає автор дуже обережно і не ставить своїх гіпотез, вдоволяючи ся зіставленєм материялу і сконстатованєм, що́ більше правдоподібне, а що нї. Се одна з головних прикмет методи Нідерле, котра показує себе головно в його „Старинностях“.

Від давна давав себе відчувати брак подібного твору. Шафаржікові Starožitnosti не можуть нас тепер вдоволити, бо наука за останнїх 65 лїт поступила богато наперед. Шафаржік зрештою не покінчив властиво своєї працї: часть етнольоґічна лишила ся не оброблена. Так само не доторкав ся він питаня походженя Славян, лише обмежив ся на обговореню і ствердженю їх автохтонности в Европі. Звідки взяли ся Славяни, не береть ся він рішати, бо уважає історичні жерела за слабі, аби на се питанє дали добру відповідь. Історию Славян ділить він на два періоди: 1) перед упадком Гунів та Римської держави і 2) по тих подіях аж до запровадженя християнства. Приймаючи такий поділ мусїв він дуже часто переривати суцїльність оброблення материялу і повторяти в другім томі то, що вже було сказане в першім. В другім томі стараєть ся він знов представити старинну історию кождого славянського племени, але не ставить собі певної граничної точки. Історию одних племен кінчить він 10 столїтєм, а історию иньших доводить аж до 12.

Усїм тим хибам Шафаржікової працї хоче зарадити Нідерле. Твір свій розкладає він на 7 томів і хоче в них подати історию Славян, розвій усїх славянських народів, розвиток культури і чужих впливів, а також перегляд усїх жерел, „одним словом історичний огляд дослїдів на полї славян. старинностий“ (6, ст. VII). До тепер видав автор доперва перший зошит першого тому, де розводить ся в 5 роздїлах над вітчиною Славян, над початками їх розвою (35—110) і (111—131), над ґеоґрафією слав. териториї (132—186) і над першими звістками про Славян у Плїнія, Тацита і Птолемея (187—205). Наперед займаєть ся автор питанєм, де була правітчина Славян, і доходить до виводу, що пів-

нічний край від Карпат був місцем, звідки Славяни розширювали ся на північ, полудне, захід, а вкінци і на схід (ст. 24). Теория про дунайську правітчину — се, на його погляд, вигадка полудново-славянського клиру, викликана біблійним мітом про азийське походжене усїх народів (ст. 12). Звідси перейшла вона до Нестора і приняла ся у більшости середновічних хронїстів. Нїдерле присьвячує розборови сього питаня спецčeš-яльну увагу. Наводить погляди польських, чеських і руських хронїстів та виказує, що кожда хронїка зачинаєть ся від „вавилонського столпотворення" і виведеня 72 племен з Азиї синами Ноя, Семом, Хамом і Яфетом. Тому такі оповіданя лїтописий „не можемо нїколи признати за позитивне історичне жерело для питаня про балканське походжене Славян, або про наддунайську вітчину" (40).

Київська лїтопись не мусїла бути конче жерелом для иньших хронїстів: вони могли самі прийти до подібної гадки на основі біблійних оповідань. Можемо тут розріжнити дві головні теориї про азийське походжене Славян: одна їлїрийсько-балканська приняла ся головно в Польщі і Чехах в найдавнїйших часах (Кадлубек, Боґухвал, Длуґош, Далїміль) і знайшла найповнїйше сформуловане в тзв. лїтописи Нестора. У неї вийшли Славяни з Азиї через Балкан до Европи і осїли над Дунаєм, де належить шукати їх первісної вітчини. На заходї, у нїмецьких авторів, а також у Бєльского, Кромера, Дубравіуса і иньших приняла ся друга, сарматська або сарматсько-вандальська теория, що виводила предків Славян з Азиї на північ через Кавказ або Урал до східної Европи, над Дон і Днїпро, до старої Скитиї і Сарматиї. Ся теория стояла вже дуже близько правди, одначе не могла ще позбути ся залежности від біблійних мітів про азийське походжене. Зробили се доперва учені 18 ст.

Автор сам тої гадки, що вітчиною Славян була Европа, а власне територия на північний схід від гір Карпатських (ст. 203). Доказавши европейське походжене Славян і иньших европ. народів як Ґаллїв, Греків, Ґерманів, рішає також автор питанє про давність проживаня славянських племен в Европі. „Не може бути сумнїву" каже він (ст. 203), „що Венеди-Славяни не виринули доперва в часї перед або по Христї, але що сидїли тут, в Закарпатю, з давен давна". Так автохтонність Славян в Европі як і їх правітчину в Закарпатю уважає автор не за теорию, але за тезу доказану історичними і иньшими науковими даними (ст. 24).

З тими результатами дослїду Нїдерлє мусимо згодити ся і мусимо уважати їх за вихідну точку дальших дослїдів.

Дальше займаєть ся автор питанєм про повстанє славянської прамови і присьвячує йому 15 сторін (65—80). Не будучи фільольоґом не

міг автор сказати тут нічого оріґінального, а противно допустив навіть кілька недокладностий, на які звернув увагу проф. Яґіч в своїй критиці, в 25 т. Archiv'у. Цілий сей розділ — то вдатна, загалом взявши, компіляция поглядів визначнїйших фільольоґів. Автор опираєть ся головно на теориї Шмідта (Übergangs- або Wellentheorie), але не відкидає цілком і теориї Шляйхера і стараєть ся обі скомбінувати. Славянська мова могла на його погляд найскорше повстати так, що з спільної мови арийської відділила ся та часть, котру, не маючи иньшої назви, називаємо балтийсько-славянською, а котра, колиб навіть не творила одного народу з спільною мовою, все таки представляла злуку двох дуже собі близьких областий, які були з собою в тїсних зносинах навіть по відділеню від иньших народів. Після того одначе зістала балтийсько-славянська ґрупа в релятивно близьких зносинах з ґерманською ґрупою з одної, а з іранською і трацькою з другої сторони (ст. 79). З балтийсько-слав. ґрупи виділила ся далї північна частина, а полуднева здиференціовала ся в цілий ряд славянських диялектів. Автор задав собі богато труду, щоби представити розвій слав. язиків та перевести їх клясифікацию. На жаль одначе мусимо повторити за Яґічом, що подібні проби ніколи не можуть принести певних результатів. Всілякі клясифікациї по ріжнородним призначеням слав. диялектів, мають — як і взагалї всї поділи, дуже гіпотетичну натуру і дають дуже сумнївні результати. До тепер принайменьше нї оден поділ не годен був утримати ся, і тому в новійших часах перестали займати ся ними. Анї біпартийний, анї тріпартийний поділ не може бути принятий, як річ певна: язики славянські виказують таку ріжнородність, а заразом дуже велику подібність і ідентичність язикових проявів не раз далеко від себе положених народів, що про певну клясифікацию навіть думати не можна. Що можуть значити поділи на основі из — вы або роз — раз, коли иньші дуже характеристичні язикові прояви промавляють знов за иньшим поділом і лучать зі собою розділені диялекти. Порівняна граматика слав. язиків вказує на живі зносини славян. племен між собою: навіть найвисше на північ висунений диялект полабський виказує значну схожість з деякими прикметами полуднево-славянських диялектів, нпр. брак ґ, захованє сер. l і т. д., церк. сл. ъ = так як в сербськім звукови а. З другої-ж сторони замітне споріднєнє між словінським диялектом і північними, а дальше схожість українського диялекту з полуднево славянським в деяких язикових проявах. Се розуміеть ся підкопує значно вартість всіляких поділів на 2 чи на 3 ґрупи і приводить нас лише до того, що найлїпше се питанє залишити. Так само стоїть справа і з вишукуванєм прабесїд, котрі в повнім значіню сього слова ніколи не істнували. „Eine slav. Einheit u. Gleichheit gehört in die Zahl der theore-

tischen Fictionen... Im Leben befindet sich alles im fortschreitenden Fluss und Übergang". Сї слова Яґіча (Archiv XXII) — висказ найновійшого напряму дослїдів в тім напрямі, і вони цїлком оправдані. Ще нинї не можемо нераз згодити ся, чи який диялект самостійний язик, чи лишень нарічіє другого: бо не маємо ще до тепер певних мірил, що послужили-б нам до відграничення язика від диялекту.

В дальшім роздїлї (80—110) широко розбирає Нідерле питанє про антропольоґічний тип Славян в минувшости і його переміни аж до нинїшних часів. Результати його студий, звісні нам уже з його попереднїх праць, потверджують ся тут новими даними. Автор збиває стару теорию про коротко-головий тип кельто-славянський, противставлений старшими, особливо французькими ученими, довгоголовому і ясному типови ґерманському, і йде слїдом Вірхова, що теж заперечив правдивість сеї теориї на основі нових археольоґічних знахідок. Автор стараєть ся противно доказати, що „між типом славянським і ґерманським не було первісно антропольоґічного роздїлу, а навпаки близьке споріднене" (87). Він виказує, що черепи з гробів VIII—XII ст. славянського походженя переважно довгоголові або середньоголові. Короткоголових черепів дуже мало, тим меньше, чим ранїйші сї гроби. Славяни були отже в давнину переважно доліхоцефального типу і зближували ся до типу ґерманського. Учені, порівнуючи Кельтів зі Славянами і уважаючи їх за представителїв одного і того самого типу, вийшли з хибної засади. Вони робили дослїди лишень над сучасними славянськими племенами, а свої результати порівнювали з вислїдами студий над старинними Кельтами. Старинні Кельти були короткоголовцями, подібно як нинїшні Сабойцї або мешканцї альпейських околиць. Славяни тепер також короткоголові (хоч більше умірковані та схиляють ся до середноголового типу) — отже, мовляв, творили один антропольоґічний тип з Кельтами. При тім одначе не звертав нїхто уваги на давнїйший тип Славян, перехований в гробах доісторичних або таки історичних цвинтарищ, по більшій части з 9, 10 і 11 столїтя. Доперва коли зачали ся дослїди над тими могилами, показало ся, що Славяни були колись переважно довгоголовцями. Боґданов знайшов в гробах Сїверян 82·6% довгогол. і 17·6% середноголовцїв; Антонович в деревлянських гробах знайшов знов 66 черепів з сер. показчиком 78·5; а в гробах Радимичів 33 черепи з сер. пок. 75·1 (84·8% довгоголовцїв). Околицї висунені дальше на північ виказують переважно самі довгоголові черепи (Potkański, 255). Ще нинї переважає в північній Польщі тип середноголовця; за те на полудни коло Карпат, на Поділю (83% короткогол.), в Чехиї і у полудневих Славян подибуємо майже виключно короткоголовцїв. Давнїйше одначе був і тут сей тип в меньшости. Геллїх дійшов до результату, що в чеських гро-

бах X—XIII ст. винайдено по рік 1899 28% довгогол., 38·5% середногол., а 33·5% короткогол., причім середноголовість (мезоцефалїя) зближує ть ся більше до довгоголовости нїж до короткоголовости. На Моравії сконстатовано в горішних Дунаєвицях 16·6% довго-, 58·3% середно-, і 25% короткоголовців; в Австриї коло Тунау 33% довго-, 67% середно- і 0% короткогол.; в Repov'і найдено 50% довго-, 50% середно- і 0% короткогол. (74·1% д., 14·2% с. і 14·2% кор.). Талько-Гринцевич сконстатував на 116 деревлянських черепів 96% довгоголових, 3·4% середногол. (з показчиком 75—77), на 38 полянських 80% довго-, 10% середно- і 10% короткоголових. Гамченко знайшов в житомирськім повітї самі довгоголові і середноголові черепи з 7—9 стол.

Переважно довгоголовий первісно тип починав поволи затрачувати ся так, що тепер бачимо загально короткоголовий, або подекуди (на півночи) середноголовий. Сей процес можна дослїдити на основі черепів ріжних часів, почавши з 7 стол. а скінчивши на 19. Олехнович, Боґданов і Воробєв доказали дійсно на основі докладних студий, що число довгоголових зменшає ся, чим близше доходимо до нинїшних часів. Воробєв виказав нпр. на 50 черепах з VIII—X ст. 88 довгогол., 2 середногол. і 10 короткогол., а на 219 з 19 столїтя 24 довго-, 35 середно- і 40 короткоголових.

Чим собі пояснити сю повільну зміну, в тім учені не всї годять ся. Деякі думають, що се стоїть в звязи з більшою живучостію короткоголовців (так думає Гильченко — Антроп. тип. Малороссовъ — Кіевская Стар. 1895, т. XLIX), і наводять на се, як докази більшу грудну клїтку, а дуже часто і висший зріст. До сеї гадки прихиляєть ся Нїдерле, ідучи за прикладом Гормузакі. Але згідно з Потканьским виводить він також сю зміну і з впливу иньших народів, з якими Славяни змішали ся, та звертає увагу на зносини з Фінами, котрі теж в більшости короткоголовцї. Потканьский думав би навіть, що їх впливом можна би обяснити появу короткоголовости на Полїсю серед довгогол. окруженя; він гадає, що побіч Фінів на півночи найбільше мішали ся Славяни з Кельтами чеських (і прикарпатських) областий. Кельтські Бої мусїли на його гадку займати і частину Лужиць, звідки імовірно вивандрувала часть балканських Славян на полудне (Pocz. 259). Ся гадка здаєть ся нам дуже правдоподібною (винявши лише гадку про вивандроване Славян). Кельти дійсно довго перебували в териториях занятих Славянами і могли лишити свій слїд в антропольоґічнім типі Славян. Прикладів на се дає досить богато сама істория, згадуючи про народи, змішані з Кельтами[1]). Може бути, що під сей вплив Кельтів підпали і осадники ни-

[1]) У Теопомпа — Іаподес, нарід ілїрийсько-кельтийський (Müllenh. .DAltert. II, 263); у Тімея Κελτολίγυες, нарід кельт.-лїґ., повисше Ма-

нїшної Малопольщі, котрі ще й нинї різко відріжняють ся від Поляків північних околиць своєю короткоголовостию. Зійти ся з Кельтами вони могли в Карпатських горах, де в III ст. по Хр. мешкали уже численні народи Кельтів. І Бастарни мусїли мати в собі богато кельтської примішки, коли б ми навіть і признали їх ґерманське походженє. На кельтську кольонїзацию вказують також деякі данї топоґрафії. Цїла західна Галичина по Сян в своїй більше гористій части мусїла колись бути під безпосередним впливом кельтського населеня. Слїди полишили ся ще до нинї в назвах рік, що звичайно не так скоро зміняють ся, як назви місцевостий. Поґодін і Браун кладуть на се велику вагу і дають кілька прикладів. Так Браун доводить (Разысканія, ст. 156), що назва Арви, притока Попраду, можна виводити від кельтського *arvos = бистрий. Він гадає навіть, що сама пазва Галичини також кельтського походженя (ст. 166), та се виглядає дуже гіпотетично. Поґодін (ст. 96) приносить знов кілька нових фактів. Як кельтийські назви рік подає він притоку Сяна Вяр (з Вѣр — імя се відповідало би кельтській назві ріки Wehra), дальше притоку Висли Нїду і притоку Вислоки Ропу. Коли б ми були певні, що сї виводи вповнї певні й історично оправдані, тодї присутність Кельтів в західній Галичинї булаб доказана, а тим самим було би порішене питанє, звідки гірняки і осадники Малопольщі стали з переважно довгоголових виключно майже короткоголовими. Та всї ті етимольоґії мусимо приймати з повною резервою, хоч самі виводи можуть бути цїлком правильні по законам порівняної граматики. Нераз може дїйсно заходити між іменами припадкова подібність, хоч в самій річи нїчого між ними нема спільного. Богато нпр. дацьких імен можна вивести з славянського, так само богато подібних слів знаходимо в назвах топоґрафічних середньої Африки[1]).

З того, що нам передала істория про осади Кельтів, можемо на певно сказати, що Кельти пробували довший час в Чехах і в Карпатських горах, а відай також (на основі топоґрафічних дотеперішних дослїдів) і на північ від них. Отже здогад Потканського про кель-

---

силії. Згадує також про нього Страбон, „οἱ δ'ὕστερον Κελτολίγυας ὀνομάζουσι“, а також ще перед тим Полїбій. Мілленгоф приходить до виводу, що Кельти дуже легко асімілювали иньші народи, й вичисляє цїлий ряд назв. Се Ліґурийцї Катуріґес і Бононтиї, альпейські народи як Ucenni, Graioceli, Acitavones і ин. (D. A. II, 248—9).

[1]) П. Брікнер наводить пр. в „Archiv“ B. 22 два імена з ріжних часів, котрі виказують також велику схожість: Γάταλος ὁ Σαρμάτης з 179 р. пер. Хр. і Hatala з XVI ст., чеський розбійник. Так само перґамен. Attalus може пригадувати Аттилу. Дальше пр. словінська Нїтра і африканська Нїтра і ин.

тийський вплив на осадників Малопольщі був би дуже правдоподібний. Тим більший мусїв він бути в Карпатських горах, де, як знаємо цїлком певно, проживали кельтські народи. Автор одначе не звертає на се уваги, хоч се найбільше попирає його здогад і об'ясняє короткоголовість Підгалян впливами волоської людности, котрої слїди сконстатували вже давнїйше Мікльосіч і Калужняцький. Питанє се піднїс також Поґодін (ст. 89), але лишень з фільольоґічного боку, уважаючи форми tatr i toltr в словацькій і руській назві Tatry, Тоутры, Толтры за переняті з ріжних диялектів одного і того самого романського, а може бути румунського язика[1]). Потканьский наводить цитати з Длуґоша про присутність Волохів в XV ст., згадує про волоські села і номенклятуру пастухів і гадає, що се вистарчає, аби признати Волохам вплив на зміну антропол. типу Підгалян. Одначе ся гадка, на мій погляд, не вияснює короткоголовости Підгалян, бо і людність долів, котрі мали гірські области залюднити, були теж короткоголові, а і у самих Волохів короткоголовців є лишень частина. Розуміє ся, побіч впливу Кельтів і иньших причин, про які ми до тепер нїчого не знаємо, могли сї Волохи тут входити в гру, — коли тільки були короткоголовими.

Між тими иньшими причинами перемін антропольоґічного типу проф. Нідерле і Потканьский бачуть вплив окруженя. „Під впливом окруженя зміняв ся також поволи тип, котрий вони (Славяни) зі собою принесли, а що обставини не були однакові, тому і сей тип не зміняв ся рівномірно" (Potkański, O poch. 258). Характеристичний нпр. факт, що чим більше зближаємо ся до Альп і иньших гір середної Европи, тим більше подибуємо короткоголовців, а самі гори заняті ними виключно. Чи він одначе стоїть в якій звязи з ґеоґрафічним положенєм, сього сказати не можемо, бо до тепер наука сеї справи не вияснила. Мусимо отже задоволити ся лише сконстатованєм самого факту.

Ми довше спинили ся над сими результатами дослїдів антропольоґів, бо се річ нова й дуже мало розсьвітлена. Супроти теперішного стану сього питаня можемо сказати, що первісний тип Славян не був одностайний; не був він короткоголовий, як перше думали, виходячи з теперішного стану річи, але також не був виключно довгоголовий. Побіч переважного довгоголового типу істнував також тип короткоголовий, що проявляв ся давнїйше головно (в областях, які близше нас займають) в північній стороні від Карпатів і на Полїсю. Тип довгоголовий переважав головно на теперішнім Мазовшу і на цїлім великім просторі від

---

[1]) Проф. Соболєвский думає також, що Словаки і Русини переняли оба сї слова від якогось народа незалежно один від другого (ст. 89). Про Румунів в Моравії Prašek — Narod. sbornik, 6, 28—37.

Підляся до Меклємбурґу, і то так значно, що з 25 черепів, знайдених Рутковским, усї були довгоголові. Так само в Великопольщі знайдено в ріжних місцях разом 20 довгих, 11 середних, а тільки 2 короткі черепи. Асмус виказує знов, що в Меклємбурґу, де безперечно мешкали від X—XII в. Славяни, переважає тип середноголовий, зближений до довгоголового.

З сього отже виходить, що вже в тих часах зазначили ся виразно антропольоґічні ріжниці, так замітні тепер серед Славян.[1]) Що до барви волося, то тепер переважає гадка, що Славяни були таки ясноволосі всїляких відтїнків.

Так стоїть питанє про первісний тип Славян, порушеним проф. Нїдерлє. Дальший розділ своєї працї посьвячує Н. ґеоґрафії славянської териториї, про що ще будемо говорити далї.

Опублїкована частина його працї кінчить ся оглядом відомостий про Славян у римських і грецьких авторів I і II столїтя. Тут зібрано коротко усе важнїйше, але автор не доторкнув ся нї одного питаня докладнїйше. Усе відложив він до дальшого зошиту. Як він виважe ся з своєї, будь що будь трудної задачі побачимо. Поки що наводить він лише звістки Плїнія, Тацита і Птолемея про Венедів і стараєть ся їх вияснити.

До тепер відповідає праця Н. в повнім того слова значіню вимогам критики. Але се часть найлекша і по більшій части компілятивна. Аж тепер зачнуть ся „трудности, коли автор з загальних виводів зійде до детайлїчних", де йому дуже часто треба буде опирати ся на чужих силах.[2]) Та й так як тепер представляєть ся праця Нїдерлє, виказує вже богато похибок. Найсамперед лихий спосіб уложеня материялу, а через те непрозорість, що значно утруднює користованє твором. Автор відступає що хвиля від річи, запускає ся в детайлї; що хвиля подибуємо такі слова як „více povime v stati druhé", „jak dále vyložím"; порядок річи перериваєть ся, богато недоповідженого. В иньших знов місцях покликуєть ся автор на давнїйше згадані факти, хоть вони аж тут повинні-б бути наведені. Дуже часто треба за одною річею шукати аж в кількох розділах (пр. про „Несторову" леґенду), і се повторяєть ся в цілій книзї. Для першого обзнайомлення буде сей твір не конче придатний. Дальша хиба — манера наводити цілу історию кождого питаня, по більшій части таки в самім текстї. Автор не потрафив віддїлити істориї дослїдів над славянськими старинностями від самих дослїдів і заповнив мало не четверту частину працї виказами і зіставленєм книжок, котрі мають для нас лишень історичну вартість. Се передовсїм треба сказати

[1]) Пр. пересїчний показ. Чехів 76·93, а Мазурів з під Плоцка 71·67.
[2]) Brükner — Kwart. histor. 1902, с. 280.

про 1, 2 і 3 розділ, в котрих при найщирійшій волї дуже тяжко з'ориєнтувати ся. До того прилучуєть ся богато похибок меньшої ваги, особливо в части про перші звістки у античних письменників. Нїдерле запускає ся подекуди і в фільольоґічні виводи, хоч в передмові відсунув фільольоґію на бік, нпр. випроваджуванє Венедів з кельтською *vindo-s білий (за Поґодїним), згадка про славянський корінь в слові Βορύσθενης.

Про деякі його виводи поговоримо ще при обговореню питань славянської правітчини й кольонїзациї.

III.

Поґодїн, як було згадано, зачеркнув свій плян не так широко і задумав подати лише коротко кілька важнїйших річий для мало обзнайомлених з старинною істориєю Славян.

На жаль одначе не виповнив автор поставленої собі цїли. Книга його не може цїлком вдоволити анї учеників, анї учених, бо автор відступив в декотрих розділах від методи популярного писаня і приступного перегляду новійших дослїдів та дав нам строго наукові студиї, котрі не можуть задоволити читача, що шукає лише обзнайомлення з справою, приступного зіставленя, так як знов иньші — популярні розділи не можуть вдоволити ученого. Спершу старав ся автор писати як найприступнїйше; згадав про важність студий над славянською істориєю і культурою та про методу (1—4), розібрав коротко відомости старинних авторів про перших Славян (5—19), подав перегляд народів, що залюдняли славянські краї, а то Ґотів (20—24), Гуннів (30—43) і Турків (44—48), і приступив до виложеня питаня про балканську кольонїзацию (25—29 і 49—73), порушуючи також коротенько „славянське питанє в Грециї“ (74—84). Усе те представив він коротко, без конче потрібних нераз доводів, зіставляючи вислїди учених і додаючи подекуди свої уваги. Характер сих 8 розділів безперечно компілятивний; аби вдоволити меньше приготованого читача наводив д. П. усї цитати в перекладї і подавав усюди поясненя про положенє деяких міст та значіннє всяких виразів (прим. поясненє, що то значить форма tort). Деякі розділи, як VII представляють лише збірку витягів з важнїйших авторів грецьких та латинських, притім витяги наводять ся один по другім in extenso в перекладї. Самостійної працї автора тут дуже мало: само навіть зіставленє по більшій части недокладне і вимагає богато доповнень.

Так зараз в першім роздїлї по вступі пропускає Поґодїн нагоду обговорити питанє, звязане з назвами Σπόροι і Spaloi, а таких випадків находимо більше. Про гунську теорию Іловайского

П. говорить довше, але не використовує всїх арґументів.[1]) Признає вплив Ґотів на Гунів, але про славяньский вплив не згадує. Тимчасом можна думати, що саме Славяни мали вплив на Гунів, пробуваючи з ними довше, як ремісники і вояки. Слово strava можна лекше випровадити і об'яснити зі славянського, нїж з ґотського (straujan) і се факт дуже важний. Можливе також, що і звістний замок Аттилї будували славянські робітники, як се підносить проф. Яґіч.[2]) В Антах видить Поґодін предків цїлої східної, руської галузи славяньства, а не тільки її української частини, як думає проф. Грушевський. Се в теориї булоб можливе, одначе беручи під увагу територию заняту Антами і згадки про них, а з другої сторони не надибуючи нїде звісток про події, що моглиб відбувати ся більше на північ, в областях занятих велико- і білорусами, мусимо приняти за дуже правдоподібне, що Анти були предками українсько-руських племен.[3]) Автор заповнює близько третю часть своєї книжки историєю кочевничих народів, але трактує се дуже коротенько, на основі готових праць і старинних жерел, котрі докладно переповідає. Забуває притім звернути увагу на вплив, який сї народи безперечно мали на розвій славянської культури, а може до певної міри й на антропольоґічний тип східних славянських племен. Се повинен був тим скорше зробити, коли на самім вступі (стр. 3) взяв ся за обговоренє скито-фінських взаємин і доторкнув ся питаня про кельтські і ґерманські впливи.

Історыя кольонїзациї на Балканї виходить у автора дуже блїдо. Богато творів не використано цїлком, пр. Рачкого „Biela Hrvatska i Biela Serbia“ і Новаковича „Први основи словенске књижевности међу балканскими словенима“,[4]) а з иньших пороблено лишень витяги. Особливо слабо вийшов восьмий роздїл — про славянську кольонїзацию в Грециї; вийшов він тим слабше, що автор обіцяв покористувати ся материялом, не використаним в розвідцї Васїлєва в Византийськім Временнику з р. 1898, а вкінцї обмежив ся тільки на витягах з Шішманова і Васїлєва. Автор підніс рівнож з натиском, що розслїди номенклятури з фільольоґічного боку принесли би певно дуже поважні результати, але скінчив на самім поставленю сього дезідерату (стр. 81). В номенклятурі виводи автора декуди хибні, нпр. зближеннє Σανταμέρι з Сандомиром.

До тепер стараєть ся автор бути популярним; доперва в IX і X роздїлї трактує він предмет строго науково. Се найцїннїйша частина Поґодінової працї, найширша та й найоріґінальнїйша. Він вкладає в неї ре-

[1]) Пор. рецензию Лаврова в Журнал. мин. н. пр. 1901, 8.

[2]) Archiv B. XXIII, c. 617.

[3]) Погодинъ Изъ и. с. п. 27, Грушевський Іст. Укр. Руси Т. I, 101—2.

[4]) Пор. рецензию Лаврова.

зультати своїх власних студий і використовує пильно навіть мало приступні статї, розкинені по нїмецьких наукових видавництвах. Дуже богатий материял топоґрафічний, перехований в хронїках і документах або на нинїшних мапах використав він при своїх студиях. Не звернув лише уваги на антропольоґію, і се ріжнить його від Нїдерле, котрий за те дуже мало уважав на виводи фільольоґії в тих двох роздїлах. Автор займаєть ся двома дуже важними питанями: про правітчину славянського племени (85—111) і про кольонїзацию Славян на заходї (112—141). Його результати ідуть значно дальше, нїж дотеперішні результати студий Нїдерле, і основують ся в головній мірі на основних студиях й над номенклятурою. Про них поговоримо далї детайльнїйше.

По тім кидає автор свій науковий спосіб писаня і вертає знов до популярного. Остатні два роздїли се коротенькі компіляциї. В XI (Заселеніе Польщи польскими Славянами и способъ ея колонизаціи ст. 142—151) розбирає автор теорию наїзду на основі праць Бальцера, Пекосїньского, Бобржиньского і иньших та кінчить словами, що „для істориї повільного переходу свобідної польської людности в кріпацтво не потрібно нїякої гіпотези про чужий наїзд і підбій“, заявляєть ся отже проти теориї Пекосїньского. В XII роздїлї обговорює він історию Самона і його держави і тим кінчить свою працю (стр. 152—158).

Неодностайність цїлої працї треба признати найбільшою її хибою. До того прилучуєть ся ще цїлковитий брак звязи. Роздїли поуміщував автор без відповідного порядку, так що нпр. про Венедів говорить ся вже в другім роздїлї, а про правітчину доперва в восьмім, про Антів і Славян над Дунаєм в IV, а про Славян на Балканськім півострові аж в семім і в восьмім, бо між 4 і 7 роздїлом говорить ся про Гунів і Турків. Так само і в текстї не тримаєть ся автор порядку і перескакує з одного питаня на друге. Дуже часто стараєть ся він рівночасно залагодити кілька справ, а через те побільшуєть ся непрозорість. Так напр. в X роздїлї хоче автор виказати і час і границї славянської кольонїзациї і її напрям, а побіч того пояснити ще цїлий ряд иньших річий, але не відграничує одного питання від другого, лише трактує майже усї разом.

Богато питань полишив автор цїлком, але за те зайняв ся иньшими, нераз дуже детайлїчними, що властиво не стоять в близькій звязи з історией славянських рухів. Про кольонїзацию альпейських країв не розводить ся, так само не займаєть ся оселями Славян в Істриї і Дальмациї. З другоїж сторони досить докладно спиняєть ся над теориєю наїзду в Польщі. Взагалї цїлий твір робить вражінє збірника всїляких, меньших і більших, популярних і наукових розвідок, котрі автор видав разом в однїй книжцї. Всюди одначе пробиваєть ся критичний хист автора

і бракує лишень більшої обережности в ставленю фільольоґічних виводів, з котрих богато стрінуло ся вже з опозициєю учених фільольоґів.

Цїлком инакше прийде нам оцїнити чималу працю п. Едварда Боґуславского. Се совістне зіставленє усїх гіпотез і фальшивих поглядів, які знаходимо розкидані по творах иньших автохтонїстів.

Автор старав ся перевірити критично погляди своїх попередників і усунути ті гіпотези, котрі на його думку не знаходять в фактах потвердженя. На жаль одначе не відійшов і сам автор далеко від поглядів иньших автохтонїстів, лишень додав ще до них кілька на скрізь фальшивих гадок від себе. Твір його — се обробленє усїх дотеперішних теорий автохтонїстів в однїй працї і може мати хиба вартість з сього боку: численні обясненя, бібліоґрафічний показчик важнїйших творів і розбір поглядів письменників „автохтонїчної школи“, а вкінци докладний переказ деяких жерел, от і все, що цікавійше і вартнїйше в нїм. Решта — се лишень цїлий ряд давно знаних або ново поставлених здогадів, що прибирають дуже часто форму правдивих фантазий в дусї Колляра. Метода автора дуже богато полишає до бажаня. Усї дисциплїни, історию, фільольоґію, соціольоґію, етноґрафію, археольоґію і т. и. бере собі автор на поміч, але користує ся ними некритично і односторонно. З найменьшого факту витягає він далекосяглі консеквенциї і будує на тім свої здогади, котрі прибирають у нього форми фактів. Особливо велику ролю грає у нього фільольоґія, і її надуживає автор до своїх цїлий усюди. Се одначе не фільольоґія в правдивім того слова значіню, а лишень вишукуванє подібних слів і зіставлюванє одних з другими. Що тут автор наговорив, сього не відважив ся зробити ще нїхто. Він не вдоволив ся етимольоґічними виводами, що вже давнїйше були зроблені такими ученими як Шембера й ин., і постарав ся дати цїлий ряд нових, оріґінальних. Такі нпр. Καρροδουνον Птол. = Краків, Хорив лїтописи = Хорват, Либедь = Лїбуша, Щек = Чех Даліміля, Галичани = Ἀλιζῶνες, Narenses = Naretwianie, Elisii Тацита = Sliezanie (Σιλιγγαι); Brigautium = Brzeznica, Медянхляйни = Меря, причім закінченє „хляйной“ додав Геродот „з фантазиї“, і богато иньшого[1]). Крім того знаходимо тут цїлий добуток иньших учених. Особливо старанно використав автор виводи давнїйших праць Кентржиньского, передовсїм з „Lygier, ein Beitrag zur Urgeschichte der Westslawen und Germanen, 1868“, і перейняв від нього усї його етимольоґії в роді Eudosii = Doszanie, Reudigni = Redanie (Riedegost, Redari) і т. д. Найоріґінальнїйша одначе у автора його теория імен на dava і його погляди на чужі народи, що

[1]) По раз перший впроваджує ще Б. Mugilones = Glomaci, Daci = Dacianie, Osi = Oświęcim і т. и.

панували над Славянами, на Хорватів, на повстанє глаголїтичного письма і на правітчину Славян. Подам лишень в короткости перегляд кількох його найважнїйших здогадів, чи як він думає — певників.

Автор дає в двох томах перегляд цїлої славянської істориї від передісторичних часів аж до IX—X столїтя. Усї питаня знаходять в його особі інтерпретатора: кожду дрібничку старає ся він на свій спосіб вияснити і вкладає цїлі екскурси в текст або в примітки, які займають що найменьше третю частину книжки. Уклад грішить браком перегляду і утруднює читанє твору. Що до самого змісту, то наперед виріжнює ся його теория назв на dava, злучена з питанєм про славянську правітчину.

Правітчиною Ариїв, отже і Славян був край по обох сторонах Дунаю аж до Дону і називав ся Донава (Hist. Sl. I, 88). Тут проживали побіч себе ще під конець праарийської епохи Інди, Славяни і Литовцї, під спільною назвою Дава. Звідси вивандрували найскорше Інди, назвавши ся Гіндава; Славяни і Литовцї посунули ся потім на північ. Вони складали ся з богатьох племен, що називали ся всїляко; лиш слово dava, що означало їх загальне племя, доховували вони всюди. Так повстали назви литовсько-славянських племен як Вінїдава, Сінґідава, Бурідава. Декуди одначе виринули нові назви на ава, причім перша буква замінювала ся на н, с, л, і т. д. Сюди належать назви Падава, Берсава і иньші топоґрафічні назви, надані Славяно-литовцями. Усї отже назви на ава, що покривали колись велику просторонь середної Европи, вийшли з уст наших предків, осадників сеї територии (468). Де лише подибуємо назви з окінченєм ава, там проживати мусїли наші предки. Не всюди одначе доховало ся се закінченє в сїй формі. Жиє воно до нинї змінене Нїмцями, що заняли колишні слав.-лит. области, прибувши з півночи, на aha, afa, ouwa, of, au і т. д. Нинїшні назви рік і місцевостий з тими закінченями вказують нам, де колись мешкали Славяно-литовцї, займаючи цїлу середню Европу. Потім роздїлили ся оба народи над Вислою. Венеди посунули ся тодї ще далї на захід аж до Франциї, Бретанїї і Анґлїї. Новим осадам і рікам надавали вони тепер назви, закінчені на іса, і се становить характеристичну прикмету праславянської епохи. З того часу знаємо кілька слав. племен, як Койстобоки, Буріденсес, Прендавензес, Сальдензес, Тиріти (предки Тиверцїв), Певкіни (себто Буковани, від котрих отримала назву Буковина), Трібоки, Банґіонес, Маттіацї, Дульґібіни, Турони (Durzyńscy) і т. д. Се в коротких рисах одна з самостійних теорий автора, котру уарґументував автор лишень етимольоґічними доказами, що не мають, подібно як і цїла теория, найменьшої правдоподібности і вартости. Усї тракийські, нїмецькі і кельтські народи зачислив автор до Славян і Литовцїв і дав

навіть огляд їх культури. На кінци I тому умістив ще крім того автор цілий екскурс про свою теорию, в котру автор сьвято вірить, і вібрав в нїй аж 228 імен, окінчених на ава.

З тим лучить ся і то, що автор старав ся докладно розслїдити, як далеко сягали Славяни на північ і полудне. Розуміеть ся, що результати його мусїли вийти цїлком неправдиві. Славяни у нього надали назву Альпам, Адриятицькому морю і Апенїнам (так їх назвав польський нарід — Penini або Pieninie) і дійшли аж до Океану і до Анґлії та Ірляндиї (Brygantes). Одначе не довго тїшили ся Славяни независимістю: прийшли Кельти, а далї Ґермани і підбили їх. Під їх впливом витворили ся мішані суспільности, як Семнони, Гермундури, Ґети, Даки і Руси, що складали ся з підданої славянської верстви і з володарів чужого походженя, які з часами славянщили ся, полишаючи підданим лише свою назву. Се друга в ряду ориґінальна теория Боґуславского: повстала вона подібно, як і всї иньші подібні теориї наїздів; ріжнить ся від них лише тим, що коли тамті мають за собою дїйсно бодай якісь історичні докази, то теория Боґусл. опираєть ся лишень на здогадах, не попертих жадними доказами. Які позитивні докази навів автор нпр. на се, що Семнони чи Ґети були Славянами і первісними народами та підпали пізнїйше під пановане чужих дружин? Нїяких. Міт про культ землї у Семнонів і випроваджуванє звідси назви, дає занадто мало, щоби на основі сього можна поставити таку далекосяглу гіпотезу і перенести її потім на иньші народи[1]). Автор таким самим способом уважає Люґіїв, себто Ляхів, за Ґаллїв. Специяльно Кельтам-Ґаллям признає автор велике значінє в твореню славянських держав і надаваню їм своїх назв у всїляких формах. Кельти були, на гадку автора, довший час панами не тільки Чехиї, але також Польщі і Руси. Вони заложили Краків (H. S. II, 379), вони полишили в мітах імя Крака і усипали „Галичину могилу“, згадану в Галицькій лїтописи; з часом одначе з'асимілювали ся з підбитою людністю і дали їй свою назву нпр. Лях від Влях, Люґії. Так було в Польщі. І в Білій Хробатиї задержали ся Кельти дуже довго; вони виступають у Птолемея під назвою Καρπιανοί, а навіть вже у Геродота як Καλλιπίδαι і Ἀλιζῶνες (Галичани, ст. 370) також як Κάρποι, Χορβάτοι (Кедр.), Charvati (Далїм.). Вони отже ідентичні з Хробатами, Хорватами або Кроатами (ст. 76), котрих спровадив Геркулій 295 р. з за Карпат, з лехіцької Хробациї до горішної Панонії: так відбула ся вандрівка нинїшних Хорватів і Сербів на полудне, одначе не за Гераклея, як се каже Константин Порфироґенет, лиш за Геркулїя.

---

[1]) Лишень теория Ґетів арґументована у автора, иньші нї.

Таку штучну теорию поставив автор: одноцільно не сформулував він її, але натякає на неї дуже часто. Розуміє ть ся, що нових праць не згадує автор і не користуєть ся ними. Инакше такі неможливі теориї не уважав би за правдиві, як він се робить. Не входжу притім в подробиці, в котрих аж роїть ся від помилок і хибних інтерпретаций. Теория наїзду завела автора до ідентіфікованя Карпів[1]) з Хорватами Кон. Порфіроґенета в Галичинї, а дальше з полуднево-славянськими (Сербами і) Хорватами, котрі з білою Хробациєю нїчого не мають спільного[2]).

Сю теорию про підбитє славянських народів чужими і винародовленє зверхньої кляси, прикладає автор і до Сарматів[3]) і до Свевів[4]) і до иньших. Я не буду спинювати ся над тим, бо автор поступає всюди однаково, опираючи ся на здогадах і маючи a priori гадку, що належить всюди уживати теориї „мішаних суспільностий", де який нарід безперечно не-славянський стоїть йому на перешкодї з його теориєю. Автор уважає отсї свої гіпотези за дуже важний вислїд студий (ст. I, 393) і робить закиди иньшим ученим, що не звертали увагу на ті факти, які він тепер підніс.

Новою теориєю (у автора — фактом) являєть ся розвязанє питаня про давність славянського письма. Автор переконаний, що глаголїтика була старша, але її не винайшов анї Кирил анї Гієронїм. Вона повстала вже дуже давно перед тим в Іллїриї під впливом чужих і питомих (гебрайсько-финїкийських і чакавських)[5]) елементів і істнувала вже перед приходом Хорватів за Геркулїя. Їх формою було лише письмо рунїчне, яке потім переняли від Славян Ґоти. З Іллїриї прийшло глаголїтичне письмо до Македонїї і тут прибрало цїлком иньший характер. Тут списав Кирил сьв. Письмо і заніс його на Моравію. Він був не перший, що писав глаголїтичним письмом (і не він його винайшов); вже перед ним істнували глаголїтські памятники, з котрих доховав ся лише Псалтир з 626 р.

---

[1]) Кладучи еміґрацию Хорватів в III ст. став автор в суперечности з звісткою Конст. Порфіроґенета, але шукає похибку у Порф., жерелї, з котрого він черпав, де мовляв замінено імя Геркулїя на Гераклея.

[2]) Rački Billa Hrw. Rad. 52, 188—9, инакше.

[3]) Сармати прийняли від Хробатів штокавське наріче. Про них згадує табл. Певтінґ.: Venadi Sarmatae, а ще Длуґош пише: Tam Ruteni, quam Poloni Sarmatae nominantur", Hist. II. 370. Проф. Нїдерле вияснив, звідки ся сармат. теория взяла ся. Sl. Star., ст. 43.

[4]) Свеви дали Полякам назву Slavi (край Slavonia) ст. II, 375 і цїлу династию Попелїв: доперва Земовіт був „чисто" лехіцьким князем в династиї заснованої провідником Люґіїв Семном або Семом (ст. II, 377).

[5]) Про Чакавців говорить Б. дуже богато і уважає їх за автохтонів в Іллїриї.

Таку новину оповідає нам д. Боґуславский. Усї його арґументи подібні до фантазиї, і се нас не може дивувати, коли автор опираєть ся на фальсифікатах. Псалтир з 626 р. і Прильвицькі руни давно уже учені признали за фальсифікати, але автор признає їх автентичність без застереженя, так само як і Королеводвор. рукопись, Vita Justiniani і ин.

Результатів отже в позитивнім розуміню сього слова не принесла праця ніяких. Те, що автор повитягав з хронїк і документів, губить ся по примітках, і тому користати з сього трудно, коли-б хто для деяких цїлий уважав за відповідне черпати з другої руки. Сам текст дуже часто оброблений невірно, прикрашений гіпотезами, повний помилок і з нього також тяжко користати. Працї завдав собі автор богато; сам виказ книжок і иньших жерел, з яких користав він при писаню своєї працї, займає більше як 70 сторін (II, 403—480). Та наука не богато на тім скористала. І для історії України-Руси не подав автор нових причинків в своїм роздїлї „Państwa normandzkie na północy fińsko-słowiańskiej przed r. 839 i wkrótce po tym roku"; він обмежуєть ся тільки тим, що переповідає оповіданя лїтописи про покликанє „шведських князїв" Аскольда і Дира, Кія, Щека і Хорива та дає кілька заміток від себе. Глубше в предмет не увійшов він.

Таким чином оглянули ми коротко результати повисших трох творів про загальну історию Славян. Тепер звернемось до кількох важнїйших питань і подамо вислїди науки в тім напрямі, опираючи ся головно на працях Нідерле і Поґодїна, а також і на иньших, виданих в остатнїх роках. Насамперед приступимо до питаня про правітчину Славян.

(Конець буде). *Зенон Кузєля.*

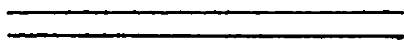

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Труды Общества изслѣдователей Волыни, том I, Житомир, 1902, ст. 83+173.

Засноване у 1900 роцї на Волинї „Общество изслѣдователей Волыни“ недавно видало перший том своїх праць. Про потребу таких товариств і їх велику вагу для студийовання сучасного житя і минувшини нашого краю, нема чого й казати. Ми бачили, яку цїнну наукову спадщину полишив „Юго-Западный Отдѣлъ Русского Географичного Общества“ у Київі, що істнував усього лише 5 літ. В 1876 р. „временно“ розвязаний, зістав ся він так і досї! І від того часу уряд дуже неохоче дає дозвіл на заснованнє товариств, що мають на метї дослїджуваннє народнього життя, сучасного і минулого. Так приміром відомо, що проєкт „Общества любителей изученія Полтавской губ.“ уже кілька літ лежить десь в мінїстерстві без дальнїйшого руху, так само як і петиция київських визначнїйших дїячів на полї науки і лїтератури про потребу заведення розвязанного 25 літ назад Південно-західнього Відділу Російського Ґеоґрафічного Товариства.

Тепер якось пощастило Волини: вона має офіціяльне Товариство з таким широким статутом, якого не має жадне з теперішнїх, наприклад київських, наукових товариств. На підставі статуту — Товариство має право дослїджувати не тільки обшир теперішньої Волинської губ., але взагалї усю давню Волинську землю і Волинське князївство, що значно поширює обсяг дїяльности Товариства.

Товариство поділяєть ся на секциї: 1) природничу, з відділами: фауна, фльора, мінеральоґія, ґеольоґія, палеонтольоґія, фізична ґеоґрафія, метеорольоґія, ґеоґрафія, антропольоґія, народна медицина

і т. и.; 2) етноґрафічну, з відділами: етноґрафія, статистика людности, звичайове право, народня словесність, діялєктольоґія; 3) економічна, з відділами: побут людности (економічний), сільське господарство, рибальство і польованнє, ремесла, народні промисли, технольоґія, промисловість, торговля, статистика (економічна) і т. ин.; 4) історична, з відділами: історія політична і побутова, архивознавство, археоґрафія, археольоґія, палеоґрафія, нумізматика, геральдика і т. и.

Про діяльність Товариства можна мати понятє з протоколів засїдань секций (від грудня 1900 по грудень 1901). Як видно, найбільшу діяльність розвинула історична секция, яка мала 6 засїдань з 6 рефератами. Окрім того порішено тут узятись і до коллєктивної працї: уложенно програми для збирання відомостий про передісторичні старинности Волини та історично-ґеоґрафічного словника Волини. Етноґрафічна секция узялась до уложення програми для збирання етноґрафічних матеріялів разом з вказівками для збирачів; а щоб причинки можна було мати безпосередно від простого люду, то порішено надрукувати сю програму у двох мовах: российській та українській; порішено узятись до видання збірника колядок, головним чином на підставі матеріялів з церковних лїтописей Волини, при тім принціпіяльно постановлено окрім наукового видання зробить і популярне з нотами, щоб зберегти в народній памяти давні їх тексти і мельодиї.

Товариство поки що не визначаєть ся численностию: тепер воно має усього коло 150 членів (в природничій 19, етноґрафічній 28, економічній 50 та історичній 43) [1]. Щоб притягти нові сили, порішено засновати в повітах філїї Товариства, для чого Товариство має погодити ся з маршалками шляхотства та инш. особами, які могли б бути репрезентантами його в повітах. Будемо сподївати ся, що нове Товариство вибєть ся з тимчасових трудностий і незабаром вийде на твердий рівний шлях!

Оглянемо реферати, читані на секциях і видруковані в першім томі. Їх усїх 7. Два з них належать вповнї до археольоґії, — се „Головнїйші питання, які виникають при дослїджуванню передісторичних старинностий Волини“ (стор. 1—15) — Я. Яроцького, голови історичної секциї, і „Коротке справозданнє з розкопок курганів Річицького могильника“ (ст. 92—117) — його ж.

В першій статї автор переглядає здобутки археольоґії на Волини від найдавнїйшого часу — неоліта до князївських часів (похорон

[1]) „Кіевская Газета“ з 31 січня сього року, „Житомірская Хроника“.

славянський). Принагідно ставить спору купу питань, на які звертає увагу археольоґів, а власне: чи нема в західній Волини печер? Далї, що до похоронних типів, рекомендує він звернути на розповсюдженнє камінних кіст з похоронними урнами та „піль похоронних урн", віднайдених останніми роками д. Хвойкою та нами, яких ґеоґрафічне розповсюдненнє „робить дуже привабною гіпотезу про славянське походженнє сих памяток старини", — і тоді прийшло ся б прийняти, що Славяни жили тут уже в неолітичну епоху. Але, перш за все, „точки", віднайдені нами в Звенигородськім та Уманськім повітах, а ранїйш д. Хвойкою в Київському, не можна вважати ніякими полями похоронних урн, а мабуть ганчарські робітнї людности енеолітичного часу, яка ще не скрізь була обзнайомлена з металічною культурою (принаймнї в наших розкопах не знайдено і слїду металів). Може автор мав на увазї дійсні „похоронні поля", віднайдені в р. 1901 д. Хвойкою, які датують ся з певністю I—V в. нашої ери, але се річ цїлком відмінна від „точків", з посудою домикенської культури.

Дальші питання, які ждуть відповіди: чи нема памяток меґаліту, чашкового каміння, забудовань на палях? бажано б було зазначити північну границю на Волини похорону з пофарбованими кістяками; чи не можна віднайти слїдів бронзової епохи на Волинї, — усього скоріш в західній? чи не можна віднайти слїдів скито-сарматської культури в південній Волини і більших вказівок на слїди римської торговлї. Нарештї, цїлком ще незнані, західня і північна границї древлянської кольонізациї, рівно як прикмети похоронних обрядів Дреговичів, також характерні риси могильників в Холмській Руси і ятвяжських в порівнаню з славянськими. Автор закінчує статю словами: „сказаного цїлком досить, щоб прийти до такого виводу: дослїджуваннє волинських давностий нинї переходить ту фазу свого розвитку, при якій можна висловлювати гіпотези і ставити більш меньш основні питання, але не можна ще знайти досить матеріялу до їх розвязання. Збираннє таких причинків і мусить бути одним з завдань історичної секциї Товариства дослїджування Волинї".

В другій статтї той же автор дає справозданнє з розкопів частини могильника коло м. Овруча, поблизу села Річицї. Розкопано було 24 кургани з відомим деревлянським похороном. Показалось, що похорони траплялись і в трунї або колодї, і просто в землї; головами усї небіжчики положені на захід, звичайно над ґрунтом (хоча в 5 могилах у ґрунтї), далї, разом з похороном, траплялось і спаленнє — властиво комбінация обох похоронних типів; в кождому курганї лише по одному небіжчикови, в інвентарі цїлком бракує зброї, посуди — досить багато, двох типів: роблена на крузї і без нього; оздоби („заушницї", шкляні намистини з позолотою, бронзові лунницї) мають на собі слїди східнього впливу,

але західнього не виявляють; срібних річий дуже мало, майже зовсїм нема; на підставі оздоб з бронзового дроту без льотовання і браку справжнїх, себ-то з відомим прикладом височних колець, а також досить пізнього характеру лунниць, Річицькі кургани можна датувати IX, а радше — X віком; з антропольоґічного боку — небіжчики належали до долїхоцефалів і субдолїхоцефалів; потилочна частина чашок сильно розвинена, лобна — більшістю слабо.

Статя д. Яроцького може бути взірцем для нефахових археольоґів, як слїд використувати навіть такі небогаті причинки, які видобув він з Річицького могильника.

Далї маємо дуже цїнну історичну розвідку, солїдну моноґрафію д. О. Фотинського „Дорогобуж-Волинський“ (ст. 33—91). Автор, старанно звівши до купи лїтописні, актові і археольоґічні данні про сю колишню столицю середньої Погорини, а нинї село на межі Ровенського і Острожського повітів, і давши їм належне осьвітленнє, подав живий начерк історії внутрішнього і зверхнього місцевого життя від XI ст. і до литовських часів. Стаття автора прибирає ще більшої ваги з того, що окрім усього він перевів сам археольоґічні розкопки і розвідки в Дорогобужі та здобув досить цїнні вказівки на істнуваннє славянської людности в ньому уже в VIII—X ст. Се, здаєть ся, і було найранїйша осада тут. Окрім того він розглянув і описав памятки церковної старовини в Дорогобужі: 1) в двох церквах і 2) знайдені в курганах (образи, енколпіони). Закінчукчи свою розвідку, автор заявляє, що своєю працию він більш усього бажав підкреслити пекучі desiderata в історії рідного краю. „В нашій історичній науцї досї бракує власне розвідок детальних, обмежених розмірно вузьким ґеоґрафічним районом“. Сї desiderata до певного ступіню здійснюють ся в обробленню сучасними молодими вченими історії окремих старо-руських князївств і земель. „Але ми бажали б, каже д. Ф., ще більшого обмеження ґеоґрафічного района дослїдів; бажана историям окремих міст і навіть сїл, на підставі безпосередних археольоґічних та етноґрафічних пошукувань дослїдника“ (ст. 90). І в своїй працї автор дав взірцевий приклад такого дослїджування.

До історичного роздїлу належить також невеличка стаття Н. Авенаріуса „Вежа волинського князя Владиміра Васильковича в Каменцї Литовськім“[1] (ст. 16—21) — про звісну памятку будівничої штуки XIII ст. До статтї додані два малюнки вежі, з північної та південної сторони.

---

[1]) Нинї містечко Каменець-Литовський, Більського пов. Гродненської ґуб.

Ще одна невеличка стаття історичного змісту „Ревізия Володимирської Базілїянської школи в р. 1803“ — Я. Яроцького. Автор подає зміст ревізиї згаданої школи Т. Чацьким в р. 1803, що містить в собі деякі нові причинки до історії володимирської школи в рр. 1792—1893, описаної д. О. Левицким в його праці „Историч. описаніе Владимиро-Волынскаго храма“.

Нарештї одна стаття з поля етноґрафії „Весілє в с. Курозванах“ (Острожського повіту) — В. Кравченка. Автор записав весь весільний обряд, зберігши не тільки дословність діяльоґів осіб, що беруть участь на весіллї, але і слова оповідача, щоб можна було бачити, о скільки давні обрядові діяльоґи і піснї відріжняють ся від сучасної мови в Курозванах. Ріжниця ся не велика взагалї, хоча, нам здаєть ся, метод автора, взагалї пожаданий, в сім разї не осягає цїлком своєї мети — показати ріжницю між мовою старшою в обрядових піснях та діяльоґах і новійшою звичайною, бо оповідач був „салдат“, який, здаєть ся (хоч се не напевно!), несьвідомо псував подекуди мову. Цікаво, що в піснях та обрядах задержались ще згадки про „запорожцїв — добрих хлопцїв“, „козаченьків“, а в однім разї зустрічаєть ся „Ой я дружка з Вільбова“, — може ще пережиток традициї з часів до-литовських. Весіллє записане без жадних пропусків, фонетичною правописею, лише для слів, де вимовляється надто тверде **и** (прим. **пып, рыдня**) — задержаний **ы**.

Книжку замикає „Доклад про пчільництво на Волини“ К. Бардичевського, написаний дуже добре, на підставі широкої лїтератури про пчільництво, з яким автор добре обзнайомлений.

В. Доманицький.

Friedrich Westberg — Ibrâhîms-ibn-Ja'kûbs Reisebericht über die Slavenlande aus dem Jahre 965 (Записки Императорской Академіи Наукъ за р. 1898, т. III, Nr. 4, ст. 183).

Подорожні записки Арабів та Жидів IX—XI вв., що мають таке велике значіннє для початкової історії ріжних новочасних европейських народів, тїшать ся доволї великою популярністю серед учених, головно істориків. Що кілька лїт прибуває нова праця з новими провірками, критичними замітками, поправками та загальним поглубленнєм сих многоцїнних жерел. Для історії Руси-України сї жерела мають також першорядне значіннє: вони творять одну із основ найдавнїйших історичних відомостий про наш нарід. Великого інтересу в нашій історіоґрафії набрали вони ще тому, що грають важну ролю у т. зв. норманськім питанню про початки Руси: як норманїсти так і антінорманїсти витягають давнїх небіщиків Жидів та Арабів до боротьби за сю або ту теорию. Воно й добре, бо полємічне завзятє найкраще побуджує до зрозуміння

і використання своєї зброї, — а науцї найбільший з того й хосен. Добродій Вестберґ (учитель реальної школи в Різї) належить до горячих норманїстів і великий прихильник акад. Кунїка, бо не тільки богато користає з його друкованих творів, але й частенько наводить приватні вказівки сього ученого. Про противну теорию та її заступників висказуєть ся автор дуже рішучо (ст. 2), навіть за рішучо (ст. 133), хоч би се належалось би й самому д. Іловайскому.

Розвідка д. Вестберґа зложила ся як результат довгої і сумлїнної працї, хоч не можна назвати її історичним твором в повнім значінню. Се властиво цїлий ряд критичних заміток, без докладнїйшого получення та одноцїльности, навіть з чужими додатками (проф. de Goej та бар. Розена) і реплїками автора. Одначе ті замітки що до метода й форми ще не відіймають вартости сеї працї.

Попереду подана доволї докладна лїтература предмету (також не систематично, бо аж у двох місцях), але як на специялїста таки за мало докладна. Автор повинен би знати й видані у Львові три роки перед його працею проф. М. Грушевського Виїмки з жерел до історії України-Руси, дарма що автор сеї книжки належить до антінорманїстів.

Після лїтератури подані 30 коментарів до текста, дальше йде текст записок Ібрагіма ібн-Якуба (за Розеном), з відповідними замітками автора і понад 20 екскурсів і заміток, більше або меньше звязаних із предметом, та вкінцї цїлий ряд додатків і меньших заміток. При тім, як уже сказано, автор не держить ся ніякого систематичного порядку, свобідно перескакує із предмета на предмет та частенько повторюєть ся.

Коментарі і замітки автора не рівні що до стійности й ваги. До найважнїйших заміток, що походять від самого автора, належить догадка, що город Mârsbrg се не Merseburg, але Magdeburg. Розумовання бистрі і дуже правдоподібні. Через сю коректуру треба було поправити й докладно означити опис подорожи Ібрагіма зі згаданого города до Праги; і тут автор показав не одну бистроумну гадку. Назві Mârsbrg присьвятив д. В. два довші екскурси після самого текста.

Та годї приймити усї замітки автора. Так прим. годї згодитись на догадку, що слово Murmân — се славянська назва для Норманів (ст. 13). Справедливо за те, думаємо, імя чеського князя Bûîslâw переміняє на Болеслав зам. дотеперішнього толковання: Прислав (ст. 11). Автор простує се дорогою фільольоґічно-правописною. Але й без того се імя чеського князя показує близьку подібність до назви Bûîma (Bohemia, Чехія), а таку ассіміляцию міг зробити чужинець тільки зі слова Болеслав, а не Прислав. Назву F(a)râĝâ (Прага) радби бачити автор як B(a)râĝâ (ст. 12). Виходить автор з того становища, що Ібрагім поклав F замість неприступного для Арабів звука P, а повинен би краще по-

класти фонетично близше B. Таке розумованнє годї приймити; Ібрагім ледви міг зробити таке переставленнє. Що сьогодня столиця Чехії зоветь ся Прага, а не Фрага, то нїчо дивного, коли знаємо про близькість звукі F і P. Замітимо ще й те, що й тепер маємо у східній Галичинї місцевість Фрагу (рогат. пов.). Так само ідентіфікованнє місцевости Dürrenberg із Ібрагімови „жидівськими салинами“ виходить натягнене і мало ймовірне (ст. 27). За те цїлком зручно розвязує автор питаннє, на який час припадає подорож Ібрагіма? — і кладе її на лїто й осїнь 995 р. (ст. 73, 82). Вітчини самого Ібрагіма глядає не в Іспанії, а в Африцї північній (ст. 83). Що Ібрагім був купцем, се дуже правдоподібно, але що торгував як раз невільниками, як хоче д. Вестберґ (ст. 85), про се можна ще сумнїватись. Характеризуючи записки Ібрагіма, як історичне жерело, не знаходить автор слів для означення цїли їх: „У записках Ібрагіма бачимо дуже добре знаннє славянського краю, у ясній, прозорій, зручній та короткій формі...“ (ст. 88). Правда, нїхто не стане заперечувати вартости сих жерел, але вже годї се признаннє так узагальнювати, як се чинить д. Вестберґ. Вже сама та обставина, що Ібрагім пише з власної обсервациї тільки про Чехию та дорогу на балтийське Поморє, навіть про Польщу говорить тільки зі слуху, тим більше про дальших східних Славян — не повинна доводити до такого катеґоричного признання. Але авторови таке цінованнє Ібрагіма на руку, бо у ньому один із доказів норманської теориї!

Як звістно, Ібрагім відріжняє назву Русь і Славян. Добр. Вестберґ під назвою Руси бачить Норманів. Одначе з Ібрагіма нїяк не можемо докладно довідатись, де саме ся Русь була. До Праги приходять Русичі від Кракова, значить із с х о д у; на с х і д від краю Mšekka (Мешка I) лежить Русь, а на п і в н і ч живе нарід Brûs (Прусаки, Литовцї); на тих Прусаків нападає Русь прибуваюча кораблями із з а х о д у; на з а х і д від Руси лежить „жіноче місто“ (IV, 3, 1—3). Деж тут та захвалювана ясність? — запитаємо автора. З наведеного виходить тільки, що Ібрагім немав докладного понятя, що таке „Русь“ і де вона. Так само неясний уступ Ібрагіма (VI, 1, 3) про ті народи (між нами й „Русь“), що переймили славянську мову. Один із сих остатнїх народів зоветь ся у Ібрагіма Anklij, а д. Вестберґ хоче доконче видїти у них Мадярів — але чи Мадяри переймили славянську мову? А є там ще й Печенїги та Хазари між тими з'ассімільованими народами! Одначе усе те не перепиняє авторови не вірити сьвято у звістки Ібрагіма, особливо що до Руси. Аби ґеоґрафічні вказівки подорожника що до положення Руси були цїлком певні, не вагаєть ся автор попасти у сьмішність і з величезним історично-лїтературним апаратом (ст. 31, 88, 140—153) глядає місця на мапі, де лежало „жіноче місто“! Про тих Амазонок

говорив Ібрагімови цїсар Оттон, а д. Вестберґ не вагаєть ся закинути німецько-римському цїсареви, що сьвідомо або несьвідомо „надув“ Ібрагіма. Автор навіть винаходить, де сей чудний жіночий нарід жив — у Литві (Ятвяги), не думаючи, що тим увів ще більше баламутство у питаннє, де властиво була „Русь“.

Інтерполяция в текстї Ібрагіма з Масуді (I, 1, 2) про нарід Wljnbâbâ і царя його Mâchâ дала авторови причину ідентіфікувати сю назву із поморським Волином (Julin), а чинить він се виключно на тій підставі, що Ібрагімову назву Awbâba (поморського народу) читає як Wlnâne — але се виразне натяганнє. Хоч би навіть і перемінити Awbâba на Відукіндові Unolini, то се ще не дає підстави зміняти так тексту Масуді й ідентичної з ним інтерполяциї у Ібрагіма. Автор пішов так далеко, що назву Mâchâ зміняє на — Mścisławicz! (ст. 10, 49, 131). При тій нагодї запускаєть ся він також в означеннє иньших народів, вичислених у Масуді. Сюди належить питаннє про нарід Dulâbâ. Як звістно, проф. Грушевський рад би бачити в них Дулїбів, що жили на Волини [1]) — маючи се імя за етноґрафічне, а назву „Волинян“ як і „Бужан“ за політичну. Добр. Вестберґ знов тої гадки, що Дулїби, попередники Волинян (Бужан), вимандрували з теріториї над Бугом до нин. Чехиї, а по них осталась тільки традиция, що знайшла ся в лїтописи. Опираєть ся він виключно на тім, що manche Ortsnahmen bei den Čecho-Morawen an die Dulebier gemahnen (ст. 132) — отже Дулїби се Чехи. На поміч своїй здогадцї випроваджує паралєлю між звістками Фредеґара про війну Аварів і Вендів та згадкою першої руської лїтописи про напасти Обрів на Дулїбів, — і обі звістки має за ідентичні. Скорше можна-б пристати на те, що Масудієва назва дулїбського короля нагадує чеське імя Вячеслава — але се ще не арґумент. На нашу думку справа з Дулїбами цїлком ясна, тільки на мапї треба їх переставити від середнього Буга і Стира на горішнїй Буг, Днїстер і Сян.[2]) На таке пересуненнє згодив ся-б мабуть і автор першої лїтописи („Дулїби же живяху по Бугу“), тим більше, що постепенне посуваннє на захід давнїх племен робилоб можливим, що Дулїби зразу жили на Волини, опісля у нин. Галичинї. Тут маємо навіть в топоґрафічних назвах цїлком те саме слово, що певно не з'явилась припадком, а се три села „Дулїби“ (в повітах: бучацькім, бобрецькім та стрийськім), а одно „Дулубок“ (у пов. ясельськім). Таким способом в Дулїбах мали-б ми людність нин. середньої Галичини, що скольонїзувала Карпати і Закарпатє, а слїдом за тим руські „Хорвати“ не мали-б нїякого дїла на теріториї нин. Галичини, в історичних часах,

---

[1]) Історня України-Руси, I, 121—3; Виїмки з жерел, 54.
[2]) Карта в I т. Історії М. Грушевського.

і звістка лїтописї про боротьбу Дулїбів із Аварами була-б дуже на місци. Що до згаданих Хорватів — то д. Вестберґ розділяє звістки Константина Порф. Під Хорватією розуміє Чехію, Моравію та Словаччину, а під Сербією — західню і середну Галичину. Такий вивід опираєть ся виключно на ідентифікованю назви Βοΐκι з нашими Бойками та на звістцї, що на Сербів нападали Печинїґи — дарма, що більше звісток із самого таки Константина стоїть в рішучій суперечности із згаданими двома і велить покладати Білих Хорватів і Сербів радше над Лабу.[1]) Взагалї автор має нахил відкривати нові річи, як бачимо ось на якім прикладї: чеський князь Буіслав, по словам Ібрагіма, єсть володарем Frâgâ, Bûîma і Trkûâ. Толковане легке: володар Праги, Чехії й Угорщини[2]), останньої натурально не цїлої, тільки частини давньої великоморавської держави (Словаччини). Натомість автор цїлком свобідно толкує так: Прага — се Чехія, Буіма — Моравія, а Туркський край — се Малопольща і Словаччина (ст. 96—103). Наслїдком того доходить автор до дивачної гіпотези, що Ібрагімів нарід Trškin — се Lingones, Lenkai, Ляхи, а нинїшні Górale, але не Поляки (ст. 102). З другого боку прийшлось авторови бачити Мадярів у назві Eglîîn (ст. 36—40).

Окрім дуже численних більших і меньших заміток до тексту Ібрагіма, в яких можна коло переважної частини покласти знак питання, маємо у працї д. Вестберґа екскурси, що нічим не лучать ся з Ібрагімом. Із значного їх числа зазначимо тільки дві замітки: про „Русь“ Масуді (ст. 133—9) та про хронольоґію кн. Сьвятослава (ст. 150—152). Мабуть норманофільське сумлїннє привело автора до першого passus-а, що-б сю частину Масудієвого текста „критично осьвітити, бо до того, скільки знаю, не забрав ся ніякий історик“ (ст. 133). Він силкуєть ся доказати, що назване у Масуді „руське море“ — се Балтийське, а не Чорне, а се виключно на підставі слів Масуді: „окрім них (Руси) ніхто не плаває сим морем“. Того ніяк, по думцї автора, не можна прикласти до Чорного Моря, а так говорити можуть тільки „засліплені історики“. Се дуже виразне натяганнє тексту Масуді, що виразно називає море Чорне та Азовське морем „руським“, а нотатки про напад на Андалюзию (уст. 8) не можна ніяк инакше розуміти, тільки як несьміду догадку Масуді, що Море Чорне лучить ся через Балтийське з Океаном, бо инакше не міг він собі пояснити, яким би способом „Русь“ з над Чорного моря могла взятись у західній Іспанії.[3]) На таку гадку міг Масуді впасти або тому, що мав „Русь“ за найбільших розбишак, або, що імовірнійше, взяв

[1]) Грушевський І, 123–5.
[2]) Угри і Турки у тім часї назви ідентичні.
[3]) Пор. Грушевський І, 470.

сю догадку із ібн-Катиба (про напад Норманів на Севеллю 844 р.). В кождому разї арґумент д. Вестберґа слабий; одначе автор обіцює спецiяльну розвідку про се питаннє.

Екскурс про Сьвятослава має на меті уставити дату боротьби сього князя із цїсарем Цимісхієм в Болгариї. Автор кладе кінець її на рік 972, а смерть князя на 973, головно проти гадки Розена, що доказує 971 і 972 р.[1]) Арґумент взятий із Ях'ї Антіохійського (звідки й Розен брав своє переконаннє), а опираєть ся головно на буквальнім тексті Ях'ї і не допускає заміни слів „три роки“ (воював Цимісхій із Сьвятославом під Доростолом) на „три місяцї“, як хоче Розен. В кінцевім додатку забирає голос і бар. Розен, піддержуючи свої гадки (ст. 164 5), хоч також рішучо не переконує. Додам тут, що проф. Грушевський (Істория України-Руси, I, 423—4) годить ся з Розеном головно на підставі дати умови кн. Сьвятослава із Греками (971 р.). Так само єсть ріжниця у виводах проф. Грушевського і Вестберґа що до початку болгарської війни: перший кладе її на 968 р., другий на 967 р. — одначе се питаннє, на нашу думку, полишаєть ся непорішене.

Такі то замітки прийшлось нам зробити по прочитанню розвідки д. Вестберґа, а їх знайшлось би ще більше, одначе полишаємо одні задля маловажности їх для нашої істориї, иньші задля некомпетенциї в арабській мові. Решту полишаємо специялїстам і фільольоґам. В кождому разї д. Вестберґ зробив своїми замітками не малу прислугу науцї.

С. Томашівський.

Н. П. Дашкевичъ — Рыцарство на Руси — въ жизни и поэзіи (Чтенія київ. істор. тов. XV с. 129—150, XVI с. 1—23).

Ш. київський професор зачепив тут одно з цікавійших питань з відносин нашої Руси-України до західнього житя, та на жаль, далеко не дав того, щоб могли ми від нього надїяти ся.

В першім роздїлї йде мова про перехід „рицарських ідей і ідеалів“ до нас в часах староруських. Єсть дїйсно кілька вказівок про се явище, більше або меньше виразних, але ш. автор не заходить в близшу аналїзу їх, не заглубляєть ся в контроверсиї (нпр. що до „пасання мечем“ Болеславом боярських синів — див. моєї Істориї т. III с. 603), не пробує виясните темні та загадкові звістки, як звістне оповіданнє Переяславського лїтописця, залюбки за те громадить ріжні „могли“, „мусїли“, „може бути“, „правдоподібно“, та притягає звістки, які для його теми властиво нїчого не дають, говорячи просто лише про зносини з Зап. Европою або її культурні впливи, або таки й зовсїм до річи не нале-

[1]) Импер. Василій Болгаробойца, 1883.

жать, і се все безпотрібно лише затемнює і без того непрозорий виклад. „Слово о полку Игоревѣ“ лучшее произведеніе нашей рыцарской поэзіи, не отрѣшавшейся повидимому (объ этомъ свидѣтельствуютъ нѣкоторыя подробности этого памятника), отъ общенія съ западною“ — читаємо на с. 143; близше в питання про можливі впливи рицарської поезиї на Слово автор не входить, за те на с. 22 другої статї вже читаємо, що Слово „можетъ быть признано отчасти и лучшимъ примѣромъ западнаго вліянія“, і все в тім родї.

В другій статї автор переходить до часів литовсько-польських, збирає звістки про уживаннє слів „рицар“, „рицарський“, та про рицарські понятя в Польщі, Литві й серед козачини, але найголовнїйше — щó властиво з тих рицарських ідей увійшло в круги українсько-руські взагалї, чи козацькі спецëяльно, лишаєть ся зовсїм невиясненим. Автор лише походив наоколо теми, нагромадивши ріжних звісток, часом інтересних, часом зовсїм до теми неналежних, або взагалї дуже підозріливої вартости; так на с. 13—14 цитують ся, гей би який документ, оповідання Падурри (при першій цитатї хоч є скептична примітка, при другій — уже нема ніякого застереження), на с. 10—1 роблять ся ріжні виводи з анекдоток Львівської лїтописи і їм подібних, і т. и.

М. Грушевський.

Dr. Władysław Abraham — Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV i XV (Kwartalnik historyczny, 1902, II c. 172—207).

Невеличка розвідка, може навіяна новійшими польськими проєктами — утворення латинської катедри на Буковинї, становить цїнний причинок до церковних відносин в Волощинї. По короткім вступі, без особливого інтересу, автор старанно збирає відомости про дві давнї латинські катедри Волощини — серетську й молдавську, доповняючи друковані жерелами деякими невиданими. Є тут де що й для історії латинської церкви в Галичинї: так автор наводить цїкаву булю з 17 січня 1372 р., що піддавала опіцї серетського епископа галицьку дієцезию, в огляду що нею фактично править episcopus scismaticus (с. 181), і ерекцийну булю (з р. 1413/4) молдавської катедри, що піддавала ся під юрисдикцию ecclesie Haliciensis seu Lemburgensis. Статя взагалї вповнї предметова, свобідна від теоретизовання. Може де що дивувати вступна фраза її, де заснованнє серетської катедри зачисляєть ся до wpływów szeroko zakreślonej akcyi kościelnej, podjętej przez Kazimierza W. w nowonabytych od r. 1340 wschodnich dzierżawach Polski. По тім, що писало ся про дїяльність Казимира на церковнім полї в Руси, такі слова звучать дещо анахронїстично. Думаю також, що автор не

написав би може про акерманську катедру того, що читаємо у нього на ст. 185, як би звернув увагу на мою примітку в Історії України-Руси (надію ся, йому звісній) т. III ст. 613, прим. 2 до ст. 307. Але все се дрібниці, що не позбавляють розвідки вартости. *М. Грушевський.*

Н. А. Максимейко — Сеймы Литовско-русскаго государства до Люблинской уніи 1569 г., Харків, 1902, ст. IV+164+205.

Кілька місяців по виході книги Любавского про сойм в. кн. Литовського появила ся написана на туж тему книжка харківського професора Максимейка, одного з учеників проф. В.-Буданова, звісного в літературі історії права в. кн. Литовського своєю книжкою про джерела карного права в Литовськім Статуті. В передмові він поясняє, що свою розвідку він ладив від довшого часу й уже видрукував додатки, коли довідав ся про працю проф. Любавского; він видав все таки свою розвідку, надіючи ся, що „його розвідка о стільки ріжнить ся від дісертациї д. Любавского і в своїх вихідних точках і в виводах, що не буде зайвою в небогатій літературі історії литовсько-руського права“. Се, розумієть ся, зовсїм правда. Не тільки дві, а й десять розвідок про таку інтересну й скомплїковану прояву, як сойм в. кн. Литовського, будуть мати свою raison d'être при відмінних поглядах авторів. Більша шкода, що деякі документи в додатках вийшли ті самі, що у д. Любавского, але такі пригоди стрічають ся й частїйше.

Книга складаєть ся з двох відділів — десять аркушів займає сама розвідка, дванадцять — додатки, в виді документів Литовської Метрики, поданих in extenso і в скороченнях. Розвідка поділяєть ся на дві частини — перша говорить про ґенезу, друга — про склад, компетенциї і форми сеймовання. В обох роздїлах, а особливо в першім, поруч з викладом власних гадок, автор дає спеціяльні екскурси полємічні, виступаючи против відмінних поглядів д. Любавского.

Як справедливо каже автор, його книга значно ріжнить ся від праці д. Любавского. Насамперед своїм укладом. Се справдї розвідка, де автор, не обтяжаючи викладу наративним способом представлення, пильно стежить своєї теми в певній системі. Завдяки тому не тільки упорав ся він на десяти аркушах з темою, яку д. Любавский обробляв на пятдесяти, а й представив її навить повнїйше, зачепивши цїлий ряд справ, поминених д. Любавским. Нема вже що й казати, що його виклад вийшов далеко прозорійшим від хаотичної, в цїлім своїм богацтві материялу й поодиноких екскурсів, праці д. Любавского.

Але що до зрозуміння історії інституциї й обставин її розвою мушу признати висшість д. Любавскому. Його погляди, exceptis exci-

piendis, опирають ся на далеко стараннійшім студийованню істориї в. кн. Литовського (не дурно він так широко й поставив свою тему!) й далеко близше, на мій погляд, підходять до історичної правди. Д. Максимейко показує за богато нахилу до апріорности. Вихідною точкою для нього служить переконаннє, що сойм в. кн. Литовського зложив ся як сума соймів поодиноких земель в. князївства. Сї партикулярні сойми зложили ся в оден загальний сойм під впливом державної потреби, що вимагала тїснїйшої консолїдациї державі: була нею боротьба з Москвою. Воєнні потреби служили далї стімулом розвою сойма, його форм, складу й компетенций. Виходячи з таких преміс, автор іґнорує або легковажить впливи польських взірцїв і взагалї пересаджуваннє польських институций і практик до в. кн. Литовського, виступає против гадки про якусь боротьбу сойма і соймових станів, а спеціяльно шляхти за розширеннє своїх соймових прав і компетенций, і т. и. Взагалї, по части через такі наперед поставлені преміси, по части через недокладне обзнайомленнє із историєю в. кн. Литовського в першій, історичній частинї ми стрічаємо нераз натягання, або такі вискази, що вповнї противлять ся дїйсним фактам. Лїпше випала друга частина — перегляд устрою й компетенций сойма, але тут теориї автора пошкодили історичній перспективі й майже зовсїм виключили дінаміку соймових відносин: у нього нема розвою в тих формах і правах.

За всїм тим я не сумнїваю ся, що розвідка д. Максимейка буде користною в науцї істориї державного права в. кн. Литовського. Між опублїкованими ним документами є також кілька цїнних, д. Любавським не виданих. *М. Грушевський.*

Dr. Wacław Sobieski — Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III, Варшава, 1902, стор. 199.

A. Brückner — Nienawiść wyznaniowa za Zygmunta III, szkic obyczajowy i literacki (Przewodnik naukowy i literacki, 1902, вип. V—VII, ст. 403—418+499—509+595—610).

Героєм історичної моноґрафії д. Собєского виступає не якийсь там „заслужений“ полїтик або учений, жадне сторонництво, чи то протестантське або ультрамонтанське, чи то радикальне або угодове, — д. Собєский глянув глубше, в нутро широких мас, показав нам в цїлій наготї пристрасти та елєментарні почуваня „сїрої“ маси, з її невгамованим завзятєм та невблаганою брутальністю, підносячи з натиском, що „в так могутних переворотах як реформация, одиницї — не значать багато... Віра то річ товпи... і нїхто иньший, а товпа-люд розвязав квестию реформациї в Польщї“, нїхто иньший, а ті елєменти, що без глубшого надуманя — під першим вражінєм ломали мури, палили протестантські

„збори“, зневажали трупів — отті завдали смертельний удар реформациї, ненавидячи її сердечно й безмежно — хоч самі не знали чому... (стор. 174, 175).

Д. Собєский звернув свою увагу на незвичайно інтересну сторону в історії реформациї в Польщі в XVI в. Коли на Заході реформация розливала море крови, у Польщі реформация гостила ѣмов в дома. Тут могла вона — як каже проф. Брікнер — показати, що вміє. А одначе в хвилї, коли здавалось, що ось се вже сам вершок реформацийного напруження (60-ті і 70-ті роки XVI в.), що се вже остання година пановання католїцизму в Польщі, — тодї наступає майже рівночасно в протестантських громадах розклад, скажу — перецьвіт. І та Польща, яка далеко й широко славила ся своєю релїґійною толєранциєю, яка виборола її собі чверть столїтя наперед перед проголошенєм Генриком IV нантейського едикту (1573 і 1598), та Польща виходить під конець XVI в. ультракатолицькою державою, якої горожане стидають ся навіть думкою згадати недавні часи „соромного“ забутя.

І се власне заподіяла товпа. „Сьмішним здаєть ся, каже д. Собєский, бачити в Жиґимонтї III і його системі видвигуваня на високі становища самих правовірних католиків — головну причину повороту народу до католїцизму. Найбільше енерґічна одиниця на тронї — не має сил, щоби перевести такі зміни. Віра то річ товпи“.

І ось малює нам автор живими красками дантівські образи брутальної пімсти та слїпого завзятя зфанатизованої товпи. Перед нашими очима виринають нависні юрби міщухів окрівавлених кровю протестантських проповідників, обмарганих димом протестантських сьвятинь, землею зпрофанованих гробів та мерцїв. Під хмари збивають ся дими уличних пожарів — протестантських біблїотек і стосів усяких знарядів, серед безконечного витя „побожних“ пісень, страшних в пожарній лунї, напів божевільних, сфанатизованих постатий —

„Prośmy świętego Ducha,
„Wygnaliśmy złego ducha...“

Специяльно займаєть ся д. Собєский двома явищами контрреформациї в Польщі за Жиґимонта III. Перше явище се мійські „тумульти“, себ-то руйнованя „броґів“ (так звано протестантські сьвятинї), „кадлубків“ в Кракові, Вильнї, Познани і Люблинї, зневажаня живих і померших „лютрів“, та профанованя кладовищ; друге явище — се консеквентна реакция протестантської шляхти, безконечні їх протести (стор. 40 до кінця) на соймах і перед королем (60), змаганя виборoти собі конституциї против „тумультів“ і т. и.

Та вже було за пізно, вже на нїщо не здали ся голосні протести. Розфанатизованого „мотлоху“ вже годї було вгамувати, було годї тим

більше, що Жиґимонт III спускав соромливо невинні оченята, відчуваючи з вдоволенєм — упадок реформациї (стор. 60). І правду каже кс. Заленский: „Поважний Жиґимонт не любовав ся в „тумультах“ — нї!“ (Czy Jezuici zgubili Polskę, w Krakowie, 1883, стор. 431). Одначе ще більша правда в словах д. Собєского: Жиґимонт III не потрібував дїлати — лишень не перешкаджати тій метаморфозї, що чинилась на його таки очах. Сього було досить. І вже на нїщо не здали ся усякі конституциї, коли маси фанатизували ся чим раз більше, коли без всяких рішучих кроків зі сторони польського уряду шалїли, достроюючись до основного тону сучасної Европи, часів релїґійної боротьби на смерть, коли релїґійні розрухи навіть у Франциї не сходять з дневного порядку — вже по проголошеню нантейського едикту. Конець варварським орґіям положив доперва „великий“ король Володислав IV (1635), але бо і в цїлій Европі стали тодї відвертатись від релїґійних спорів, стали місто конфесийної ненависти одушевляти ся новими кличами.

І отсе був дух вселюдського ґенїя, „щоби на земли на перекір усім брутальним вибухам пристрастий рас, релїґій, народів завитав колись виленїяний, сподїваний многими — ангел мира“.

Годить ся піднести, що д. Собєский розпоряджав справдї хорошим материялом. Поминувши вже Рикачевского, Тайнера, Венґерского, Regenvolscius-а, Гайденштайна, Вєлєвіцкого і иньших — ш. автор заглянув й до перших жерел друкованих і рукописних. В бібліотеках краківських (Ягайлоньскій і кн. Чарторийських), варшавських та львівських (ім. Оссолїньских) знайшов він багато інтересних причинків. (Дещо видрукував автор в „додатках“ на стор. 177—199). Також використав ш. автор сучасні виданя, головно полємічні брошури, які рівнож дали йому спроможність вжити ся в тодїшні розуміння й почування, пізнати сучасний сьвітогляд. Не була чужа д. Собєскому й росийська лїтература, що ще не зовсім звичайна річ у польських письменників.

Ш. автор звернув свою увагу також на одну дуже важну сторону отсього протестантсько-католицького ферменту: він кинув яснїйше сьвітло на участь єзуїтів в згаданих ексцесах. Таж недаром звали їх сучасні „turbatores pacis“. На жаль, отся сторона його працї нас зовсім не вдоволяє. Участь єзуїтів у всїх тих „тумультах“ змальована не конче ясно, а нам ще живо стоять в памяти рішучі та певні себе слова кс. Заленського (гл. Czy Jezuici zgubili Polskę? стор. 430 – 440).

Піднесемо ще одну неконсеквенцию д. Собєского. Малюючи отсю „ненависть товпи“ виключно на тлї тумультів міської людности, він говорить на початку, що „найлїпшим та найвражливійшим елементом для його дослїдів — буде сїльський люд“ (стор. 23) і — як найкрасше малює нам тумульти міських елементів.

Инакше бути не могло. Бо справедливо завважає проф. Брікнер: була конфесийна ворожнеча — та була у мас мійських, не сільських; не селяне польські, а міщанство палило сьвятинї, турбувало мінїстрів та зневажало живих й мертвих. І нїхто не бачив, щоби польські хлопи подібно як шведські хапали за топорі в обороні католицької релїґії: „вони чимчикували нишком в католицький костел — тай тілько".

Підчас коли д. Собіський змалював нам справдї дуже плястично отсї дві нерозлучні прояви контрреформациї в Польщі, мійські тумульти та протести протестантського шляхотства на соймах, так знову проф. Брікнер подав нам цінний образ тої лїтератури, а радше тої письменської лайки, яка отсю конфесийну ворожнечу мас коли вже не зродила, то з всякою певністю розжарювала чим раз більше, фанатизувала, розбурхуючи в душі „сїрої" маси найнїкчемнїйші інстинкта.

Се образ, скажу — інтелїґенциї, етичного рівеня тодїшної польської суспільности, змальований на тлї цїлої потопи то більших то менших брошур та листків часто дуже рідких, не всїм приступних. З сього огляду можна отсю працю проф. Брікнера порівнати з його давнїйшою студиєю, що може бути pendant до сьої — „Spory o unię w dawnej literaturze" (Kwartalnik historyczny, 1896).

Богато цїкавих рисів до характеристики способу думаня тодїшних людий, влучне підхоплене духа і перебігу протестантсько-католицької полеміки, відслонене цїкавих містерий тої полеміки, головно єзуїтського табору — отсе буде в коротцї зміст статї проф. Брікнера.

Настрій полемічних брошур ставав з кождим роком гострійшим, драстичнїйшим. Напоєні словами крайної погорди, ганебних епітетів ходили вони з рук до рук, впускали жало їди в уми і в серця, затроюючи усю атмосферу. І росла чим раз більше ненависть та ворожнеча. Коли протестанти в хвилях своєї сили та розцьвіту глузували собі з папи й иньших католицьких сьвятощів „katolików, suitów i jebuzuitów", так невдовзї віддячились їм католики ось такими чемностями як „świnister (= minister), superpendent (= superintendent), łoterstwo (= luterstwo).

Закипіла борба, і протестантство захиталось, не видержало напрасного напору католиків та незамітно капітулювало. І не лишень в Польщі. З таким ворогом як єзуїти годї було дотримати конкуренциї.

До приходу єзуїтів в Польщу — було з католиками таки дуже сумно. „Video nos oleum et operam hic perdere, et laterem ut dicitur lavare" — ось такий розпучливий лист слав папський нунций до Риму (Rykaczewski, Relacye nuncyuszów, I, ст. 18). Та відносини змі-

няють ся невдовзї зовсїм. До боротьби стають тепер єзуїти, та як справедливо зазначує проф. Брікнер, стягають під свій стяг розсипаних католицьких борців-полємістів. Невдовзї шалїє в цїлій річи посполитій буря страшної релїґійно-конфесийної борнї, в якій католицизм здобуває вкінцї рішучу побіду.

І коли ми хочемо як раз пізнати та зрозуміти усю ту силу та вплив єзуїтських борців на упадок реформациї, та на розцьвіт католицької лїтератури в Польщі — то на се шукати нам відповіди борше у проф. Брікнера, ніж у кс. Заленського.

В однім одначе не можемо ніяким чином згодити ся з шановним ученим. Проф. Брікнер отсей єзуїтський вплив рішучо перецїнює. Ось його слова: „Щоби належно оцїнити цїлий вплив єзуїтів на католицьку лїтературу, на незвичайне, нечуване її оживленє, треба зважити, що такий Гербест, Вуєк, Скарґа, Висоцкий — найплоднїйші письменники, забрали ся до лїтератури і польських писань лише як єзуїти". Ба, але дальше каже ш. автор зовсїм не двозначно, що „коли би не єзуїти, Гербест анї Варшевіцкий (Станїслав) не були б навіть рушили польського пера.

Нї! Ш. професор рішучо отсей єзуїтський вплив перецїнює. Таж прецїнь католицькій церкві в Польщі на здібних борцях не бракло і в доєзуїтській добі, і то таких, що в нічім не уступали навіть такому Скарзї, та з такою самою огненною вимовою полємізували з всїлякими „nowowierniki" — і то польськими брошурами.

Маю тут на думцї головно братів Гербестів: Бенедикта та Яна, а по части й Станїслава. На отсих стовпів тодїшньої католицької церкви в Польщі мав я нагоду кинути яснїйше сьвітло вже в моїй студиї, яка появила ся з початком 1902 р. п. з. „Єзуїти в заведеню унїї на Руси в доберестейській добі" (ст. 32—35) Незадовго поговорю за них, а головно за Бенедикта обширнїйше.

Оба братя — Ян та Станїслав далеко не дорівнали старшому братови Бенедиктови, нї таланом, нї письменським хистом. А притім вже в 1563 р. видає Ян Гербест прехороший перевід з мови латинської на польську „Książki Wincentego Francuza o dawności i szerokości powszechney wiary krżeściańskiey", — дарма, що він і говорив про себе, що ось то він „w Polskim ięzyku nie dworak" (Przedmowa). Се дуже добра полємічна брошура, її виданя появляють ся безустанно почавши від XVI до XIX віка. А зазначити годить ся, що отсей Ян Гербест зовсїм не був єзуїт і вмер канонїком львівської капітули.

Та вжеж найбільше противить ся поглядови шановного ученого дїяльність та лїтературна полєміка самого Бенедикта.

Підношу з натиском, що в горожанській та письменській діяльности Бенедикта Гербеста треба відріжнити дві різко відрубні епохи. Перша, що сягає до р. 1571, значить до вступленя Бенедикта в єзуїтський орден — се як раз сам розцьвіт його письменської продукциї, як я сказав — час інтензивної праці сильно амбітної людини, що власними силами невтомно стремить до все нових почестий, до слави.

Отся доба припадає на побут Бенедикта в Познани. Про те, щоби вступити до єзуїтського ордену йому ще і не снилось. Запрошений познанським епископом Чарнковським (ум. 1562) до його столиці, Бенедикт радо туди вибираєть ся та ціле десятиліте (значить до вступленя до єзуїтського ордену 1571 р.) веде з познанськими сектантами найзавзятїйшу борбу, воюючи з ними визначними полємічними брошурами та живим словом — на проповідници, диспутах та в школї. Із праць Бенедикта з сьої доби вистарчить згадати ось такі: Synodica oratio (1564 р., ч. бібл. ім. Осолїнських 5517), Libelli duo Horarum Canonicarum rationarium et Augustini sententiae de Eucharistia explicatio (1567 р., ч. бібл. ім. Осол. 5711), та славні полємічні писаня, написані мовою польською як: Nauka Prawego Chrześćianina (1566 р., ч. бібл. ім. Осол. 5713), Chrześćiańska Porządna Odpowiedź (1567 р. ч. бібл. ім. Осол. 5708), та Zdrowe przeciw Szkodliwie zaniedbanym Powinnośćiam Chrześćiańskim Lekarstwo (1568 р., ч. бібл. ім. Осол. 5719).

Оттакий то був письменський дорібок Бенедикта перед 1571 р. Після сього року Гербест закидає вже майже зовсїм перо: як бачимо — орден впливає на нього таки дуже некорисно, зовсїм не так, як про се читаємо у проф. Брікнера. *О. Сушко.*

А. Кузьминъ — Запорожская сѣчь, историческій и бытовой очеркъ, Москва, 1902, ст. 96.

На самому вступі говорить автор, що хотїв у сїй книжочцї дати „полное ознакомленіе“ з історнєю і житєм Запорожської Сїчи, а помічні були йому: „сочиненія, статьи, монографіи и описанія: Д. Эварницкаго, Н. Костомарова, М. Максимовича, Боплана, Маркевича, Мордовцева, Щебальскаго, Гоголя, Шевченка и друг.“. Се признаннє автора увільняє нас від докладнїйшого розбору розвідки. Се на скрізь дешева робота, з белєтристичною закраскою, повна усїх фантастичних і леґендарних звісток, якими була коли небудь прибрана козацька історня. Поясняти й поправляти їх — то писати два рази таку велику брошуру, як д. Кузьмина. Досить трудно вгадати, для кого написана ся праця. Для селян вона мало придатна і дорога, для інтелїґенциї за наївна. Цитати в українській мові показують, що автор тієї мови гаразд не знає.

Псевдо-патріотична омаста дуже пахне обєдиненієм. Тим то треба пояснити, що меньш-більш докладне оповіданнє тягнеть ся до смерти Хмельницького, опісля перескакує автор відразу до упадку Січи. До смерти Хмельницького козаки великі герої, у 1709 вони великі своєвільники і зрадники, за що їх справедливо карала милостива рука Петра I, а Катерина цілком їх скасувала за анархізм та гайдамацтво.

От шкода доброго паперу і гарного друку! *С. Т.*

Д. И. Эварницкій — Какъ побѣждали Запорожцы мусульманъ. Разказъ по лѣтописнымъ матеріаламъ. (Додаток до „Вѣстника Казачьихъ Войскъ“), Спб., 1902, ст. 32.

Ціль брошурки, так сказати-б, педаґоґічно-військова. На вступі короткі відомости про Запорожців. Дальше оповіджено коротенько про важнійші події після смерти Б. Хмельницького до Дорошенка, „ворога царя і всього запорожського війська“, що було все (!) вірне „русскому царю“. По описї і образках Чортомлицької Січи оповідаєть ся за Величком про нахід Татар на Січ 1674 р. і похід Сїрка на Крим 1675 р. разом із славними листами Сїрка до хана і султана. До останнього як ілюстрация додана репродукция Рєпинового образа, як Запорожці пишуть відповідь турецькому султану. Як бачимо уже з того, автор з науковістю не числить ся зовсїм. Чоловіку з претенсиями на наукову кваліфікацию не личить, а від автора-Українця можна б домагатись, щоб дещо і в иньшому дусї писав популярні книжочки. *С. Т.*

Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый коммисіею для розбора древнихъ актовъ. Часть третья, т. V. Акты о мнимомъ крестьянскомъ возстаніи въ Юго-западномъ краѣ въ 1789 году. Київ, 1902, ст. 99+828+XLVI.

Сей дуже поважний том складаєть ся зі вступної розвідки д. В. Антоновича, з 378 актів і показчиків та ґеоґрафічних імен осіб. Деякі з актів — то передруки із Бродовича (Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej, Львів, 1861), одначе величезна більшість добута просто з київського Центрального Архіва. Всї вони належать змістом своїм до весняних подій на польській Руси-Українї 1789 р., знаних ширше під назвою „волинського бунта“. Підчас тзв. чотиролїтнього сойму розійшлась була між депутатами поголоска про намірену селянську революцию в руських землях, за приводом Росиї, отже польський уряд з цїлою силою старав ся не допустити до бунту і здушити буцїм то перші його прояви. Бунт показав ся остаточно фікциєю боязливої шляхти, одначе способи охорони і репресиї були такі суворі, що творять одну із сумнійших карт в історії українського народу під польським панованнєм. Найострійша охорона і репресия була у Волиньскім

воєводстві (звідси й назва бунта), лагіднїйше поступали в Подільськім, а ще легше у Брацлавськім і Київськім воєводстві. Події у Волинськім воєводстві знані доволї докладно із згаданої книжки Бродовича — і вони то властиво характеристичні для цїлої справи, тому д. Антонович додав до звісного вже тільки доповненя; натомість усе, що належить до иньших трьох воєводств з'являєть ся тут уперве. Признати ся одначе мусимо, що не гаразд розуміємо, для чого так богато актів видано для невеликої розмірно справи. Думаємо, що половина сього тому була-б цїлком вистарчала, аби зібрати все, що важне для цїлого бунта. Тимчасом шан. автор зібрав усе, що тільки дотикалось згаданого бунта, без огляду на те, що нового дає якийсь акт. Позираючи на те, можна-б сьміло цїлу половину надрукованих актів пропустити без найменьшої шкоди, а й решту ще сильно вкоротити. Взагалї з користю можна-б тут було ужити методу реґестів та ексцерптів. Богато можна б було використати безпосередно у вступній розвідцї, без окремого друковання. Як би так авторового методу держались усї видавцї актів, то прим. подібна збірка до т. зв. козацьких бунтів мусїла б обіймити яких 500 томів. Остаточно в тім нема нїякої безпосередної шкоди, хиба користь, але як богато значно важнїйших актів жде надаремно сьвітла божого! Не будемо тут детайльно вичисляти яких актів надрукованнє маємо за зайве (бо се буде безцїльне), скажемо тільки загально, що майже всї акти, які дотикають орґанїзациї мілїциї (властиво з'орґанїзована вона й не була), всякі реляциї про арештовання, кореспонденциї, дальше все те, що обняте цїлим рядом актів, без нових додатків — могло бути по части цїлком пропущене, по части тільки реєстроване. Забираючись до докладного прочитання тому, сподївались ми, що знайдемо в нїм богато иньшого цїкавого материялу історичного, задля якого оплатилось би друкованнє такої книжки. Тимчасом і тут завід! Все, що належить як так до бунта, використане автором у вступній розвідцї цїлком, а понад те майже нїчого не полишаєть ся, що було б більш інтересне для нашої історії. Правда, єсть богато актів, що мають доволї цїкаві побутові звістки, але вони самі дрібні, придатні більш для історичного белєтриста анїж історика. Виїмку тут зробити треба для одного, що вяжеть ся із самим нїби-бунтом, а не підчеркнене автором у розвідцї. Маю тут на думцї культурний і социяльний стан унїятського духовенства, що було головною жертвою репресий польського уряду. Стан тої верстви під кінець історичної Польщі показуєть ся із сих актів у досить виразних рисах. Малоосьвіченість, непопулярність у селян, лакейство супроти шляхти і до неможливих границь посунене пянство — ото його прикмети. Виїмки подибують ся і в наших актах, але вони дуже рідкі; так мусїло бути і в дїйсности. Невважаючи на унїю духовенство се звер-

лось із симпатиями до православної Росиї. Тому то польський уряд мав його за ініцияторa бунтів. Натомість селяни не показують подібного напряму, мабуть уже переконали ся, що на Заднїпрянщинї живуть селяни цїлком не краще від них. Се одначе не перепиняло, щоб селяни не мали з цїлого серця ненавидїти панів-Ляхів — так видно зі всїх актів. Їх бажання сплїтались із фантастичною і леґендарною фіґурою Ґонтового сина, що з'явить ся на Українї, прожене панів і їх поробить вільними. На оповідання про сього Ґонтового сина, оповіджені кілька разів в актах, звертаємо позір наших етноґрафів.

Форма видання актів бездоганна, похибки друкарські, що правда, не справлені, але вони маловажнї. Показчик прислужить ся дуже при користованню. Вступна розвідка написана живо і з тою прозорістю та бистротою, як звичайно пише наш славний історик. *С. Томашівський.*

Н. Ив. Теодоровичъ — Волынская духовная семинарія. Исторія первоначальнаго устройства ея и подвѣдомственныхъ ей духовныхъ училищъ. Списки воспитанниковъ, окончившихъ въ ней курсъ ученія, а также начальниковъ и наставниковъ ея въ періодъ времени съ 1797 г. по 1900 г., Съ приложеніемъ портрета митрополита Антонія Рафальскаго и его писемъ, Почаїв, 1901, ст. II+1020.

З огляду на такий довгий та докладний заголовок показаної книжки, де зазначують ся найважнїщі роздїли її змісту, здавалось би, читач може відразу знати, щó в нїй є, чого там можна шукати, а чого нї. Даремна надія! Приступаючи до читання, най він заразя готуєть ся до всяких несподїванок й пригадає собі той мітичний лябиринт, з якого трудно було вибрати ся, з яким ще труднїйше було опізнати ся. Ся книжка представляє собою чудне нагромадженнє всїляких сирових матеріялів, до речи й не до речи злучених до купи. Тут можна натрапити на те, чого зовсїм не чекаєш, і не відшукати того, чого сподїваєш ся, як в якімсь нерозібранім архиві, в купі старини. Навить зміст не поможе читачеви, бо його тут нема; чомусь то авторови не схотїло ся його давати: чи то трудно було самому полїчити все те, що набрано у сю велику книжку, чи має він на метї більш зацїкавити читача та примусити його переглянути всю книжку з початку до кінця. Примус не аби який, бо до працї немалої! Одначе наберемо ся духу, переглянемо книгу й зазначимо, що там є.

З короткої передмови (ст. I—II) довідуємось, що книжка видана з нагоди столїтнього ювілею Волинської семинариї (1796—1896 рр.), що автор почав збирати матеріял для неї ще 12 років до ювілею й чер-

пав його то з семинарського архіву, то з оповідань сучасників; що істория В. семинариї дуже мало розроблена й деякі друковані праці, котрі доторкають ся її, не так солідні, щоби могли задовольнити серйозні вимоги в сїм разї; нарештї, що автор наперед зрікаєть ся задачі змальовати в своїй книжцї побутову (себ-то саму цікаву) сторону житя семинариї.

Далї здибаємо загальний заголовок „Істория початкового устрою Волинської духовної семинариї й викази питомцїв, що скінчили в ній курс науки протягом столїтнього її істнування“. Під ним міститць ся на 44 сторінках розділ, який властиво можна вважати за „історию“ семинариї. Зміст його не відповідає одначе заголовку, бо тут річ ведеть ся не про один тільки „початковий устрій“, але по части й про те, які институциї прилучали ся до семінариї, які нові науки заводили ся з часом, в якім порядку вели ся зайнятя, по якій проґрамі здавали ся іспити, що трапляло ся з семинарськими будинками, в яких місцях перебувала семинария, й де тепер істнує. Одним словом, в сїм роздїлї є всього потрошки, відомости ріжні й мало цікаві, при тім часом наведені документи в цїлости, часом припадкові уривки з жерел, історії ж справжньої тут нема. Шукаймо її далї.

Перед нами несподїваний заголовок: „Де виховувало ся волинське духовеньство перед відкритєм Волинської семинариї?“ Безперечно, що сьому роздїлови місце не тут, а ранїйш. Що ж в нїм? Гадаєте — докладний дослїд по друкованим та недрукованим жерелам? Нї! Катальоґ сьвящеників з Волини на двох сторінках (45—46) та короткі вказівки про те, в яких школах вони вчили ся (православних чи унїятських) перед заснованнєм Волинської семинариї, більшістю без означеня навіть, коли, в яких роках вони там вчили ся.

Знов заголовок до нового роздїлу: „Заведенє духовних шкіл“. Тут річ вже не про семинарію, а про повітові духовні школи, а то з того приводу, що в давнї часи сї школи підлягали семинарському урядови, й акти сього уряду в справах відкритя чи закритя, чи поліпшення стану сих шкіл попали до рук д. Теодоровичеви разом з иньшими паперами семинарського архиву. Він використовує сї папери до кришки, більшістю подає їх дословно (чи то який „рапорт“ смотрителя з дрібним описом якогось сьвяткованпя школи, чи то промова якого сьвященика, чи то виказ дрібних жертв, чи то довга й нудна офіцияльна кореспонденция, і т. и.). Тому розводить він сю материю на 145 сторінках (47—192) і цїлком відводить увагу читача від обіцяної історії семинариї. Тут докладно оповідаєть ся про відкритє й орґанїзацию повітових духовних шкіл: острожської, кремінецької, загаєцької, ковельської, клинецької, бердичівської, дерманської, мілецької, білостоцької й житомирської. Особливо довго автор застановляєть ся на дерманській, мілецькій й білостоцькій

школах, які тепер вже не істнують; докладно ведеть ся річ про те, як закривали ся сї школи одна по другій. В кінци роздїлу подаєть ся реєстр смотрителїв сих шкіл і короткі відомости про кожного з них. Все се може мати вагу, як материял до історії духовних шкіл на Волини, але стоїть досить далеко від історії семинарії.

В роздїлї під заголовком „Земельні володїння Волинської семинарії“ (ст. 192—217) зібрані деякі історично-статистичні відомости про грунта, що належали колись кременецькому лїцеєві, потім київському унїверситету, а нарештї дістали ся семинарії; відомости сї витягнені автором з семинарського архиву, з рукопису під титулом: „Опись мѣстамъ въ г. Кременцѣ и землямъ, внѣ сего города состоящимъ, которыя составляютъ кременецкую поіезуитскую юридику, принадлежащую по бывшемъ Волынскомъ лицеѣ Университету св. Владиміра, по планамъ же городскому и полевому и по межевымъ запискамъ или инструкторамъ, къ тѣмъ же планамъ сочиненнымъ въ 1783 и 1786 г. утвержденнымъ бывшею въ Польшѣ коронною ассессоріею“. Звідси довідуємо ся про ґрунти, з яких складаєть ся маєток семинарії, та про численних арендарів їх, як колишних так і теперішних. Імена кремінецьких Жидів аж рябіють в очах, приміром: „Участкомъ земли за дубенской заставой въ 3 дес. 2025 саж. владѣютъ: 1) Лука Медвѣдскій, по контракту съ 1 марта 1895 г. по 1 марта 1900 г. съ платою по 17 р. въ годъ, 2) Фейвель Хидза, по котракту съ 1 января 1892 г. по 1 января 1897 г. съ платою по 5 р. в годъ, 3) Сося Гукъ, по контракту съ 1 мая 1891 г. по 1 мая 1896 г. съ платою по 1 р. 50 к. 4) Эстеръ Малка Шапира... 5) Фейвель Хидза... 6) Михель Фишманъ... 7) Лейба Штельманъ... і т. д.

Далї мало не на 700 сторінках (217—906) містить ся роздїл, затитулований так: „Питомцї Волинської духовної семинарії, що скінчили в ній курс науки протягом столїття її істнування“ (1796—1896 р.). Тут маємо наче-б то історію Семинарії в особах, а дїйсно катальоґ її питомцїв з голими іменами, часом вказівками на походженє та короткими начальницькими атестациями, чи по латиньски, чи по російськи, і дуже рідко — коротенькими біоґрафіями. Тут згадані не тільки ті питомцї, що „скінчили курсъ науки“, але й всї, які тільки перебували в семинарії, та з ріжних причин перед скінченєм курсу виступали. Крім того не забуто ректорів, інспекторів й учителїв семинарії з цїлого столїття: до їх імен прилучено коротенькі біоґрафії. Сї остатні, треба думати, складені переважно на підставі тих оповідань сучасників, про які автор згадує в передмові; тим то в них треба остерегати ся непевних звісток та помилок. Охочий до того знайшов би їх чимало. Наведемо деякі. На ст. 748 про Н. Новосадского сказано, що він подав ся до варшавського унїверситету, в дїйсности ж він вступив до історично-фільольоґічного інституту в Пе-

тербурзї і скінчив його, а нині професорує в Варшаві. На стор. 720 про Стефана Шафаревича сказано, що він скінчив московську академію, а в дійсности київську. На ст. 884 про Михайла Щеґлова сказано, що скінчив московську академію, в дійсности — петербурську. Треба ще завважити, що зазначений розділ, крім усяких реєстрів, містить в собі багато несподіваних заміток ріжної великости й всілякого змісту, то з заголовками, то без заголовків, зовсім припадково встромлених то тут, то там, начеб для того, щоби від часу до часу розважати читача, який візьметь ся переглядати сї реєстри. Так, приміром, на ст. 256—258 містить ся замітка про те, скільки в 1804—1805 р. коштував скарбови держави ученик семинариї; на стор. 312—315 про висилку кращих питомців до Медично-хирурґічної академії та про зладжену задля розривки семинаристів театральну виставу в 1815 р.; на стор. 321 — 329 фундушовий запис офіцияла Примовича (6/IX 1781 р.) на споруджене в Житомирі руської уніятської місиї та при нім уніятської семинариї; на стор. 346—347 замітка з педаґоґіки; на стор. 353—355 про те, які науки викладали ся в семинариї в 1820/21 роцї, й про те, що вийшов наказ синоду приймати в семинарию дітий сьвітських; на ст. 375—381 опис семинарських помешкань в м. Аннополї; на стор. 400—401 про заходи духовного уряду коло виконаня царського наказу висилати питомців трох західнїх семинарий задля „обрусенія“ в великоросийські семинариї; на стор. 421—477 довга статя під заголовком: „Перевод семинариї з м. Аннополя до Кремінця“ і т. и. Всї сї замітки трудно полїчити.

Книжка закінчуєть ся додатком (ст. 907—962), зложеним з листів Волинця, питомця її семинариї, митрополїта петербурського (1843—1848 р.) Антонія Рафальського. Листи мають цїлком фамілїйну вагу, а не яку-будь загальну, і походять з того часу, коли Рафальский ще не був митрополитом. Згадаємо нарештї, що до книжки додано альфабетичний показчик імен, уміщених в реєстрі питомців Волинської духовної семинариї.

Так ось ми й переглянули в головних рисах зміст усеї книжки. Не вважаючи на базиляновність і безладність її викладу, на невідповідність до наукових вимог, які прикладають ся до справдї історичних студий, треба зазначити, що в нїй можна знайти чимало цїкавого історичного материялу, так що вона може бути потрібною й користною для робітників на полї історії Волини, а специяльно — її просьвітних інституций. Авторови треба було лише не надавати своїй працї черезмірної ваги, не величати її „вінком Волинської семинариї“, не давати претенсийних заголовків, а просто назвати її „Материялами до історії семинариї й иньших духовних шкіл на Волини“. *С. Г.*

Dr. Bronisław Łoziński — Epilog Stanów galicyjskich (Biblioteka Warszawska, 1901, т. III, стор. 105—136, 414—445).

Отся розвідка дра Лозїньского складає ся з двох частий, а власне „Ostatnie sesye sejmu stanowego“ і „Abdykacya Stanów“. Перша частина оповідає про знані руським читачам подїї Станового сойму з р. 1842—45, оповідані на підставі того самого рукописного матеріялу, що й у дра Лозїнського, в недокінченій працї пок. О. Терлецького, а друга говорить про подїї 1846—48 р., на скільки вони доторкають інституції Станового сойму.

Про першу частину скажемо коротко: порівнанє з працею О. Терлецького дає найлїпшу міру її вартости. Отже др. Лозїньский, опираючи ся на тій самій рукописній збірцї Країньского що й Терлецький, задав собі далеко менше працї над її простудіованєм; він цитує деякі уступи з меморіяла ґр. Красїцкого з р. 1842, що був вихідною точкою міркувань того сойму про відносини підданські, цитує пізнїйші дописки Красїцкого до того меморіялу, зроблені ґрафом a posteriori для надання йому більшої ваги, ніж він мав дійсно, цитує дебати й ухвалу з р. 1844, цїсарські резолюциї з р. 1845 тай годї. У Терлецького матеріял далеко богатший, не диво, що й суд його про ті шляхетські заходи виходить зовсїм инший, як у Лозїньского. Для сього остатнього нема ніякого сумніву, що всї шляхтичі, починаючи від самого 1842 р. мали ясно витичену мету — добивати ся знесеня панщини й висловлювали свої думки для того лише так несьміло та обережно, аби не давати зброї в руки ворожій бюрократії. Терлецький, як відомо, розглядаючи арґументи й ухвали та порівнюючи їх (за проф. Ґрінберґом) з аналоґічними соймовими манїфестаціями в иньших австрийських краях ще за йосифінських часів, дійшов до иньшого погляду. Завважимо, що др. Лозїньский, обговорюючи галицькі відносини, нїде не пробує глянути на аналоґічні справи в сусїднїх краях, немов би те, що дїяло ся тодї в Галичинї, було зовсїм відокремлене від усього, що дїяло ся по за її межами. Так само поверхово малює др. Лозїньский мотиви всїх тих актів. Для нього заходи польської шляхти коло зміни селянських відносин являють ся поперед усього і виключно поривами благородного серця, чистою філянтропією подіктованою високим почутєм патріотизму; що по за тими поривами стояли сильні мотиви економічної натури, переворот в цїнах збіжа, почутє, що панщизняна праця висить як куля при ногах економічного розвою, чи то, як тодї говорено, „не оплачує ся“, а злучені з нею тягарі (сервітути, патрімоніяльне судівництво і т. и.) не допускають до раціонального веденя господарства у самих дїдичів, про се у дра Лозїньского

нема анї натяку. Він трактує свою „історію“ як добрий бюровий референт: із купи даних йому актів з додатком власного розумованя робить новий акт, а quod non est in actis, non est in mundo.

З погляду на сьвіжість отакого актового матеріялу сьвіжійша друга часть праці дра Лозїньского, в якій оповідаєть ся власне „епільоґ“ станового сойму — пробу урядових сфер скликати й відживити його в пору, коли сам хід історичних випадків змів його разом з иньшим струпішілим дрантєм зі сцени. Інтересні тут особливо дві реляції Стадіона з цьвітня 1848 р., в яких докладно характеризуєть ся безрадність та безнадійність сього галицького ґубернатора. Ще інтереснїйше оповідане про побут делеґатів польських у Відні в цьвітнї 1848 р., з якого добре видно, як близькими до здійсненя вважали тоді навіть найрозважнїйші Поляки свої мрії про відновлене Польщі, а бодай про заведене в Галичинї чисто польських порядків і поставлене її на становищі зовсїм окремім від иньших провінцій Австрії. Про тзв стадіонівський „байрат“, утворений по формальній абдікації Станів галицьких др. Лозїньский згадує лише коротко, але докладнїйшої його історії не подає.

Ів. Франко.

Dr. Bronisław Łoziński — Dwa upiory historyczne, generał Benedek i starosta Breinl (Galicya w roku 1846) (Biblioteka Warszawska, 1902, т. II, ст. 213 і 429).

Певна річ, злодія нїхто так не встереже, як злодій, а бюрократичних штучок та викрутасів нїхто так не зрозуміє й не здемаскує, як бюрократ. Із сього погляду отся праця дра Лозїньского може вважати ся взірцевою. З заїлістю фанатика і з дотепом виостреним на вишукуванє всякої підлости та брехнї бюрократії, др. Лозїньский береть ся осьвічувати кроваві події 1846 р., а властиво їх головних героїв. Його статя, то не праця історика, що спокійно важить факти й докази, шукає їх основ і слїдить властиво не вину чи заслугу, а в першій лїнії причини й наслїдки; се пристрасний, часто слїпий у своїй пристрасти акт оскарженя, в якому автор не цураєть ся навіть чисто прокураторських кручків, аби тільки поставити на своїм, а властиво улекшує собі задачу ще й тим, що приймає від разу за певне й незбите те, що властиво мало би бути доказане.

Розбираючи давнїйші праці дра Лозїньского ми вже нераз звертали увагу на дуже простий і дуже наївний його погляд в справі причин галицьких подій 1846 року. Головним винуватцем була галицька бюрократія, „hajdamacka biurokracya“, як з уподобанєм називає її автор. Вона заздалегідь, майже від самого 1772 року копала прірву між селянством і шляхтою, jątrzyła i wichrzyła, роздувала дрібні патріархальні

спори між двором і хатою до розміру великих справ, піддержувала і тягла без кінця несчисленні процеси, впоюючи в селянина фікцію, що цїсарські урядники, то його одинокі опікуни й добродїї, а пани дідичі та їх офіцияліісти, то його кривдники, кати й тирани. Сю систему по думцї дра Лозїньского доведено до крайности в роцї 1846, коли бюрократія покликала селянство ніби то до оборони загрожених інтересів державних, а в дійсности дала йому повновласть до різнї та рабунку, а навіть платила „rozbestionemu chłopstwu“ формальні премії за голови помордованих дідичів. Була — сього не заперечує др. Лозїньский — деяка вина і з боку тої части польської суспільности, що в легкомисному запалї неровважно кинула ся голосити темному та здеморалїзованому „tłumowi“ слова свободи, братерства та рівности, що обіцювала йому знесенє панщини та справедливійший роздїл суспільних обовязків та прав. Але сеї вини др. Лозїньский детально не осьвічує, натякає на неї якось нерадо, обминає як річ вповнї вияснену деинде, працями иньших істориків. Чи була яка вина з боку дідичів? Др. Лозїньский навіть не задає собі, не допускає можливости сього питаня. Галицькі дідичі, жертви катастрофи 1846 року, були невинні жертви: вони всїми силами бажали добра народу і були б певно сотворили для нього рай на землї, як би не перешкоди ворожої бюрократиї. Яким способом дійшло до того, що той нарід, маючи таких добрих та благородних панів, був такий темний, здеморалїзований та rozbestwiony, що волїв слухати ворожої, гайдамацької бюрократиї, нїж голосу своїх панів і навіть своїх духовних, що нарештї в днях страшної катастрофи 1846 року дуже часто не хотїв приймати від мордованих панів грошевого окупу, хоча ті обіцювали йому значні суми, по 100 або й більше ренських, а лакомив ся виключно на нужденну премію, буцїм то визначену урядом, яка виносила 5 р. за живого, а 10 за вбитого, — се все в фїльозофії дра Лозїньского лишає ся цїлковитою загадкою.

Історик не може поминути мовчанєм також цїлковитого браку історичної перспективи в отсїй його працї. Катастрофа 1846 року, подія безперечно важна в історії Галичини і навіть в історії цїлої Австриї, не була знов фактом таким великим анї безпримірним в історії навіть XIX віку, як се випливало би з представленя дра Лозїньского. Анї страти в людях (коло 2.000), анї в матеріяльних добрах, понесені в тїй катастрофі, не були такі дуже великі, щоб їх можна було порівняти хоч би з одною новочасною битвою, з бомбардованєм Відня в р. 1848 або Парижа в 1870. Тай моральнї наслїдки сеї катастрофи найсумнїйші були не там, де би з представленя дра Лозїньского випадало сього надїяти ся, не серед „rozbestwionego chłopstwa“, яке весною 1846 року хоч і не радо вернуло знов до відроблюваня панщини, анї серед гайдамаць-

кої бюрократії, яка незабаром щезла з краю полишивши місце на скрізь чесній та ідеальній — по думці дра Лозїньского — бюрократії „narodowej“, школи ґрафа Ґолуховского. Найсумнїйші наслїдки полишила катастрофа 1846 року власне в душах тих, що були нїби то її жертвами і мучениками — в душах галицької шляхти: вона затроїла їх ненавистю до „хлопства“, породила, а може лише скріпила бажанє держати те хлопство вічно в матеріяльнім і моральнім ярмі й сплодила полїтику, ведену консеквентно і до тепер, яка зробила Галичину — ах правда, ми й забули, що Галичина в теперішнїх часах по думцї дра Лозїньского виявляє образ „wspaniałego rozwoju“ і з погляду адмінїстрациї певно може служити взірцем для всїх иньших країв цивілїзованого сьвіта!

Про сам фактичний зміст отсеї працї дра Лозїньского нам не богато лишає ся сказати. Вона написана з приводу появи двох нїмецьких книжок, а власне книжки дра Фрід'юнґа „Benedek's nachgelassene Papiere“ і невиданого ще й доси мемуара тарнівського старости Брайнля, який віднайшов у ґрацькім урядовім архіві та лагодить до друку тамошнїй професор Льозерт, і якого коректурні листи удїлені були дрови Лозїньскому. З паперів Бенедека др. Лозїньский зупинив ся виключно на тих, що говорять про ославлену битву під Ґдовом, де Бенедек здобув нїби то блискучу побіду над горсткою лихо узброєних і зовсїм недісціплїнованих повстанців. Реляция Бенедека подана автором у перекладї кидає справдї сумне сьвітло на того сумної слави героя, що розпочавши свою воєнну карієру Ґдовскою різаниною, закінчив її страшенним погромом під Садовою в 1866 роцї і доведенєм Австриї на край упадку. Зі споминів Брайнля др. Лозїньский зупиняє ся тільки над питанєм про премії буцїм то обіцяні і розділювані сим старостою мазурським різунам. І хоча др. Лозїньский має можність при помочи архівних матеріялів, видобутих ним самим із паперів львівського намісництва, контролювати, а подекуди й доповнювати Брайнлеві спомини, то все таки признаю ся, що його арґументация що до страшенної провини Брайнля не переконала мене. Сам др. Лозїньский зуживши всї способи адвокатської софістериї на доказанє, що Брайнль обіцював і виплачував селянам премії за помордованих дїдичів, нарештї мусить признати ось що: „Chodzi o biurokratyczne pojmowanie rzeczy. Premii w tem znaczeniu, żeby je aktem urzędowym przyrzeczono i pewną taryfą z góry określono, nie było w Tarnowie i takim premiom mógł tak Sala, jak i sam Breinl stanowczo zaprzeczyć. Jest to po prostu nie tyle sprytne, ile wykrętne wyzyskiwanie nieścisłej, nawet niezręcznej formy, w którą oskarżenie ubrali tak pierwsi jego propagatorowie w Tarnowie, jak i wszyscy autorowie pamiętników i opisów później wydanych. Zmieńmy tylko formę oskarżenia, wy-

rzućmy słowo „premie“ i odrzućmy taryfę, a wtedy rzecz sama, fakt, że Breinl chłopom płacił za ich krwawą akcyę, że, co więcej, pieniężnemi datkami przed wybuchem niepokojów do tej akcyi nie tylko ośmielił, lecz i pobudził, stanie się niewątpliwym raz na zawsze, bo przyznanym przez samego sprawcę (op. cit. ст. 440). Нам здаєть ся, що як відкинути слово „премії“ і відкинути тарифу (головне), то з премії не лишить ся нічого, а лишить ся признанє Брайнля, що він платив селянам за підводи, якими ті привозили до Тарнова арештованих та помордованих повстанців, та забрану у них зброю. Такі виплати були уставлені законом і робили ся всюди; по всїх повітах старости наказували селянам держати варти, арештувати підозрених людий, а в разї опору уживати сили, а проте не у всїх повітах прийшло до кровавої катастрофи, значить, причина її в Тарнівськім повітї софістичними доказами дра Лозїньского про Брайнльові премії все таки не вияснена. Взагалї автор говорить про Брайнля з такою дикою ненавистю, що якоїсь справедливої оцїнки його дїяльности й ролї в подїях 1846 р. годї від нього й ждати.

Кінчить ся стаття дра Лозїньского кількома зовсїм справедливими увагами про книжку М. Салї „Geschichte des polnischen Aufstandes 1846“. Як звісно, австрийський уряд і доси не спромiг ся на те, щоб опублїкувати автентичні документи про повстанє й різню 1846 р.; навіть приступ до тих документів неможливий і доси для фахових істориків. Саля, в 1846 р. високий ґуберніяльний урядник і повірник ґубернатора архикнязя Фердинанда д'Есте, мав приступ до всїх тайних актів і на їх основі написав свою книгу. Др. Лозїньский в ріжних своїх часткових моноґрафіях мав нагоду виказувати недокладности та неповноту Сальової історіоґрафії, а тут з нагоди Брайнльових споминків закидає йому по просту тенденцийність, тоб то мовчуче змаганє полишати гріхи бюрократії в сутїни, а звалити всю вину розрухів на польську революцийну пропаґанду. Завважу, що з боку прихильників тої пропаґанди давно вже був піднесений анальоґічний закид, по якому Саля малює хід і цїли тої пропаґанди на підставі ріжних невірних або й просто брехливих денунціяцій, що доходили до уряду, а ще більше на підставі зізнань ріжних оскаржених у кримінальних слїдствах, які всякими способами силувались вибріхувати ся і нераз безпідставно набріхували на иньших. Взагалї й тут повне опублїкованє всїх актів являєть ся доконечним постулятом науки. На жаль такі працї, як отся дра Лозїньского та ті польські моноґрафії про 1846 рік, що були опублїковані в роцї 1896 і 1897, в 50-ті роковини різнї, показують нам наглядно, що пристрасти серед польської суспільности, розбуджені тою

різнею, ще далеко не вигасли і що обєктивної її історії довго ще прийдеть ся ждати. *Ів. Франко.*

Dr. Bronisław Łoziński — W przededniu katastrofy. Galicya w roku 1846, II (Biblioteka Warszawska, 1902, т. IV, ст. 417—437).

Ся статя не подає властиво нїчого нового, але являєть ся немов повторенєм у загальнїй формі давнїйших уваг автора та обвинувачень против галицької бюрократії. Подано тут коротенькі та зовсїм не цікаві характеристики людий, що репрезентували тодїшнє центральне правительство, отже цїсарів Франца I та Фердинанда I, мінїстрів Меттерніха, Коловрата та ґр. Інцаґі, шефів галицької ґубернії архикнязя Фердинанда д' Есте та бар. Кріґа. Все те склеєно дуже прімітивно, оповідано звичайною балакучою та многословною манєрою сього автора; ся многословність оживлюєть ся і набирає кольоритности лише там, де автор може висловити свою ненависть до старої бюрократії або до „дикого хлопства". Розбирати сю статю з історичного чи загалом з наукового погляду нема нїякої рациї; що найбільше варто навести з неї кілька загальних речень, як документів способу думаня нашого автора.

Ось його погляд на дїяльність Йосифа II. „Цїсар Йосиф II, в якім австрийсько-нїмецькі історики й публїцисти показують тип такого абсолютного монарха, який не лише міг піддержати абсолютну систему, але навіть зробити її до якоїсь міри популярною, визначав ся без сумнїву многими прикметами, що давали йому право до такої ролї; але його дїяльність, кермована головно змаганєм централїзацийно ґерманїзацийним, а при тім „wysilająca się na awanturniczą w całym przebiegu swoim misyę reformatorską", була радше лиш одною фазою в розстрою держави" (ст. 419). Як бачимо, польський „історик" з початку XX віку не здобув ся на обєктивнїйший осуд дїяльности великого цїсаря, як шляхта й клерикали з кінця XVIII в.

Др. Лозїньский не соромить ся по дослїдах Любомірского, Бобжиньского і цїлої плеяди молодших польських істориків про стан польського селянства за часів Річипосполитої парадувати ось із якою тірадою — подаю її в польськім оріґіналї: „Ks. Waleryan Kalinka wykazał (w dziele „Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem") z wszelką ścisłością historyczną i jak najdokładniejszą znajomością stosunków prawnych i administracyjnych, że sprawa pańszczyzniana była od zaboru Galicyi osią polityki obliczonej na zgładzenie polskości w jej głównych ogniskach, w dworach szlacheckich W tym celu patenty i dekrety wiedeńskie stopniowo a konsekwentnie zmierzały do zmiany pierwotnej, patryarchal-

nej, na wzajemności świadczeń i korzyści opartej natury stosunku poddańczego przez nadanie mn wszelkich pozorów arbitralnego władztwa, wobec którego lud przed bezwzględnością i uciskiem tylko w cyrkułach znaleść może sprawiedliwość i opiekę“ (ст. 432). Треба не малої дози безсоромности, щоб нинї говорити про істноване таких патріархальних відносин між двором і підданими в Польщі XVIII в. І цікаво б знати, яким то способом австрийська бюрократія могла сим нїби патріархальним відносинам „nadać pozory“ гнету, як би з боку шляхти справдї не було нїякого гнету. Правда, австрийський уряд дав панським підданим одно, чого вони не мали в Польщі, дав їм можність жалувати ся на свої кривди — й inde irae шляхти й її засліплених апольоґетів в родї дра Лозїньского. І треба також не малої дози сьмілости, щоб полїтичний памфлєт кс. Калїнки в початку 50-их років мин. віку, подиктований злобою й ненавистю, називати працею надїленою „ścisłością historyczną“, коли новійші польські історики (прим. Смолєньский) давно виказали, що Калїнка навіть у своїх пізнїйших працях, писаних далеко спокійнїйше, властивим істориком не був нїколи, а все лишив ся публїцистом, надїленим значною дозою чисто белєтристичної інтуіції.

Ще один цитат із працї дра Лозїньского. Схарактеризувавши нїби анархію, яку витворила й піддержувала в Галичинї давня бюрократія, др. Лозїньский заявляє, що теперішнє поколїнє польської суспільности не може мати про се доброго понятя, бо воно, мовляв, „oswojone już z widokiem urzędników-obywateli, stojących poza sferą hierarchicznej odpowiedzialności pod podwójną ścisłą kontrolą własnego sumienia obywatelskiego i opinii współobywateli“ (ст. 420). Се справдї золоті, клясичні слова; задля них одних варто було прочитати статю дра Лозїньского. З уст чоловіка вповнї компетентного, пенсіонованого радника намісництва львівського, ми дізнаємо ся, що для теперішньої „обивательської“ бюрократії не істнує властиво урядова присяга, не істнують державні закони, а діяльністю їх кермують лише дві провідні зорі — власне сумлїнє — на щастє, дуже широке! — і „opinia współobywateli“, розумієть ся, не якогось „motłochu“ та „chłopstwa“, а тої самої „społecznej hierarchii“, з якої вони походять і якій служать. Сим поясняють ся такі цьвітки, як діяльність многих сучасних старостів та комісарів при всяких виборах, зборах, аґітаціях і т. и., діяльність увіковічнена вже цїлими стосами парляментарних інтерпеляцій, промов, меморіялів, процесів та ґазетних статей, діяльність, яку будущий історик буде міг вигідно і гідно помістити обік діяльности ненависних дрови Лозїньскому Брайнлїв, Берндтів, Мільбахерів, Тобіяшків і ин. Якою по-

кажеть ся в очах того будущого історика обєктивність та історична перспектива дра Лозїньского, се вже тепер не трудно вгадати.

Др. Ів. Франко.

Dr. Bronisław Łoziński — Winowajcy. Galicya w roku 1846, III. (Biblioteka Warszawska, 1903, сїчень, ст. 38—76).

„Винуватцї“ — се знов ті самі галицькі бюрократи, яких др. Лозїньский пече тай пече на повільнім огнї своєї безконечної люкубрациї, яким у кождій новій статї підсипає нові, соковиті титули й епітети. Сим разом нотуємо ось які придбаня польської історіоґрафічної штуки: „hajdamacki akt“ (ст. 40) — про розпорядженє Мільбахера, яке обговоримо далї, „istny potwór“ (ст. 41) про старосту Брайнля, „hajdamaccy starostowie“ (41), „hajdamacka akcya represyjna“ старостів і комісарів циркулярних (42), „rozbestwione chłopstwo“ (44), „podbechtana czerń chłopska“ (45), „bandy hajdamackie“ (46), „hultaj na wielki kamień“ (49), „łotrostwa“ (53), „chmura rzeczywistych szatanów“ (57) і т. д. — майже що сторінка, то цьвіток стилю та обєктивности, а иноді й ціла китиця.

Та сим разом статя дра Лозїньского дає дещо справдї нового й інтересного. Інтересна поперед усього реляция ґубернатора Франца Стадіона про стан Галичини, написана 28 грудня 1847 р. по обнятю уряду та обїханю значної части краю. Правда, ся реляция дає в многому образ незгідний з поглядами дра Лозїньского на вплив і всевладність галицької бюрократії, хоча й не жалує темної фарби для її змальованя. Бо коли др. Лозїньский бачить у бюрократії того сатану, що властиво попхнув хлопство до різнї, піддержував у ньому нехіть до шляхти, творив фікцию панського притиску і надужить та піддержував грішну думку, що підданий лиш у цїсарського уряду може знайти опіку й оборону, то Стадіон зовсїм навпаки закидає галицькій бюрократії, що була або лїнива або нездібна давати народови законну охорону. „Skargi poddanych są późno i niedbale badane, dochodzenia w tych sprawach ciągną się w nieskończoność, a całe lata powtarzane prośby i nalegania pozostają nieuwzględnione. Nic dziwnego zatem, że poddani wpadają na myśl samopomocy i mniemając, że władze popierają interesy dworów, wpadają w renitencyę“ (ст. 69). Як бачимо, образ зовсїм не подібний до того, який малює др. Лозїньский.

Подає др. Лозїньский ще пару архівальних матеріялів меншої ваги, прим. скаргу панї Дидинської, барона Пшихоцкого з Бохенського пов. на тамошнього циркулярного урядника Віцтума, якому польська опінія закидала, що в селянській одїжи сам на чолї селянських загонів брав

участь в убийствах і рабунках 1846 р. Розумієть ся, реляція опублікована дром Лозїньским не потверджує сього закиду, хоча й показує нам у Віцтумі чоловіка легкого та не дуже сумлїнного.

І ще одну памятку того нещасного року видобув др. Лозїньский з архівного пороху — писаний наказ львівського старости Мільбахера виданий одному мандаторови. Наводимо сей інтересний документ, що близше торкаєть ся нашої руської части Галичини, в тій формі, як його подав др. Лозїньский, тоб то в польськім перекладї:

„L. 74. Do Pana mandataryusza Błockiego.

Zwołaj Pan wszystkich chłopów z kosami; każ im Pan wszystkich buntowników pochwytać, a jeżeli by się bronili, zgładzić. Urlopnicy powinni pomagać, pan komisarz Klossorz przybędzie tam i przyniesie pomoc dzielnym chłopom w Horożanle. Ze 100 chłopami możesz Pan ubić 100 takich drabów; w Tarnowskim cyrkule chłopi poradzili sobie dobrze: schwytali 108, pomiędzy nimi czterech hrabiów, i zabili 27. Masz Pan sposobność do stwierdzenia swojej wierności dla Najjaśniejszego Pana i oczekuję też tego; odwaga i energiczne działanie doprowadzą do zasłużonego ukarania buntowników. Donoś mi Pan o wszystkiem. Lwów, 22 lutego 1846 roku. Milbacher“.

Др. Лозїньский не може знайти досить сильних слів, щоб дати вираз свойому обуреню на таке „гайдамацьке“, „лотрівське“ поступованє бюрократії. „Jeżeli się skombinuje wszystkie te czynniki rozstroju, które w przededniu katastrofy w r. 1846 zawichrzyły sytuacyę w Galicyi — пише він в однім місцї (Bibl. Warsz. 1902, IV, 435), — to trzeba by się cofnąć daleko wstecz, a w każdym razie po za wiek XIX (отже до старої Польщі?), aby znaleść równie podatny grunt dla anarchicznego posiewu. Jeszcze dalej wstecz wypadło by się cofnąć. żeby znaleść taki straszny plon, jaki z posiewu tego urósł na gruncie galicyjskim w r. 1846“. Ну, щоб знайти анальоґію для цитованого висше наказу Мільбахера, не треба бігати так далеко в старовину. Не далї, як минулого року, в 201 і 202 ч. „Дїла“ був надрукований у дословнім текстї і навіть репродукований у фототипічній подобизні лист повітового комісаря при золочівськім старостві, д. А. Слонецкого, одного з репрезентантів тої нової, любої дрови Лозїньскому бюрократії, що крім власного сумлїня й опінії собі подібних не знає нїякого закона, нїякої присяги й одвічальности, — лист писаний до одного звісного виборчого махера, дословно ось який:

Złoczów 15/8 1894.

Szanowny Panie!

Wybory w Harbuzowie odbędą się w sobotę 17 o godz. 10 rano. Proszę zebrać zaufanych i niech czekają blizko urzędu gminnego, resztą

ludności może wyjdzie w pole -- ogłoszenia o wyborach nie przybijać mieć gotowe i dopiero w ostatniej chwili przybić. Na drogę z Złoczowa prowadzącą, proszę wysłać kogoś bardzo zaufanego, aby mnie sprowadził wprost do urzędu gminnego bym nie potrzebowoł błąkać się po wsi i wypytywać o urząd gminny. Wójt z ludźmi zaufanymi niech czeka na mnie.

Pan starosta wyraził nadzieję, że Pan dołoży wszelkich starań aby wybory w Harbuzowie dobrze wypadły — proszę więc wszystko robić co możliwe działać bardzo ostrożnie spodziewam się że będę mógł o czynności Pana zdać dobrą relacyę Panu Staroście.

Łaczę wyrazy życzliwości

Słonecki.

Я не знаю, чи пишучи свою статю і виливаючи своє обуренє на „гайдамацький акт“ Мільбахера др. Лозїньский знав про істнованє листу д. Слонецкого; повинен був знати, бо він був репродукований і в деяких польських ґазетах. В усякім разї цікаво б почути, як др. Лозїньский осудив би своїм бистрим розумом оба ті акти в порівнаню. Я не вагаю ся признати, що акт Мільбахера, справдї жорстокий, негуманний і сьвідчить про накипілу злість, яка виливала ся в формі урядового наказу. Але лист д. Слонецкого по моїй думцї в порівнаню з тим наказом далеко поганьший та більше злочинний: і з погляду на обставини, на намір, на предмет та на субєктивне почутє злочину йому треба признати privilegium odiosum супроти наказу Мільбахера. Бо не забуваймо, що Мільбахерів наказ, хоч який нелюдський, усе таки хоч pro forma стояв на ґрунтї тодїшнього закона, що не знав милосердя для бунтівників. Сей наказ був виданий у хвилї заколоту, коли почали приходити перші вісти про тарнівську різню, а у Львові серед бюрократії ходили слухи про польську конспірацію, про намір вимордуваня всїх урядників та офіцерів, і коли, значить, акт подібний до Мільбахерового міг уважати ся хоч від біди актом конечної самооборони. Як натомісь осудити сей другий, новочасний акт, виданий в часї виборів, написаний з найвиразнїйшою сьвідомістю, що його автор, заприсяжений урядник, топче закон, на який присягав, вирушає в спілцї з адресатом на формальну крадїж і то на крадїж не коний зі стайнї, не гроший зі скринї, а найсьвятїйшої річи, горожанських прав людности, майже одинокого добра, яке їй доси лишило ся? Нї, як собі хочете, а новочасна бюрократія, що плодить такі акти, по мойому нїчим не лїпша, а в многому навіть гірша від тої, на яку кидає громи свойого сьвятого обуреня др. Лозїньский. Він пильно збирає всї сьвідоцтва про зопсутє і деправацію тої давньої бюрократії — се добре. Але осуджуванє всього з чисто морального погляду для історика завсїгди недогідне, а подвійно недогідне тодї, коли моралїст

сам належить до касти нічим не висшої від тої, яку осуджує, і ще й сумне в додатку тоді, коли сей моралїст, показуючи з запалом стеблину в оці ближнього, не бачить полїна у власнім. *Іван Франко.*

Dr. Adam Bogusz — Wieś Siedliska-Bogusz, monografia zebrana z dokumentów i wspomnień rodzinnych ze szczególnym uwzględnieniem wypadków roku 1846 i życiorysu Jakóba Szeli, Краків, 1903, стор. 64+2 рисунки.

Довгий титул зовсім куцої книжечки, що складаєть ся зі вступного слова (стор. 5—7), із трьох коротеньких розділів: Historya Siedlisk (стор. 9—18), Historya rzezi 1846 (стор. 19—46), Końcowe uwagi (ст. 47—56), а нарештї в додатку „Dokumenty" (ст. 57—64), числом аж 6, дуже не однакової вартости. На початку книжки поданий гарно виконаний портрет Станїслава Боґуша, замордованого в 1846 р., а на кінцї неменше гарний рисунок медальону, на якому вирито Поляком Дмуховским у Парижі в 1846 роцї портрети Шелї й Метернїха.

Перший розділ сеї книжечки можемо збути кількома словами. Автор її очевидно не історик і злїпив свою „історію" Сєдлїск із припадково нахапаних документів та деталїв. Те лише можна зазначити, що Сєдлїска в половинї XIV в. були в посїданю руських дїдичів, від кінця XIV до кінця XV в. в посїданю тинецького манастиря, а від початку XVI в. в приватних руках. При кінцї XVIII в. се село з сумежною Смаржавою переходить за жінкою на Станїслава Боґуша, який жив тут 54 роки, поки 20 лютого 1846 в. не згиб з рук селян.

Головна частина книжечки, се розділ II, що говорить про різню 1846 р. Та хоч автор у передмові заявляє, що в його посїданю є багато записок і незвісних документів, із яких деякі мають першорядне значінє, то про те анї в оповіданю анї в додатку нїчого такого важного не знаходимо; що найбільше, маємо тут спростованя деяких дрібних деталїв що до сїм'ї Боґушів. Біоґрафія Шелї оперта на оповіданях підмальованих на кроваво a posteriori. В сих оповіданях Шеля, так як євангельський Юда Іскаріотський у апокріфічнім оповіданю, мав бути злочинцем мало що не від колиски, замордував три свої жінки і парубка, що підлабузнював ся до його четвертої жінки, і мав також замордувати та обрабувати в лїсї якогось Жида, що йшов на ярмарок. Навіть назва Шеля має бути памяткою страшного злочину. Перший пробощ Сєдлїск, якийсь кс. Григорій, їдучи з Сєдлїск до місточка Пільзна, був заскочений у лїсї опришками й замордований для рабунку. Але злочинцї знайшли при трупі лиш один шеляг, і за те їх пізнїйше прозвано „Szelągami albo Szelami" (стор. 49). Сам др. Боґуш не дуже вірить тій

леґенді, тим більше, шо й етимольоґічно з Шельонґа не легко зробити Шелю; можливо одначе, що назва Шеля походить від руської форми сього слова „шеляг“, де кінцеве „г“ з часом у мазурськім виговорі згубило ся.

Як безкритично оповідає др. Боґуш, досить буде навести один факт. На стор. 22 він твердить, що Шеля „od dawna miał zasługi u rządu szpiegując i donosząc różne szczegóły o zachowywaniu się dworów w czasie rewolucyi w r. 1830 i następnych, gdy do Galicyi cisnęli się emigranci“. На се тверджене нема піякого доказу крім сього, що Шеля мав довіре у селян, був вибраний пленіпотентом, скаржив нераз двір за знущане над підданими, ходив з тими скаргами не лише до Тарнова, але навіть пішки до Львова, а в 1832 році вернувши з такої одної подорожі був арештований у своїм селї, протягом сїмох неділь держаний у кайданах; навіть на новий рік велїв його мандатор скованого і майже босого під вартою гнати до костела на людську наругу, при чім він відморозив собі пальцї на руках і ногах. Др. Боґуш, що рад би показати Шелю як брехуна і вродженого злочинця, додає нотку також до згадки про 7-тижньовий арешт його в селї. „Доміньія — каже він — мала право карати арештом до 7 день і накладати кайдани. Писар, що писав потім скаргу Шелї, мабуть перекрутив 7 день на 7 неділь“. „Musiał zapewne przekręcić!“ — каже др. Боґуш, забувши про те, що сам подав із скарги Шелї (стор. 22, пор. текст скарги стор. 57), що Шелю арештовано 28 падолиста, а воджено в кайданах із арешту до костела 1 січня 1833 р., значить, пятого тижня по арештованю Шеля сидів іще в арештї! Пожаль ся Боже з такими істориками!

Але нї, є один документ, який по думцї дра Боґуша „stwierdza aż nadto dobitnie, iż rząd wynagradzał pieniężnie chłopów za szpiegowanie i denuncyacye dworów“ (стор. 45). Сей документ — запитане старости Брайнля до судії Зайончковского з д. 26 грудня 1840 що до селян із Щепановиць, які буцїм то донесли були на свою дїдичку Хшонстовску, що вдає ся в революційні конспірації, й за се домагали ся плати. На жаль, сей клясичний документ, надрукований дром Боґушем (ст. 59) стверджує, 1) що щепановицькі селяни зовсїм не доносили добровільно на свою дїдичку (da mir von denselben keine freiwilligen Entdeckungen gemacht wurden“ — каже дословно Брайнль), а тілько покликані на сьвідків у судї зізнавали на її некористь, мб. по правдї, і 2) що Брайнль не хотїв нїчого платити тим, що по трьох роках (справа Хшонстовских вела ся ще 1837 р.) допоминали ся плати. Зрештою звісна річ, що кожде правительство платить тим, що займають ся шпіонством на його користь і доносять йому важні, а невідомі для нього річи. В часах перед 1848 р., тай потім таке шпіонство й доношене було навіть обовязкове для всїх,

хто мав який будь уряд, а плата за нього була також унормована окремими законами. А депунціоване в справах податкових і фіскальних було обовязкове й оплачуване у нас ще мабуть до кінця минулого року. Значить, тут др. Боґуш не відкрив ніякої особливої тайни. Секрет лише, як він на основі сього рескрипту Брайнля з р. 1840, який стверджує, що щепановицькі селяни не доносили в р. 1837 на свою дідичку, міг виміркувати, що Шеля від самого 1830 р. доносив на своїх дідичів? Додаймо, що — не вважаючи на таке катеґоричне тверджене,— автор не вміє подати анї тїни якогось факту, щоб ті ніби Шельові доноси мали якісь наслідки, стягли на когось ревізію або арештоване.

Др. Іван Франко.

Извѣстія имп. общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи, состоящаго при московскомъ университетѣ, томъ XCV, — Труды антропологическаго отдѣла, томъ XIX, подъ редакціей Д. Н. Анучина и А. А. Ивановскаго, Москва, 1899, ст. 256 in 4^{0}.

В сїм томі праць антропольоґічного відділу московського товариства природознавства, антропольоґії і етноґрафії подибуємо кілька заміток і ширших студий, що мають посередне або безпосередне значіннє для нас. Переглянемо їх по черзї.

Д. Лутохін подав Історичний огляд літератури про расові відзнаки крижів (таза). Питаннє се цікаве для нас з боку археольоґічного й антропольоґічного, особливо коли слїдом за европейськими ученими (як Verneau) вірити, що згодом колись можна буде установити клясифікацию рас на основі форм крижів, — як се ранїш було зроблено на основі прикмет будови черепа (між иньшим, і досї без певних наукових наслїдків). Але автор, переглядаючи лїтературу сього питання, подаючи чимало материялу для наукових виводів про форми крижів ріжних всесьвітних наций, між иньшим і российської, нїде не натякне навіть про тип український. Та сей дефект, як видно, трапив ся не з вини автора — лише задля цїлковитого браку матеріялу в сїй справі. Правда, й ті виводи, які зроблено для иньших типів, такі ще слабкі і ефемерні, що серіозно числити ся з ними ще годї!

Д. Воробєв умістив дуже солїдну студию — Матеріяли до антропольоґії великоруської людности деяких повітів Рязанської ґуб. Загальний вивід автора, що з більшістю славянських груп, особливо з Білорусами і Українцями (з першими більш, нїж з остатнїми) Рязанець має дуже багато спільних прикмет. Свої дати про Рязанців автор сумлїнно порівнює з такими ж датами про Українців (на підставі праць Емме, Еркерта, Дібольда, Талько-Грінцевича, Краснова,

Гильченка, Копернїцкого), про Великоросів, Білорусів і почасти австрийських і південних Славян. Уживаннє порівняного методу, розумієть ся, надає більш ваги висновкам автора. Варто спинити ся на основних точках працї д. Воробєва, о скілько вони дотикають безпосередно нас. Отже перш за все колїр волося. Порівнюючи окремі славянські групи, можна запримітити, що у всїх груп примітна деяка перевага темноволосих. Слабійш се замітне на Великоросах (51,4% - 57% темноволосих); цифр про Білорусів для якого-будь виводу за мало, хоча слїд зауважити, що найбільш поважна статистика д. Янчука дає 52% темного волося; Українцї трохи більш темноволосі нїж Великороси (54,3%—83,3%); близько до остатнїх стоять Поляки (54,06—78,37%); найбільше темноволосі — Славяни адріятицького побережя (75,51% темноволосих).

Колїр очей. У Українців (взагалї) пересїчно 43,82% чорнооких (темно-карих і чорних), у Великоросів десь коло тогож (45,84—49,31%); найбільш чорнооких у галицьких Поляків (70,1%); найменьш у Білорусів — 22—25%. Комбінация ясних очей і волося — дає ясний тип, темних — темний тип, а помісь — мішаний тип. З останнього погляду найбільш чисту расу задержали Сербо-Хорвати (де лиш 26,5% мішаного типу); друге місце — за кубанськими Козаками (36% мішаного типу), які на думку їх дослїдника (д. Гильченка) представляють український тип, який найбільш заховав свою расову чистоту.

Зріст. Великороси — 163,4—165,13 cm., Українцї 165,4 (кубанські 170 cm., Русини 163,1), Поляки 162,7, Білоруси 164,5, південні Славяни 167, Сербо-Хорвати 169.

Черепний показчик. Середнїй показчик у Великоросів — 81,48—82,01; близько до них — Білоруси 81,05 83,2 і кубанські козаки-Українцї 82,1. Українцї взагалї трохи більші брахицефали: maximum для Киян — 84,3, у решти коло 83,2, Русини — 83,3. Иньші славянські племена взагалї більші брахицефали, нїж Великороси; Словаки — 84,1; Чехи 84,2; Сербо-Хорвати — 84. Себ-то, з усїх сучасних славянських племен, взагалї суббрахицефалів, Великороси більш від иньших наближують ся до мезоцефалиї. Що до відсотку долихоцефалів, то на Українї він пересїчно доходить до 9,95% [1]), як і у Поляків (у Великоросів 8,06); відсоток мезоцефалів — для Українців 16 - 24,43%, для Великоросів — 8,2—25,8, для Поляків — 10,9 —24,34, Білорусів — 15,79 - 23,5%. Нарештї, що до брахоцефалиї, то лише Поляки (російські)

---

[1]) Остання праця Талько-Грінцевича (Wisła, т. XVI, випуск 6, стр. 754—761) сьвідчить, що долихоцефализм у Українців істнує не в однаковій мірі: — в Правобережній Українї він більший, нїж у Лївобережній.

дають найменьший відсоток сї, решта груп — більш-меньш стоїть в однакових відносинах. Розглянувши числові відносини між ріжними групами Славян, автор висловлює ся, що „сучасні славянські племена далеко не чисті з погляду раси, і складні елєменти їх ще не змішали ся між собою о стільки, щоб утворила ся однородна компактна маса“. Більш однородна замісь помітна, здаєть ся, у Білорусів, а вже за сими ідуть Великороси і Українцї (найбільш неоднородні — Поляки).

Найбільша поземна окружність голови. Найбільші цифри для Великоросів 568—562 mm., потім Поляки — 567; для Українців — 563—546; Русинів 546,3; Білорусів — 545,5.

Нарештї розміри лиця. У Великоросів (між иньшим Рязанцїв) повна лицева лїнія (від чуба до підборіддя) 182,6 mm. — більш нїж у Українців — 178,78—174,9. Автор задоволений з такого відкриття: „Се в деякій мірі може бути „лестнымъ“ нашому національному (великоросийському) самолюбству, даючи ще один доказ на некористь утвореної про нас в Европі думки і помагаючи перевести виразнїйшу межу між нами і Татарами, бо більшість тюркських племен, як се відомо, мають малі розміри лицевої лїнії. Українцї близше з сього боку стоять до тюркських племен, Поляки стоять по серединї між Великоросами і Українцями“. Не поділяємо радощів автора, бо вони, нам здаєть ся, передчасні: 323 помірок з Рязанської ґубернії — для цілої Великоросиї трохи замало. Властиво, що до Рязанщини, колишньої Володимиро-Суздальської землї, то вона не може бути типовою для Великоросів, положена далеко від впливів финського і тюркського, наводнена по части південним елєментом — не дивно, що має людність досить чисту славянську. Як ся остання має виглядати в иньших місцевостях Великоросиї і чи справдї „Европа“ має несправедливі думки що до її складу — до сього треба ще багато дослїдів і матеріялів.

Далї знов інтересна праця Н. Гильченка — Тягар головного мозку і декотрих його частин у ріжних племен в Росиї. Автор обслїдував на Кавказї в воєнному шпиталї 753 мозків (40 жіночих і 713 чоловічих), які належали до таких національностий: 221 Великоросів, 133 Українців, 90 — взагалї „русских“ (невідомого походження), 102 Поляків і потроху Литовців, Німців, Жидів і деяких кавказьских і алтайських (финських і алтайських) народів. Праця д. Гильченка — перша в Росиї в такім напрямку, і в нїй також вперше дослїджено мізки осіб української національности. Приглянемо ся до головних точок дослїду автора — о скільки вони дотикають нас. Перш за все — загальний тягар мозку. Давно відомо, що тягар мозку стоїть в залежности від віку, зросту, полу, національности (племени) та иньших факторів. Отже цікаво знати, які специфічні прикмети

в найголовнійшому орґані нашого орґанізма властиві нашому національному походженню. Відповідь на се питаннє знайдемо в 4 роздїлї працї — Вплив племени (народности) на тягар мозку. Бачимо, що тягар мозку української людности виносить пересїчно 1.365,6 грамм. при середнїй високости 1.688,4 мм. (відомо, що чим людина більшого зросту, тим більший абсолютний тягар мозку, а релятивний тим меньший). Таким чином Великороси мають і абсолютний тягар мозку (1.367,9) і релятивний (середний зріст = 1.675,8 мм.) більші нїж Українцї: „невеликий тягар мозку — се очевидно, національна (племенна) прикмета Українцїв“ (стор. 138). На жаль, незначна (133) скількість обсервацийй (важення мозків), що припадає на кільканадцять українських ґуберній, не дозволяє зробити якісь загальні виводи про тягар головного мозку тої або иньшої місцевости, залюдненої українським елементом. Авторови довело ся оперувати над репрезентантами таких ґуберній і земель: Подільської, Волинської, Київської, Чернигівської, Харківської, Полтавської, Курської, Воронїжської, Херсонської, Саратовської, области війська Донського, Ставропольської, Терської і Кубанської области. З усїх сих країн найбільшим тягаром мозку визначають ся Кияни (1.419,6 ґр. при середнїм зростї 1.700,2 мм.), найменьшим — Подоляне (1301,4 ґр., зріст 1.678,3 мм.). За Киянами ідуть Полтавцї (1.397), потім Волиняне (1.395,85 ґр.). Що до Русинів, то по Вайсбаху, вони мають ще меньше — 1.320,63. З усїх славянських племен найбільш виносить тягар мозку у Поляків (1.397,2 ґр., зріст 1.681,2), меньш усїх у Словаків (1.310,74). Загальний вивід автора такий, що „релятивний тягар частин головного мозку дуже схожий у славянської людности в Росиї і Австриї. Що ж до абсолютного тягару, то він у российських Славян багато перевисшує абсолютний тягар у Славян австрийських“. Автор головним чином оперував над мужеською половиною люду, переважно простих людий („хлїборобів“, як вони себе титуловали), але разом з сим йому довело ся дослїджувати невелику скількість (40) мозків женщин і інтелїґентних мущин (22). Результати дослїджування випали не на користь і тих і других: тягар жіночого мозку пересїчно о 1.216 ґр., а у інтелїґентів о 1.353,1 меньший від загального пересїчного тягару (1.376,57), тодї як зріст їх взагалї перевисшав пересїчну норму.

В працї своїй автор доторкнув ся дуже цїкавого питання, нїким ще не порушеного на такій широкій підставі, як се зробив д. Гильченко. Виводи його, розуміє ся, інтересні і важні, але мають тимчасове значіннє: дуже невеликим матеріялом довелось йому орудувати, аби їх прийняти за остаточно справедливі, особливо що до української людности, де не раз з цїлої 2—3 міліонової ґубернії до рук дослїдника дістало ся 3—5 репрезентантів. Сього занадто мало!

В справозданню з дїяльности секциї антропольоґії XII міжнародного з'їзду лїкарів (1897 р.) (стр. 237—242) коротенько згадуєть ся про реферати, предложені сїй секциї; деякі з них мають близший інтерес і для нас, як нпр. „Про широтні діяметри лиця“, „Доісторичний зріст“ (доводить ся, що чоловічий зріст в каменному віцї був меньший від зросту сучасних людий на 25—30 мм.), „Про черепні типи проф. Серджі в звязку з черепним показчиком“ (надруковано в цїлости на ст. 226—229: — проф. Серджі висуває вперед принцип Блюменбаха і твердить, що єдиний рациональний метод дослїджування черепів — той, що опертий на дослїджуванню їх морфольоґічних прикмет. На підставі сього методу проф. Серджі прийшов до утворення гіпотези про так зв. середземельне племя (species eurafrica), яке прийшло з Африки й роспросторило ся в південній Европі, а згодом — в центральній, північній, західній і східній. Се абориґени Европи. Арійська людність (species eurasica) прийшла пізнїйш, і по части змішала ся з абориґенами, по части випхнула їх на краї материка. Звідси — два черепні типи в Европі: перший (хамитичний) — елліпсоідальний, овоідальний і пентаґоідальний, другий — платицефальної, сфеноідальної і сфероідальної форми. О скільки користна і плодотворна теория ся, тяжко сказати, бо ще сей метод не має розповсюдження).

В протоколах засїдань антропольоґічного відділа товариства варто занотувати (стр. 248—249) справоздання з двох рефератів: И. Силинича „Европейскія расы и ихъ распредѣленіе“ і А. Ивановского реферат з працї проф. Л. Нідерлє про антропольоґічне походженнє Славян.

В. Доманицький.

Видання й статї обговорені в сїм томі:

L. Niederle — Slovanské starožitnosti, Díl I. Původ a počatky národa slovanského. Svazek I, 1902.

— Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské, 1899.

— O kolébce národa slovanského, 1899.

— Ueber die Sporoi des Prokopios, 1901.

K. Potkański — O pochodzeniu Słowian, 1902.

А. Погодинъ — Изъ исторіи славянскихъ передвиженій, 1901.

E. Bogusławski — Historya Słowian, 1899.

— Methode u. Hilfsmittel der Erforschung der vorh. Zeit in der Vergangenheit der Slaven, 1902.

Труды Общества изслѣдователей Волыни, т. I, 1902.

F. Westberg — Ibrâhîms-ibn-Ja'kùbs Reisebericht über die Slavenlande aus dem Jahre 965, 1899.

Н. Дашкевичъ — Рыцарство на Руси — въ жизни и поэзіи, 1902.

W. Abraham — Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV i XV, 1902.

Н. Максимейко — Сеймы Литовско-русскаго государства до Люблинской уніи 1569 г., 1902.

W. Sobieski — Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III, 1902.

A. Brückner — Nienawiść wyznaniowa za Zygmunta III, 1902.

А. Кузьминъ — Запорожская сѣчь, 1902.

Д. Эварницкій — Какъ побѣждали Запорожцы мусульманъ, 1902.

Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый коммисіею для разбора древнихъ актовъ, часть третья, т. V, 1902.

Н. Теодоровичъ — Волынская духовная семинарія, 1901.

B. Łoziński — Epilog Stanów galicyjskich, 1901.

— Dwa upiory historyczne, generał Benedek i starosta Breinl, 1902.

— W przededniu katastrofy. Galicya w roku 1846, 1902.

— Winowajcy. Galicya w roku 1846, II, 1903.

A. Bogusz — Wieś Siedliska-Bogusz, monografia zebrana z dokumentów i wspomnień rodzinnych ze szczególnym uwzględnieniem wypadków roku 1846 i życiorysu Jakóba Szeli, 1903.

Извѣстія имп. общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи, состоящаго при московскомъ университетѣ, т. XCV — Труды антропологическаго отдѣла т. XIX, 1899.

Поправка: на с. 25 Н. Хронїки замість *Кузела* читай *Кузеля*.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie, von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Sewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897. dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54, 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1-4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda. von L Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizıen) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševškyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's: von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik, Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivškyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Spraçhkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinškyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedet vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovškyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratškyj. 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem au, apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenškyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Αντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynškyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hrusevškyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševškyj, S. 1-4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovškyj zu Polen in den Jahren 1657 8, von D. Koreneć, 1—20; 3 *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh, von Dr. I. Franko, Beilagen, XII-XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26-38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj, von M. Hruševškyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Pe-

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

riode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. K o l e s s a, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. K o p a č, S 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. K o r d u b a: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. D o m a n y ć k y j, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. K m i t, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. V e r c h r a t ś k y j (Fortsetzung folgt), S. 1—113: Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. H r u š e v ś k y j, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. H r u š e v ś k y j, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. F r a n k o. S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. T o m a š i v ś k y j, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukidideischen Archäologie, von I. K o p a č, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Z u b r y ć k y j, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V H n a t i u k, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. F r a n k o, S. 1—19; 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. S t e š e n k o, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. S t u d y ń s k i, S. 1—66; 3. Miscellanea, S 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6 Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von D r. I. F r a n k o, S. 1-14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. V e r c h r a t ś k y j (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. S t e š e n k o S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M H r u š e v ś k y j, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. H a l u š č y n ś k y j, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. V e r c h r a t ś k y j (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. F r a n k o, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von T h e o d o r V o l k o v (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I v a n F r a n k o (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von V l a d i m i r H n a t i u k (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie. S. 1—44.